

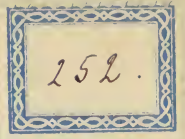
UNIVERSITY OF TORONTO

3 1761 01657701 7

Digitized by the Internet Archive
in 2011 with funding from
University of Toronto

252.

G R Ó F
SZÉCHENYI ISTVÁN

mint

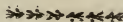
I R Ó.

KIADTA

BALÁSFALVAI

O R O S Z J Ó Z S E F,

Zala Vármegyének Táblabírája.

P O Z S O N Y

SNISCHER KÁROLY NYOMTATÓ

1832.

DB
233
58826

Nichts, was Menschen jemahls öffentlich gesagt, oder geschrieben haben, kann sich eines Privilegiums gegen die kaltblütige und bescheidene Untersuchung und Beurtheilung der Vernunft anmassen. — Aber es giebt Wahrheiten und Irrthümer, die auf das Wohl oder Weh des menschlichen Geschlechts einen sehr grossen, einen entscheidenden Einfluss haben: diese sollten und müssen unermüdet und unerschrocken von allen ihren Seiten, nach allen ihren Beziehungen und Wirkungen beleuchtet, und dem stärksten Feuer der Prüfung so lange ausgesetzt werden, bis sie, von allen Schlacken des Irrthums gereinigt, als feines, gediehenes Gold aus dem Tiegel kommen.

Wieland.

E' levelek kiadására leginkább a' Világ című munka bírt, mellyben annyi szokatlan elvet és állítást lelék, hogy azokat szó nélkül nem hagyhatám.

Midőn a' nevezett könyv megítélésével épen foglalatoskodnám, történetesen öszvejővők Ponorí Thewrewk Józseffel, kitől megértém, hogy ő is hasonló tárgyban munkálódik; és mivel együtt-beszélgetésünkből kitetszék az, hogy mí ketten az alapokban tökéletesen meg egyezünk: igen örömet elfogadám azon szíves ajánlását, hogy a' Világnak egy részét bírálat alá veendi, 's papirosra öntött gondolatait nekem használás végett általadandja. — Feltett munkálódásom alatt azonban észrevevém, hogy ha egyedül a' Világról szólnok, véleményem egyoldalú fogna lenni; 's épen ezért az azzal szoros kapcsolattal lévő Hitelről is értekezni szükségesnek tartám; sőt hasznosnak gondolám, a' Világ némelly

szakaszainak teljesebb felvilágosítása végett, a' gróf első munkáját is szóba venni: 's így erede a' jelen könyvnek tartalma 's czíme.

Midőn Thewrewk ígért. kéziratát vevém, ebből látám, hogy ő nevét tudatni nem akarja. Noha ez a' kívánság engem mint kiadót leköteleze, mégis ötet több oknál fogva barátságosan arra kérém, hogy kijelentett aggodalmát félretévén, magát megnevezni engedje; mire ő az ezen munka végén lenyomtatott levele által, reá is állott. És ennek következtében Töredék-Észrevételeit saját neve alatt közlöm, és szabad reménylenem, hogy az érdeemes olvasó-közönség azokat olly megelegedéssel forgatandja, mint a' millyennel én olvastam és nyújtom. — Míg azonban érintett megegyezése hozzám jutott volna, kéziratának eleje a' sajtót már elhagyta volt; és ebből származék a' Töredék-Észrevételek czíme 's 9-dik lapja közötti némű ellenkezés.

Esszerint elsőben a' T ö r e d é k-É s z r e v é-
teleket közlöm, mellyeket azután Véle-
ményem által folytatván, egyszerre mind a'
Világról mind a' Hitelről értekezem.
Ez utolsó munkáról azért nem irok különö-
sen, mivel egyfelől a' Világ nem egyéb,
mint annak felvilágosítása 's bővítése; másfe-
lől pedig az abban találtató elveket és állításo-
kat gróf Dessewffy József Taglalatjában
már szorosan megvizsgálta. Minthogy továbbá
az ebben előforduló principiumok nagyobb
részében megegyezem, ezért nem akartam
könyvemet felesleges ismétlések által felette tá-
gítani; feltéven érdemes olvasóimról, hogy a'
velős Taglalatot ismerik, melly nélkül a' kö-
vetkező levelekben sok helyen hézagra talál-
nának.

Azonban ennélkül is Véleményemben itt
ott azt veendi észre a' tisztelt olvasó-közön-
ség, hogy néhány állítások tökéletesen kimerít-

ve nincsenek, vagy talán némelly gondolat épen a' közepén meg van szakasztva; mellyet e' következő környezetből méltóztassék kimagyarázni. Szükséges volt, kéziratomat átnézés végett híres Törlésy gyógyász úrnak bemutatni, ki, mint Hahnemann sythemájának hű követője, abból mind azt, mit fűszeresnek és allopathicumnak tartott, a' homoeopathia szabdái szerint száműzé; melly szép igyekezetében idvezlett gyógyász úr olly buzgón forgolódott, hogy annak hálás megismerése örömkönyűket facsart ki szemeimből. — Így tehát ezen írói első zsenyémet, mint egy valódi homoeopáthiai áldozatot a' haza oltárára letenni bátorkodom.

A' Kiadó.

**TÖREDÉK-
ÉS ZREVÉTELEK
A'
V I L Á G
CZÍMŰ MUNKÁRA.**

**IRTA
PONORI THEWREWK JÓZSEF.**

POZSONY, JÚL. UTÓLJÁN, 1851.

Pulchrum est bene facere reipublicae : etiam
bene dicere haud absurdum est.

Sallustius.

ELŐZMÉNY.

Az évrájazainkba kitörülhetetlen betűkkel híven feljegyzett igen nevezetes napon, Nov. 3-dikán, 1825. Gróf Széchenyi István dicső tetteivel magának az egész Nemzet' legszivesebb szeretetét nyere meg: melly nap' és nemestetről Ponorí Thewrewk Jó-zsef ekképen szól:

„1825. Nov. 3-dika volt az a' nagy nap, mellyhez hasonlót a' magyar nyelv' és tudományosság' évkönyvei nem mutathatnak, és a' mellynek édes emlékezete a' századok' századjain élni fog. Ugyan is Pozsonyban, az érdeklött napon, a' szokás szerint a' Vármegyeház' nagyobbik Gyűléspalotájában tartott híres Kerületi Tanácskozásban, Soprony Vármegye' igen érdemes Követje Nagy Pál, ki az érintett Gyűléspalota' ajtóján belől, balra fekvő egyik hosszú zöld asztalnak bal felőli felső vége felé üle, nemzetiségünk' csökkenését, és az annak helyreállítására szolgáló egyik legbiztosabb eszköznek, a' magyar nyelvnek hátramaradását és szűk korlátok közé szorítását, mindent felfogó's termékeny lelke' szent sugallásai szerint hosszason és nyomosan előadván, bizonyos módokat is javasla, mellyek által honunk e' részben újra születethnék: és az hallgató sokaság' örömjajdulásai

miatt több versen félbeszakasztott hatalmas beszédét emez ígéssel fejezte be: „de mindennek a' vége csak a' pénz, pénz, pénz!”

„Az ismételt örömkialtások után, „conticuere omnes, intentique ora tenebant.“ És midőn az óra éppen tizenegyet ütne, cs. k. Kamarás és Lovas-Kapitány Gróf Széchenyi István, a' Pesti nemzeti Muzéum' halhatatlan Alapítójának, dicsőült Gróf Széchenyi Ferencz Ö Excljának legifjabbik Fija, a' katonai érdemelekkel ékes, és nevezetes utazásairól közönségesen ismert és becsült Ifjúférfiú, ki Gróf Károlyi György', Gróf Eszterházy Miklós és Bárány Vesselényi Miklós' szép körében, a' mondott asztal' említett oldalának felső szegletétől két lépésnyire áll vala, ehhez szelíd méltósággal közelítvén, engedelmet kére, 's nyere, hogy szólhasson. Mivel a' Mágasok' Táblájának Tagjai a' szokott Kerületi Tanácskozásokban az újabb időkben részt nem vesznek; mint különösen az 1790-diki Országgyűlés' alkalmával részesültek. Vagy a' mint az Erdélyi Országgyűlésekkor szokásban levő, úgy nevezett (Magyar, Székely, Szász) Nemzeti-Gyűlésben minden Regálisták, vegyest a' Törvényhatóságok' Követjeivel a' jelen korban is tanácskoznak.“

„Most a' figyelmező sokaságot mélyebb csendesség lebegé körül; és a' lánglelkű Gróf, a' neki tulajdon Szpártai rövidséggel és magyar nemes-szivűséggel egy esztendői minden jövedelmét (60,000 ezüst ftot) az honi nyelv' előmenetelére szentelė.“ (1)

(1) Lásd: Vajai 's Luskodi Gróf Vay Ábrahám' életrajzá-ban, lap 9 — 12.

A' Grófnak e' magos példáját több tehetős Honos édes örömet követvén, felállta végre az 1760 oltá annyiszor óhajtott „Magyar nyelv-mívelő Társaság” Pesten; hol ugyan a' Gróf' haza-fiúi buzgó fáradozása által még két közhasznú intézet kapa lételt: úgymint, a' „Caszinó” vagy is a' csínosabb és kellemesebb társalkodásnak és több a' közvirágzatot tárgyazó czélok' kifejlésének iskolája; 's az „Állattenyésztő Társaság,” mellynek ügyelése alatt vannak „a' Lóverseny, — Állatmutatás, — Paraszt kanczacsikók' megjutalmazása — 's Lóvásár.”

Az hon' boldogítására intézett ezen három jó tetteért a' Gróf' neve a' szép hír' szárnyain repdez a' legcsillogóbb palotáktól a' fénytelen viskókig, és vissza, 's minden igaz polgár hálaérzettel emlékezik felőle; 's nem lehet képzelni, hogy neki legszen- tebb szándékaiban, mellyek' hasznát minden könnyen átláthatja, ellenkezője támodjon; és ha találkoz- nék valaki, ki ollyast merészelné, az bizonyosan nem annyira a' Grófot, mint inkább a' Nemzetet bántaná.

A' Grófot továbbá tiszta keble' Istensége az írói pályára is édesgeté, hogy így annak a' sok Jó- nak, sok Szépnek, miket a' külföldeken láta, halla, tapasztala, de a' mellyek hazánkban vagy egészen hibáznak, vagy még hiányosok, magvait szeren- csésen elhintse. Mellyek' kikelésének és gyümölcsö- zésének ő teljes szívéből és lelkéből örülni fogna! Ekkép gazdagula tudományosságunk a' magyar-

ajku Gróf emez három mívével: „Lovakrul;“ „Hitel;“ és „Világ, vagy is felvilágosító töredékek némi hiba 's előítélet eligazítására.“ Melly munkák méltán lettek a' köz figyelem' és eszmélet' tárgyai.

Meg kell vallani, 's egész készséggel, hogy e' széplelkű Főhonosunk' folyton folyó buzgalma hű kezes affelől, hogy ő minden életét jó tettei 's iratai által az hazának akarja szentelni: 's fáradhatatlan törekedéseivel némelly, talán szunnyadozó polgártársait hasonló nemes iparkodásra serkenteni. Fel-séges czélok! és méltók Hozzá, ki az hazát meggyőződésből szereti!

El nem titkolhatni azonban, hogy a' Gróf munkájival, bátor ezek kincsekkel rakvák, nem öregbíté a' Nemzetnél maga 's neve eránt a' szeretetet azon idomzatban, mellyben az tettei által gyarapodék. De ennek okát nem a' Gróf akaratjában, mellynek tisztaságáról kételkedni nem lehet; hanem egyedül az írásmódjában lelteni. Tudnillik az a' forró vágya, hogy a' magyar Nemzet mennél előbb a' legvirágzóbb Nemzetek' sorába emelkedhessék, tollát el-elragadja, 's ezzel Hunniáról, a' szó' széles értelmében, olly vonásokat is tesz, mellyek hideg megfontolás és környületes megvizsgálás után, vagy elmaradnának, vagy egyoldalúságokból kivetkeztetve, kellemtesekké változtathatnának. Mi csudatehát, ha a' Gróf könyvei a' Nemzetnél olly kedvezést nem találtak és nem találnek, mellyet más mintákba öntve, a' feltett közhasznú szándékok'

sikereztetésére könnyen nyerhettek volna, 's könnyen nyerhetnének?!

Óhajtom, és óhajtja velem minden becsületes érzetű Hazafi, hogy a' Grófnak ígért ezentúli művei úgy legyenek alkotva, hogy ezeket az egész Nemzet meglelégedéssel olvashassa. Mert sok bölcs okoskodásával és javallatjával a' közértelmességet és közhajlandóságot, mint annyi lehető jó 's hasznos intézet' alapjait, fogatosan csak úgy eszközölheti, ha nyájos előadásával magának az írói pályán is a' közszivességet és közkedvességet megszerezni iparkodik.

Hogy pedig ezeket nem bírja, azt maga is érzi, sőt nyilván megvallja, hogy tőle sokan el kezdenék idegenedni. Mihez én ezt csatlom, hogy a' Gróf még több meglelégedetlenséget fogott volna tapasztalni, ha előbocsátott jeles tetteivel maga eránt le nem kötelezte volna Nemzetét; mellynek sok járatos, sok tudós polgára, ki a' Gróf' több állításain megütődött, csupán azért hallgata, mivel Napóleonnal ezt tartá: „a' jó ember' hotlásait el kell nézni.“

A' birálói hallgatást eddigelő egyedül Gróf Dessewffy József szakasztá félbe: Gróf Dessewffy József, mondom, ki Gróf Széchenyit legelső tetteért a' Felső Magyarországi Minerva' 1825-diki folyamatajának IV. Füzete' végén álló meleg ódájával megtisztelé, az H i t e l t taglalá, felkészültnek érezvén magát, ennek megítélhetésére. 'S hogy Gróf Dessewffytől e' részben is sok Jót lehetne reményleni, arra ezek a' csalhatatlan erősségeim. Ő az haza' polgári

Alkotmányát tökéletesen érti, 's mint hat Országgyűlésnek volt Bajnoka az honi dolgokban kimondhatatlan gyakorlottsággal bír; a' régi 's újabb világ' Remekírójival továbbá közlelről megbarátkozott; és végre, mint kedves magyar Költő 's Szerző, 's kellemetes és velős beszédű Szónok már szinte ötödfél tized olta számtalan jeleit és tanúbizonyságait adá jobbagyi 's hazafiúi hűségének, széles olvasottságának, józan ítéletének, elmés könnyűségének, Szittya-tüzének, jószívűségének és nemeslelkűségének. Kinek mind ezen tündöklő érdemeit, és több más jelességét Felső-Büki Nagy Pál az 1825/7-diki Országgyűlés alatti azon Kerületi-Tanácskozásban, mellyben Eszék királyi Szabadváros' Törvényczikkelybe-vétele felett volt a' vitatkozás, alkalom szerint híven előidézhvén, minden Követ színetlen örömét, meglegedését és helybenhagyását jelenté ki azoknak hallásakor.

Miként jára el Gróf Dessewffy taglalói tisztjében, nem gondom. Engem e' kettő foglalatatoskodtat. Szerényen megvizsgálni, mimódon bána Gróf Széchenyi Világában Taglalójával; és a' legnagyobb kímélettel kijelelni a' most említett munkában azokat, mellyek egy, vagy más okért az Haza előtt nem kedvesek, és így a' Grófot igen nemes szándékai' kivitelében akadályozzák.

Az elsőre nézve általányos véleményen röviden ide megy ki. Gróf Széchenyit a' jó nevelés, mellyet kapa, 's mit földicinek hathatósan maga ajánl; a' legmíveltebb Országokban tett sikeres utazásai, 's az ott látott csinos társalkodás, szelíd bánás, mellyeket ő hazánkban terjeszteni olly buzgón izza-

doz; és szóval, az erkölcsiség' hangja, melly nemcsak a' polgárnak, hanem az Irónak is törvényt szab, arra bírhatták volna, hogy öszhaju Taglalójának kíméletesebben válaszoljon; és ha Gróf Dessewffy, mint idős Iró, Gróf Széchenyinek, mint ifjú Pályázónak állításait itt, ott keményen megtámadá; ezért a' vastag feleletre szükség nem vala. 'S merem állítani, hogy az illyes mód Gróf Széchenyi' derék szándékainak tetemes kárt tön; mivel azok, kik annak eddigi némelly kitételeivel és következtetéseivel meg nem elégedtek, mostanában engesztelődésre nem vétethetnek, sőt alkalmatlannak hinni, hogy ő neheztel, ha munkája taglaltatik. Már pedig neheztelést gyaníttatni a' Közönség előtt, midőn ennek nagy része megnyerve nincsen, annyi mint a' vitatott czéloknak önkénytt sirt ásni.

Noha rég tudom, hogy, mikor a' köz ügy forog kérdésben, szólni minden hazafinak szabad, sőt kötelessége; még is hallgatással mellőztem el, egy parancsoló ok miatt, az Hitelben előforduló egynémelly állításokat, mellyek a' magos törekedésű Gróf' szándékainak egyenes gátlóji.

De most, midőn a' Világban azokat ismételve, 's mellettek másokat is olvasok; nem állhatom meg, hogy rólok papirosra ne öntsem gondolatimat, egy szeretve tisztelt Barátom' számára, kit igen szívesen és bizodalmason arra kérek, hogy ha neki nyújtott töredék-észrevételeimet köz fényre eresztendi, nevemet eltitkolja; mert nem lehetetlen, hogy Gróf Széchenyi nekem, ki ifjabb vagyok mint Ő, 's a' kinek neve előtt sem G. sem B. nin-

csen, kíméletlenebbül fogna felelni, mint Gróf Dessewffynek válaszola, 's őszintén meggyónom, hogy nevemet olly kedvetlenségnek kitenni nem akarom.

Az Hazát szeretni, 's azon Honfit tisztelni, ki annak javára tettel, szóval vagy irással törekszik, igen szép tartózás; és illyet buzgó iparkodásaiban megeshetett némű botlásaiért, mert mellyik halandó nem hibázhat?! rágalmazni, hitványság. Megcsuszamodásait ellenben illően kimutatni, 's vele a' közügy' előmozdítására egyetértve 's kezet-fogva, ötet figyelmeztetéssel és tanáccsal kitelhetőképen segíteni igyekezni, polgári kötelesség.

A' közjó' gyarapításában fáradozónak a' nemtelen olcsárlás és hizelkedő dicsérés egyaránt ártalmára vagyon. Az a' dicső szándékot elnyomja, mint a' dudva a' nemes növényt: ez azt siettetí ugyan a' megérésre, de az hamarítás által olly egészségtelen színt vált, mint a' melegházban hirtelen érlelt gyümölcs. Valamint a' szabadban, a' gyomtól mentett növény bízatosan nő, 's kellemesen fejtí ki díszét; vagy a' gondosan ápolt élőfa bátron emelkedik az égnek, és kiszabott idejében jóízű egészséges gyümölcsöket hoz: úgy nyerhet hatalmas erőt, és úgy érhet óhajtott rendületlen végeczélt az haza' boldogítását tárgyazó 's a' Közönség' ítélőszéke' elébe terjesztett valamelly egyes Polgárnak azon szándéka, melly körül az igazság' szava az illető Honfiak' ajkairól minden mellékes tekintet nélkül, szabadon hangzik le.

Illy gondolatok, illy érzet és illy meggyőződés fogják szerény tollam' vezetni, midőn Gróf Szé-

chenyi' Világára észrevételeket teendek. Di! coeptis adspirate meis.

A' Gróf jelen mívét Jóakarójinak szenteli: kikhez szóló ajánlásában a' többek között ezeket olvassuk:

„Ki — a' szerzőt — habár tán sejdítlen is — nem kedveli, 's úgy szólván azon czélbul veszi munkáját kézbe, hogy annak csak hibáit keresgélje ki, közönségesen sűrű ködben munkálódik; igen közel állván a' tárgyhoz, azt — mint a' nem elég távolságban lévő képet — elfogult szemmel 's csak kitetszőbb és élesebb részei szerint itéli, 's így az egésznek összeköttetése mindig homályban vagy ferde világban marad szemei előtt.“

A' Gróf továbbá így szól:

„olly nyájas és hajlandó olvasókra van szüksége a' szerzőnek, kiknek szemeiben minden tárgy kedvező színben tűnik fel; mert e' nélkül a' legnagyobb fáradozásnak sem lehet legkisebb sikere is.“

És mingyárt így folytatja beszédét:

„Éppen ezen okbul szentelem ezen Értékezést Jóakaróimnak, — igen jól tudván „hajlandó érzelmök nélkül semmiben sem boldogulhatok.“ — Tekinteni fogják körülményinket, mellyekben élnünk kell; átlátni, milly súlyos 's még is milly szükséges némelly tárgyakról, ha csak félig érthetőleg is szólni már valahára; 's így nem annyira igazságos, mint inkább barátságos ítéletöket várom.“

Mi az elsőt illeti: noha tudom, hogy a' Grófnak olly kedvelésre, millyet csekélységem nyújthat, szüksége nincsen; még is óhajtanám előtte szívemet egészen feltárni, 's megmutatni, hogy ötet nemcsak mint halhatatlan hírvű Hazafit, hanem mint Szerzőt is meggyőződésből tisztetem, becsülöm és szeretem. És épen ezek az erántai másolhatatlan hű érzeteim ösztönöztek, hogy munkáját kezembe, 's észrevételeim alá vegyem. Mert

én, ki az ő szándéka' szentségét eleitől fogva tisztán látám, kimondhatatlan kívánom megérni, hogy az írásmódja is ahhoz legyen alkalmazva. Hogy így a' nagy Közönség előtt a' vitatott tárgy érdeme szerint megkedveltetvén, és szép módon sok akadály elhárítatván, ő, a' dicső Fáradozó, pedzhesse a' diadalmat. Nem szörszálhasagatásból fogom tehát kikeresgélni, hanem az idézett szent czél' reménylett javára kijelelni az előttem fekvő munkájában találandó hibákat, hogy egyenesen a' Gróf szavával éljek; ezért igen sajnálnám, ha ő ezen fondorkodás nélküli cselekedetemért sűrű ködben munkálódónak nevezne.

Megengedi a' Gróf kimondanom, hogy vele egy véleményen nem lehetek. Ugyan is én hathatósan javaslom minden polgártársamnak, hogy a' jelen tárgyhöz igen közel álljon, és kinyílt szemekkel nézze 's lássa azt; mivel nem a' távol —, hanem a' közellállás vezet czélhoz. Tagadni azonban nem lehet, hogy ha valamelly könyv olly képhez hasonlít, melly a' közelben élesebb részeket árul el; úgy attól távolabb kell állni, hogy tetszhessék. De itt az a' kérdés adja elő magát, ha hasznos e az az Íróra 's szándékára nézve? Teljességgel nem!

Jó lesz egész hazafiúi bizodalommal megkérnünk a' Grófot, hogy ezután olly munkákat készítsen honunkról, mellyek a' Daffinger' kedves képeihez hasonlítsanak, mellyeknek mindenike alá ezt lehet írni: „si propius stes, te capiet magis.“ Így biztos lehet a' Gróf affelől, hogy munkája mindég homályban vagy ferde világban nem marad az olvasók' szemei előtt, és feltett czéljában könnyen előhalad.

A' másodikra nézve: a' Gróf' bölcs ítélete alá terjesztem azt, hogy mellyik Tanító arathat fáradozásában nagyobb előmenetelt; az e, ki tanítványait mindúntalan feddi, 's nekik ottan ottan sanyarú szemrehányásokat tesz; hogy semmit sem tud-

nak, és az egész iskola ellen zugolódásra fakadoz; vagy pedig az, ki tanítványait kíméletes szavakkal oktatja, velek a' tudományok' és művészetek' hasznos, szükséges és gyönyörködtető voltát szelíd módon megismertetni, 's őket ezekben elővinni, 's az iskola' hírét minden módon fentartani serénykedik. A' Gróf igazságszeretete bizonyosan a' második Tanító' bánását fogja jóvá hagyni, 's fogamatossnak tartani.

Ez hasonlatosság után, bővebb magyarázat nélkül, önkénytt kifejlik, hogy a' legnemesebbszándékú Gróf magának ezernyi ezer nyájos és hajlandó Olvasót, kiknek szemeiben minden tárgy kedvező színben tűnik fel, nyerhet meg, ha előadásmódját nyájosabbá teendi, 's az hazát kedvezőbb színben irandja le. A' Művész ügyes és könnyű ecsetével mívének sötétebb részeibe is kellemeket fest, hogy nagyobb kedvességhez juthasson.

A' Magyar Nemzetnek öröktől fogva tapasztalt erkölcsi bélyege, hogy azt szép módon, kíméletes bánással és sima kitételekkel minden Jó', Hasznos' és Dicső' elfogadására bírhatni. Ha tehát ismeretes áldott Nemzetünk' természete; a' feltett szándék' kivitelére egyenesen azon eszközökhöz kell nyúlni, mellyek által honiaiunk' engedékenységet és hajlandóságát könnyen megnyerhetni. Elként az Író az Olvasókkal, és ezek azzal akarattjokat egyesítik és vállalkat összevetik. Melly szoros összekapcsoltság nélkül a' Szerző' legnagyobb fáradozásának sem lehet legkisebb sikere is.

Az harmadikról így hangzik észrevételem. Isten, ki egyedül vizsgálhatja az halandók' belsejét, jól látja szívem' tiszta indulatját, melly szerint forrón óhajtom, hogy a' Grófnak minden Honfi jóakarója legyen; mert csak az egész Nemzet' hajlandó érzelme által boldogúlhat szakadatlan üzött becses törekedéseiben. Ingyen sem akarom azonban hinni, hogy a' Gróf azokat, kik vele szán-

déka' szentségében egyetértének ugyan, de tőle itt, ott, talán bizonyos véleményekben különböznek, Roszakarójinak lenni vélje; 's reménylem, jóindulatbeli bátor szólásomat nem fogja tiszteletlenségnek tekinteni.

E' reményre támaszkodva nyilván kijelentem, hogy arra, hogy az haza' arczúlatját igazságosan, még is kíméletes igékkel fessük, mint mindég, úgy most is, kedvezők a' körülményink. És minden józan-gondolkozású 's a' időszellemmel előment Honos várva várja, hogy a' közvirágzat' gyarapodását tárgyazó mívelék Nemzetünk' kebelében szaporodjanak és sokasodjanak. Mellyeknek valódi szükségét midőn minden velősítéletű polgár tökéletesen átlátja, az hon' leírásában előjövő félig érthető szólásokon épen nem akadoz; neki egyedül az tetszik súlyosnak és fájdalmasnak, ha az előadott festéklésen olly darabos vonások látszanak, mellyek az Igyekezőt czéljától messze vetik. Mert a' nagy sokaság hajlandó, mindég csak azokat nézni, mik leginkább felötlenek; és ezek miatt a' nemes szándéktól elidegenedik.

A' Gróf gondolatjai' folytában azt nyilatkoztatja ki, hogy jelen munkájára nézve Jóakarójinak nem annyira igazságos, mint inkább barátságos ítéleteket várja. Én ezt következő változtatással képelem czélerányosnak: tudnillik, a' Gróf' munkájáról hozandó bírálatnak szoros-igazságúnak kell lennie; az az: ki kell róla bátron mondani az egyenes ítéletet. De ennek barátságos kebelből kell eredenie; az az: a' Grófot tisztelni 's szándékát szeretni, 's minden sort ennek előmozdítása' tekintetéből kell előgördíteni: hogy így a' Gróf az idegen véleményeket olvasván, belőlek azokat, miket másoktól is kedvelt czéljára, talán jóknak találand, használhassa; a' Nemzet pedig az érdeklött szándék eránt nagyobb figyelemre 's készebb hajlandóságra ébresztessék.

Most következik „az egész munka veleje.” Míg azonban töredék-észrevételeimben odább mennék, nekem is meg kell vallanom még némelly alapvonatokat, főérzeteket és nézpontokat, melyek szerint vizsgálatimat folytatni kívánom, szorosán magam előtt viselvén az oda felebb idézett tisztelet — és czélbeli kinyilatkoztatásimat is.

„Milyen volt a' Magyar Nemzet hajdon? milyen ma? 's milyen lehet jövőendőben?” ez az három nevezetes kérdés hatja meg lelkemet, valahányszor édes magányomban az Hazáról gondolkodom. Az annyi ügyes kéztől kidolgozott Történetírásunk; tiszteletes Törvénykönyvünk, mellyben egy Védangyal a' Király' és Haza' igazait kétélű karddal híven örzi; 's különösen az 1790 olta nyomtatásban megjelent Országgyűlési Napkönyvek és Irományok, és a' kétrendbeli Országos Küldöttség' Rendszeres Munkái vannak körüllem kitarva. Nem különben azon egyes könyvek is, mellyek kiváltképen negyven és egynéhány év olta h'ni dolgainkról irattak. Midőn azokat, miket az előadatokban olvastam, vagy olvasok, elmémbe forgatom, ottan ottan visszaemlékezem azokra is, miket az 1825/7 — és 1850-diki Országgyűlések alatt a' Követek' nagyobb részétől, az előfordúlt tárgyakról magányos beszélgetés közben hallani szerencsés valék: kiknek velem közleni méltóztatott tanultságos és nyomos megjegyzéseikért, és az hon' közvirágzatját óhajtó hajlandóságokért itt is hálás köszönetemet öntöm ki.

Mikor mind ezeknek megfontolása belsőmet kedvesen átjárá; annak tudása tölti be hazafiúi örömmel szívemet, hogy az Ország' dolgainak annyi ágában, a' kor és körülállások szerint teendő bölcs javítások' elkezdésére Felséges Urunktól rendelt határnap, ez évi Oct. 2-dika közelget. Mennyi Jót és Hasznost lehet, sőt kell a' jövő rendszerező Országgyűléstől bízatosan reményleni, azt inkább

érezni, mint kifejezni vagyok képes. Mert az ég' kegyelméből dicsőn atyáskodó Fejedelmünk' akarata szent; és Isten továbbá az Hazát olly Nádorral, Fő-Kanczellárral és Rendek' Elölülőjével áldotta meg, kik a' Király' és Hon' köz boldogságára munkálódnak: a' Nemzet pedig úgy van lelkesítve, hogy szeretve tisztelt Uralkodójának, és önmagának szerencséjére minden Jót és Hasznost elfogadni kész.

Hogyha az hazánk' kebelében dülő epemirígy miatt, ez évben Országgyűlés nem tartathatnék, és így a' Rendszeres Munkák' felvétele 's Törvény-czikkelyekbe tétele mostanról is szükségképen elmaradna, valamiképen a' felebbi időkben az hosszas külső háborúk' dühösködéséért elmaradt volt; bízunk a' mennyei Gondviselésben, és bízunk Kegyelmes Atyánk' gondoskodásában: mert: „non, si male nunc, et olim sic erit.“ És „a' mi nyúlik, nem múlik el.“

Az Haza' Atyáji, elfeledhetetlen Mestereim az Országos Dolgokban! a' Nemzet' erkölcsi bélyegét, tulajdonságait, tehetségeit, szokásait, életmódját, szükségait és körülményeit alaposan ismerve, 's honföldünk' természeti fekvését, helyzetét és éghajlatját mélyen fontolóra véve, minden helyes változtatást, javítást és újítást gondos vigyázattal, meggyőző okokkal, erőltetés nélkül, szelíden behozni törekednek, és a' külföldek' majmolásába merüléstől és a' túlságoknak még csak árnyékától is irtóznak. Mellyeknek valóságokat tisztelettel érzem, és tökéletesen hiszem, hogy a' köz előmenetelre egyes polgároktól közlött javalatok szerencsét csak úgy tehetnek, ha azok a' felebbi alapok szerint alkottattak.

A' munka' velejében ez az első pont:

„A' közönséggel meg akarom ismertetni 's vallatni, hogy Magyarország mindenben hátra van, mert míg ezen önvalломáson túl nem esünk, mindaddig

*helyből nem mozdulhatunk, vagy előmenetelink reményét palliativákra állítjuk.*⁵⁵

Az ismeretes föld' jelesebb országai között nem tudok szerencsétlenebbet Magyarországnál a' részben, hogy ez még időkben is terra incognita marad a' külföldek előtt. Azon idegen Iróktól, kik hazánkat rendszerint csak Buda-Pestig látogaták meg, közöttünk igen keveset mulatának, és nyelvünket nem érték, igazságos leírást kívánni nem lehet. Példák erre azon szánakozást érdemlő 's mosolyt ingerlő számtalan lágy — kötésű, 's némelly kemény — borítékú könyvecskék, mellyek honunkról tett hamis hirekkel a' külföldeket elöntötték.

Belföldi Szerzőink nagyobb' részint olyanok, kik igen kedveznek, hogy ne mondjam, hízelkednek hazánknak; és így tollaikból nem foly a' szoros igazság. Vannak továbbá ollyak is, noha igen kevesen, kik Nemzetünkől majd minden előmenetet meg látszanak tagadni. Ezek által ismét a' szent igazság szenved.

Meg vagyok teljesen győződve affelől, hogy a' Gróf' tollába e' kitételt, „Magyarország MINDENBEN hátra van,” az az hazafiúi hév önté, melly szerint ő Nemzetét a' magosodás' pontján látni lángol. De épen az az állítás, mellyen az egész munka sarkallik, olly visszatetsző, hogy azt a' Közönség megismerni 's vallani teljességgel nem fogja. 'S én igen fájlalnám, ha ezen köz vallomás' elmaradásáért, tovább nem mozdulhatnánk, vagy nagyobb előmenetelink' reményét rendületlen alapokra nem állíthatnók.

Nem gáncslesői viszketegségből, hanem a' Gróf' megbecsülhetetlen szándéka eránti legszivesebb vonzódásból, az érdeklött kifejezést így szeretném változtatni; „Magyarország SOKBAN hátra van.” Ezt azonnal megismerné 's vallaná a' nagy Közönség; mellyet aztán az olly magos - tehetségű 's szép-igyekezetű Férjfiúpak, mint a' millyet a'

Grófban tiszelni szerencsénk van, könnyű volna az odább haladásra ragadni.

Jól érzem, melly hosszasan kellene lennem, ha Magyarország' előmeneteleinek elszámolásába belé ereszkedném: azonban egyet, kettőt közülek örömet felhozok: azt az irígylést érdemlő nagy kincsünket, a' Pesti nemzeti Muzeumot említem, melyet a' Gróf' dicső- emlékezetű Atyja gazdag kézzel alapíta, 's szeretve tisztelt Nádorunk' főmagosságu védelme alatt, a' két Testvérhon' több nemes-keblű Fija jeles adakozásaival időről időre bővíte. Nemzetünk' hírét emelik továbbá Jeszeniczei 's Vadasi Jankovics Miklósnak gondos szorgalommal, fáradsággal és feles költséggel öszveszerzett megbecsülhetetlen több nemű régiségei 's ritkaságai Pesten; és néhai Gróf Viczay Mihálynak több száz ezer ftot érő ritka Pénz- és metzett-kő-gyűjteménye.

Ha végre magának az annýiszor tisztelt Grófnak eléggé meg nem hálálható három Intézetét újlag vizsgáló ecsetemre veszem; bennem az az hiedelem jobban megerősödik, hogy Magyarország MINDENBEN hátra nincsen; sőt némelly csinosult Országokat felül is múlt.

1) A' Magyar nyelvmívelő Társaság olly tündöklő Intézet hazánkban, mellyhez hasonlót a' széles Németország nem mutathat; mivel ennek nyelvmívelő Társasága soha sem volt és ma sincsen.

2) Caszinoval az egész Ausztriai Birodalomban egyedül mi dicsekedhetünk.

3) Lóversenyünk pedig olyan vagyon, hogy ennek elrendelését, czélerányosságát és díszét az hazánkban megfordult mívelt Angolok is, mint a' Lóverseny — intézetek' legnagyobb Mesterei, helybehagyással koronázták meg.

A' munka' velejének második pontjában levő eme' kitételre, „a' Magyar egy erőtül pezsgő fiatal nép,” ezt jegyzem meg:

Az egyetemes Történetírás világosan tanítja, hogy, miként az egyes embereknek, úgy a' népeknek is négy korok van: azon különséggel mindazáltal, hogy emezeknek egyik korok' kezdetétől a' másikig, szinte annyi 's néha több év telik el, mint a' mennyi hét szokott elmúlni amazoknak egyik életszakoktól a' másik' elejéig.

Ha az óriás — régiségbúvár Horvát István' nyomos felfedezéseit elmellőzöm is, és csak a' mindennapi Történetkönyveinkből merítem az adatokat; ezek szerint el nem hihetem, hogy a' Magyar Nemzet, melly olly nagy idő' lefolyása alatt hadi vitézségének, Státusokosságának, férjfiúi érettségének és egyéb jeles tulajdonainak, sokszor a' legmostohább környülményekben is, számlálhatatlan jeleit bizonyítá be, ma fiatalnak nevezetethessék. Hanemha azon csuda-képzelettel töltöm el fejemet, hogy a' Magyar Nemzet minden eddig elenyészett, vagy most meglevő népeknél hosszabb életre van rendelve: mit én neki a' legbuzgóbban óhajtok, de lehetetlennek tartok. Azt vallom tehát, hogy a' Magyar egy a' férjfiúi korba lépett, ifjúi erővel teljes Nemzet.

Az harmadik pont szóról szóra így hangzik: *„Arrul kívánom meggyőzni Olvasóimat, hogy Közértelmességünk 's Nemzetiségünk, habár tíz annyi esnék is még előmenetelünk végett az ország külön részeiben, mint a' mennyi közelebbi időkben történt, még sem fejledhet ki tökéletesen, 's így a' hon sem emelkedhetik nevezetes 's hozzá illő magasságra, míg annak elbonczolt részei Buda 's Pesten nem egyesülnek“*

Az ezen pontban szétálló betűkkel kitüntetett ígék ellenkezésben látszanak lenni az első pontbeli ama' kifejezéssel: *„Magyarország mindenben hátra van.“* És az erre tett töredék-észrevételeimet erősítik.

A' negyedik és végpont ez; „*Azt vonom ezekből ki, hogy nemzeti közértelmességünk's felemelkedésünk következésében erősb lesz a' királyi szék, csinosb a' szántóvető kalibája, 's a' lehető legnagyobb résznek szíve megelégedés 's körülményei szerencse-teli!*”

Melly dicső szavak' olvasásakor minden jóéretű Hazafi örömkönyűket hullat, és buzgón sóhajt az egekhez, hogy az érintett szélesen-kiáradó boldogságot hová hamarább megvalósulni engedjék!

A Z E LŐSZÓBAN,

melly az V-dik laptól a' XL-ig nyúlik, elmondja a' Gróf, mi okokért irta legyen Hitel című munkáját; és megvallja, hogy ötöt jelen mívének, a' Világnak írására a' Taglatat (1) indítá. 'S többféle gondolatokat fejt ki, mellyek vagy az ő két elmeszüleményét, vagy a' Gróf Dessewffy Jó-zsefét illetik.

Nekem, mint az Előzményben kijelentettem, a' Taglatatról szólni nem czélom. A' tisztelt két Gróf az egymás közötti pert idegen Bíró' közbejövetele nélkül, — kinek tisztjét betölteni magam igen gyenge volnék, — eligazítani tudja. 'S az haza' javáért, ismét baráti öszveölelkezésre hajolni kész leszen.

A' Világra szorítom tehát minden figyelme-tességemet, és az Hitelre, hol ez azzal elválha-tatlan öszveköttetésben leend. De minden töredék-észrevételt, mint már többször kinyilatkoztattam, tiszta kebellemel, a' tárgyazott szándék' elősegítésére

(1) Hogy Gróf Dessewffy' nevét rekeszek közé zárni ne kénytelenít-tessem, jó eleve ide teszem Gróf Széchenyitől a' „TUDNIVALÓ-t.— „Homály's tévedés elhárítása végett az Olvasót mindenek előtt szükségesnek tartom arra figyelmeztetni: hogy minekutána a' lefolyt esztendőben Gróf Dessewffy József Hitel című mun-kám Taglatatját kiadni méltóztatott, ezen felvilágosító Töre-dékeket egyenesen hozzá intézni legcélszerűsbnak tartám, 's e' tekintetben azon szabadsággal élendek: az Előszónak XXI-ik lapja után mindig a' tisztelt Grófhhoz szólni.”

buzgok tenni, még ott is, hol a' Gróftól különbözni látszatandom.

A' Gróf felvett előszavában lap V. ezt írja: „*elszánám magam ezen Tárgyrul* (úgy mint az Hitelről) *okoskodni, habár Andromache sorsa várna is rám.*“ És mondása' világosítása végett, hátul a' Magyarázatokban lap 554. állanak az Aeneis' II. K. 246 — 47-dik versei:

„*Tunc etiam fatis aperit Cassandra futuris
Ora, dei jussu, non unquam credita Teucris.*“
az az:

„*Akkor is jövendőlt Cassandra isten parancsábul, — de soha sem hittek neki a' Trójaiak. —*“

Hogy egy kegyes Istenség, a' Magyarok' Istene sugalta a' Grófnak, hogy az Hitelről írjon; azt velem együtt minden tiszta-érzetű Honos hitte 's hiszi. Arra azonban, hogy, ha az Hitelben előforduló minden állítás, vagy maga ez az egész könyv, mint egyes vélemény, közönségesen el nem fogadtatnék, szeretett Hazánk, miként hajdon Trója a' Casszandrának nem hívés miatt ledült, le fogna omlani, igen vastag hit kellene; mellyel én részemről nem bírok. Én, ki jól tudom, hogy az Országos Küldöttség' Rendszeres Munkáji között a' Judicium Cambio-Mercantile ki van dolgozva, 's egyenesen azon célból, hogy közöttünk az Hitel' jobb állása czélerányosan eszközöltessék.

Lap VIII. egy előbbi állítását bővítve ismétli a' Gróf. „*Én magyar hazámat igen fiatalnak tartom, 's ifjúságának több nevezetes jelei közé számítom azt is, hogy arány nélkül több költői sajátosság 's tehetséggel bír, melly a' képzelet forrásából fakad, mint az ítélet komolyabb tulajdonival, melyek inkább régiebb nemzeteknél fejlődtek ki.*“

Megmutatám oda fen, hogy a' magyar nemzet a' férjfi-korban él. Itt tehát csak a' Grófnak

felhozott erősségére kell megfelelnem, melly előttem egészen új, és olyan, hogy a' Nemzet' szoros ismerése után, teljességgel el nem fogadható. Ugyan is ha a' magyart pszichológiai szemekkel közelről vizsgáljuk, legottan állátjuk, hogy annak erkölcsi bélyegében, minden nevezetesebb cselekedetében, sőt mulatságában is bizonyos komolyság rejtőzik. Ajakról ajakra szárnyal az a' mindennapi mondás, „a' Magyar mikor vígad is, szomorú;“ az az: komoly. Esszerint az a' francz szelességtől annyira távol van, mint az ég a' földtől.

A' közelebbi időkben sok jó, 's még több rossz verssel öntetett el tudományosságunk: de ez a' divat az egész Nemzet' hajlandóságát a' verselésre meg nem nyéré; mivel annak ma is olly kevés népdala van, mint az idézett versözön előtt vala.

Annak pedig, hogy a' Magyar az ítélet' komolyabb tulajdonival bővelkedik, elég tanúja a' Törvénykönyvünk, hogy egyebeket elhallgassak; mellyből most csak az 1791. 26-dik Törvényczikelyt nevezem meg: és ebből örömmel látom a' magyar Törvényhozásnak férjfiúi érettségét, és komoly ítélő-tehetségét, mellyek szerint az az honi Protestánsoknak hajdon kapott szabadságait megújítja 's nekik újabb kedvezéseket nyújtja. Ha ettől gondolatim' sebes szárnyain a' világszerte híres Szigetlakók' Törvénykönyveihez repülök, és benne a' vallás' dolgait vizsgálom, nagy meglepetésemre azt lelem, hogy az ők Parlamentuma, a' mi tiszelt Országgyűlésünk után harmincz és egy-néhány évvel későbbben, az utolsó Orosz-Török háboru alatt, értt meg azon boldogító komoly ítéletre, hogy a' józan ész ellen, rég szenvedett katholicus Irlanduszokat emancipálja.

Innen teljességgel nem az egész magyar Nemzetre, hanem egyedül Költőink' tarka seregére illesztethetnek a' Gróf' ígéji: „*arány nélkül*, 's t. h. b.

A' Gróf Híteléről folytatván beszédét, arról a' többek között ezeket vallja meg; úgymint:

Ugyan lap VIII. „*Rendszeres systematica munkát írni pedig, — tanácsosnak nem tartottam, előre tudván, hogy azt dicsérni ugyan igen sokan, de azért olvasni mégis csak igen kevesen fogják.*“

„Ordo est anima rerum,“ mond igen helyesen Ciceró; 's én azon mondás' valóságát és erejét és hasznát sehol sem érzem jobban, mint ott, hol a' Státus' köz boldogságának nagyobb kifejlésére javalatok tétetnek. Mert mi a' főczélja az illyes javaslatoknak? nemde bizonyos vélt rendetlenségek' elenyésztetése. Ennek pedig eszközölhetésére a' rendszeres munkák sikeresebben szolgálnak, mint az nem-rendszerezsek. Itt újra felébred bennem az Országos Küldöttség' Rendszeres Munkáji eránti tisztelet, mellyek olly foganatos segédeszközei lesznek egy kedvezőbb időben tartandó Országgyűlésnek, a' honi dolgok' minden ágába behozandó nagyobb rendre nézve!

Ezek szerint tanácsosnak tartottam volna, hogy a' Gróf Hitelét rendszeresen írja: mivel azt nemcsak igen sokan dicsérni, hanem igen sokan olvasni is fogták volna. Ugyan is a' Gróf' nagy neve, mellyet minden honfi becsül, és az az írásbeli kellemes könnyűsége, melly egészen hatalmában áll, a' sokaságot mint most, úgy akkor is, olvasásra ingerelték volna.

Maga a' Gróf idézett mivét így karakterizálja, lap XXXIV. „*A' Hitel egy labyrinthhoz hasonló.*“ Már kérdem én, hogy, ha az Olvasó minden vígyázata mellett, annak szövevényei között el talál tévedni, ki fogja neki az Ariadnéi fonalat nyújtani; ha a' Gróf nem? —

Azzal biztat ugyan a' lelkes Gróf lap IX. „*hogy, ha él, a' Hitelnek kész akarva hagyott, szám nélküli hézagjait tán 20 — 30 kis kötetten fogja lassankint betölteni.* 'S így, véleményem szerint, a' valódi vezér-ösvényt is nyilván kimutatni. A' Mindepható ötlet olly számos esztendőig

éltesse, 's mostani erejében annyira megtartsa, hogy még 200 — 300 szép magyar munkát irhasson!

Én azonban igen félek, hogy olly módon, talán — sero medicina parabitur! — annyival inkább, mivel a' Gróf egyenesen kimondja lap VII. *„hogy a' magyar nem számos, nem egészen figyelmes és olvasáshoz szokott közönség.* Miképen reményelhetni tehát, hogy a' nagy sokaság, mellynek pénztelen voltát az Hitel maga is hirdeti, ugyan azon egy tárgyról 20 — 30 kötetet megvegyen, olvasson, és az olvasottakról magának jegyzőkönyvet vigyen?!

Mind ezeknél fogva az történeendő, mitől a' Gróf ugyan lap VII. retteg, hogy tudnillik *„könyve* (ha egykor annyi kötetre nevedekend,) *kevés kéz közt fog forogni 's nem használhatni.*“

'S ugyan lap IX. ekként szól: *„A' szigoru tudományt (Hitelt) tehát több dozisra osztám, 's így évenként szándékozámm Olvasóimat mind közelebbre vezetni az előttem fekvő 's tán erőmet felmuló óriási munka (Hitel) egész vég-határáig.*“

A' Gróflap XXXVII. illy vallást teszen: *„Individualitásom szerint annyit tettem, mennyit tehettem, 's így munkám (az Hitel!) telisded teli botlással, hibával, mellyeket nem is akarok pártolni, 's mindnyájokba tán én sem esém vala, ha Horác tanácsa szerint kilencz esztendőig hagytam volna csekély próbáimat heverni; de inkább fel kívántam cserélni jó-írói hírrel hazám hasznát; 's reméllem ezen kis áldozat következtében, munkám bár csekély, de abban még is fog egy kis részt venni, hogy nálunk kilencz esztendőnél sokkal előbb álljon a' Hitel lábra.*“

Ha veszem, hogy a' Gróf az Hitelről, mellyet több dozisra osztá, még 20 — 30 kis kötetet iparkodik írni, 's évenként, az az; minden évben, 20

— 30 — ig egy egy olly kis kötetet kiadni, 's így az Olvasókat mind közelebbre vezetni az Hitel' egész véghatáráig: ez úton teljes lehetetlennek tartom, — engedelem a' kitételért! — hogy „*nálunk kilencz esztendőnél sokkal előbb álljon a' hitel lábra*“ — a' Gróf könyvei által.

Mert semmiképen nem képzelhető, hogy a' világ' elébe nem bocsátott, vagy még talán kéziratban sem létező kötetek előre olly varázserővel bírhasanak, hogy a' közönséget a' láthatlanok' valóságáról meggyőzzék, és a' szinte kezdetén levő egész mívnek elfogadására indítsák.

Így tehát egyedüli reményünket az hitelnek jobb lábra állítása végett hazánkban, a' kilencz évnél sokkal előbb tartandó Rendszerező Országgyűlés' bölcseségére kell támasztanunk!

A' Gróf' eme' kinyilatkoztatása lap IX. „*legfőbb törekedésem oda irányzott: 'Istenért csak unalmas könyvet, habár Európa minden tudós társasága a' classicitas billegét sütné is homlokára, ne írjak, mert ollyakon nehéz, feloldatlan anathema fekszik*“ — bennem illy gondolatokat szül: unalmas és még is klasszikai könyv merő lehetetlenség. Nem-unalmas lehet a' nem - klasszikai mív is: de a' valódi klasszikai munkák soha sem lehetnek unalmasok. Elegendő tanúink erre a' régi Görögök' és Rómaiak' remek-maradványai. Való, hogy a' Gróf' Hitelében, az egymást váltó könnyű fordulatok sok kedvességgel lepik meg az Olvasókat; de vallyon nem nyert volna e a' könyv becsében, ha az több szorossággal és renddel ajándékoztassék meg? Én hiszem és vallom, hogy az Hitelnek kedveltető rendszeres kidolgozása a' Gróftól céljához sok tekintetben közelebb vitte volna: mivel így annak némelly talán nyers kitételeit, melyek a' nagy közönségnek nem tetszenek, egyenesen a' tárgyhoz tartozó szép felvilágosításokkal cserélhette volna fel,

Ugyan lap IX és X. ezeket gyónja: „*Eczettel, választóvízzel, erősb méreggel pedig azért irtam sok helyen, hogy néhány a' közjó elősegítésére nehezen ébredő hazánkfiat egy kevéssé kiragadjam aluszékonyágokból.*“

Eczettel, választóvízzel, erősb méreggel irni sehol sem tanácsos, mivel ezek észrevehetetlenül annyira belé eszik magokat a' tollba, hogy ez ott is rozsdás verességű, égető, vagy hírölő vonásokat ejt, hol teljességgel nem kellene. Az aluszékonyoknak, alvóknak, sőt még a' mély ájulásba merülteknek is felébresztésére régi próbált hathatós ártatlan szer a' friss hideg víz, mellyel azoknak szemeik közé kell fecskendezni, vagy ha szükséges, arczaikat jól megmosni. —

A' Gróf Hitéléről lap X. így szól: „*Honunk szebblelkű Asszonyinak azért szentelém, mert közülök néhánynak nyilván bé- akarám bizonyítani az egész világ előtt, milly valódi mély tisztelettel viseltetem én, 's velem az egész nemzet magyarán érző része irántok, ha néhai — szomorú mondani! — anyanyelvünket ők is ajkaikon zengetik — midőn keserű örömmel láttam előre, szegény könyvem milly kellemetlen vendég leszen sok magyar Dámasztalán, kinek nemzetségi 's hitvesi neve olly magyar, hogy azt külföldi ki sem tudja jól mondani — átkozott könyvem, mellyet nem ért, 's melly neki vázul szolgál, 's tán ösztöntül arra, hogy természet szerint nevelje utóit, 's ne úgy mint őtet ártatlant honfeledett szüléi. Indirecte o-hajtottam nemzetünk bájlóbb felére hatni, 's mind magasb mind alacsonyabb születésűeket arra bírni, ne hagyják oda szép honi nyelvünket, hogy inkább idegent szóljanak hibásan, és sokszor legizetlenebb accentussal. Dilletant tehetségem szerint mindent elkövettem az álmosak felcsiklándozására, rossz gazdáink magokba térésére, német honfiaink magyarosítására.*“

Midőn az Hitelben olvasám, hogy a' Gróf azt honunk' szebb-lelkű Asszonyainak ajánlja, szent öröm repdeze arczaimon és Pindár-Horác-szellemlű Berzsényink' szép sorát kiáltám fel: „Él még Nemzetem' Istene!“ Ugyan is mennél előkelőbb Férjfiú adja a' példát és ösztönt és serkentést az anyanyelv' becsülésére, 's így a' nemzetiség' fentartására 's szélesítésére, annál erősb hit gyökeresedik meg bennem, hogy a' nemes törekedés kívánatos előmenetellel koszorúztatik meg.

Az 1825-diki Országgyűlés' elején tartott egyik Kerületi Tanácskozásban, mellyben a' magyar nyelvy' gyarapítására sok nyomos beszédet lehet hallani, a' Szabolcs Vármegyei Követ Gróf Dessewffy József ezt javasla: „hosszunk törvényt azon Szépeink ellen, kik megszűntek magyarok lenni. Ha a' magyarul-nem-tudó Nemes-Asszonyok özvegyiségre jutnak, özvegyi igazait örökre veszítsék el, és többé férjhez ne mehessenek. Hasonlóképen a' magyarul-nem-tudó lányoknak is a' férjhezmenetel szabad teljességgel ne legyen.“

A' szokatlan, kemény Törvényjavalat el nem fogadtaték, és pedig azért nem; mivel Báró Prényi Zsigmond, Bereg Vármegye' nagyhirű Követe legottan felkele 's így szóla: „Még most ne nyúljunk illy kemény eszközökhöz: mert én reménylem, hogy, ha magyarul-nem-tudó Szépeink a' Nemzet' Répviseelőjinek aggodalmát megtudják, önkénytt igyekezendenek az anyanyelvet megtanulni.“

„Ki megtér, idvezül!“ régi való közmondás. Nagyatyáink' és Őseink' idejében jótevő szokás vala, főszületésű Honosink' udvaraiban csupa magyar Nevelőket, Nevelőnéket, Társalkodónékat, Tiszteket és cselédeket tartani: 's így Főházaink

mindég magyarok maradtak, és sokkal kevesebbet kellett költeniek. Mai korunkban többnyire az ellenkezőt tapasztalni; ugyan is számos Előkelőink' udvaraiban külföldi Emigránsok hemzsegnék, kik az Uraságok' erszényeit, mint a' nádály a' vért, addig szívják, míg meg nem teltek, és azokat arra kényszerítik, hogy velek az ők nyelveiken szóljanak. Nem csudálkozhatni tehát, ha az olly Főházaknál a' pénztár kiürült, és a' magyar nyelv idegen. De tekintsenek vissza az olly Főnemzetségek a' szent hajdonra 's kövessék elhunyt Höselődeik' dicső nyomdokait: ezen megtérések által mind erszényeik jobb karba fognak helyeztetni, mind pedig a' magyar nyelv nálok megörökösödni.

Rosz Gazdáinknak szeretném egyetlen egy gazdasági folyóiratunkat, a' „Mezei Gazdák' Barátját” ajánlani, melyet Angyalffy Mátvás András ad ki Pesten.

Német honfiainknak, kivált a' közrendűeknek magam is szivekre kötöm a' magyar nyelv' tanulását, egyedül a' magok' javáért és hasznáért: mivel naponként szomorán tapasztalom, hogy ők a' Vármegyék' magyar Rendeleteit nem értvén, ezeknek megmagyaráztatása végett kénytelenek Ügyészekre, vagy másnemű magyar és német Írástudókra — kik természet szerint ingyen nem fáradnak — szorulni. 'S gyakran megtörténik, hogy a' másoktól vett kanallokkal jól nem laknak, vagy épen étlen maradnak. —

Lap XIII. van szinte egészen lenyomtatva Gróf Dessewffy Józsefnek Szent-Mihályt, Sept. 25-dikén 1830. Gróf Széchenyi Istvánhoz irt barátságos levele, melyből csupán egy pár szót teszek ide: „*Munkádat (az Hitelt) — — nehézség gyanánt akarta az Ország Gyűlésére adatni a' követeknek — —*”

Ki 's hol akart legyen illyesre vetemedni? nem tudom, és tudni nem is kívánom. De keblemnek

kiütő érzetét semmiképen el nem fojthatom, hogy az oda előbb érintett eczettel, választóvízzel, erős méreggel írás a' Gróf dicső szándékának szintannyi gátot tön, mint némelly polgártársaink' álmokórsága hazánk' előbb haladásának.

Megvallom, hogy az Hitel' megjelenése oltá sajnálva tapasztalám, hogy ellene itt, ott magányos beszélgetés közben sokan a' Jelesek közül zúgolódván, benne a' jó lélekismeretből származott czélt is félre-érték. — És az olly Gáncsolón hallhatólag nevettem, ki azon munkáról semmi nyomost szólni nem tuda, 's illy gúnyoló észrevételt tön: „az nem Hitel, hanem Hidd el.“ Valamint azelőtt, Márcz. 27-dikén, 1850. midőn olvasám, hogy egy nyomorúlt-ítéletű Versgyártó, ki több Remekíróink ellen nyomtatásban kiadott szemtelen gúnyírását azzal óhajtá fűszerezni, hogy a' Grófot Hiteléért csúszva mászva megdicsérje, 's ez által tőle kegyelmet kolduljon, — a' mindég tisztelt Grófhhoz ezen Epigrammát íram:

„Ime hizelkedik egy Költőncz 's koldulja malasztid'!

Bárha tanács nem kell, szólni szabadjon egyet:

„JÓT JÓTÓL! a' rosz' hizelékeny igéjegyánút szül,

'S általa könnyen inog az HITELED' hitele.“

Lap XIV. ezt lelem: „józan, indulatlan elme vitatások majd eligazítják 's intézik, mi hasznos, mikáros honunkra;“ — Nekem is tökéletesen ez az hitem; és minden indulatosságtól ment vagyok: de szerettem volna, hogy a' Gróf ama' szép mondásába még ezt is belé szőjje: „Scimus, et hanc veniam petimusque damusque vicissim.“

Kezet fogok továbbá a' Gróffal emez állításában is, lap XVI. „*Tévedéseket helyre hozni kötelesség; mert nincs veszedelmesb 's csábítóbb olykokoskodásoknál, mellyek csak suppositiókra 's előítéletekre vannak állítva, ha minden felvilágosítás és eligazítás nélkül terjedtebb kört foglalni engedtetnek. A' bal vélekedések, éretlen hiedelmek még nagyobb gyökeret vernek, 's a' való a' helyett hogy mind jobban fejlene ki, még nagyobb homályba vonul a' közönség elől;*“ — Csak ez a' parányi megjegyzésem van: miként a' Biráló úgy a' Szerző, 's miként ez úgy az hibázhat; mert egyik sem csalahatatlan.

Hasonlólag hiszem, mi lap XXVII. ekképen mondatik: „*Ne legyen gondunk a' mondó esztendeire, hanem arra, mit mond, 's mi czélbul.*“ Ezt részemre kikérem, mert én is szorosan követem.

Lap XXXVII. a' Grófezt írja: „*Akkor lett volna Taglalatodnak igazi haszna, ha minden személyesség helyett, — Te szorosan csak a' dologhoz tartoztál, 's igazán csak a' hibákat érintetted volna.*“ Ezen bölcs intést is hiven szemeim előtt tartom, azon édes reménytől tápláltatván, hogy talán egykor velem is hasonló kímélettel fognak bánni.

Lap XXXVI. álló ezen szavakat „*— csak nevetnem kell mind azon pántolódotkat 's izgáglókat, kik tán legjobb akaratbul szinte minden tettimben kifogást találnak: „Ezt máskép írták, azt másként tették, amazt egészen elhagyták volna,*“ — csupán azért irom le; hogy meggyőződésemet én is kiadhassam. Izgágáskodni minden esetre illetlen: de a' közfényre eresztett könyvekről, kivált ha ezek javalatok gyanánt vétethetnek, tisztességgel és igazsággal szólni szabad is, illő is — és néha szükséges is.

Lap XXII. levő emez ellenvetés: „*miért nem íráls cselekről inkább Magad a' helyett, hogy mon-*

dúsim 's tetteimet csendesen bevárván, azokat ítélgesd?“ — engem töredék-észrevételeim' folytatásától vissza nem tartóztat, mert: „non omnia possumus omnes.“ Sokképen tehetni szolgálatot az hazának; és ki a' közjónak akármelly nemében annyit cselekedett, vagy cselekszik, mennyit lelki tehetségei 's világi környületei engedtek, vagy engednek, dicséretet és hálát érdemel. Sokaktól, ha egyéb nem telik, a' tiszta szívbeli szándék is elég; elég a' látott széptettek' becsülése, 's a' Jók eránti tiszteletérzetre melegülés. És így csupán azok kárhoztathatnak, kik „*dediti ventri atque somno, indocti, incultique, vitam sicuti peregrinantes transiêre.*“

Mihelytt valaki munkáját az Olvasó-Közönség' színe' elébe bocsátá, akármellyik polgárnak jusa van arról ítéletet hozni: mellynek, valamint amannak helyes, vagy helytelen voltát csupán a' nagy Közönség döjtheti el. Sőt még az egyes cselekedetek' megvizsgálása sincs kivéve a' magányos Honfiak' birálata 's a' közvélemény' legfőbb ítélőszéke alól.

Lap XXVI és XXVII. ímez állítás gördítették elő: „*ha való lenne, hogy csak idő fejtheti ki legnagyobb tökéletre az emberi agyvelőt, úgy a' legöregebb embereké volna a' bölcsesség, kik mint tudjuk, gyarló természetünk szerint végnapjaikban megint szinte gyermekkorra térnek vissza.*“

Miként a' gyümölcsöt, úgy az emberi agyvelőt csak idő érleli meg. És valamint az éretlen és elért gyümölcsök között egyedül az érettek alkalmasok a' kellemes élvezésre: úgy a' ki nem fejlődött, vagy elfejlődött ész felett csupán a' tökéletesen kifejlődött becsültethetik és használtathatik. Innen azt húzom ki, hogy sem a' gyermekeknél, vagy gyenge ifjakknál, sem pedig az elaggott és elerőtlenedett Öregknél bölcseséget nem kell keresni. A' két

végszél között van egy arany középút, mellyen az emberi elmék' valódi kincseit bízatosan feltalálhatni.

Lap XXVIII és XXIX. Illy észrevételeket látunk;
„Azon elavult spartai példa — Taglatat 187-ik l. — mellyet előhozál, ítéletem szerint nem nyom semmit, mint általányosan spartai példákat költőknek javaslok inkább mint 19-ik században élő törvényhozók és országos embereknek. Hol több helota jutott egy szabad-emberre, hol mint atyagyilkost bünteték a' helotát, ha élte védelmében véletlenül szabad-embert öle meg; ott feudális szennyeinket hathatósabban terjesztő példákat hozhatni elő inkább, mint olyanokat, mellyek szelídebb, józanabb 's igazságosb szellemü időnkhez illenek, mert hol az elv, a' sarkalat természet-elleni, ott minden ráarakott építmény is gyenge 's nem példának való. Azért Barátom, ha állandó színházunk lenne, a' minthogy Istenben, Hazámfiaiban 's egy kicsit magamban is bizok, előbb utóbb leszen is, bizony nem kelnék helyembül fel Miattad, mint a' spartai ifjak az athenei vén előtt, mivel az idők hava fehéríté már fűrtidet; hanem azért szökném fel legkényelmesb székemből is örömmel átengedni Neked azt, mivel nemesen futottad át földi pályádat, 's mindnyájunk tiszteletére, szeretetére méltó vagy. 'S ezen vallomásomat nem reended tán rossz néven, kivált ha Magad körül tekintesz, 's annyi hiábavaló, ön, földiei 's embertársi hasznát 's diszét feledő véneket látsz, midőn hazánk számos serdülő fiai közt Ten magzatid legszebb reménnyel töltik be honszerető lelkedet. Illyenekért bár szabad lenne 'Legigazibb tiszteletem nyilvánosítása végett néhányt neveznem' édes örömet állanék fel én is, 's ha egy század folyt volna is szemeim előtt már le; napestig állnék, lenne bár éltők a' virító tavasz közepén! Vén

fő fiatal vállakon, az kell hazánknak, az érdemel tiszteletet!“

Itt méltóztassék a' Gróf némelly egyes megjegyzéseimet eltűrni. Az egyetemi Történetírás, mint az igazság' tüköre, meggyőz bennünket affelől, hogy soha sem volt, és ma sincs Státus, melly mindenben tökéletes volt volna, vagy tökéletességgel bírna. 'S arra, hogy egy egész Státusról környüállásos ítéletet lehessen tenni, sokkal több kell, mint egy valódi hibának, vagy valamelly hibásnak vélt rendtartás' előhozása. Én a' Lakedaemoni jó példákat, kivált az hazaszeretetre nézve, Rómtóinknek is, de leginkább Törvényhozóinknak és minden magyar Atyának és Anyának javaslom.

Hogy az Ifjú a' Vén előtt felkeljen, az az, ezt megbecsülje, az magából a' természetből folyó kötelesség. Melly tárgy visszarepíti emlékezetemet az emberi nem' legmohosabb előidejére, mikor tudnillik a' Vének uralkodtak! és az egész föld' minden népe patriarchális életben nyúgalmason és boldogul élt!

Örökre magasztalja a' Szpartai Ifjak' emlékeztét, hogy ők az Athénei Vén előtt felkeltek; és sajnálnunk nem lehet eléggé, hogy az olly természeti's gyermekded kötelesség'betöltése már már elavúltnak hirdettetik! Szomorú-következésü volna, ha az Ifjakat azon szép tartózás alól egyáltalában felszabadítnók; az Ifjakat, mondom, kik nem mindég képesek a' Vének' érdemes, vagy érdemetlen voltát megítélni. Legjobb, legezélerányosabb volna, nekik szívekre kötni; „álljatok fel a' Vén előtt, mert ez az élet' koronáját hordja fején; és kövesétek ötöt, ha jónak ismerenditek: ha pedig rossznak tapasztalandjátok, igyekezzetek jótetteitekkel annak ősz hajaira homályt vonni.“

A' Gróf nem tizennyolcz vagy húsz esztendő Ifjú, hanem negyven évű Férjfi, 's esszerint bátron öntheti ki ítélő érzeteit. De még így is egy esetet

teszek fel. Ha megtörténnék, hogy Londonból egy öreg Angol, ki lefolyt napjaiban az haszon-
talan kártyajátékkal foglalatoskodván és ez által
vagyonja' nagyobb részét elfecsérelvén, a' könnyeb-
ben élhetés végett utazni eredne, 's Erdélybe Ko-
lozsvárra vetődnék, és olly időben, mellyben a'
a' Gróf a' Corvin' szülővárosában levő Barátit be-
cses jelenlétével örvendeztetné: 's egyik este ottani
állandó nemzeti Színházunkban a' Döbrentei Gá-
bor fordította *Macbet*et adnák, mellybe a'
Gróf hazafiúságból menne be, az említett magyarúl-
nem-értő Angol pedig egyedül azon kandiságból,
hogy hallhassa, miképen hangzik a' Shakespeare'
remekdarabja magyarúl? És ez, ki magának széket
előre nem váltta, a' tolongásban épen a' Gróf' ülő-
helye mellett állani kénytelen volna. — Vallyon ar-
ról gondolkoznék e a' nemes-szívű Gróf, hogy az
ismeretlen Vénnek eltelt életét előbb megvizsgálja,
cselekedeteit latolja, 's helyét azután engedje, vagy
vagy ne engedje által neki; vagy pedig azt legot-
tan általadná? Én teljesen hiszem, hogy azonnal
az utólsót tenné: mert a' termézetű ösztön, melly
a' szem' segélye által a' kebelben felébresztetett,
erősb az hideg bölcselkedésnél.

Azon savanyú kifejezés „*feudális szennyei-
ket* —“ az eczettel irottak közé tartozik, és így
a' Grófnak jó czélja' kivitelére Barátokat nem szerezt.

Lap XXXII. ismételt és az Hitel' XVII. lapján
szemlélhető kitételben „*a' meg nem romlott Magyar
— nem az' elfajult 's elromlott hazafiakat veszti
például, — kik azt vélik, hogy h a z a f i ú i t e t t ,
U r u n k m e g b á n t á s a ;*“ ez utolsó szavakat így
szerettem volna olvashatni; „*h o g y h a z a f i ú i
t e t t U r u n k a t m e g b á n t j a .*“ 'S ezen tisztaság és
nagyobb meghatározottság által minden vitatkozás-
nak elejét lehetett volna venni.

Lap XXIX és XXX. ezek jönnek elő. „*A' Kritika
általányosan nemcsak hasznos, de legszükségesebb is, 's*

míg szoros kemény's égetésig gúnyoló bírálás nem hozand ítéletet honi könyveinkről; addig közön- ségesen szólván, izlésünk egészen kicsinosult nem leend. Lesznek, lesznek elmemagzatink általányo- san vére, dicséretre méltók, de nem érendik el a' fejlődésnek azon lehető legmagasb pontját soha, melyre a' remek-lelküeket a' bíraltatási fék's tartózkodás vezetheti. Szinjáték közepszerűségig sem fejlődhet ki, míg szigorú's engesztelhetlen bírót nem retteg találni a' közönségben. Arany elválasztásra szered — kényeső — kell; úgy nem válhatik el a' jeles, szép, nemes hozzá ragadt agyag, sár, föld's egyéb selejtektől savany, ke- ser, marcsona sőt sokszor méreg nélkül. Van igaz szinarany is a' bérczek kebliben, de kevés; a' föld kerekén is fel feltűnnek választottak, az Ég ked- velti, de kevesen; 's nem kell amannak sem ime- zeknek — kiknek földön élő számokból nekünk föld- dőn csuszóknak keserű veszteségünkre csak minap ragadtatott el egy a' legjelesbek közül, — vá- lasztóvíz, vagy szered, mert magokban is tűn- döklenek, de a' többségnek homálybul kiragadta- tására nemcsak hasznos mint mondam, de szük- séges is a' Kritika."

Mellyekhez tartózik a' Magyarázatokban lap 555 ez is: „XXX-ik lap. kiknek földön élő szá- mokból's a' t. — — — Kisfaludy Károlyt ér- tem, kinek emlékezetét ime itt üdvözlöm! — "

Mind ezekről én így vélekedem: A' józan okosság' kritikája a' szelíd érzet' kritikájával egyesülve, a' tudományosság' emelésének véghetetlen eszköze. A' velős ítéletű's jámbor-lelkű Kritikus kimutatja's megjavítja a' felfedezett hibákat, annélkül hogy a' Bottló' személyét vastagságokkal illetné. 'S szelíd- sége által az Írókat teljes figyelemre édesítvén, az izletnek valódi kicsinosítására ingerli.

Az a' javaslott „égetésig gúnyoló bírálás“ Kri- tikuszainkat a' mérges Bentlei' nyomdokainak után-

zására tüzei, kinek gáncsolatiban igen kevés At-
tikai nemes só találtatik, de annál több tengervíz-
ből főzött paraszt só van. Melly mód a' szép és jó
íznek többet ártana, mint használna; mivel a' mé-
reg mérget szülne.

„Vita mortuorum in memoria vivorum posita
est.“ És a' Gróf midőn néhai Kisfaludy Károly'
emlékezetét idvezlé, Ciceró' azon gyönyörű mon-
dásának eleget kezdte tenni. De Virág Benedeket és
Vitkovics Mihályt is meg kellett volna említnie,
kik nem rég ragadtattak ki közülünk, és a' legjelesb
Íróink közül valók voltak.

Az az állítás, mintha néhai Kisfaludy 's né-
melly élő Íróink minden kritika felett volnának,
ellenkezik ama' fő állítással „Magyarország min-
denben hátra van.“ Mert ha bebizonyíttathatnék,
hogy olly magyar Verselők léteznek, kiknek irataik-
ban semmi hibát nem lehet lelteni; úgy az egész vi-
lág' Literatúráji között egyedül a' magyar volna
tökéletes. Minthogy azonban a' nagy Homértól fog-
va, kiről ismeretes e' mondás — quandoque bonus
dormitat Homerus — a' mai napig semmi Író nem
volt a' kritika felett való: meg kell vallani az igazat:
egy szerző sincs hiba nélkül, és kevesebb botlásu
Költőink nekünk is vannak.

Lap XVII — XIX. e' következőket állítja:
*„Régen nyomta Honunkat már a' megbántott Egek
azon átka, hogy érteni, megfogni egymást nem
tudtuk, vagy nem akartuk. Kisebb, tehetetlenebb
nemzetek, önállások, saját nyelvöket, tulajdon
kormányokat századokig fentartották, míg a'
Magyar Magyarral ellenségeskedvén Kelet és Nyu-
gotnak véres verseny-tárgyává lőn, 's végre tőle
mindenben különböző nemzetekkel ragadott össze.
Ezt csekély számunknak, sik'stengertelen hazánk-
nak, szomszédink elsőséginek tulajdoníthatjuk o
vagy Eldődink vad 's kaján egymás-ellentiségik-
nek, tudják az egek! Vélekedjen a' multrul kiki,*

mint ismerni honévrajzink velejét. Itt hasztalan 's egyébiránt-lehetetlen is mai körülményink közt azon okokat mind rendre kinyomozni 's világra hozni, mellyek következésében csak ott állunk 19-dik században a' hol állunk! — — — Elég ha mai álladalmunk határi közt mi újabb 's nemesb század fiai, eleink példáját nem követvén vagy szerencsésbek lévén mint ők, kezet fogunk, vállat vetünk, 's elszánt akaratumk által, mellynek előbb utóbb semmi a' világon ellent nem állhat, Hunniát a' hatalmasb Országok sorába emeljük."

„Csak kevés év előtt, mellyek alig tesznek egy két emberélet - hosszát, a' lassu, de mindennapi elmagyaratlanodás, ha szabad úgy mondani, elnemzetlenülés végpontjára látszott juttatni a' Magyar létét. Valamint egyéb kisebb nemzetségek hatalmasbak által nyelettek el, úgy látszott a' magyar sajátság külső értelmesség sulya által örökre elolvadni. A' Nemzet mély álomba merült nagyobb része nem is sejdíté, hogy majd majd ki leszen törülve a' Nemzetek sorából; idegen bölcselkedők elhunyardását jövendőlék; sokan keserű aggodalommal, mellynek kinzó fulánkját nyelv tökéletesen ki nem fejezé még soha, érzék Nemzetök közel végét. Es így vonaglott 's haldoklott a' Haza több lassu 's terhes esztendőig; mig végre honfiak szeretete 's egyetértése megengesztelé az Istennek régi haragát; 's ők egy szebb hajnal-sejdtítésre ébreszték fel a' Magyar."

„A' halál és élet közt rivódott Nemzet újra lehelni, 's a' honfiakat remény-sugár kezdé melegíteni. Elhajíták magokrul idegen Nemzetiség bélyegit 's hosszú Önfeladás után a' természet szent útjára visszatértek, 's ismét Magyarok kezdenek lenni. Emlékezzünk 1790-dik 's az előtti időkre! Van e, ki nem értene?"

„Élt megint a' Nemzet és nőtt azóta, 's mind inkább erősödött. Gyönyörű átgondolni közel sir-

verméül mint lépett vissza élők közé; a' gyenge, a' bágyadt mint diadalmaskodott ellenségén ifjúságának 's belső erejének milly jeleit mutatá, midőn maga magát rontani mindig hiába igyekezvén, új életre lobbant, a' hogy kíméletlenebbül tapodni kezdék; — tekintsünk vissza!''

„Régente tán a' Magyar veszedelmesb ellensége volt hazájának minden szomszédinál 's tán önmaga rombolta el minden időkre azon szép Jövendőt, mellynek áldási — — — — — — — — — — melegitnének minket 's mieinket most, 's egykor még nagyobb fényben utóinkat. De éppen azért, mivel úgy volt valaha, 's már ők dulták anyaföldöket örök meghasonlásik által, mi mostaniak is úgy cselekedjünk? indulatosság 's hiúságunknak mi is feláldozzuk a' közjót? Nem, nem, — mi a' régiek viszongási említésével se kinozzuk magunkat — mert Multat Isten se varázsolhat vissza többé — hanem használjuk a' Jelent úgy mint a' sors forgatja 's engedi. A' hajdankor elői pedig szenderegjenek 's aludjanak nyugottan, rágalmazni őket nem kívánom; mert hálá! szivesb, szelidebb 's reméllem, tartósb barátság szelleme köt minket most élőket össze, miután velek együtt a' vadság egyéb kiserőivel elhunyt 's temettetett! Dicsérni azonban őket, mint sokan azért, mert előbb futották emberi pályájokat le mint mi, nem tudom. Elég éreznem: „El Magyar, áll Buda még“ 's Jövendők habár zavartabb is, mind tisztábbra 's nyájasbra derülhet; elég nyilván tudnom: köztünk új erő mint fejlődex napról napra jobban, 's hány hazafi van, ki nem kíván, nem ohajt egyebet, mint Hona javát 's Fejedelme hatalmát.“

A' Grófnak leirt hosszas és néhol igen égető soraira lehető rövidséggel és minden heveskedés nélkül a' következőket jegyzem meg.

Rútat találni minden Nemzet' Történetírásában, mihelytt valaki ollyat kifürkészni fáradoz; és

az hazaszeretet engem soha sem valúta annyira el, hogy a' magyar honévkönyvekben itt, ott levő egyes fekete vonásokat ne lássam. De el kell e vetni a' Művész' képét csak azért mivel ennek világa mellett árnyékolat vagyon? És meg kell e útalni Elődinknek egész történetrajzát azon egyetlenegy okból, mert ragyogó hőstetteiket egy-egy homályos cselekedet kíséri?

Történetírásunk egyedül úgy lesz valódi magistra vitae, ha Nemzetünk' megítélésében az egyoldalúságot, melly minden további haladásnak veszedelmes ellensége, egészen kikerüljük. Ki tudja 's el nem mellőzi, hogy a' legőszültebb hajdonban volt temérdek Magyar Nemzetnek csak egy parányi részét telepíté meg Árpád Európában; hol annak, és kivált nyelvének semmi rokona nem volt és ma sincsen: nem fogja tagadni, hogy a' kis-számu Nemzetnek nyúgoton annyi ellenség' közepette tett diadalmai, örök Hon-és Alkotmányszerzése; 's nemzetisége' 's anyanyelve' fentartása a' világ' Történetkönyveiben merő csudáknak vétethetnek. És ha az igazságot bővebben fejtegetjük, nyilvánosságos, hogy egész Európa örökös hálával tartózik Nemzetünknek, melly hosszas időn keresztül ama' természeti erősségnél, a' vívhatatlan Balkánnál biztosabban őrzé a' rohanva rohanó keleti pogányság ellen a' nyúgoti keresztyénséget. És így ez a' Magyar' aegisze alatt Minervának nyúgalmason áldozhaték.

Igen termézetes, hogy Nemzetünk, melly magát és crejét minden Európai Népért századokig fogyasztá, azok közül némellyekkel a' tudományokban nem versenyezhet. De vallyon mindenben elmaradt e tőlek? és nincsen e egy-egy eset, mellyben egyedül őtet illeti a' győzedelemkoszorú? A' tudós Nagy Fridrik alatt hala meg az az egyetlenegy Porosz, ki anyanyelvét tudá 's ezen személlyel a' porosz nyelv is örökre eltemetteté. És ím

a' magyar nyelv él, és most teljesebben kezd virulni!!

Valamint a' természeti, úgy az erkölcsi világban soha sem létezhet örökös tiszta ég. Nem szégyen meggyónni; voltak zavaros, igen zavaros idők nálunk. De ilyenek más népeknél is voltak. És midőn e' részben honom' régi Történetírását más mívelt nemzetekéivel híven öszvehasznolom; abban még csak árnyékképen sem látom a' Cromvell' fertelmes korszakának undok mocskait, vagy a' Párizsi lakodalom' és Szíciziliai vecsernye' istentelen vérfürdőjét. Nézze bár akárki 's akármeddig nagyítóüvegen hajdoni évröjzainkat, de vallja meg őszintén, „van e ott valahol, hacsak álmoképen is olyan fenevad, mint Roberspierre? ki a' XVIII. század' vége felé, 's így szelíd korban tapodá kegyetlen lábaival az emberiséget!“

Nemzetünk' tetteinek és cselekedeteinek tökéletes megítélhetése végett szorosán meg kell vizsgálni nemcsak az okozatokat, hanem az okokat is. Ki Történeteink' mély titkaiba fel van avatva, jól tudja, hogy némelly elkövetkezett gyászos esetnek sokszor tíz, húsz évvel is előre el volt hintve idegen befolyás által a' magva. Tekintsünk csak vissza könnyű szemekkel Magyarországnak és Erdélynek a' Törökjárom alatti hosszas szenvedéseiben történt dolgokra! 's győződjünk meg a' világos napnál világosabb állításom felől!

Akármeddig viszongásra kényszerített legyen néha Nemzetem; én nagyságát onnan is mérem, hogy a' mord zivatarok' közepette, a' legterhesebb környületek' súlya alatt le nem roskadott, és erkölcsi erejét, melly minden földi viszontagságon diadalmaskodik, férjfiason fen tudta tartani, szóval; a' Magyar a' természethez hasonlít, melly télben külső díszzeit elveszti, de kebelében melegét híven megtartja; 's ez által tavasszal újra milliónyi millió kellemet hív elő.

„Concordia parvae res crescunt, discordia maximae dilabuntur,“ ezt írja a' Görögök' nagy tanítványa Szalluszt. És én erősen bízom a' Magyarok' kegyelmes Istenében, hogy Honosinkat az egyesség' és egyetértés' szellemével a' Szép, Jó' 's Hasznos' megörökösítésére megáldja, 's szenteli olly dicsőséges atyai Uralkodás alatt, melly ön boldogságát hű alattvalójinak boldogításában keresi 's leli! 's épen azért teljes szivemből óhajtom, hogy minden ollyas kitétel, melly az érintett egyességet és egyetértést bármi messziről is gyengíthetné, örökre eltávoztassék.

Az Előszóból berekesztésül ezeket idézem elő: „*s bármilly sors várjon is egyebiránt*“ „*Világomra*“ „*elfuvandja e azt a' nyugoti szél dühé, eltiprandja e a' sokaság vaksága, lepleggel födendi e rossz akaróim homály-szerető száma vagy a' honszeretet Isten-asszonya gyámola elatt tán egy kis jótévő meleget terjesztend maga körül, minden esetre meggyujton*“ — Lásd, lap XXXIX.

Mellyekről így elmélkedem. „Vox populi, vox Dei.“ Ha vallamelly Polgár a' közjó' elősegítésére meggyújtott világát az Hon' Istenségének oltárára leteszi, 's annak kegyes elfogadásáért a' Közönség együttkönyörög vele; teljesen elhiheti, hogy áldozatja a' Mennyei előtt kedves lesz; mert ez az egész Nemzet' szavát kegyelmesen meghallgatja 's visszazengi.

A' Gróf, sajnálva mondom ki, áldozatja' elfogadásáért való együttfohászkodásra nem buzdítja a' Közönséget, midőn így ír: „*elfuvandja e azt a' nyugoti szél dühé, eltiprandja e a' sokaság vaksága, lepleggel födendi e rossz akaróim homály-szerető száma.*“ Akadályokat képzelni ott, hol ezekre okok nincsenek, czéleránytalan: de felette czélerányos, a' lehető akadályokat nyájos, szelíd és kedveltető kifejezések által eleve elenyésztetni iparkodni. A' jámborlelkű magyar Közönségnél a' nyú-

goti szél természet szerint nem dühösködik, ha csak egyes személyek olyat rendkívül nem támasztanak. Még csak álmodni sem merném, hogy nálunk a' sokaság oly vak volna, hogy e' miatt a' Jót eltipraná; sőt én azt vélem, hogy az néha igen jól lát, mert azt is látja, mit némelly Író csupán rejtéményesen mutat előtte. Roszakarója minden halandónak volt, van és lesz. És mennél érdemesebb valaki, annál több irígyet számlál. Hogy a' Grófnak az egész Hazától megismert deréksége sok irígyet és sok roszakarót szült, azt könnyen elhiszem: de azt teljességgel nem hiszem, hogy ezek lepleggel fedhessék a' Gróf Világát, ha ennek helybenhagyására a' Nemzetet kellemetes módon és győző okokkal reáveendi: melly azt mint sajátját fogja azután az honszeretet' Istenasszonyának védelme alatt, örök szent tűz gyanánt fentartani, 's jótévő melegénél mindenfelé áldást terjesztetni.

ÖN - ÉS KÖRÜLMÉNY - ISMÉRETI TÖREDEKEK. — Lap 41 — 118.

Mielőtt ezeket szorosán vizsgálnám, némelly töredék-jegyzeteimet előre bocsátom. Ember bölcselkedni akkor kezd, mikor magát ismerni kezdi. 'S e' nehéz tudománybeli haladását úgy emeli, ha ama' nem-könnyű mesterségben, a' környületek' ismeretében is előmegy: mivel képes lesz, a' belső 's külső világról egyeránt józan ítéletet hozhatni.

Tudni, hogy minden ember társaságban élő lény, ki a' polgári arany egyesület' lánczának kisebb vagy nagyobb szemét teszi; tudni, hogy ötet maga 's hazája eránt kötelességek szorítják.

Esszerint minden ember honfi, kinek mind belső- mind külsőképen a' boldogságra kell törekednie: mire ötet a' kegyes Isten rendelte, 's neki a' polgári társaság bő alkalmat nyújt.

Hogy a' polgár felséges rendeltetését, az ön-és körülményismeret' pályáján könnyebben eszközölhesse, a' nagy fontosságú tudományt eme' fő kér-

désekre kell felosztania: „mi vagyok én, és mi az én hazám? mit tehetek én, és mit tehet az én hazám? mit kell nekem cselekednem, hogy boldog legyek; és mit kell az én hazámnak cselekednie, hogy boldogságát magosítsa? 's végre mik az én fiúi tartózásaim a' köz anya, az hon eránt, mellynek jólétében, szerencséjében, boldogságában, nyúgalmában és megelégtülésében a' magaméit keresni 's feltalálni legfőbb óhajtasom és legszivebb fáradozásom?“ Ki ezen kérdéseket belátása szerint híven megfejtí 's kitelhetőképén mind magát mind honát boldogítja, az valódi jó hazafi.

Ha valaki magát ismerni elmúlasztja, ön léte eránt mostohább, mint a' legkeményebb-szívű idegen anya nem-saját gyermekéhez; mivel ez a' más', de az a' maga boldogságát gátolja. Ki honát ismerni nem tanulta, hasonlít a' vakon született gyermekhez, ki gondos szülője' édes tejét szopván, a' jótéteményt mindúntalan érzi, de jótevőjét nem ismeri. 'S ki hazáját semmiképén nem szolgálja, olyan mint a' neveletlen hagyott siketnéma, ki semmit nem hall és nem ért, és csupán azt tudja a' körülállóknak inteni, hogy az ő testi szükségait elégtésék ki.

Hiszem, hogy minden Magyar' lelkében előbb vagy utóbb megvillámlik az önismeret' ságára, 's a' bölcselkedés' vágya kisebb vagy nagyobb mértékben felébred; mert „amor incipit ab ego.“ Kí az önismeretbeli előmenetel a' környületek' vizsgálására vezet, hol a' fő-tárgy az Haza tűnik elő, 's a' szent kötelesség az H o n s z e r e t e t: mellyet a' számüzött Költő így fest:

„Nescio qua natale solum dulcedine captos

Ducit, et immemores non sinit esse sui.“

Azonközben nem elég az Hazát csak vakon szeretni; azt ismerni kell és teljes meggyőződésből szeretni. Itt eszembe ötlík Cassiodornak eme'

velős mondása: „turpe est sua in patria peregrinum esse.“

Az Honismeretre a' felebbi főkérdések mind-megannyi kalaúzul szolgálnak, mellyekhez egynémelly világosításokat csatlani nem lesz felesleges. Az Hazán értem általában Magyarországot és Erdélyt mostani Részeivel együtt. Ki mind ezeket ismerni nem tanulá, nem hasonlíthatja össze őket egymással; nem tudja, mellyik mennyiben áll előbb vagy hátrább a' másiknál, és így, mikor egyikén vagy másikán segíteni óhajt, nem képes alaposan meghatározni, mit kellene ennek vagy annak boldogsága' gyarapítására legelsőben és legcélelrányosabban javasolni, végbevinni. Szóval, az egész Magyarföldről tökéletesen nem ítélni lehet.

„Ubi populus, ibi obolus.“ Ez örök politikai igazságot megvalósulva találjuk a' Székelyföldön; — hol a' népesség olly nagy, hogy a' két Testvérhonban sehol sem ollyan. És ha egész Erdélyt egész Magyarországgal összevasonlítom, azt nyilván látom, hogy annak kicsinységéhez képest sokkal több a' népessége, mint ennek nagyságához képest. És innen van az, hogy ez temérdek széles puszttával bír, annak pedig alig létez egy-egy keskeny pusztája.

Szomorú említni, mi volt egykor, a' Törökjárom alatt és után a' magyar Kanaán, a' Bánság?! melly az újabb időkben a' szorgalmas művelés által ismét virágzásnak indult. Ennek pedig egyedüli oka az, hogy kegyelmes Királyaink oda idegen gyarmatokat szállítának, és az elszaporodott Székelyek közül számosan önkénytt kiköltözének.

Szó ki nem fejezheti 's toll le nem írhatja, mennyire boldog lenne Magyarország, ha még egyszer annyi lakót számlálna, mennyit ma számlál. Tavak' kiapasztása, mocsárok' kiszárítása, vizek' elárkolása, földművelés' emelése, országútak', csatornák' készítése, kereskedés' virágzása, fáabri-

kák', kézmívek' és több hasznos intézet' felállítása, 's művészetek', mesterségek' üzése 'stbb. könnyen mennének.

A' Magyar Nemzetnek örök idők oltá egyik legfőbb foglalatossága, belső hajlandóságánál fogva a' szántásvetés volt, és ma is az: és mindég nyugodt lélekkel árulta 's árulja majd bővebb, majd szűkebb termékeit. A' kereskedésre ellenben, mellyben a' nyugalom vagy egy, vagy más okért a' zavarodásnak ottan ottan ki van téve, kivált a' régibb korban nem igen hajlott.

A' szükség legjobb tanító. A' Székely katona háborúban Királyát és Hazáját híven védelmezi, 's béke' idején a' hölgye-szötte hófejeérségű vékony vásznat, és szaliját vagy is Zabolait (Zabolai fátyolt) a' Bánságba kereskedés végett lóháton kihordja: mikor tudnillik igen szűk termése van. —

Magyarország' boldogsága' kiszélesítésének legbiztosabb alapeszköze, mellyre a' többi megkívánató Jót építeni lehetne, népességének czélerányos szaporítása. De hogyan kelljen ezt elérni? Idegen gyarmatok' behívása által, mellyre dicső Fejedelmink már annyi példát mutattak. Igen sok tekintethen czélerányos volna, legelsöben a' Moldvában és Oláhországban élő körül belől hatvan ezer Magyar honunk' kebelébe általszállítani, nekik lakot adni, életmódot nyújtani, 's magunkkal újlag egyesíteni; míg anyanyelveket az olasz Papok miatt, és a' számlalan oláhság között jobban el nem feledik.

Ha valaki nem emlékeznék, hogyan szakadtak idézett Véreink Moldvába 's Oláhországba? röviden elmondom. A' Nemzeti Fejedelmek alatt, Török-okoza zűrzavarok elől, Erdélyből sok Magyar Moldvába 's Oláhországba szaladt magának menedékhelyet keresni, 's az ott letelepedtek c s engő Magyaroknak hívatnak: kik úgy vélem, többnyire Székelyek levén, a' szónyújtás és csengő beszéd miatt kapták nevezeteket. Nem vizsgálom, ha szaporodott e azolta azon kiköltözött Magyarok' száma ú-

jabb kivándorlásokkal? csak ez egyet jegyzem meg: 1704. a' még csak húszévű Vargyasi Daniel Istvánt, ki idővel kilenczven esztendőre ére el, hosszas életében több magyar és deák munkát írt, Báróvá 's Unitariuszból Reformátusszá lőn, és a' Belisaire' egyik Fordítójának a' legutólsó Vargyasi Báró Daniel Istvánnak nagyatyja vala; a' Székely Nemzet az Oláhországi Vajdához azért küldötte volt, hogy ezzel az ottani Magyarok' visszajövelele eránt végezen. Bárcsak ez a' régi szent cél valahára sikerbe menne!

Miután a' Magyar hazáját teljesen ismerni tanulta, ha módja van, látogassa meg a' mívelt külföldeket, gyűjtögesse szorgalmatosan a' csínosság' virágairól az édességet, és ezt hazatértével az hon' köpűjében nemzeti mézzé változtassa. Ki szükséges hazaismeret nélkül járta meg az idegen Országokat, a' magával hozott édességet nem tudja az hon' kaptárába beilleszteni, hanem csak körülteszi le; 's így foganatosan nem használhat. Ez alkalommal eszembe jut Második Fridriknek egy igen bölcs cselekedete: ki valaha egy maga' elébe bocsátott Erdélyi Szász Utazótól Barczaságról holmit híjában kérdezhvén, annak legottan megtiltá a' Porosz Tartományokban leendő további tartózkodást, és így szóla: „tanulja előbb honát ismerni, 's azután utazzék idegen földre.“

Hunniát és Erdélyt minden Magyarnek, ki Publicistának készül, meg kell utaznia, 's szorosán vizsgálnia. Kitől ha a' szekerem-vagy lóháton-járás nem telik ki, gyalog tegye meg azon hasznos kötelességet: visszaemlékezvén a' régi korra, mellyben egy Császár a' maga elterjedt bírodalmát begyalogolta.

Ugyan a' Publicistának készülő 's hazáját megutazott és jól ismerő Magyar továbbá olvassa 's tanulja az elhunyt mívelt Nemzetek' Történeteit, és ha házi környületei miatt a' mai csínos Külör-

szágokat meg nem látogathatja, igyekezzék ezekkel a' legjobb források szerint megismerkedni; 's minden Szépet, Jót és Nemest, miket a' régi 's mostani világ' Remekírójiban látott, hona' hasznára fordítani. Melly hazafi az előadott módon képzi ki lelki tehetségeit, és feddhetetlen szívvel és a' legnagyobb illendőséggel lép be a' közügy' nemzeti templomába, annak áldozatja kedves a' Magyarok' Istene előtt!!

A' Gróf lap 47. az hazaszeretetet így rajzolja; *„Honszeretet, a' lelkünkbe olly mélyen öntött, anyaföldünkhöz vonzó édes aggodalom, a' Nemzet lehető legmagasb emelkedésének anyyala, valódi erejének isteni védje, 's a' legszebb 's halhatatlannabb erények kútfeje.“*

'S meleg keble folytatólag ekként ömledez: *„Nézzük a' régi respublicákat, tekintsük újabb időkben azon népeket, mellyeknek a' kormányra befolyások 's hazájokhoz úgy szólván jusok van; milly dicső emberekkel találkozzandunk, kik halandóságunkat feledtünk, alacsony agyag létünkkel összebékítnek, velünk erényik által földi pályánkat szerettetik meg. Lap 47 és 48. — Itt csupán egy picziny észrevételem van. Reménylem, hogy a' Gróf a' régi köztársaságok között a' Szpartait is érintette, mivel a' Thermopylénél elesett Hősök, az honszeretetnek örök nagy példányai!*

A' Gróf lap 63. így szól: — *„arra megyek át — körülményink kitanulására vezető eszközök — által, sok utaim, fáradozásim, összehasonlításim után micsoda világban tűnt fel nekem*

MAGYARORSZÁG ÁLLAPOTJA?

Ehhez képest egyik cikkjében ezeket mondja: *„Hazánk rutul el van darabolva pártfelek, hitvallás, külön nemzetek 's municipális alkotmányunk által. A' pártfelek vagy 5 részre, a' hitvallás tán 6-ra, külön nemzetek vagy 10-re, municipális alkotmányunk 52-re 's így összesen 75-külön részre*

szakítják honunkat, ide nem számítván a' Jászok, Kunok 's a' t. kerületeit, királyi Városokat 's a' t. 'S mi gyengeségünk okát nem látjuk át — sőt sokan közülünk nem is sejtik, milly gyengék vagyunk — pedig ezen elbonczolás teszi hazánkat egy beteg, egy haldokló testhez hasonlóná, melyben a' vér nem kereng. 'S ha valóban tisztán kívánunk látni, e' szomorú heterogeneitásban keressük a' mult idők viszontagságit, mellyek annyiszor gyászba boríták anyaföldünket; e' természet-elteni állásban keressük a' jelenkor szégyenit, melly mindeddig a' nem ismert, meg nem nevezett kisedő Nemzetek sorába törpeszt minket. — Lap 65-64.

Ez helyen a' Gróf éles tollával Hazánkknak annyi század oltá sérthetetlen fenálló egész Alkotmányát karczolja! Most látom, miért beszélt Előszavában olly bátron az öreg emberek' megítélése felől; hogy tudnillik ez által magának útát vágjon igen régi Alkotmányunk' bonczolgatására. De valamint azon éltes férjfiú, kinek lelkét ősz napjaiban, az ifjúság' kelyhéjéből itatja Hébe, méltó tekintetet érdemel: úgy, sőt sokkal nagyobb jussal megkívánhatni minden Magyartól, hogy az hon' Ősalkotmánya eránt, mellynek szellemét mindenik ifjú Királyunk szentséges koronáztatásakor újabb erővel, halhatatlansággal ajándékozza meg, hazafiúi mély tisztelettel viseltessék. Ez az időről időre ifjúságot nyerő Alkotmány elég erős, a' Gróf hirdette „rutul eldarabolt pártfeleit 'stbb. hazánkknak“ örvendetes harmoniában fentartani. A' Papságra, főrendű Birtokosokra, Nemességre, Polgárságra 's Parasztságra nézve félek az Egalitének messze árnyékától is, mitől, úgy hiszem, maga a' Gróf is fél. — Minthogy a' lélekismereten egyedül a' Mindenható uralkodik, tehát semmi emberi hatalom együve nem olvaszthatja a' különböző Hitvallásokat Hazánkban: millyeneket minden keresztyén országban, ide nem értvén azt, mellyben az Inquisitio

még fenáll, sőt a' pogány földeken is találni. Megjegyzésre méltó, hogy az Éjszak-Amériikai egyesült Státusokban a' Protestánsoknak több mint húsz felekezete lételez. Nálunk, mint akárhol a' világon, a' különböző Hitvallásokra nézve legidvességesebb eselekedet a' kölcsönös türedelem, mit a' józan ész és a' vallás' dolgaiban hozott bölcs törvényeink' lelke is diktál. — Külön Nemzete ket Magyarországon én nem ismerek, és az Alkotmány sem ismer. Jus Publicumunkban csupán magyar Király, magyar Alkotmány és magyar Nemzet fordul elő. 'S szent István olta mai időig tartott Országgyűléseinken dicső Fejedelmeink egyedül a' Magyar Nemzethez intézték atyai szavaikat. Vannak honunkban és Részeiben a' Magyarokon kívül többféle népek; de ezek közé nem számíttatnak a' Dalmaták, Horvátok és Szlavoniták, kikről az 1741. 61-dik Törvényczikkely világosan mondja, hogy született Magyarok.

Publicistai tollam' hegyén lebeg még eme' kis észrevétel. Erdélyben az 1545. Apríl' 25-dikén Tordán kelt szerződés' következésében 1615. tett és 1655. az egyik magyar Törvénykönyvbe, az Approbat. Const. III. Része' I. Titulusába beiktatott Unió olta három egyesült Nemzet vagy on, úgymint, a' Magyar, Székely és Szász; mellyeken kívül a' többi lakók eltűrt népeknek hívatnak. 1791. mikor az Oláhok azt kívánták, hogy negyedik egyesült Nemzetnek vétessenek fel, (1) az Országgyűlés' Rendei nekik igen bölcsen ezt adták tudtokra: „tanulják meg a' magyar nyelvet, és azonnal az első egyesült Nemzethez fognak tartózni 's vele minden jusban osztozni.“

Vármegeyéink, mellyek az Alkotmány mellett buzognak és egymással értekezni szeretnek, külön

(1) Lásd: *Supplex Libellus Valachorum Transilvaniae etc. cum notis historico-criticis J. C. Eder.*

részekre nem szakítják, de nem is szakíthatják honunkat, mivel egyiknek sem szabad a' fenálló közönséges Törvények ellen magányos Rendszabásokat hozni. Ha a' jus publicum' köréből kitekintek a' magyar tudományosság' és nyelv' legújabb történeteire, úgy találom, hogy e' közfigyelmű tárgyra nézve is sokat köszönhetni egyes Vármegyéink' hazafiúi buzgalmának: ugyan is már 40 — 50 év oltaközönségesen bevett és gyakorlott szokás levén az, hogy, ha valaki valamelyik Vármegye' kebelében magyar Folyóírást, vagy magyar Újságlevelet akar megindítani, 's illyes munkája' kiadhatására a' Felséges Uralkodótól Privilegiumot, vagy a' Nagyméltóságú királyi magyar Helytartóságtól engedelmet kíván nyerni, az azon tárgyban feltett mély Esedezését előbb az illető Vármegye' özszevgyűlt Rendeinek mutatja be, 's célja' reményelhetőbb elérhetésére nézve a' tisztelt Közönség' sikeres közbenjárásáért könyörög: illy módon eszközöltetett a' királyi vagy igazgatószéki Kegyelem eddigi 's mostani Folyóírataink' és Újságaink' közlésére Pest, Abaúj, Fejér 'stbb. Vármegyék' foganatos közbenvetése által. A' magyarosodás' újabb és nagyobb divatba tételére hozott országos Törvényczikkelyeinkre is az útát egyes Vármegyék törték meg, melyek tudnillik otthon az anyanyelvet a' köz dolgok' folytatására előre felvették volt.

Nem fontolgom az 75 és még ennél is több, és Isten tudja, mennyi részre osztás' csudálatos mivoltát, csak azt mondom Státusunk' dicső lényéről: „a' Király a' fej, az Haza a' test, és e' kettőt elválatatlan örökös kapcsolatban az Alkotmány tartja; 's a' testnek minden kisebb és nagyobb tagját egy szép egészben végetlen időkre egyesíti jobbagyi 's hazafiúi érzete a' boldogságnak; melly a' Fejtől az Alkotmány által szünet nélkül mindenfelé szétáradoz.“

Ezek szerint nem látom által, hogy olly gyengék volnánk, millyeneknek hennünket a' Gróf képzel. Hazánk' testében a' vér rendes keringésben van, melly bizonyos jele a' valódi egészségnek. Előkorunkról másutt bőven szólván, itt semmit sem. Jelenkorunknak semmi ollyas szégyenit nem tapasztalom, de azt igen, hogy szinte minden Európai Nemzet között, egy bizonyos tekintetben, a' csendesség' szeretetében legtöbb Státusokossággal bírnak; melly igen is nagy dicsőség. Ha utóljára állásunk természet-elleni volna, 's a' mindeddig nem ismert, meg nem nevezett kisdud nemzetek' sorában pulyáskodnánk; úgy nem lehetne eléggé csudálkoznom azon nagyérdemű idegen Férjfiak' gondatlanságán, kik közelebbi Országgyűléseink' alkalmával magoknak hazafiúsítást kerestek és nyertek, és ekképen magokat hazánkban letörpesztették. — De hála az igazság' Istennéjének! azoknak honosításra vágyása is, mint becses történet, mellettünk harczol.

Lap 65 és 66. a' magyar Nemességről ezek mondatnak: „A' Nemesség rendszerint, — 's itt is van számtalan módosítás 's kivétel — mellynek a' jó szerencsén kívül egyedül köszönhetjük fenmaradt polgári létünket, de egyszersmind azt is, hogy szinte minden keresztény nemzetek közt leghátrább vagyunk, — csaknem minden tehetségit kirekesztőleg hazai tudományokra fordítja. A' külföldet nem ismervén eléggé, hazáját értékén túl becsüli, újabb találmányokrul, mellyeknek más hazák olly sok áldást köszönnek, tiszta képzelete nincs, 's így számtalan jarítás ellen vak hérvel kel ki. Sok a' korlátatlanságot tartja szabadságnak, 's abban helyezi elsőségét, hogy szabatlanságáért csak későn sujthatja őt a' törvény, mellyet sokszor ki is játszhat, a' miért, nem tagadhatni, néhány ugyan valóságos privilegiált rendbontó betyárkodik is közöttünk! de annál keményebben bünhődik az ártatlan

nagyobb rész, melly néhány féketlen miatt valóban igen rossz szagban áll a' külföld előtt, melly a' magyar nemesembert hazájában csak önkény-vezérlettnak képzi. — Sok, habár nem hiszi is a' féktelenséget szabadságnak, belsőjében nem fejt-heti ki tökéletesen a' társasági szabadság philoso-phiáját, 's azt gondolja valóságosan szabadnak, ki nem adózik! — Igen sok pedig — 's itt a' ki-vétel tán ritkább — Börne Lajosra emlékeztet, ki német földieiről nem ócsárlásbul, hanem inkább ébresztésül azt mondja: „Ich theile die Deutschen in zwei Klassen: in Hofraethe und in solche, die es seyn möchten.“ Legtöbbször pedig hibázik az élettudomány azon ága, melly mulhatlan szükséges más nemzetek megismeréséhez és szép társaság-ban éléshez.“

A' leirt német sorok a' Magyarazatok között lap 535. így vannak fordítva: „Én a' Németeket két részre osztályozom: Tanácsosokra, és ollyanokra, kik azokká szeretnének lenni.“

Az hegyesített toll különös íróeszköz! mellyel a' finom papiroson gyönyörű vékony vonásokat lehet húzni, ha vígyázva vitetik a' lebegő kéz; de ha ez nagyon az asztalra ereszkedik, a' megnyomott pennából szétporoszkaázik a' tinta 's a' gyenge papiros is könnyen keresztül lyúkasztatik az erős nyomás által, és így a' szemet bántja a' nem-acszthétikus látvány. Mennél tovább haladok a' jelen munka' olvasásában, annál inkább meggyőződöm affelől, hogy a' Gróf, ki postapapiroson és szépírá-sra vágott tollal szokott dolgozni, nemes szándékát mindenütt szemlegeltető húzásokkal festi, de honunkat nagyobbára igen kellemetlen színben adja elő; mellyen az ő leghívebb tisztelője is elszomorodik.

Nekem, kinek szívében a' Gróf eránti mély tisztelet és szeretet, és több állításávali meg nem egyezés, mint két ellenkező elemény, egymással mindúntalan tusakodik, igen bajos az állapotom;

mert a' dicsért Szerzőt teljességgel meg nem sérteni, 's mívéről még is őszinte véleményeket adni, nagyon nehezen oldandó Gordiusi bog! melyet egyszerre ketté metszeni nem akarok, hanem lassanként szép szerrel kifejtegetni törekszem.

A' felebbiekből általláthatá az Olvasó, hogy a' Magyar Nemzet a' műveltségben egy bizonyos pontig már előment, és a' csinosodás' pályáján haladozni mostanában is iparkodik: nem vádolhatni tehát a' Nemességet azzal, mintha ez a' művelődést akadályozta volna. A' Nemességet, mondom, melly anyanyelvünket annyi baj között híven fentartá, 's a' mellynek termékeny kebléből kerülének eddigelő szinte kirekesztőleg nemzeti műveltebb Iróink, kiknek seregében olyanok is léteznek, kik a' legcsinosabb külföldön is díszlenének, szemrehányásokkal illetni nem lehet. A' Nemesség' egy része az Ágostai, 's igen nagy része az Helvétországi vallástételt követi. Ezen Felekezetekből különösen az Hit -, vagy Orvostudományra, 's tanítói, nevelői állapotról készülő széperkölesű 's jeles adományokkal felruházott szegényebb-rendű Ifjaknak, kik előbb honi iskolai pályájokat derekason elvégezték, illető rendszabásaik szerint kötelelességek, és több Törvényczikkelyünk' erejénél fogva szabadságok volt és van, a' külföldi virágzó nagyobb Tanulóműhelyeket, Akadémiákat, Egyetemeket meglátogatni. Merem erősíteni, hogy a' Königsbergi Plátónak, Kantnak Philosophiáját Magyarországon és Erdélyben olyan Férjfiak is tanították, kik neki valaha több évig Hallgatóji voltak. Elmellőzőm a' szűk hely miatt azt, hogy a' Protestáns Lelkitanítók, Oktatók, Nevelők, Orvosok a' külföldi Tudósok által a' tudományokban tett javításokra 's új találmányokra nézve szomjokat vagy egyenesen a' kútfejekből, vagy mingyárt a' kifolyások' eredeténél merített tiszta vízzel oltozották és oltoztatják: és így világosodott észbeli áldással éltették és éltetik a' kö-

rülek virító ifjúmezőket. Angolországban és Hollandiában odamenő Reform. Nevendégeink' számára régi idők olta fundációk léteznek. És hiszem, hogy Evangelicus Ifjainknak Tübingában volt fundációja a' Kegyelem' útján ismét helyre fognak állíttatni. — A' karakterfestéshez tartozik előadnom, hogy a' fen korban egyszer bizonyos miveltlelkű Ifjaink Oxford-ba utazván, az híres Bentleit látni 's vele szólni vágytak, ki őket három héti várakoztatás és mindennapi jártatás után nagy nehezen előszobájába ereszteté, 'side nappali szobájából nagy későn kijövén, őket e' szavakkal fogadá: „salvete! jam vidistis Bentleium, valete!“ 's azonnal eltűnék előlek. Az angol dölyfös Tudós' önviselte, 's a' ki nem fárasztott magyar Ifjak' látni 's tapasztalni való vágyódása felől hozandó egyenes ítéletet Olvasómra bízom. A' Protestáns Ifjak külföldön mulatások alatt mai időben is fel szokták keresni az útjokban levő nagyhírű Tudósokat. Sok példával nem terhelem Olvasómat; csupán ez egyet említem meg. Almási Balogh Pál, Orvos-Doktor, és nagyobb részint a' Nemesség' köréből vállalkozott Írók által készíteni kezdett „Rözhasznu esmeretek' Tárlának,“ — magyar nyelven a' legelső Conversations-Lexiconnak — egyik Dolgozótársa, hat év előtt maga' költségén külföldre utazván, Weimárban Göthének tisztelkedék, kitől nagy szivességgel fogadtaték, és a' ki vele hosszason mulatván, nyájos beszélgetésébe szöve némelly nyomos kérdéseket a' magyar nyelv' és tudományosság' állapotja felől: mellyekre az illendően és kimerítőleg felelt. —

A' protestáns Nemések között gazdag egy sin-esen. A' tehetőseknek felnőtt és iskolákat végzett Fiai közül sokan megfordúlnak a' külföldön. De mit csinál a' többi, a' nagyszámú szegény Nemesség? kérdi talán valaki. A' tehetősekkel együtt hű segedelmeket nyújt a' külföldekre igyekező szűkerszenyű Ifjainak; és így ez is gyarapítja a' külországi szükséges és hasznos ismereteknek hazánkba való

általültetését; mert való az, hogy: „qui per alium facit, per se fecisse censetur.“

A' katholikus Nemesség sok nagybirtokú, gazdag szülét számlál, kik közül többen fijaikat Bécsben a' Theresianumban neveltetik, vagy a' külföldre küldik, miután azok itthoni iskoláikat kitanulták. A' magokat papi életre szentelt Ifjak' jó része ugyan Bécsben a' Pazmaneumban készíttetik. Vannak Papok, kik Rómát, a' szabad művészetek' fészékét látták. És a' közönséges Tanítók' vagy Orvosoknak készülő Ifjak' közül is többen utaznak a' külföldre. Az ebbeli példákat halmoznom kellene, hogy mindent elmondhassak, azonban egyet, melynek felhozása olly édes, teljességgel el nem hallgathatok. Titel Pál, az Asztronomia' Rendes Tanítója a' királyi magyar Egyetemnél, és az említett Közhasznu esmeretek' Tárának egyik Dolgozótársa, ifjúkorában megjárá a' Newton' szülőföldét és itt maga után kedves emlékezetet hagyta. Ez a' derék Tudósunk, ki a' Szent Gellért' hegyén levő csillagnézőtoronyban lakik és innen szorgalmasan vizsgálja az égneek megszámlálhatatlan csillagait, igen becses földi csillagunk!

Az egész Nemesség' nagy része igen szeret katonáskodni, mi által kedvező alkalomhoz jut a' külföldekkel közelről megismerkedni. 1760. felállítá legdicsebb-emlékezetű Anyánk, Maria Theresia Ő Felsége a' királyi magyar Testőrsereget Bécsben. És im ebbe a' Nemesség' számára alkotott legfőbb művelőiskolába tódulni óhajt a' nemes Ifjúság! És mennyi fáradozásba kerül az abba-juthatás! Báróczi Sándor, Baresai Ábrabám, Bessenyei György stbb örökre tisztelt nevek maradnak Tudományosságunk' történeteiben; kik a' Testőrseregben tett szolgálatjaik alatt finomított ízletek által derítették fel a' déli pont felé haladó kellemetes jelenkor' szép hajnalát.

A' Nemesség' katonálni szerető részének egy hibáját látom. Tudnillik sokan fiatal korokban, mikor még a' tanulást el nem végezték és honok' állapotjáról elegendő ismerettel nem bírhatnak, hadéletre szánják magokat: és egynéhány év múlva, mellyek alatt egy pár mívelt idegen nyelvet megtanultak és a' külföld' minden látható kincsét megnézték, szolgálatjokból kilépnek és itthon nyugalmas életet folytatnak. Higyje el a' Gróf, hogy az ilyenek a' legmagyarosabb Vármegyékben is többnyire a' külföldet dicsérik, és az itt szerzett vagy innen hozatott könyveket forgatják és szülőföldeket vagy soha, vagy csak felületesen ismerik meg.

Elöttem az Anglomania vagy Gallomania szintolly útálatos portéka, mint a' Magyaromania; mert mindegyik túlság. Legszerencsésebb, ki legelsőben a' Magyarföldet, mint rendületlen fundamentumot, jól megismerte, 's aztán ezen alapos honi tudományára raká a' külföld' kincseiből kiválogatott velős ismereteket, mint állandó superaedificatumot. Valóban annak fejében egy minden tekintetben dicső épület létez! Azt azonban, ki környületei miatt a' külfölddel utazás által meg nem ismerkedhették, de szülőföldét gyökeresen ismeri, többre becsülöm annál, ki semmi, vagy félszeg honismerettel a' képzelet' könnyű szárnyain örökön örökké a' külföld' virányin szállong. Az illy jövevény Izraélben az árnyék után kapdosván, könnyen elejti a' konczot: vagy a' nem-ismert haza' bajához vaktában közel menvén, a' Thalesz' szomorú esetére jut, ki midőn egy este a' messze fen tájak' vizsgálatjába merült, a' lábaelőtti mély verembe bukkott.

Több külföldön lakott Nemesre akadni, kik reggel egy-egy vízben melegített híg tojást és négy-szegü vékony szeletekre metszett kis zsemlyét esznek, mint az Angolok; déleskor egy-egy csésze theát isznak, mint az Hollandusok; egész napon

mindég változtatják ruhájikat, és meztelen nyakkal és nyitott mellyel kelnek alá 's fel, mint a' Franczok; és a' roszul gombolyított tudálékosság' szilált fonala közül a' legvékonyabb szálát kiválasztván, ennek varázssegédével az Éjszak-Amériikai egyesült Státusokkal álmodoznak egész éjjel, és nappal is, mikor felebbi foglalatosságaik megengedik. — Holott az egy Miatyánk alatt lágyon főzött tojás sokkal jobb volna magyar kenyérrel, mellyhez foghatót egész világon nem tudnak sütni; legyen az akár Erdélyiesen komlós-korpával vagy czökkal, akár Magyarországi módon párral vagy kóborló-kovásszal készítve: ozsonnára sokkal táplálóbb akár a' Mezőségen Erdélyben, akár a' Magyarországi pusztákon hízlalt ökör' vagy tehén' pecsenyéje, mellyből az előrelátó Háziasszony ebédre annyit süttet, hogy belőle lórántra is jusson; mire igen jól esik egy pohár Tokaji, Ménesi, Somlyai, Ruszti, Szekszárdi, Bábolnai, Czelnai 'stbb. vagy pedig egy ital egészséges friss víz, mi pénzbe nem kerül, és a' gyomrot el nem kényezteti, el nem rontja, mint az Hollandiai thea. A' magyar öltözet, melly minden földi ruha' koronája, hasonlíthatatlan nemeségével a' viselőt jobban megneemesíti. — Ez előtt egy pár évvel egy nyugalomra - lépett néhai Földimet látogatám meg, ki serdülő ideje oltá ötven esztendő koráig katona-szolgálatban lévén és többnyire külföldön tartózkodván, a' magyar Hont és Alkotmányt meg nem ismerhette, 's épen ezért szenvedelmes imádója lön az idegen Országoknak és ezek' Törvényeinek. Ő, kinek olvasó-szobája a' külföldiségnek ajánlott terem vala, legottan felnyitá előttem könyvtárát, melly tömve álla leginkább Amérikát tárgyazó idegen nyelvű munkákkal, de a' mellyben magyar vagy az hont illető könyv egy sem találtaték. Alig végzém el a' nézegetést, és íme betoppna az házi inas a' német közönséges Újságlevéllel (allgemeine Zeitung) kezében. Hát már

elérkezett a' posta? kérdé tőle az Úr, mikor átvenné a' nyalábot. „Ja, Ew. Gnaden!“ felele az, ki Ura' intésére azonnal kilódúla. Most hirtelen letépé Földim a' borítékot az Újságról és az Éjszak-Amériкаи czikkelyt eredé olvasni magában, és én újra a' könyvekhez fordúlék. Csak hamar felsikolt, hozám szalad és előmbé tartván az' Újságot, így szól: „kérem, olvassa Kegyed, melly derék emberek az Ejszak-Amérikaik; kiknek Kerűteiben már a' nép maga választja Tisztviselőit — mikor lesz nálunk, Magyaroknál illy szabadság?!“ Mellyre én egész hideg vérrel: „nálunk elejétől fogva divatban vagy a' Tisztválasztási szabadság, mit reménylem, Kegyed is tudni fog; mivel Törvényeink azt diktálják, hogy minden Vármegyében minden harmadik esztendőben Restauratió tartassék.“ „„Igaz biz az,“ monda ő, „„most látom, hogy az Éjszak-Amérikaik a' Tisztválasztást a' Magyaroktól tanulták. — Bárcsak fiatalabb volnék, mingyárt hazánk' Alkotmányának tanulására szentelném magamat, mert úgy rémlik előttem, hogy abban sok ollyas régi tökéletesség vagy a' külföldön csak most gondolköznak.“ — Vallja meg az Olvasó, ha nem sajnálni való e illyes Honfira bukkanni?!

„Medio tutissimus ibis.“ Az honi 's külföldi jól rendelt ismeretek között Járónak legbiztosabb arany ösvény ajánlkozik a' tökéletesedés' temploma felé. 'S illy ösvényre akadni leginkább a' Nemesség tud, mivel ez az hazai tudományokat magában in succum et sanguinem változtatni, 's a' külföldet czélerányosan és környűletesen megismerni legakalmatosabb. Vessünk csak egy nem-futó tekintetet Iskoláinkra 's vizsgáljuk meg ezekben a' Nevendek - Nemesek' állapotját, önviséletét és tanulásbeli szorgalmát és előmenetét, és teendő tapasztalásunk bizonyos kulcsat nyújtand a' még elzárt igazság' felnyitására. A' Tanulók nagy részint olyanok, kik a' jövődőről gondoskodó, vagy aggódó szüléjiktől,

kiket az ég mind - két - nemen levő magzatokkal megáldott, vagy csupán a' legszükségesebb és leg-
 hasznosabb költségek' pótlását kapják, vagy igen
 szűk segedelmet nyernek; legtöbben pedig ollyanok,
 kik vagy idegen alamizsnából tengődnek, vagy
 magok kényszerítettnek az élelemre, ruházatra 's
 egyéb elkerülhetetlen kiadásra valót véres verítékkel
 megszerezni. Hol a' bőség a' nádként hajló Fia-
 talokat el nem kényeztetheti, a' megromlás ritkább;
 kiket az iskolai törvények alá szorítani, pontosság-
 hoz és engedelmességhez szoktatni 's illő rendben
 tartani egyedül az Elöljárók' bölcseségétől függ. Az
 illy Tanulók, mint a' gyenge oltványok a' rend-
 szeres faiskolában, évről évre szebben nőnek, job-
 ban erősödnek, és kellemesebben díszlenek. Kik-
 ben az ön- és környülményismeret korán csirázni
 indulván, a' szelídebb erkölcesek' korlátjai között,
 neki fekszenek az izzasztó igyekezetnek, mivel
 jól tudják azt, hogy szoros tartózásaik' betöltése,
 kuszabott szakmányaik' megtanulása 's fáradhatatlan
 szorgalmatosság' és csallhatatlan haladás' be-
 bizonyítása nélkül sem iskolai jó calculuszokhoz nem
 juthatnak, sem jövődöbeli világi megkülönböztetésre,
 előlépésre nem számíthatnak. Innen könnyű megmagyarázni,
 miért kerültek és kerülnek ki Iskoláinkból olly számtalan jó-
 magaviseletű 's derékkészületű Nemesek, kiknek szivekben a'
 szeretet' lelki szónoka hirdeti a' szent evangéliumot,
 és fejek egy honi gazdag kincstárhoz hasonlít, melyben
 minden a' legjobb karban és legtisztább rendben létezik.
 Kik ezek közül a' külföldet megutazták, vagy utazzák,
 az ottani magosabb tudományok' és művészetek',
 újabb találmányok', szóval, mindennemű virágzó
 miveltség', és ezeken kívül nemzetiség', népszokások',
 rendtartások', élet- és gondolkozásmód' 'stbb. kifürkészéséhez
 bízatosan jutottak, vagy jutnak: mivel ők épületes ismereteik'
 kéttornyú templomát az Architectúrai

Logica szerint, a' fenékkönél kezdvén, úgy vitték, vagy viszik több esztendő' elforgása alatt hideg megfontolással és nagy vígyázattal mindég felebb, míg végre egészen elvégezték, vagy elvégzik.

Nem kell feledni, hogy minden Országnak szoros nemzeti arczúlatját a' közép és aljasabb osztályoknál talált vonások szerint lehet legtökéletesebb színben adni; mert a' csarnokokban, fényes palotákban többnyire egyes theoriák uralkodnak, és nem a' közönséges praxis; és sok idegen fényűzési czikkely vagyon az honi sajátság, egyszerűség mellett vagy felett. És e' részben még a' Török Birodalomban is akadni különiségre. Épen ez okoknál fogva az utazó Nemes-Ifjak, kik itthon a' rokon-állapotúak' körében nőttek fel és a' köznép között milliószor megfordultak, elég gyakorlottsággal és ügyességgel bírnak a' külföldi nemzetek' és népek' megismerésére: hol ők szükségképen a' középső néposztály' társaságában mulatnak, és itt ajánlkozó alkalmat nyernek az aljasbat is meg vizsgálhatni. A' közönséges pompás épületeket, intézeteket, muzeumokat, könyvtárokat és több efféléket, vagy egyes nevezetes palotákat, gyűjteményeket és a' többit mindenütt megmutogatják pénzért; mivel egyedül nálunk nem szoktak az Örek, Felvígyázók ajándék után ásítózni a' Ritkaságokat néző Vendégek előtt: helyesen irta néhai Zsombori László, hogy „a' nemes-indulatu jó Magyar ingyen okos!”

Az előterjesztett módon utazott Nemeseinknek a' külföldről elég ismeretek és kincseiről alapos tiszta képzeletek van, kik csupán azon jávításoknak keresztelt számtalan javalat ellen szoknak kikelni nem vak hévvel, hanem hazafiúi melegséggel, mellyek Ősalkotmányunkat megrázhatnak, vagy talán egészen öszvedönthetnék, és az hasadékok' beraggatására márványozott papirost, vagy annak helyébe olyan visszás építményt ajánlanak, mellyet

fedelezeténél kellene elkezdennünk. Egyéberánt újabb Történetíratunk nyilván bizonyítja, hogy a' Nemesség, mellynek azon része is, mellyről állítatik, hogy minden tehetségét hazai tudományokra fordítja, a' régi Görög, leginkább pedig Római történeteket jól tudja, szívesen hajlik minden hasznos javítások' bevételeire, ha ezek alkalmas időben, jó móddal és honunk' természetéhez alkalmazva adatnak elő.

Valamint az anya, úgy az hon eránti szeretet' érzete magával az emberrel egyszerre születik. Innen lehet megfejtteni azon hatalmas ösztönt, melly a' még csupa természet' gyermekeit, például, az ötig számlálni nem tudó Hottentotákat szigorú hazájokhoz annyira köti — kiket az honvágy mágnesként von vissza szülőföldre az idegen boldog országból, hová őket erőszak vivé. A' míveltlelkű, világosodott - elméjű 's épkeblű honfit is máguszerő csatolja hazájához: mellyet a' ki nem szeret, semmi szeretetre nem méltó. Igen kedves tapasztalni, hogy a' magyar Nemesség honát szereti 's becsüli, melly fiúi kötelességének pontos betöltése által magát arra érdemesíti, hogy ő is viszont szerettesék és becsültesék. De ez helyen arra kell válaszolni, ha a' Nemesség hazáját értékén túl becsüli e? Teljességgel nem; mivel az merő lehetetlenség. Hunnia olly nevezetes ország, hogy azt kis Európának méltán nevezhetni; az tudnillik kiesinyben mindennémű természeti kincsekkel bír, mellyekkel Európa nagy kiterjedésben bővelkedik; és abban ennek tudományai, művészei, találmányai részint gyümölcsöznek, részint virágoznak, részint bimbóznak, részint csiráznak, vagy ezek' magvai most hintetnek el. Kérdem én már egész egyenességgel, ha képes e a' Nemesség olly dicső hont, mint Magyarország, értékén túl becsülni?

Igaza van a' Grófnak, hogy a' jó szerencsén kívül, (melly minden világi dologba befoly!) egye-

dűl a' Nemességnek köszönhetjük fenmaradott polgári létünket; mivel az drága vérével szerzett hazáját elejétől fogva híven szolgálta. Ha a' tiszteletes régiség' szent zsámolyánál tiszta kebellet letérdelünk, előttünk a' legszebb jutalmak' mennyé nyílik meg, mellyben Hunyadi Székely Jánost, Mátyást, Pázmán Pétert, Széchenyi Györgyöt és másokat, mint a' magyar Nemességnek egykori halhatatlan díseit, kiknek fejeken az örök élet' koronája csillog, színről színre láthatjuk. És ha jelenleg szemeinket örömmel legeltetjük az Egyházi Renden, Igazgató - 's Fő - Törvényszékeken és Vármegyéken, számtalan derék Férjfiú' nevénél kell tisztelettel megállanunk, kik a' Nemesség' kebelében születtek az hon' virágoztatására. Ki nem ismeri 's nem áldja a' Nemesség' ragyogó gyémántjait, a' Kárdinál-Primást, az Egri Patriarcha - Érseket, a' Fő - Kanczellárt, a' Personálist, Bartal Györgyöt, Platthy Mihályt és másokat sokakat, kiket nekünk a' külföld irígyel?!

A' Nemesség az Ország - és Vármegyei Gyűléseken az Alkotmány mellett, melly a' Király' és Haza' jusait egyeránt magában foglalja, mindig buzgón szólott. Íveket kellene öszveírnöm, ha nyolcz század olta élt híres Szónokaink' neveit rendre előidézni akarnám. Azonban egyet, kettőt semmi esetre el nem mellőzhetek. Az Olvasó' becses figyelmét legelsőben néhai Vajai Vay Józsefre fordítom, kiről a' dicső emlékezetű nagy Császár-Király Második József Magyarországon tett egykori utazása' bevégezése után ezt jegyezte meg: „a' magyar dolgokban olly járatos emberre nem találtam, mint Vay József, kitől akár azt kérdettem, mennyi aranyat adnak esztendőnként a' Magyarországi bányák, akár azt, hány katonakenyeret lehet sütni egy Pozsonyi mérő lisztből? mindenik kérdésemre legottan meg tudott felelni.“ Vay lefolyt élete alatt tartott Országgyűléseinken hasonlíthatatlan-

fényű Követ vala; ki ritkán és röviden szóla, de igen nyomos beszédei mindég véghatározók valának: kinek becses neve fen fog maradni, míg Magyarok élnek! Örök szép hírt nyert annak néhai öccse Miklós is, ki a' katonai érdem' útján Hadvezérré 's Báróvá lett, és az hont és külföldet egyaránt ismerő tudós és buzgó Hazafi volt. Kinek szíves hálával adózik a' maradék különösen azért, hogy Angolországban tett sikeres utazásának azon gyümölcsözését mutatá be az Haza előtt, hogy onnan a' nemzeti gazdaság' előmozdítása, nemesítése végett 60,000 ft. áru mindenféle szántásvetési eszközöket és többféle czélerányos machinákat hozza 's hozata be honunkba. A' legelől érdeklett Gróf Vay Ábrahám' életrajzának előszavában lap VIII és IX. ezeket olvashatni: — „néhai Ócsai Balogh Péter (†1818. Oct. 16-dikán) Septemvir és Zólyom Vármegyei Fő-Ispán Ő Excljának, mint egykori hires Országgyűlési Követnek emez észrevételét hozom fel: mennyire történeteink emlékeznek alig tartatott olly Országgyűlés, mellyen a' Vay nemzetségből valamellyik individuum Követ, és nevezetes Törvényhozó nem volt volna.“ Végre Felső-Büki Nagy Pált említem, ki „monte decurrens velut amnis,“ áradozó hatalmas beszéde által, honi 's külföldi legválogatottabb ismeretekkel önti el a' mély figyelmetességből számtalan örömkialtásra fakadt sokaságot. Ez az ömlő beszéd' fejedelme a' Parlamentumban is hasonló tapsokat tudna nyerni!

Most kedvem van, egy pár szempillantatig ismét a' magyar nyelv' és tudományosság' körében forogni: mellyeknek történeteiből világosan kilátni, hogy néhai Bod Péter, Magyar-Ígeni Reformátusz Prédikátor és szorgalmas magyar és deák szerző' felszólamlása olta, mind az Erdélyi volt, mind a' Magyarországi meglevő magyar nyelvmívelő Társa-

ság' felállását süregetni 's plánumait kidolgozni szinte kirekesztőleg Nemesek buzogtak és fáradoztak. És ha a' dicsért fenálló Társaság' Tagjait vizsgálom, azt lelem, hogy az eminens többség csupa Nemesekből van összealkotva.

A' magyar Minerva' mosolygó mezejéről hirtelen visszahív egy súlyos vád' komoly hangja, melly kemény sajjgással sebzi füleimet. Igen is hallom, de megfogni nem tudom, hogy sok Nemes a' korlátlanságot tartsa szabadságnak: mert Magyarorszag' minden lakója személykülönség nélkül, és így a' Nemes is Törvények alá van vetve. Ennél fogva vagy azt kell képzelni, hogy Törvényeink a' korlátlanságot megengedik, mit semmi halandó be nem bizonyíthat; vagy azt, hogy, ha van Nemes, ki a' szabadságról olly ferde 's veszedelmes megfogással bír, az a' Törvényeket vagy nem tudja, vagy nem érti: mellyek ellen ha vétett, annak rende 's módja szerint megpereltetik, és az illető Bíróság sem a' nem-tudást, sem a' nem-értést mentségnek be nem veszi, hanem kimondja ellene az érdemlett büntető ítéletet. A' perek' lefolyására kiszabott rövidebb, vagy hosszabb idő bizonyos tolmácsa a' nemzeti műveltség' álladalmának: mit Archenholz is más ígékkel egy helyen hasonlóképen tanít. És valóban, hol a' „nemo, nisi legitime citatus et ordine juris convictus condemnari potest“ divathan tartatik, ott a' csinosodás hátra nem maradt. Mentsen meg az ég a' Törökországi kurta perektől! — A' Nemest, ha zabolátlan gonosz-tettet követ el, in flagranti vagy in continua persecutione törvény szerint meg szabad fogni, ki legottan az illető Bíróság' keze alá jut; és ekképen befogott gonosztevő Nemesek tömlöczeinkben voltak és vannak: hol a' bevégezett perek mellett, az elkövetett gonoszságokhoz szabott hosszabb vagy rövidebb, és terhesebb vagy könnyebb fogságokra ítéltettek is, ültek és ülnek. Hogy a' Nemest a' felebbi eseteken kívül,

(egyebet elhallgatván) mingyárt nyakon csipni vagy csipetni nem szabad, annak igen természetes alapoka az alkotmányban gyökerezik; mivel neki saját öröke van, melly érette mindég jót áll, és a' mellyhez neki 's háznépének és nemzetségének világi szerencséje szorosan kapcsoltatik. — Addig megy a' korszó a' vízre, míg nyaka szakad. — Büntetlen semmi vétke Nemes nem marad: sőt mennél tovább foly ellene a' bünper, annál inkább ki van téve a' közönséges rossz véleménynek, a' nagy szégyennek, és végre érdeme szerint megfenyítetik és büntetetik. Esszerint ha találkoznék olly Nemes, ki az elkövetett zablátlanságáért ellene lefolyt bünper' módjában elsőséget helyezne, annak örűtségén nem lehetne eléggé nevetni. Az igazságtétel szoros, és így a' bünös Nemes a' törvényt soha sem játszhatja ki; mit ha cselekedni akarna, azt az Alkotmány' legfőbb Védje, a' végrehajtó Hatalom teljességgel meg nem szenvedné.

Gyermekségem olta egyik kedvencz-stúdiumon vala a' magyar Nemzet' karakterét ismerni tanulni, 's ebbeli tapasztalásom' egyik főágának ez a' rezultátuma: „nálunk a' bajvívás, ez az hirtelen felpezsdült hosszúállásnak szemétfajzatja nincs szokásban; és a' fejemet felmerném arra tenni, hogy az olly Férjfit, mint Herczeg Wellington, egy magyar Nemes sem fogta volna duellumra kihívni. Olvasóm jelen czélzásomat értendi. — Az olasz titkos gyilok — Stilet —, valamint a' veszedelmes Carbonárik egészen ismeretlenek hazánkban. A' Németországban volt demagogische Untriebe, mellyek a' jó rend és Státus ellen koholtattak és szegeztek, Ifjúságunkat soha sem fertéztetik meg; és végre a' kénesőnél elevenebb Franczok' gyakori nyúghatatlanságához hasonló zavart még csak álmunkban sem látunk soha: melly csendes és boldog létünket és jó erkölceinket áldott régi Alkotmányunknak teljes szivünköl köszönjük!

Micsoda erőt kell tehát tulajdonítani amaz hangos kitételnek, „*néhány ugyan valóságos privilegiált Rendbontó betyárkodik köztünk?*” Még az angyalok között is voltak nem-jók; és az emberi gyarló természet’ semináriumában vegyest nőnek a’ nemes és nemtelen plánták; mert a’ lélek mindig kész a’ jóra, de az erőtlen test gyakran a’ rosszra hajlik. En a’ magyar Nemesekeket sem csupa jó angyaloknak, sem csupa lelki embereknek nem képelem, hanem olly hibázható halandóknak tartom, millyenek a’ földgolyón mindenütt élni szoktak. Azonban a’ Nemesség’ vélt részecskéjének felhozott rendbontása valami olly magányos hibákban állhat, mellyek az egész Státust még csak távolról sem érdeklik, és csupán egy-egy személynek szülhetnek alkalmatlanságot. Melly hibák mindenütt és mindannyiszor megkevesednek, megszűnnek, valahányszor az okos Elöljárók törvényes kötelességeket el nem alusszák és a’ törvénytől kapott fékszárt kezekből ki nem ejtik. Az Hibázókat érdekem szerint meg kell fenyíteni; melly által mind ezek javulásra serkentetnek, kényszerítettetnek, mind pedig mások elrezzentetnek az önkényes botlástól.

A’ Gróf legottan alkalmat nyújt nekem, a’ Külföldről és ennek véleményéről egy két nem felesleges észrevételkét irhatnom. Botránkozással kelle mind e’ mai napiglan tapasztalnunk, hogy azon külföldi Irók, kik különösen a’ magyar Nemességnek elmebeli tehetségeiről és erkölceiről lapokat firkáltak össze, koromból csinált füstös sűrű tintával és az ottan ottan szembeszökő felfútt kakaspulyka’ vastag tollával szokatlan unciális betűket és idéllen réfes sorokat mázolgattak. Tudatlanságból történt e, vagy szántszándékból? nem vitatom: én csak az hamis resultátumot veszem fontolóra, melly szerint a’ magyar Nemesség „*igen rossz szagban áll a’ külföld előtt.*”

O te gyönyörűséges illatú külföld! nem hallád e, mennyi igen rossz szagot említék már, melyek politikai légedet megvesztegették, és néhol merő egészségtelenné, öldöklővé tették. Ugyan tekints már valahára az igazság' tükörébe, meglátni lelki rothadságodat, és győződjél meg felőle, hogy bizony igen rossz szagú vagy: és tanulj igazságos lenni a' magyar Nemesség eránt, melly Királyát, mint édes Atyját, Hazáját, mint édes Anyját, és régi Alkotmányát, mint szentséges Palládiumát tántoríthatatlan ragaszkodással tiszteli 's szereti, 's csendességben és békeségben kíván élni 's halni!

Ha a' külföld ezentúl is némelly készületlen, vagy részrehajló szeleburdi Utazójinak, Írójinak szavaira fog hallgatni, a' makacsságig igazságtalan marad a' magyar Nemesség eránt: melly olly balgatagságot és képtelenséget soha sem gondolt ki 's nem hirdetett, millyet néhány esztendő előtt Angolországból a' világ' minden részére kikürtöltek; hogy tudnillik, egy odavaló lyánytól a' Messziász fog születni! 'S az hirtelen nyavalyával küzdő jelenkorban is az a' lázító ostoba koholmány, hogy olly betegség létezhet, a' Keletindiai epemirígyet értem! mellyben csupán a' köznép, a' szegény emberek halhatnak meg, a' külföld' idétlenje, nem a' magyar Nemessége, melly igen jól tudja, hogy: „Pallida mors aequo pulsat pede pauperum tabernas, regumque turres.“

Bizonyossá teszem a' külföldet affelől, hogy igazságtalan, vagy tudatlan Írójit mindég meg fogja czáfolni a' magyar Nemesség: mellynek kebléből Professzor Márton József egy pár év előtt egy külföldi Geographuszt, ki a' Pozsonyi Király-h egyről és egyebekről szörnyű hazugságokat nyomtattatni nem pirult, az egész tudós világ' nevetséges tárgyává leve.

Nem illik a' külföldnek csak képzenni; annak diplomatikai pontossággal kell mindent megte-

kintenie 's vizsgálnia 's a' látottak' és tapasztaltakról egyenes ítéletet hoznia. Egy lusztrum' elforgása alatt, úgymint 1825. Sept. 25 - és 1830. ugyan Sept. 28-dikán az egész magyar Nemzetnek, különösen a' Nemességnek kifejezhetetlen örömeire két dicsőséges koronázás ment véghez. Mindannyiszor tódulva tódult a' Nemesség Pozsonyba, bemutatni legtisztább szívbeli hűségét és tántoríthatatlan jobbagyi hódulatját-a' Felséges Thronusz előtt: és egyszer sem volt hallani, hogy valaki a' jórend ellen legkevesebbet is vétett volna: pedig Magyarországon valamint más akármilyen kisebb szertartásoknál nem szokták kísérni, úgy ezen legmagosabb, legfényesebb, legidvességesebb Nemzeti Inneplések-nél sem követték rendre-ügyelő darabontok a' témérdek sokaságot!

Nem kívánok hosszas lenni 's mindent kimeríteni igyekezni; de a' következőket érintetlen nem hagyhatom. Mai időben vannak, valamint az előbbieken is voltak, sokan a' magyar Nemesekek között, kiket ritka tulajdonságaikért a' külföld Tudományos Társaságainak Tiszteletbeli Tagjaivá nevezett ki. Az orvosi munkájiról elhiresedett Kovács Mihálynak, Orvos-Doktor- és több külföldi Tudományos Társaság' Tiszteletbeli Tagjának, igen soknyelvű Lexiconát, mely e' részben az öreg Calepinuszt jóval felülmúlja, a' külföld tapssal fogadá. Végre a' felebbi korban egy a' külföldön igen dicséretesen végzett magyar Nemest Professzorai nehezen bocsátván vissza hozzánk, a' neki adott előmeneteli levélbe a' többi között e' nevezetes ígéket is belé szövék: „mittimus vobis leonem invincibilem.“ — Óhajtom, hogy a' külföld a' magyar Nemességet szorosan ismerni tanulja, 's átlássa, hogy, miként nála nem mind arany, a' mi fénylik; úgy ennél koránt sincs az az ész-és erkölcsbeli homály, mellyel némelly hebehurgya idegen Írók járatlanságból, vagy készakarva a' világot ámitgatni

nem átalították! — Nekem, az illy külföldi hitvány
firkálatok' látása', vagy hallásakor mindég eszembe
jut eme' nyomos mondás:

„Eis ist der Mensch für die Wahrheit,
Doch Feuer für die Lüge.“ —

Most következik a' Grófnak azon megjegyzése:
„*Sok, habár nem hiszi is 'stbb.*“ — Ezerszer hal-
lottam, és ezerszer mosolyogtam már azon állítá-
son, hogy a' magyar Nemes nem adózik! De a'
Gróf előtt a' tiszteletérzés eltilt a' mosolygástól,
és minden szerénységgel ekképen fejezem ki észre-
vételemet. A' magyar Jus publicum' szelleme sze-
rint hazánkban vagy egy, vagy más módon, vagy
mindég, vagy csak bizonyos időkben, minden em-
ber adózik. Azon adó, melyet a' parasztság, pol-
gárság, és a' királyi Szabadvárosokban levő nem-
nemes birtokaitól a' Nemesség szakadatlan fizetni
tartózik, szoros értelemben adónak, állandó adó-
nak, deákul Contributionnak hívatik. Ezen
egyik Országgyűléstől a' másikig, az az, minden
harmadik esztendőben törvényesen meghatározott
mennyiségű, szüntelenfolyó adón kívül a' sege-
delmeket, vagy is Subsidiumokat kell te-
kintetbe venni; mellyeket az elkerülhetetlen szük-
ség' esetében a' Nemesség (együtt a' birtokos Egy-
házi Renddel, Mágnásokkal, és a' nemesi jussal
felruházott Közönségekkel) az előre tartott Ország-
gyűlésen megállapított mennyiségben és sinórmér-
ték szerint ad szeretett Királyának. Ezen vagy pénz-
ben, vagy termékekben, vagy mindkettőben adatni
szokott rendkívüli segedelmeket, tágos értelemben
hasznólólag adónak, nem állandó adónak, lehet nevez-
ni: mit hogy minden Nemes igen jól tud, azt hite-
lesen bizonyítják a' Vármegyékben kelni szokott
Alaputasítások, mellyekben a' tartandó Országgyű-
lésre megválasztott Követeknek a' többi között szo-
rosan meghagyatik, hogy, „ha Ő Felsége a' Nemes-
ségtől valamit kívánni fogna, arról illető Küldöji-

ket azonnal tudósítani el ne múlassák.“ És így a' Nemesség belsőjében a' társasági szabadság' philosophiáját tökéletesen kifejté; egyedül azon alkotmányos igazához ragaszkodván, hogy a' segedelmek az ő befolyásával és törvényes helyen ígerteszenek. Ki nem emlékezik az 1741-diki Országgyűlésre, mellyen örökhűségű Őseink egy szívvel és szájjal életeket és véreket, mint legszentebb áldozatokat, ajánlották fel a' Felséges Thronusznak, az annyi vérzivattarral körülvettnék, sikeres védelmére! És ha közelebbről 1790 oltá tartott Országgyűléseinket vizsgáljuk, bőséges bizonyságait találjuk annak, hogy a' Nemesség mindannyiszor kész volt, imádott Királyát segíteni, valahányszor Ő Felsége a' szükség' esetében hív Magyarjait a' segedelemadásra felszólítani méltóztatott. Egyik régen dicsőült Fejedelmünknek ez volt a' választott mondása; „nem szegény ott a' Király, hol a' jobbágyok gazdagok.“ Csekélységem pedig ezt jegyzi meg: „a' külföldről jövő veszedelmek' özönében örökre biztos a' szeretve tisztelt magyar Király, kinek minden tekintetben olly hív és buzgó alattvalóji vannak, mint a' magyar Nemesség!“

Itten általmegyek a' Grófnak azon állítására, melly így kezdődik; „*Igen sok pedig* —“ 'stbb. A' Nemesség' számát tekintvén, ez olly nagy, hogy, ha mindenik hívatalt akarna viselni, Vármegyéinkben mindennapon Tisztújításokat kellene tartanunk. Azonban így sem éretnék el ama' feltett cél; mivel a' Nemességnek igen nagy része tisztségre nem való. Itt tehát annak azon kisebb része jöhet szóba, melly az hivatalviselésre alkalmas, és azon igen kicsiny osztálya fordulhat elő, melly tisztségben volt, vagy van, vagy ezután lehet. Emberismerő tehetségem nem bír olly keresztülható erővel, hogy matematikai bizonyossággal meg tudnám határozni, „tanult Nemeseink' belsőjében minő nagy-

ravágyás lappang. Emmiatt csupán a' látható adatok szerint fogok szemlélődni. Több meglevő nemes Nemzetségről bebizonyíthatni, hogy eleji Árpád' vezérlése alatt az újhon - szerzési háborúban záporozó sebes nyílaikkal az ellensereg' csapatjait nyúl-futásra kényszerítették; és számos nemes Nemzettség létez, mellyek valaha Nádort, vagy más csillagzó főhivatalokat viselt Férjfiakat adtak hazánknak. És ha e' kétrendbeli Nemzetségek' élő 's tanult Fijait körülnézzük, — — — — —

— — — — —
 'S azon nem-nagyszámú Nemesek közül, kik a' Vármegyékben előkelő hivatalokat viseltek, vagy viselnek, igen kevés juthat Tanácsnoki ranghoz: mellyre a' nem - szolgáltak, vagy nem - szolgálók és kisebb tisztségekben voltak, vagy levők teljességgel nem számíthatnak. Végre nemes Ifjaink' seregéből sokan, kik alig keltek ki iskolájikból, vagy még ki sem keltek, örökre az írói pályára adják magokat, hogy az anyanyelvnek és tudományosságnak használhassanak: kiknek viruló tavaszában sok szép remény nyildogál! — E' közönségesen felébredt fiatal buzgalom Ovídiusz' mondása szerint — *Carmina secessum Scribentis et otia quaerunt* — nyugalmat óhajt, nem tisztséget. Sőt némellyik gyenge - idegű ifjúpályázó elhívén, hogy

„L' Auteur d' une Charade est un Litterateur,“ a' talányfaragás miatt majd minden egyéb világi dolog' és foglalatosságról lemond. Mind ezeknél fogva a' Nemesség' nagyravágyását által nem látván, Börnének magyarra fordított mondását arra alkalmaztathatónak nem tartom.

Utóljára befejzem inkább retorikai prolixitással, mint aphoristicus laconismussal irt észrevételeimet a' Grófnak emez állítására „*Legtöbbször pedig hibázik* —“ 'stbb teendő megjegyzésemmel; hogy a' Nemesség, és talán leginkább a' Ne-

messég bírja az élettudomány' azon ágát, melly mulhatatlan szükséges más nemzetek' megismeréséhez, azt felebb bőségesen előadtam: és nagyítás nélkül erősíthetem, hogy sokkal több magyar Nemes van, ki a' külföldet jól ismeri, mint külföldi Tudós, ki Magyarországról magának előítéletnélküli, kimerítő ismereteket gyűjtött. A' többi között az angolul is jól-tudó Pull Jánosnál Nagy-Szombatban készen áll kéziratban „a' magyar Alkotmány' öszve hasonlítása az angollal:“ melly nemben ez előtt negyven évvel is jelent meg egy munka Magyarországon. A' magyar Nemesség az egész világ' legmiveltebb nemzetei között legelső helyet foglal el a' vendégszeretésre nézve. Már ha ez így van, lehetlen képzelni, hogy a' szép társaságban éléshez ne értene: mert hol a' szivesség a' vezér, ott az etiquette nem hibázhatik. Való, hogy a' magyar Nemesség egyáltalában nem olly hajlongó, 's nem olly sima, mint Párizs' népc. De a' némű keleti gravitast a' szüntelen meleg kebel' őszinte érzete feledteti a' szalmatüzü érzélség és külső simaság mellett, melly inkább a' nyúgotiak' tulajdona. Esszerint az egyenes-lelkű jártos Pszichológ az egyszerű Magyarnak nyújtja a' pálmát, nem a' mesterkélt Francznak.

Azokra, miket a' Gróf eme' §. „*Sokszor nagyobb alkalmaknál* —“ 'stbb lap 66 és 67. elbeszél, ezeket bátorkodom előgördíteni. A' sisakos és páncezós Minerva, mint minden nyomos munka' emblémája, nem zárja ki a' komoly mellett a' gyönyörködtetöt; hogy így az Olvasó mulatva tanuljon és tanulva mulasson: de a' nevetségest szorosán tiltja, nehogy ez által az egész becséből veszítsen, és épen a' nevetségre ingerlés tegye nem-kedvessé, únalmassá a' fontos-tárgyú könyvet. A' bölcs Gróf maga megvallja, hogy azon tárgyról, mit jelenleg megemlíte, néhány Vígjátékot tudna írni; esszerint önkénytt tollamra játszva kiirhatnom, hogy az előidézett történetecske teljességgel nem a' jelen mív-

be, hanem valamelly Vígjátékba való: 's óhajtanám, hogy ebben is főszemély' szájába ne adassék. — Minekutána az egész anekdotáról — *venia sit verbo!* — véleményemet kimondám, annak csupán eme' kitételét hozom fel: „*a' másik rész a' háziasszonyal, leányival a' Nemesember faragatlanságán, viaszolt padlaton olykari elcsuszamlásin jó ízű kaczag*”; mellyre nem fogok egyenesen felelni, hanem egy más anekdotát röviden elszólni. „Egykor, csikorgó télben, egy Párizsból érkezett előkelő Francz-ember Moszkóban, egy üveg-simáságú jeges úczán pálcza nélkül, nagy-szelesen megindulván, gondatlan mentében egyik szeglettől a' másikig csuszott, és akarát-elleni csicsonkázásában, irongalásában néha szinte orra bukott. Az házak előtt állott ebek a' szokatlan jelenésen megijedvén, ugatni, 's az ide 's tova csuszamlót üzőbe venni eredének: mire a' faragott Francz Chínai -, vagy Angol-szabásu körmeivel a' jegeken kezde kaparászni, hogy köveket ragadjon fel és az ugatókat elkergesse; de azok természet szerint a' szigorú dér és kemény hideg által a' fagyos földdel elválhatatlanul öszvekapcsolva levén, a' kaparászónak nem engedelmeskedtek; ki legottan így kiálta fel: „*átkozott ország!* mellyben a' kutyákat szabadon bocsátják, a' köveket pedig megkötik. A' részrehajlatlan Olvasóra bízom annak elhatározását, ha lehet e az ilyen egyes esethől a' francz nemzet' míveltségét megítélni?! —

Lap 68. „*a' szó valódi szoros értelmében derék művészeti, mesterségi 's kereskedői Rend — hazánkban — mindaddig nem-leend, míg a' törvény személyit 's vagyonit (a' Polgárságnak) legerősb védelme alá nem veendi, 's azt a' közönység nagyobbra mint eddig nem becsülendi!*” — Ezekről ekképen emélekdem. A' természet szerint jószívű magyar Nemesség státusokosságát elejétől

fogva abban is különösen gyakorolta, hogy az honába költözött idegeneket igen örömet befogadá; mélyen érezvén ama' történetirati igazságot, hogy a' kezdetekor igen kicsiny Róma a' különféle népek' bevétele által lett volt idővel olly igen nagyvá, a' világ' Asszonyává. A' valaha magyar vérrel foglalt és magyar karral és teménytelen áldozattal megtartott hazánkba időről időre majd számosabban, majd kevesebben kényelmesen bejött külön nyelvű, szokásu, viseletű 's gondolkozású népek' nagy része városainkban telepedék meg: mellyekből váltak aztán a' mai királyi Szabadvárosok; hol a' polgárság a' magyar Alkotmány' jótevő védelme alatt, sokkal erősebb személy- és vagyonbeli szabadságot élde, mint millyent annak beköltöző eleji anyaföldeiken élvedtek; kiknek ha otthon boldogabb állapotjuk legyen, mint millyenhez nálunk jutottak, egy lépést sem mozdultak volna lakhelyeikből, vagy oda honunkból visszatértek volna. Valamint minden Vármegye, úgy minden királyi Szabadváros két Követet szokott az Országgyűlésre küldeni, 's így a' Törvényhozásba mindég befolyván, magának az is eme' törvényes just tulajdonítja, „sine me de me“ Országos Rendeletet tenni nem lehet.“ Illy kedvező, illy tündöklő igazzal az idegen származásu polgárság' költöző eleji szülőföldeken létekkor teljességgel nem éltek! Minden polgár, ki városi vagy királyi tisztséget visel, vagy ügyészi hivatalával 'stbb vagy tudományos műveltségével, szabad művészeti ügyességével vagy egyéb jeles tulajdonságával magát megkülönbözteti, mint úgy nevezett *Honoratio*r, a' közönségtől becsültetik, és neki nyílása van, a' legcsínosabb nemesi társaságokba beszövdni; mi által utat készít arra, hogy magát közelebből megismertetvén, kedveltetvén, Vármegyei Tablábiró legyen, vagy a' Lovagrendből eredett két Tanácsnok' közbevetésére, az érdemeket jutalmazni olly igen szerető kegyelmes

Királyunktól czímeres, vagy adományos megnevezést nyerjen. Minden királyi Szabadváros azon Vármegyétől, melynek keblében létez, némelly politikai eseteket kivéve, független, önálló Törvényhatósággal bír: melly törvény szerint képes a' maga kerületében bíró Nemestől a' nem-nemes háza után járandó adót megvenni. A' polgárság szinte egyedül üzi az egész Országban a' mesterségeket, és e' részben szoros rendszabású czéhokat tart, mellyekbe a' bejutás a' remekeléseken kívül még sok egyéb bajjal és költséggel jár. A' Nemesség falusi jószágai-
ban természetli a' temérdek életet, mellynek kereskedésre fordítható részét többnyire a' városokban adja el: a' mellyből kapott pénzt vagy mingyárt itt hagyja, vagy lassanként ide hordja vissza; mivel a' szükséges vagy fényűzési készítményeket ott szokta vásárolni. Ezen pénzzel, mint nagyobb részint nyereséggel épültek a' városokban a' szép házak, mellyeknek legszebbjeit az ottan lakó, tartózkodó, vagy mulatni szerető birtokos Nemesség emelteté. Falún köti koszorúját a' megelégedés, ezért a' falú mindég a' philosophus' hazája marad: hol az tud legjobban bölcselkedni, ki a' nagy világban már megfordult és ezt eléggé megismerte. Nagy világ csupán városokban, nagy városokban képzelhető, mellyekben a' falusi fiatal narancsok igen kellemetes megéréshez juthatnak. A' városokban azonba nem a' mesterségüző polgárság, hanem az ottani Nemesség adja 's gyakorolja a' míveltebb hangot és szüli 's hozza forgásba a' csínosabb, magosabb társalkodást. Erre legcsalhatatlanabb tanúnk az, hogy azon városainkban, mellyekben Nemesség nincsen, vagy igen csekély számmal vagyon, sokszor silányabb tónusz izetlenkedik, mint a' falukon; azok mindmégannyi úgy hívott „Varjúszegek“; el nem mellőzván azt is, hogy azokban gazdagság helyett szegénység uralkodik; mert a' városokban a' bőséget mindég az ottan tartózkodó Nemesség' számától kel mérni.

Ezért minden város kimondhatatlan örül annak, ha keblében számos Nemességet láthat, mellytől, ha egyebeket elhallgatunk is, a' köz intézetek' felállítására, fentartására tetemes segedelmet húz; mert a' magyar Nemesség nemcsak régi pergame-neinél fogva, hanem természete szerint is nemes, igen nemes! Nem kell feledni, hogy Vármegyéink' Rőz- és Kis-Gyűlései 's Törvényszékei, 's Országgyűléseink városokban tartatnak; ugyan itt vannak mindennémű Igazgató - 's Fő - Törvényszékeink 'stbb. és legfőbb és fő-iskoláink; és ki fogja előmutathatni azon tökéletes arithmétikát, mellyen fel lehetne vetni, hogy mind azokból és az azok által melly temérdek pénz foly be az Ország' minden részéből az illető városokba, melly egyedül a' polgárság' zsebeit tölti? nem említvén az ajánlkozó lelki nagy nyereséget, melly minden földi kincsnél becsesebb gazdagságot nyújt. Mert valamint az egész Országnak majd minden pénzbeli tehetsége az illető városokban forgásba jő, úgy szinte minden elmebeli 's erkölcsi ereje egyesülve surlódik; mellynek csupán az a' polgár nem vészi hasznát, ki önmagával nem gondol, vagy gondolni nem tud.

Kérdjük már a' legcsendesebb vérrel, a' legszelídebb hangon és a' legillendőbb módon, hogy ennyi sok alapos Jóért, tudnillik, a' boldog hon' és lak' adásáért, szabad Alkotmányban részzeltetésért, szives megkülönböztetésért és ápolásért, különös megbecsültetésért, önkényes gazdagításért és csinosításért, és az előforduló esetekben foganatos védelmezésért 'stbb. mellyekkel a' Nemesség a' Polgárságot mindedig buzgón élte-ti, ez micsoda hajlandósággal viseltetett és viseltetik ahhoz 'stbb?

Mikre a' feleletet a' Gróf' ígéjével kezdem, ki az érdeklött lapon így szól: „A' Polgárság —

nagyobb részint nem magyar, 's nem is vágy azzá lenni; holott a' magyar hon levegőjét szivja, kenyérét eszi, borát issza, 's nincs is egyéb hazája e' tágos világ hátán a' magyar földön kívül."

Ha tavasszal, nyárban és ősszel mezeink', szőlőhegyeink' és kertjeinken végig tekintünk, számtalan virágot, növényt, gyümölcsfát 'stbb. látunk, mellyeknek magvai régenten külföldről kerültek hazánkba; 's íme mind azok elannyira meghonosodva díszlenek eredeti virágaink, növényeink és gyümölcsfáink között, hogy azoknak valahai idegen származása eszünkbe felette nehezen juthat. Ha nevezetesebb gazdaságüző Földesuraink' júhaklait, lóistállóit 'stbb. vesszük szemügyre, nem lehet öröme nem fakadnunk, midőn ott az eredeti magyar birkák és lovak között egészen meghonosított külföldi származásúakat találunk: mellyek bátor oktan állatok, még is sok részben nagy példát adhatnak az okossággal felruházott embereknek. — — Ugyan is mindégnyik nem csupán a' természeti ösztöntől és jóságtól vezéreltetvén, magyar származású neme eránt türedelmes, barátságos, atyafiságos indulattal viseltetik. A' külföldi eredésű birkák a' magyar fajtájúakkal az aklokban és mezőken, és az idegen származású lovak az eredeti honiakkal az istállókban és réteken, egymás melletti sorokban csendesen esznek és békeségesen együtt legelnek: nem különben örömet párasodnak egymással, és szapora sokasodásaik által a' Földesurak' czélerányos gondjait és tetemes tökepénzeit százszoros kamattal fizetik vissza; 's így általok a' nemzeti gazdaság kifejezhetetlen öregbedést, hasznót és becset nyer. Az illyes birka-, vagy lótényészés kevés idő múlva olly honivá válik, hogy egy néző sem állíthatja valamellyikéről, hogy ez nem-magyar szaporodás. —

Hogyha végre Történetiratunkba vígyázó szemmel bepillantunk, nem lehet a' köztünk lakó Örmenyeket eléggé dicsérnünk; kiknek eleji Örmeny-

országból a' Perzák és Törökök által kiszorítottván, különféle terhes csapások között és honváltoztatás után, 1672. Moldvából Erdélybe vonták magokat, kiknek Első Apafi Mihály Fejedelem lakhelyeket és a' zűrzavaros idők miatt megcsökkent, szinte kihalt kereskedés' felelevenítésére szabadságot osztogata. Ezek, kik nagyobb részint az Eutychiusz' vallását követték, 1684. a' Római Anyaszentegyház' kebelébe tértek, azon igen kedvező engedelm' megnyerése mellett, hogy nekik szabad legyen, a' szent Misét anyanyelveken szolgálatni.

Nem számlálom elő, hogy istenült Királyaink időről időre micsoda Privilegiumokkal ajándékozták meg az Erdélyben lakó szorgalmas Örményeket. Csak azt veszem vizsgálat alá, hogy ezek elejétől fogva minő szives hajlandóságot és tiszta érzetet bizonyítottak be új Honjok és Magyarország, és így az egész magyar Nemzet eránt. Hogy ők Erdélyben magoknak az igen csinos Szamos-Ujvárt építették, és Erzsébetvárost (Ebesfalvát) megszépítették, mellyek ma nem nagy, de díszes királyi Szabadvárosok; és hogy a' kereskedést mind a' két Testvérhazában különösen előmozdították, történetirati figyelmet érdemelnek: azonba mind ezen szép cselekedetek olly kitetsző festésre nem valók, mellyhez hasonlóra a' két Magyarföldön élő jövevény népek' építési 's kereskedési buzgósága méltó nem volna. A' magasztaló honi Geniusz más idegen-származású lakóink felett, egyedül az Örményeknek azért nyújtja az halhatatlanság' pártafűzetét, mivel ezek az háládatos Új-lakosok elejétől fogva a' legnagyobb készséggel és követésre serkentő buzgó példával a' magyar öltözetet, szokásokat, nyelvet és gondolkozásmódot tökéletesen bevették. Innen nincs köztünk Örmény, ki magyarul nem tudna, 's ki testestől lelkestől magyar nem volna. Honi tudományosságunk' történeteiben igen ked-

ves helyet foglalnak el némelly Örményeredetű Szerzőink', Színjátékiróink' nevei; 's melly idves-séges hallani, látni, tapasztalni, hogy Erzsébetvárosban és Szamos-Ujváratt, mellyekben csupa Örmények laknak, a' két nembeli Ifjúságból vállalkozott mivelt Személyek ottan ottan magyar játékdarabok' előadásával mulattatják a' Közönséget! Mind Erdélyben, mind Magyarországon több Örmény áldozott a' magyar játékszín' előmozdítására. — Magyarok' Istene! árásszd ki ezentúl is atyai áldás-
 idat a' megmagyarosodott Örmény nemzetre, 's ad-
 jad, hogy minden jövevény nép annak igen dicsé-
 retes példáját kövesse már valahára!!

A' magyar Tribonián, Verböczy igen bölcsen
 ezt mondja:

„Cum fueris Romae, romano vivito
 more.“

'S Claudián hasonló bölcseséggel így ír; „Patriae
 impendere vitam.“

A' jövevény Polgárság hazánk eránt, melly va-
 laha Római jeles Tartomány volt, és a' régi Rómá-
 nak ma is sok szép vonásával bír, koránt sem mu-
 tat olly hajlandóságot, olly szivességet, millyet az
 Örmények teljesen bebizonyítottak. Az Amériikai
 dohány, olasz róza, Champagnei 's Phalernumi
 szőlőtőke, Tyróli almafa, 's számtalan külföldi vi-
 rág, növény, gyümölcsfa; nem különben a' spa-
 nyol juh és angol ló végre földünkhez és éghajla-
 tunkhoz szoktak, és most olly meghonosodva te-
 nyésznek és szaporodnak, mintha merő magyar
 eredetűek volnának. — — — — —

— — — — —
 Mire az egész Magyar Nemzetnek nagy figyelmet kell
 fordítania, 's minden törvényes gondoskodást meg-
 tennie, — — — — —

Minden Magyarinak ajánlom Lesszingnek, Kazinczy Ferencz - fordította meséjét és ezek között kiváltképen az igely' és vakondokról szólót, mely magában nagy igazságot rejt, és szüntelen intő vigyázatra szolgál. — Valamint az Erdélyi Rendek az Oláhságnak, úgy a' Magyarországiak a' Polgárságnak különösen 1790 óta akármennyiszor szívére, lelkére kötötték hazafiúi óhajtasokat és törvényes kívánatjokat, hogy az megmagyarosodni, egészen magyarrá lenni iparkodjék, buzgólkodjék. Lehet e már annál valami nagyobb megbecsülést képzelni, mint mikor egy törzsökös nagy Nemzet annyiszor és olly szívesen és hathatósan kijelentette, hogy az honában lakó idegen-származású apró népeket magával mennél előbb egyesülve látni vágy?! Mit ha ezek cselekedni elmúlattak, önmagokellen vétkeztek, és saját boldogságok' előmenetelét gátolták!!

Ki Magyarország' királyi Szabadvárosait megutazá 's szorosán megvizsgálá, szinte mindenütt eme' gyászos képét látá a' magyarosodni nem-akarásnak: a' vendégfogadók' és úczáknak magyar nevei nincsenek; holott ezekre a' szomszédos magyar falúkból be - beránduló 's a' polgároknak táplálatot hordó egynyelvű parasztoknak mindennap' és szinte minden órában elkerülhetetlen szükségek van; kik híjában kérdik „hol a' Magyarúcza?“ mert ez „nomine et omine“ nem létez: és a' megszólított polgároknak századika is alig érti a' nem bajos kérdést. — Ellenben magában Bécsben vígasztalás, öröm lepi meg a' magyar Utazót azon nem kötelességből, hanem csupán emberi szeretetből folyó kedvezés miatt, hogy mind a' bel —, mind pedig némelly külvárosban magyar felülírásokat is olvashat; például, „magyar borkereskedés;“ — „vendégfogadó a' két fejr galambnál“ — stbb.

A' Polgárság továbbá a' magyar Játékszint, Folyóiratokat, Újságleveleket, könyveket, szóval,

az honi nyelv' gyarapítására felállított intézeteket nem kedveli, nem ápolja; 's nem elég, hogy maga magyarul nem tud, de még azt a' kis áldozatot is resteli megtenni, hogy gyermekeit magyar nyelvre taníttassa; pedig ez minden Európai nyelv között legkönnyebb, és kiváltképen azért, mivel *genusa* nincsen. Azon királyi Szabadvárosokban, melyekben jeles iskoláink vannak, és a' tanuló magyar ifjúság az anyanyelv' gyarapítására társaságokat formált, köz megvizsgálások' alkalmával az előmenetelt az Auditoriumokban olly kevés Polgár hallgatja, hogy ezek' számát a' köfalak' száma (minden Auditoriumra négyet véve) felülhaladja.

A' szerencsésen felállított Magyar nyelv-mívelő Társaság' története csalhatatlan próbáját mutatja annak, hogy a' Polgárság a' magyar nyelvet, melyre mint a' mindennapi kenyérre, elkerülhetetlen szüksége van, elősegélni csekélyen buzgólkodik: ugyan is arra annyi királyi Szabadvárosunk között egyedül Buda ajánla két ezer pengő ftot. És minő kevés áldozat ez a' gazdag Főváros' Közönségétől! midőn egy magányos Nemes, „a' jó tétéményben gyakorlott Vay — feledve, hogy tizenegy élő gyermek' atyja, az előbb tisztelt czélra 8,000 ezüst ftot ajánl-dekoza.“ (1)

Igen sok Vármegyénk minden törvényes lépést megtesz, hogy a' kebelében levő királyi Szabadvárosokat, melyek nem magyarok, megmagyarosítsa; 's mennyi irogatásába kerül, míg ezeket csupán azon törvényszerinti kötelesség' betöltésére bírhatja, hogy az illető Vármegyei Törvényhatóságokkal magyar nyelven levelezzenek! Az 1850-diki VIII. Törvényczikkely' nyomán Arad Vármegye az anyanyelv' gyarapítását tárgyazó hasznos Rendeletei között így szól: „a' Kálmárok' jegyzőkönyvei, a' tör-

(1) Lásd: az említett Életrajz' 12. lapján.

vény által meghatározott esetekben, teljes hitelességgel csak úgy fognak bírni, ha a' jövő 1832. évtől kezdve, magyar nyelven vitetnek: "mit az midőn köz tudás végett a' királyi Szabadvárosoknak is megküldene, itt, ott némelly polgárok morogni indulának.

A' polgárság nagyobb részint úgy folytatja életét hazánkban, mintha most is külföldön volna. Honi dolgainkat szinte olly kevésbé tudja, mint a' külföld. A' Nemességtől él, gyarapodik és gazdagodik, mégis ezt gyűlöli; 's ezért igen ritkán látni olly Nemest, ki Tanácsbeli lehet. — A' polgárság továbbá, melly a' magyar Nemesség' karakterét közelről ismerni nem tanulja, benne a' többi között a' keleti tartásbeli méltóságot szenvedhetetlen büszkeségnek véli; mi teljességgel nem az. Ellenben a' Polgárság felettébb alánézi a' városokban megforduló falusi szegény-rendű Nemeseket és Parasztságot. Azon Polgárok pedig, kik megnemesedhettek, a' régi magyar Nemesek' keletiségét akarván és nem tudván majmolni, olly kiállhatatlan kevélyek, hogy azon polgártársaikat is, kikkel együtt nőttek fel, együtt tanultak, együtt éltek, és talán egy czéhban voltak, képesek megvetni aranyos-szélű új - kutyabörek miatt.

A' Polgárság, melly a' Vármegyei 's Országgyűléseken elővett, megvitatott és bevégzett nevezetes tárgyakat és fontos dolgokat tökéletesen nem ismerheti, mivel magyarul nem tud, többnyire ferde véleményt forral az egész Nemességről. A' politikai eső ellen a' legnagyobb prudentiával és circumspectióval az illető Vármegyék' biztos palástja alá vonódik; még is ezekkel ottan ottan ujjat húz. — Országgyűlési Irományaink tele vannak nehézségekkel, és a' törvény' végrehajtására serény Igazgatószékeinknek sok alkalmatlanságot szültek már azon panaszok, mellyeket az illető Vármegyék minden előforduló esetben azért terjesztettek elő, hogy a' polgárság a' törvényes korlátok közötti ma-

radásra szorítottassék. — Az Országos Küldöttség' rendszeres Munkájának felvételekor a' czéhok, mellyekből a' régi időkben sok helyen a' protestans mesteremberek egészen ki voltak zárva; 's a' mellyekbe a' jelenkorban sokszor a' legtanultabb, legügyesebb mesteremberek sem vétetnek be holmi czikkelyek' tilalma miatt, el fognak töröltetni, 's a' közönséges felszabadítás által egy lehető derék mesterségi Rend állíttatand fel hazánkban. Míg ez meglenne, törekedjék a' Polgárság az ötet szerető magyar Nemzettel minden tekintetben egyesülni, 's egész életét tulajdon javáért boldog honának czélerányosan szentelni, 's tapasztalni, érezni fogja nemcsak a' mesterségek', hanem a' művészetek' és kereskedés' üzésében is, hogy — — — — —

Lap 69. ez áll: „*Annyi bizonnyal, de tán több — keserű versenygés van Pápista 's Reformatus mint Gallus és Angol közt.*“ Az Episcopális hitű Angolok és az igen későn emancipált kathotikuszt Irlanduszok között vagy on ama' számtalan keserű versenygés, nem pedig hazánkban; hol az 1825/7-és 1850-diki Országgyűléseken szinte kirekesztőleg katholikuszt Követek vitézték a' Protestánsoknak előfordult dolgait: és a' közelebb múlt Országgyűlésen magoknak a' katholikuszt Követeknek kívánságára a' derék Ragályi Tamás, Reformátuszt Követ vitte többnyire a' Kerületi Jegyző - tollat. Megszámlálhatatlan katholikuszt Férjnek Reformata Felesége, 's Reformátuszt Férjnek katholika Hitvese van, és mindnyájon a' legnagyobb öszhangzásban élvedik az élet' örömeit, és nevelik gyermekeiket a' Státus' leendő szolgálatjára, javára. Nem tagadhatni azonban, hogy a' felebbi időkben nálunk is, valamint más idegen Országokban, a' külön vallásbeli Felekezetek szomorú czivakodásaik által dúlták egymást: de az 1791. 26-dik Törvényczikkely' megalapítása olta feltetszett az örök béke' napja, melly a' jelen században hová tovább tisztább világos-

ságban ragyog. — „S béke legyen mennyben, 's béke van itten alatt!“ — Gyönyörű azt látni, hogy a' lelkes Guzmics Iszidor, egyik földísze a' szent Benedek' egészen magyar Szerzetének, az Únióról irt elmélkedéseiben a' legnagyobb szerénységgel és kíméléttel munkálódék, és szép tónuszával mind nevének, mind a' Nemzetnek, mind pedig a' XIX. századnak fényét magosítja! Ellenben az emberbarát és míveltségkedvelő 's - becsülő előtt nem lehet sajnosabb, nem borzasztóbb, mint mikor hallja, hogy a' kitrombitált nagy világosodású külföld a' külön *hitvallási irígykedés* és egyenetlenség' ördögeitől ma is mindúntalan rongáltatik!

Itt engedjen a' Gróf egy kérést. Minthogy tapasztalom, hogy jelen mívében némelly magyar verseket is alkalom szerint felhozni szeret, és meg vagyok győződve affelől, hogy *a' keresztről — a' türedelem és felebaráti szeretet dicső jeléről* — irottak szívéből ömöltek ki; méltóztassék ezentúl kiadandó munkájiban azon jelesebb Költőinknek, mint például, Kazinczy Ferencz', Szemere Pál', Kölcsey Ferencz', Fáy András', Csokonay Mihály' 'stbb. verseikből is idézgetni, kiknek Hitvallási Templomokon *a' kakas, a' lelki ébredés példázója* van. — „Egy jó példa többet ér száz regulánál. —

Lap 70 's 71. levő eme' szavakra: „— *feloszlik az úgy is nem igen nagy Királyság 52 picziny Királyságra, 's a' világ nagy színpadán csak igen lassan, 's végre tán olly út felé halad, mint chinai gálya fergetegben, midőn ahogy beszélik, mindegyik hajós maga esze szerint cselekvén, sziklák közé zavarják a' hajót, 's ha törik, egyenként merülgetik, lapátolgatják a' beomló vizet, míg a' savanyu nagy hab örökre egyesíti őket.*“ szükségképen nem kellene észrevételeket tennem, mivel már oda előbb szoltam 52 Vármegyénknek jus publicumb-

li állapotjáról. Azonban ha a' Gróf ismételt, én is ismételek. Hogy Magyarország ötvenkét apró Királyságra oszlik fel, az külföldön született régi idegyermek, ki magyar nyelven csak most keresztelteték meg. Mikor én annak szerencsés megszületését legelőbb olvasám, azonnal így sóhajtéék fel magamban; „boldog Isten! mennyivel találgatósabbak a' külföldi vendég-hajú Irók a' magyaroknál: azok bizony még arra is rábuknak utóljára, hogy a' Dunai 's Tiszai Kerületeket négy apró Császárságnak nevezzék, mellyek alá természet szerint tartóznék amaz ötven két apró Királyság: és azon elnevezést nem volna bajos megtenniük, kiváltképen ha ma is csupán annyit tudnak hazánkról, mennyit halhatatlan II. József alatt tudtak!“ — De félre a' tréfával, melly könnyen megvalósulhat! —

Szent Istvánon kezdve mindenik Uralkodónk egyáltalában Magyarországi Királynak kóronáztatta magát; teljességgel nem külön Vas, Mozsony, Győr, Pest, Tolna, Abaúj 'stbb. Vármegyék' Királyának. És szeretve tisztelt Fejedelmünk' czímében csupán „Hungariae Rex Apostolicus“ fordul elő, 's nem egyszer'smind „Comitatum Castriferrei etc. Rex Apostolicus. Egyedül Erdélyre nézve van Ő Felségének illyetén czíme: „Magnus Princeps Transsylvaniae et Sicularum Comes.“ Én koronák nélkül Királyságokat képzelni nem tudok: és a' mennyire csekély tehetségem szerint jártos lehetek Történetiratainkban, sehol sem olvastam, sőt még meseképen sem hallottam beszéltetni, hogy valamelyik Vármegyénknek valaha külön koronája volt volna. Egyetlen egy koronát tudok, melly a' Budai várban őriztetik; ez a' magyar szent Korona, mellyet legelsőben Szent István tett a' fejére, 's a' mellyel a' múlt Országgyűlés' elején V. Ferdinánd Ő Felsége Magát magyar Királynak megkoronáztatá.

Vége ösidők olta szakadatlan gyakorlásban levő diplomatikai szokásaink és világos törvényeink szorítanak, hogy csupán a' Szent István adta nevezet mellett maradjunk. Minden Vármegye a' Jus publicum' nyilvánosságos sinórmértéke szerint egyenlő jussal bír; az az, egyiknek sincs sem több, sem kevesebb elsősege vagy hatalma, mint a' másinak. Szóval, a' Vármegyék a' nagy Státustestben nem külön vált apró testek, hanem mindmegannyi főtagok, mellyeket az Alkotmány elválhatatlan öszvefoglalt, forrasztott és örökre tart, táplál. És ki hallotta valaha, hogy valamellyik Vármegye az Alkotmány ellen csak egy hajszálnyt is akart volna tenni?! 'S ha egyik vagy másik Vármegye, dato non concessio, az egész ellen törni merészelne, a' mi igen jó 's igen bölcs Atyánk és Hajóskapitányunk, kivel az egek a' Nemzetet megáldották, a' Státushajót az Alkotmányi kormányval olly ügyesen, hatalmason és bízatosan tudja igazgatni, hogy az sziklák közé nem zavartathatik, meg nem repedhet, el nem törhetik. Ő minden hajóst pontos kötelessége' teljesítésére 's egy célra dolgozásra szorít, és a' történhető restet vagy akaratost parancsoló kegyelmes szavával legottan serénységre, hív engedelmességre téríti. A' legmohosabb előkor olta illy dicsőn kormányozott Státushajónk ma is ép, és Isten' segedelmével ezután is mindég ép leend.

Ez alkalommal nem rejthetem el egy szívbeli óhajtasomat. Engedje a' mennyék' Ura, hogy az annyi nevezetes tapasztalással és ritka tulajdonnal bíró Gróf valamellyik Vármegyénknek minél előbb Fő-Ispánja legyen; hogy arányzott miveltségi előmenetelünket még tágosabb és magosabb körben öregbítthesse!

Figyelmet érdemelnek ugyan az 71. lapon még e' következők: *„el van kárhoztatva a' Magyar háttaramaradás vagy elbomlás által veszni, ha t. i. alkotmányával a' perfectibilitas öszve-nem-férhető;“*

Hogy Alkotmányunk időről időre mindég tökéletesedett, azt a' Corpus Juris csalhatatlanúl bizonyítja. Dicsőült Királyainknak majd minden Decretuma, különösen pedig Robert Károly, II. Vladiszlav, I. Ferdinand, I. Leopold, III. Károly, II. Mária, II. Leopold és I. Ferencz Ő Felségek alatt hozott Törvényeink az érdeklött tökéletesedést bőségesen és hitelesen mutatják. Verböczy Tripartitumában, melly nyilvánvalóságos törvényes erővel bír, és azért leginkább, mivel ezt I. Leopold mint magyar Király, az Erdélyieknek 1691. Dec. 4-dikén adott igen nevezetes Diplomája' 5-dik pontja által, annak I. Része' 9-dik Titulusza' 6. §-sát kivéve, egészen megerősítette, így szól „*sola virtus nobilitat*:“ és ím ezen három száz és egynéhány év előtt kimondott magyar maxima' felállításán töri fejét jelenben majd minden mívelt nemzete Európának! A' többször említett Országos Küldöttség' Rendszeres Munkáji hasonlóképen előpostáji a' tökéletesedésben leendő haladásunknak: tehát az hátramaradási szemrehányásoktól nem félhetünk, nem attól is, hogy elhomoljunk, mivel áldott régi Alkotmányunkat mind Felséges Királyunk, mind mi fen akarjuk tartani, s az időszellemhez alkalmazandó javítások által még jobban megörökösíteni.

Lap 72. a' Gróf ezt jegyzi meg: „*Egyesek szavai, kik világosan látják a' hon pirulás-okozó alacsony mibenlétét ahoz képest a' mi lehetne, elvesznek a' sok felekezet egymást üldöző vad ordítási, vagy csak önházonleső nyomorult rimánykodási közt.*“

Ez állításban kiváltképen eme' váratlan szavak a' hon pirulás-okozó alacsony mibenlétét — vad ordítási — a' Gróf nevelését és miveltségét tetemesen bántják. Egyesek' ígéji a' csendes magyar Nemzet előtt, ha a' magok' helyén, idejében és czélerányos módon zengettek, soha sem hangoztak el, mint a' kiáltó szó a' pusztában. Azonban valamint

minden tudományos dologban, úgy a' beszédben is van bizonyos routine, melybe a' lelkes Szónoknak húzamos szorgalom és tapasztalás által belé kell oknia, hogy Hallgatójit feltett nemes czéljára megnyerni képes lehessen. Az egyes' beszédéről és különböző-gondolkozásuak' kijelentett véleményeiről részrehajlatlan ítéletet hozni egyedül az hallgató sokaságnak adatott; melyben sokkal számosabb csendes-vérű Bíró találtatik, mint csendes-vérű Beszélő 's Véleménymondó. Mint minden Státusban, úgy a' miénkben is örök maxima marad; „in senibus est consilium;“ kik a' pro et contra előadottakat, tüzesen vitatott tárgyakat szokott nyugalomban kihallgatják, és mindent úgy intéznek el, hogy bennünket a' leirt vád teljességgel nem érdekelhet.

Ugyan azon lapon és a' következendően áll a' Grófnak eme' vádállítása: „*A' kisebb Nemesség nőtlen nő, 's előrelátható: tíz nemesember jut majd-majd egy sovány hold földre. Művészetet, kereskedést üzni éretlen büszkesége nem engedi, 's méltósága ellen tartja, becsületesen, ügyesség 's tudománnyal fáradozni nagyon után; hanem inkább dologtalan henyél otthon, 's nemesemberhez illőbb foglalatosságnak tartja, nyulfiakat anyjok hasában lődözni, vagy semmit sem tenni.*“

Ez ígék igen mostohául bánnak a' Börnétől (lap 66) kölcsönözött mondással! — Én a' Nemesség' szaporodásán legkisebbet sem aggódok, sőt örülök, mivel hazámnak leendő nagyobb, kiterjedtebb miveltségét és boldogságát az egykori szembetűnő népesedéséből következtetem. A' nőtlen nő-vő kisebb Nemességet, mellynek nagy része földet mivel, és kis része mesterségeket, művészeteket, kereskedést 'stbb üz, az előadandó szükség arra még jobban fogja kényszeríteni, hogy dolgozzék; és ha az az három utolsó mód közül egyikre sem akarja magát szánni, kénytelen lesz jobbagytelkekre vonulni, 's ez által a' parasztság' adófizetési terhet

könnyíteni: mivel az 1825/7-diki Országgyűlés' szel-
leme szerint a' jobbágytelkeken lakó Nemesek is
adózni, contribuálni fognak a' jobbágyföldeken ter-
mesztendőktől. És ím ez egyik vonása az Alkot-
mány' tökéletesedésének a' XIX. században!

Nyúlfiakat anyjok' hasában lödözni az 1802. 24-dik
törvény ellen volna, melly alól senki sincs kivéve. 'S
ez az állatkímélő törvény is egyik vonása tökéletesé-
désünknek az újabb időkben! mellyekben némelly
hobortos Angolok, kik a' fogadás' szerelmében az
Erdélyi cigányokat jóval felülmúlják, az állatkín-
zást tilalmazó törvények ellen vékony lovaikkal se-
bes vágatva olly messze útat tesznek, hogy a' sze-
gény párák alólok kidűlnék és megdöglének. —

A' Gróf előadta tárgyra nézve Thewrewk 1824.
először és ez idén másodszor ezeket nyomtattatá
ki: „Jó volna, ha minden nemes-fi az olvasást, írást,
vallást és számvetést anyanyelvén tanulná meg; de
tudósnak készülné közülé csak az, ki arra hívatott:
a' kit pedig lelki ereji inkább egyébre vonzanak,
az legyen azzá, mire alkalmas. Különben az ilyen
mind maga magában, minő Státusunk benne vesz.”

„Épen nem kisebbség a' Nemesnek mesterséget
is gyakorolni. Mert hiszen, ha az eredetre vissza-
emelkedünk emlékezetünkkel, a' régi Magyarok
közül sokan voltak jó asztalosok, szabók, csizma-
diák és egyéb mivesek dicsőült Királyaink' és nem-
zeti Fejedelmeink' udvarában, és azért jöttek ked-
vességbe, megnemesedhetni. Már, ha hajdon a'
mesterség által érdemét lehetett szerezni, [szégyen
e ma ugyan az által meggazdagodni?”

„Az idegen nemzetbeli kereskedők, tímárok
'stbb. Pesten és minden királyi Szabadvárosunkban
a' mesterségüzéssel építették fen házaikat. Az Örmé-
nyek Magyaroszágon és Erdélyben a' kereskedés-
ből gyűlt pénzzel vásárolták és vásárolják maig
is a' régenten magyar vérrel foglalt jószágokat. Az
Angolokat is, az hatalmasokat, mik tették a' földnek,

a' tengereknek uraikká? „a' mesterségek és kereskedés!!“

„Ne várjunk több példát. Állítsunk mennél számosabb fábrikákat és kézműveket a' magyar földön. Űzzünk mindennemű kisebb, nagyobb mesterségeket. Csináljuk meg utainkat, (mint hajdon Tráján a' magáéit,) állandó kövelettel és feltöltéssel. Tisztítsuk meg leginkább Erdélynek ömlőbb folyóját az inkább kártevő, mint haszonhajtó malomgátoktól, és tegyük jobban hajókázhatókká, 's alkalmas, egyenes vízvitelekkel kapcsoljuk össze szorosabban a' körülfekvő Tartományok' árjaikkal. Adjunk a' kereskedésnek szárazon, vizen sebesebb folyamatot mind határainkon belől, mind a' külföldeken. Honnan a' magyar készítmények' és termékekért nemcsak feles pénzzel jöhetnénk vissza mindig, hanem még míveltséget, finomságot, kecses-séget, világosodást is hozhatnánk magunkkal, melyekhez mostani környületeinkben, minden iskolai iparkodásaink mellett is, nem egészen juthatunk el.“ (1)

Ugyan lap 73. illy kérdés gördítettik elő: „*Hány mer jobbágyi, hív 's alázatos, de egyszersmind férjfiúi önérzéssel királyszer elibe lépni, 's a' fejedelem atyai keblébe a' hon kívánságát bátran kiöntené?*“ A' Felség az Alkotmányt tudja 's szereti; a' Nemzetnek pedig mind Vármegyei, mind Országgyűlésein Jus repraesentationis-a van; mellynél fogva minden törvényes kívánságát jobbágyi, hív és alázatos hódulattal és fiúi bizodalommal, de egyszer'smind férjfiúi önérzéssel bátron ki meri önteni kegyelmes Királya' atyai keblébe.

Ugyan ott következik eme' kérdés: „*Ki mer tiszta lélekismereti bátorsággal viszont a' honi előítéletek seregével szembeszállni, 's hazafiait ép-*

(1) Lásd: Alapmondások. II Füzetke. lap 31 — 33.

pen ott támadni meg, hol mint a' nyavalyának gyökérhelye, a' vágás legkínzóbb — — — — — ?

Kár vala ezen öt gondolatvonást világos szavakkal fel nem váltani, melly által az egész kérdést voltaképen tudhatnók. — Csupán arról, mit látok, ezt mondom: Nincs tárgy, melly, ha az hon' javára fordítható vala, Vármegyei 's leginkább Országgyűléseinken vitatás, tüzes vitatás alá nem vétetett volna; 's tétovázás nélkül megvallom, hogy a' Grófnak három becses munkájában előjövő hasznos kelmékről az említett helyeken már ezerszer és *tiszta lélekismereti bátorsággal* szólottak. Azonban az ottani szólások és a' Gróf elmélkedései között ez az egyik fő különség. Ott a' javaslóknak mingyárt lehele felelni, 's így legóttan kísűle az igazság, 's elvégeztetéek, mit az időkhez képest — mert „mindennek ideje van“ — elvégezni lehele; az pedig, mi a' környületek miatt el nem igazíthatatott, máskorra halasztaték; mivel valamint a' természeti világban ugrás nincsen, úgy ennek a' politikaiban sem kell lennie; melly kárt szűlné, nem hasznót. A' Gróf javalatjai mellett nincsenek ellenvélemények, mellyeket állításaival együtt egyszerre olvasni, 's így a' több oldalról megvizsgált, kimerített tárgyak' valódiságára találni lehetne. Az úgy nevezett Recensensek egy vagy más okból hátra vonják magokat, és *ki mer* közülek *tiszta lélekismereti bátorsággal* nem *szembeszállni*, hanem az illendőség' határán belől igazságos észrevételeket tenni? *Ki meri* megmondani, hogy honunkat nem szégyeníti a' vélt *előítéletek' serege*, 's némelly előítélet néha olly szükséges és hasznos, mint az úgy hívott Praejudicium Curiae Regiae a' világos törvény' nem-létében? *Ki mer* végre felszólamlani, hogy az hazafiakat *megtámadni* teljességgel nem tanácsos, mert unus contra multos, vagy inkább contra omnes nem győzedelmeskedhetik; és hogy valamint az *eczet*tel 'stbb írás káros,

tígy a' vágás, a' legkínzóbb vágás † † † † † egyenesen a' czél ellen van?

Nem lehet nem óhajtanom, hogy a' fáradhatatlan Gróf ezentúli munkájit, mielőtt kiadná, Gróf Teleki József, Jankovics Miklós és Horvát István Tudósainkkal közlené, 's kézíratainak tökéletesítésére használná azoknak nyomos véleményeiket; melly által kimondhatatlan hamaríthatná feltett nemes szándéka' kivitelét!

Lap 74. ezek tűnnek elő — „*az itthoni előítéletek tárnokain, az elpuhult született-katonák — kik lóháton nem ültek még soha — nagy seregin*“ stbb. Az előítéletekről már szólék; mellyeknek, ha valóban azok, köztünk semmi tárnokát nem ismerem. Ellenben tudom, hogy a' vakbuzgóságú türelmetlen Angolok babonás előítéleteknél fogva kerestülnézik az emancipált Irlanduszokat. — A' lovaszás a' Magyaroknak olly kitetsző tulajdona, hogy az Európai Nemzetek között e' részben elsőséggel bír. Már gyermekkorában kiüt benne a' lovaszás eránti hajlandóság. Míg más gyermekek sárkányokat repítnek fel a' légbe, ő katonásdit játszik, kinek az honi történeteket kedvelő atyja a' Nagy Lajos', Hunyadi Székely János', Mátyás' stbb korairól örömmest beszélgetvén, az a' lovasdíjátékot a' katonásdival egyesíteni ragadtatik. A' gyermek csak hamar oda hagyja a' falovat és eleven paripára ül. — Báró Vesselényi Miklós már négy esztendősen korában lovasolni taníttatott, ki fejlődő életének tizenharmadik évében Közép Szolnok Vármegye' felkelt Nemességét ügyesen vezérlé. Erdélyben minden Regio-Tabularis Cancellista (Juratus Notarius) Maros-Vásárhelytt a' nevezetes temetési szertartásoknál lóháton jelen meg, és így utazik mindenfelé, mikor munkába (exmissióba) küldetik: a' Nemesség és Vármegyei Tisztviselők falukról lóháton mennek be a' Praetorialis Helyekre, mikor Gírásszék (marcalis sedria, generalis Congregatio) vagy Törvény-

székek tartatnak; sőt más foglalatosságokban is többnyire lóháton utaznak: a' nemes Székely Nemzetnek, — quae ab omni retro aevo militiae addicta, tam sub Vajvodis, quam Principibus patriis, praecipuam a bellica virtute merita est laudem,“ — 1764 óta újra katonáló részéből két gyalog és egy lovas Ezred szolgál.

Magyarországon a' mértföldekre terjedő pusztákon többnyire vágató paraszt lovanczokat látunk; kik közül némelyek 1820. Pest mellett a' Rákos mezején tartott táborozás' alkalmával, a' Felséges Uralkodó Ház, több külföldi magos Vendég, és ezernyi ezer honos előtt szerencsések valának lovazási ügyességeket kimutatni. Nézzük csak midőn hadfogadás', vagy újonczadás' ideje van, mennyivel örömeztőbb megy mind a' két Testvérhazabeli magyar parasztlégény a' lovassághoz, mint a' gyalogsághoz szolgálni. Midőn Stájerországban épen ellenkezőt tapasztalni; hol az újonczok kérve kérik Előljárójikat, hogy őket a' gyalogsághoz adják, és ne a' lovassághoz; mivel, önvallomások szerint, lovakkal bántani nem tudnak.

De térjünk egyenesen a' vádolt *elpuhult született-katonákhoz* — Nemesekhez! Ezekben sem aludt ki a' lovaglás' tüze; sőt a' mindennapi tapasztalás bizonyítja, hogy Úrfiaink fényűzésből, mulatságból sokat, és sokszor tán kelletén túl is — lovagolnak. Ezek, kik a' lovazásban a' sok külföldi lovászmestertől igen nagy szorgalommal órákat vesznek, természeti hajlandóságokat a' művészet által nemesítik, és helyesen, ügyesen, férjfiisan lovagolnak. De mit csinálnak azon kisebb Nemesség' Ifjai, kiknek módjuk nincs lovászmestereket tartani, vagy ilyeneknek fizetni? Ezek csupán a' természet-adta mindennapiság szerint sarkantyúzzák lovaikat. Nem kell feledni, hogy gyakori vadászaik többnyire lóháton tétetnek. Nem kell feled-

ni, hogy az a' dicséretes buzgóság, melly szerint nálunk a' lótenyésztés és -nemesítés hová tovább nagyobb divatba jő, elkerülhetetlenné teszi, hogy a' lovaglási szerelem nőttön nőjjen. Az Áziai szokásról, mit a' természet hajlandóság gyanánt belénk öntött és az időszellem gyarapít, soha sem fogunk lemondani; 's megengedjen a' Gróf, ha Tamás vagyok hinni „*az elpuhult született-katonák — kik lóháton nem ültek még soha — nagy seregit.*“ — De vallyon elpuhult katonák e mind azok, kik lóháton nem szolgálnak — hát a' mí derék nemes gyalogságunk? —

Nem említem a' rendkívüli szorongató szükség' esetét, midőn tudnillik a' Nemesei Felkelés elkerülhetetlen; mert a' legbuzgóbb szívvel óhajtom, hogy szeretett Fejedelmünknek és édes Hazánk-nak mindég nyugalma legyen. Csak az örvendetes Installációkkor szokásban levő 's könnyen kiállítható Bandériumokat hozom fel, mellyek kétségen kívül teszik, hogy a' magyar Nemesség lovagolni szeret. — Gróf Vay Ábrahámnak többször idézett életrajzá-ban lap 16-17 ezeket lelmi: „Ugyan is ő (Vay) Borsodnak 1,500 fejből álló nemes Lovasaival, és így eddig soha nem látott illy számos tisztelkedő Bandériummal, jobbjában, Szittya-Törzsök-Atyájinak szokása szerint, ez inneplésre csináltatott drágakövekkel kirakott ezüst buzogányt tartva, Miskolczról Csaba helységen túl, az óhajtvá várt és közelítő új Fő-Ispán' (királyi magyar Fő-Udvarnok és udvari Fő-Kanczellár Revisnyei Gróf Reviczky Ádám 'Ö Exclja') elébe kilovagla, 's ezt a' nemes Ezred' homloksorai előtt tüzes ménjéről magyar tüzvel és Athénei kellemmel idvezelvén, annak az érintett buzogányt az azon örömpillantatok' szép emlékezetére szentelé. Mellyet Ő Exclja a' vele született

nyájossággal elfogada; de azonnal Borsodnak ajándékoza illy meghagyás mellett, hogy az ezen Vármegye' nemes hadnépeink Hadvezérei ezeket minden előfordulandó alkalmatossággal azzal vezéreljék.“

Fájlalnunk nem lehet eléggé, hogy a' Gróf ugyan azon lapon a' többi között e' szavakra fakad „*s milly kicsinynek, milly szűknek lelém hazámat!* — — — — *A' rothadás szaga ébreszte fel* 'stbb. *'S midőn a' hon minden elemeit mély halálnak látszó, önfelejtett elmerülésben találám* 'stbb. *én a' halálra vált nemzet szerencsétlen tagja* 'stbb. Mellyeket nem recenseálok, és egyedül azért nem, hogy a' Grófot meg ne bántsam.

Lap 77. álló ígéről — „*csak szaporán összehozott a' barátság anygala olly rokon keblű honfiakkal* 'stbb. *Hazánk eldarabolt, 's így olly mély álomban dermedező gyenge létét úgy láták 's olly keserűn érzék, 's olly nehezen tudák türni mint én; 's így a' hon halál-vagy élet-symptomáit kezdénk vizsgálgatni, mellyek által a' közönséget szolgálhatnók* 'stbb. *honunkat ájultságbul életre vissza hozni* 'stbb. *'S valóban nem elbizottságbul, mintha csak mi lennénk képesek a' lelketlennek látszó testet felébresztetni* 'stbb. igen sokat tudnék szólni — de mivel a' Nemzetnek e' tárgyra nézve köz az érzete — csak röviden; „Az hazafiúi áldozata a' szüzeséghez hasonlít, melly eredeti tisztaságát mindaddig fentartja, míg a' szemérmes Lyány öndicsérete' hallásakor elpirul, és szerényen hátravonja magát a' Magasztalótól; de a' melly azt legottan el látszik veszteni, mihelytt a' Szűz maga kezdi emlegetni erkölcsi kecsseit.“

Lap 77 — 80. azt akarja kivívni a' Gróf, hogy a' múltban valami nagyságot találni nem lehet.

Óhajtom, hogy az Olvasó az idézett lapokon álló czillkeket figyelmesen megvizsgálja, mivel én onnan csupán néhány sort fogok ide kiírni: „Azon' néhány felleget - vagy mocsárvár, sőt még az annyszor magasztalt Visegrád maradék falai is — nem mutatnak egyébre, mint kis Urakra és szegény Királyokra. — „hála az Egeknek, úgy látszik még fiatal Nemzet vagyunk, nekünk nem fénylik a' mult, — éppen — nem hiszem: hogy a' Mátyás's Lajos alatti időket — ha az akkori időkhöz képest — et kitéröljük, mint Nagyság ideit lehessen példaképen józanul idézni. Más nemzetek legalább — mint valahai magasságunk egyedüli igazságos birái — illy magunkat tömjénező nagyságról semmit sem tudnak. — A' multban olly nagyságot, mellyet siratni lehetne, — nem találván, elfojtottuk magunkban azon sajnos gyengeséget, mellyre az emberi nem olly hajlandó „szorgalmas munkásság helyett henyélve lefolyt időkhöz mérülni!“ — 1822-ben az idők folyamatja's bizonyos esetek felébreszték „az ébren szunnyadozó“ vagy is inkább az alunni igen szerető Magyart, 'stbb.“

Én a' multat vakon tömjénező Apostol nem vagyok; azonban előítélet nélkül, teljes meggyőződésből mondhatom, hogy abban Nemzetemnek mind erkölcsi, mind politikai, mind pedig technikai műveltségét, és így több tekintetbeli volt nagyságát látom. Emberek között tökéletes Jó, Szép, Dicső, Nagy, Nemes nem volt, nincs és nem lesz: minden csak relativum a' világon. Ennél fogva, ha a' Gróf mostani álladalmunkat mindúntalan a' mai csinos Nemzetekével hasonlítja össze; szenvedje meg, hogy én is egykori állásunkat az akkori művelt Nemzetekével egy hérczbe tehessem.

A' Gróf maga jelen műve' 551. lapján eme' szavakat hozza fel:

*„Adja Isten, hogy Hazánknak,
Mint a' nagy király alatt,
Három tengerpart virányi
Vessenek határfalat!”*

— — a' múltat magasztalja. 'S valóban Nemzetünknek Nagy Lajos alatti hatalma az akkori Európában leginkább tündöklött; minek elvesztésén férjfiás Nemzetünk nem siránkozik, mivel jól tudja;

„Tündérszerencsénk' kénye hány,
vet,
Játszva emel 's mosolyogva ver
le.“

Az Hunyadi Székely János' és Corvin' korai is „szorgalmas munkásság helyett henyélve lefolyt idők közé —“ teljességgel nem számíthatnak. Aza' magyar Washington a' rohanó Törököket húszonkétszer verte 's húszonkétszer őrizte meg nemcsak Hunniát, hanem egész Európát a' keleti pogányság' járma ellen. Fesse őtet, az hasonlíthatatlan nagy Hőst, vitézkorát és mai is fenálló hősvárát Kazinczy Ferencznek emez utáncsinálhatatlan remek költeménye:

„VAJDA - HUNYADON.“

„Szirt! rendíthetetlen, mint karja és lelke Rakódnak,

Nagy mint ő, nagy mint társai, mint fíja
nagy!

Hol van urad? hol van Mátyása? hová leve László?

Hol van az egykori fény? hol van az egykori zaj?

„Nincsenek!“ — így dörmög falaidnak kriptai csendje.

Nincsenek? ah! De mi ez? látom e nyílni kapud'?

Látom; zászlóját már szélnek ereszti Capistrán;

Íme indul, 's vezedi győzedelemre hadát.
 Szól a' táragató 's a' síp 's a' trombita 's a' Hős
 Néma haragjában most maga léptet elő.
 Jobbja és balja felől László szökdelletti ménét,
 'S atyjának vészi és osztja parancsolatit. ---
 Szirt, mi vagy; és mi valál egykor! Megborzadok. A' hív

Érti a' szent jelenést, 's felriad álmaiból. "Hunyadi Székely Jánost és dicső tetteit *más igazságszerető Nemzetek* is bámulják, — sőt még G u s t e r m a n n i s d i c s é r i ! —

A' tudós Mátyás, ki nagy volt a' meggyőzött Török Szultántól hadkölség' fejébe nem pénzt, hanem a' Byzantiumi hires Bibliothéca' megmaradott könyveit kérni 's általvénni, Budán olly nevezetes könyvtárt állíta fel, mellyhez hasonló azon időben egész Európában nem léteze; — 's melly szerencsésnek vallja magát a' jelenkorban minden ritkaságbecsülő Fejedelem, ki annak a' török vadságtól egyedül az isteni Gondviselés által megmentett kevés példányaiból bírhat! —

A' Történetírás nyilván bizonyítja, hogy a' Mátyás' udvara minden tekintetben legfényesebb volt Európában. És ha a' lehanyatlott ragyogó nap után mord fergetegek és vad orkánok dúlták össze boldog honunkat, el kell e feledkezni a' lelkes Hazafinak a' valaha tündöklött tiszta égről? Most ott szántanak, hol egykor Trója volt: de azért még senki sem állítá, hogy a' nemes Ilion nem fénylett. — Nem néhány vár, vagy mint a' Gróf nevezi *moscárvár* győz a' mindent leromboló időn, hanem a' nagy tettek diadalmaskodnak. A' Gróf emeltethet épen a' Tunel' építője Brunel által akármelly pompás spanyol kastélyt a' magyarföldön, azt a' mohos idő összeomlasztja 's eltörli végre; de a' Nemzet előtt bebizonyított dicső tetteit semmi kor el nem enyésztheti:

„A' halandóság' fija halhatatlan
Érdemek által.“

Nagy Lajos és Mátyás örökéletű Királyainkat tökéletesen leírták és kimerítőleg védelmezték Fessler Ignác Aurél és Horvát István, kiknek remek munkájit minden Magyarnek szívére kötöm.

Minthogy a' Gróf itt, ott említi, hogy ezt és azt látá álmában a' Nemzetről, mellynek vigasztalására soha sem kiáltja fel az Ilias' II. Könyve' 56. versét: „egy isteni álom jelene meg nekem szunnyadásomban, míg tarta az ambróziás éj!“ — azért hajlandó hinni, hogy maga a' Nemzet is *alunni igen szeret*: melly csupán ébren szunnyadozva élvedi azon késő nyugalmat, mellyet annyi század' lefolyása alatt tett igen hosszas hadfáradsága után méltán megérdemel: de e' csendességében is mindúntalan elméjében forgatja, hogy: „világosság, szabadság és igazság — magos szynonimok!“

Lap 80 — 81 ezekre akadni: *Magyarosítani! De mikép 's milly eszközökkel? A' világon minden csak superioritásnak enged, ez szoros tudományi törvény, 's a' Magyar, szinte mindenben csak tanuló lehet, 's tanító csak igen kevésben. Ki kell tehát tisztítani előbb a' Magyarságot minden szemyeibül, hogy elfogadható 's idővel követésre méltó is lehessen. Hanem megint ezt mimódon valósíthatni olly hazában, hol annyi az előítélet, 's olly kevés a' valódi élettudomány? Előítéleteket kiirtani 's valódi élettudományt terjesztetni 'stbb. 'stbb 'stbb.*

Lap 83. ezek állnak: „olly érzéssel fogánk a' nagy munkához, mint mikor egyedüles ember orvos-tudomány 's gyógyszer nélkül rideg pusztán halálos álmokórságban fekvő felebarátját leli, 's azt addig ápolgatja 's iparkodik visszahozni életbe, 'stbb.

Lap 85. így szól a' Gróf: „*a' civilisált nemzettek sorában olly alacsony állását honunknak.*“

Lap 88. így: „*hogy javítás kell*“ és alább ekképen: „*Talán hogy mocskaink és előteletink közt még mélyebben alugyunk el,*“ 'stbb.

Lap 87. pedig ezt nyilatkoztatja ki: „*Abban állapotunk meg néhányan, — „Minhasznunkat hátratéven mindent elkövetni, a' mi honunk javát valami mód előmozdithatná;*“ 'stbb.

A' Magyar Nemzet a' *superioritast* egyedül Alkotmányában ismeri, mellynek Feje a' Király és Tagjai az Ország' Rendei: 's mindennek, mit ezek a' szép egyetértés által törvény gyanánt megállapítottak, és Ő Felsége sanctionált, szüntelen terdet és fejet hajt.

Tanulásra csupán vessző alatt levő éretlen gyermeket lehet szorítani; ellenben a' vessző alól régen kikelt érett Férjfiúnak szerény módon csak javasolni szabad, nem pedig fen hangon parancsolni a' tökéletesedést; mert ez maga is meg tudja fontolni, 's hasznára fordítani emez örök igazságot „a' jó Pap haltig tanul.“ Mennyivel szemérmesebben kell tehát egy nagy Nemzet előtt szólni, melly örök idők oltá törvényes szabad akarat tal bír, és áldott kebelében számlálhatatlan derék és tudós Férjfiakat táplál!! A' legnagyobb tisztelettel eme' komolykérdést terjesztem a' Gróf' elébe: „Van e egész Európában mása a' magyar Nemzetnek ezen legfőbb tulajdonokban, úgymint, a' törvényesen felkent Király eránti rendületlen hűségben, az Alkotmány eránti tántoríthatatlan szeretetben, és a' csendesség' és béke' imádásában?“ A' vadalmából sajtolt fanyar lévként pezsgő 's üszögös elvű Francz Nemzet, — — — — —

— — — — — legelső tanuljon a' boldogító státusokossággal bíró Magyarától. Miután Nemzetünk

a' minden tökéletesség' és tökéletesedés' legbiztosabb alapjait bírja 's leghívebben örzi, mint eddig, úgy ezután is igyekezni fog műveltségében odább haladni: mert jól tudja, hogy valamint az egyedüles ember csínos felébarátjaitól, úgy egy egész Nemzet más művelt nemzetektől mindég tanulhat: de azt is jól tudja, hogy igen sok, mi erkölcsi, politikai, technikai tekintetben valósággal jó 's hasznos a' külföldön, nálunk épenségesen rossz és ártalmas lehetne: ezért a' külföld' találmányai közül a' legnagyobb vigyázattal válogatja ki, 's hogy erőltetést ne éreztesen, lassanként veszi be azokat, mik Nemzetiségünk', Alkotmányunk', Földünk' és Eghajlatunkkal jötevéleg megegyeztetethők. Minden egyebet, — mint egy ismeretes angol kutyaajtát — (lásd az 1802. 24-dik Törvényczikkelyt) örökre kitilt hazánkból.

Eme' bántó kitételeket: „*a' magyarságot minden szennyeiből — olly hazában, hol annyi az előítélet, 's olly kevés a' valódi élettudomány? — a' civilisált nemzetek sorában olly alacsony állását honunknak — Talán hogy mocskaink 's előítéleteink közt mélyebben alugyunk el,*“ — csupán azért nem veszem mélyebb vizsgálat alá, mert az igen érdeemes Grófot kímélni akarom.

„*Hogy javítás kell,*“ azt az Ország' Rendei 1790 óta mindég érzék, és épen ezért különösen az 1825/7-diki Országgyűlés' elején az Országos Küldöttség' rendszeres Munkájának felvétele eránt Ő Felségének a' többi között ezt írák; „*ne c unico excepto.*“ Kí legújabb történeteinket vizsga szemmel kísérte, tökéletesen áttallatá, hogy az idézett Munkák' felvétele eddigelő teljes lehetetlen vala: mellynek ha váratlan szomorú környületünk, a' köztünk elharapózott epemirigy miatt ez évről is okvetetlen el kellene haladnia, csendes lélekkel tűrnünk kell a' Végzet' csapását, és megnyúgodni azon, hogy a' lehetetlenségen senki sem uralkod-

hatik. Itt csupán egy kicsiny megjegyzésem vagyon hátra, tudnillik; „az Ország' Rendei javítást egyedül az Alkotmány' szellemé szerint óhajtanak tenni.“ —

Ez alkalommal ismét visszarepül eleven emlékezetem az 1825/7-diki Országgyűlésre, hol a' feddhetetlen-keblű Gróf és hasonló-érdemű Baráti tiszta hazafiúságokat a' Nemzet' színe előtt annyi taps alatt bebizonyítván, a' nem-mindennapi látvány egy hű Hallgatót eme' szavak' zengésére ragada:

„Jam nova progenies coelo demittitur
alto,
Antiqua populum sub religione
tueri!“

A' Grófnak, mint derék Kezdőnek dicséreteit minden kor hirdetni fogja; — semper honos, nomenque tuum laudesque manebunt! — melly romolhatatlan hazafiúi emlék dicső Követőjinek halhatatlan neveit is örökre magasztalandja!

Itt azonban minden tisztelettel oda járul észrevételem, hogy ne feledjük el:

„Vixere Fortes ante Agamemnona
Multi!“ — 's ne feledjük el, hogy ma is igen sok derék Férjfiút tisztelhetni hazánkban, kik a' felhozott Országgyűlés előtt pártfogolták nemzetiségünket és míveltségünket előmozdították: ezek most is a' közjónak élnek. — Az érintett három kor között az honi tudományosság' előmenetelére nézve eme' különséget lelem: a' régi időkben Heszperi's Phoszphori, az újabban Aurórai, a' jelenben pedig Phoebuszi fényt látok. Ennél fogva óhajtottam volna a' régi 's újabb korok' megkímélése' tekintetéből, kihagyását eme' példálózó ígéknek; „— *orvos-tudomány 's gyógyszer nélkül rideg puszta halálos álomkórságban fekvő felebarátját* 'stbb. és azt annyival inkább, mivel a' Gróf maga lap 93. mások után így panaszkodik: — „*voltak nekünk*

sok nagy embereink, kik ha nem arany, rézszlopokra ugyan méltókká tették magokat; de mindeddig kilenczszáz esztendő után is! semmi országos jelek, dicsőségre emlékeztető's gerjesztő jelek nem látszanak; ellenben mennyi a' bitófa. —

Lap 84. ezt mondja a' Gróf: — „*nemzettül, mellynek nyelvén kívül, úgy szólván, semmi sajátja? — —*“ Mint minden nemzetnek, úgy a' miénknek is legfőbb sajátja — anyanyelve — míg ez fenáll, — derekason fenáll, — az elenyészéstől nem retteghet: arra tehát mindenek előtt és felett legnagyobb gondjának és vigyázatjának kell lennie. De mi ama' Grátia mellett, Isteneink' kegyéből még két hasonló testvérkinessel bírunk, úgymint, régi jótevő Alkotmánnyal és boldog Honnal, melyekre szintannyi gondot és vigyázatot kell fordítunk.

Hogy ezen két kincsünk teljességgel nem ábrándozási képzelődés, hanem valóság, azt ez is csalhatatlan bizonyítja, hogy Nemzetünk' fiai soha sem költöznek ki a' külföldre: honnan ellenben újabb meg újabb vendégeink érkeznek majd mindennap', kik mihelytt a' Rév-Romáromi, vagy Kecskeméti, vagy Miskolczy, vagy Debreczeni 'stbb kenyeret, és hires boraink közül vallamellyiket megízéltették, örökre nálunk maradnak; és itt a' lelkesebbek minden igyekezettel arra szentelik magokat, hogy a' Király és Haza eránt teendő érdemeik által idővel meg-nemesedhessenak. Hány illyes Fáradozó érte el már célját! kik szülőföldeket többé látni nem akarják.

— — — — —
— — — — —
— — — — —
Lap 89 — 94. a' következő hosszas előadást teszi a' Gróf: „*A' magyar alkotmány, úgy szólván, minden áldásit egy ép velejű, fiatal, egészséges's gazdag magnásra öszrehalmazza. Ő a' hon kedveltje. Képzeljünk magunknak egy olyant —*

nehogy azonban a' honszeretet, anyatéj, első be-
nyomások, a' gyermekkor vágyai, a' hatalmas szo-
kás, vagy mivel jobbat nem látott 's nem képzel-
het, disqualificálják őt józanon 's igazságosan itél-
hetni — hagyjuk őt husz esztendő's korában ép ité-
lettel 's minden homályosítóktul menten, a' vizek-
bül feltűnni. Járja be elég tehetséggel de hazátlan
a' föld vagy csak Európa néhány vidékit, 's tudja
meg végre, hogy van egy ország, mellyről azt
fecsegi: extra Hungariam etc. 's hogy ő azon bol-
dog ország kedveltje, kit pazérolva rakott meg a'
sors legszebb ajándékival. Sietni fog nyakra főre
minél hamarébb a' haza szívét a' fővárost látni.
Nem tudom, a' hon milly kapuján lépend hazájá-
ba; de tapasztalni fogja: ha Ausztriából jó, hogy
egy szebb országot hagyott el; ha tengeren, hogy
igen hiányos 's a' honnal öszevetésben alig lé-
vő révpartokba ért; ha Török birodalambul, hogy
egy a' természetül rendkívül megajándékozott ma-
gas tartománybul egy egészségtelen, korlátlan vi-
zek által rútul elbonczolt posványosságba lépett le;
ha Erdélyből — melly bár magyar, még sem Ma-
gyarország, 's tán nem is akar lenni az, habár
mi akarjuk 's ohajtjuk is — hogy egy kertből si-
vatag homokokra jutott; ha Galliciából, hogy el-
hagyá a' jó utat 's nagyobb szorgalmat. Télen utaz-
ván — télszakot vesszük érkezte idejének, mert a'
nyár olyan mint a' fiatalság, mellyben minden jól
megy — azt veendi észre: hogy úgy mint valaha
tán a' paradicsomban szinte minden a' természetre
van bízva; ha fagy 's az idő száraz: halad halad;
ha enged 's havaz: rab. Érkezik most Buda 's Pest
felé; 's ha nyugotrul jó, egy szomorú, meg nem
szűnő hosszaságú 's rossz kövezetű utszán ballag
lépve míg a' Duna disztelen 's undorodás-okozó
partihoz jut, hová minden szemét rakatik. Ven-
dégfogadók igen rosszak; Pestre igyekszik, de

nincs hid, legotrombább készületű hajókra ül, ha a' nép salakjával birkozva elérheti azokat. Ha pedig éjszak, kelet vagy délről jó, 's enged, sárten-gert kell átúsznia. Pesten néhány szép épületet lel, de kár hogy sárban vagy porban állnak; a' fogadók igen alávalók, külön-szállást bajosan kap. Keresi most az ország, a' honi kincsek tárházit, 's egyéb fő, de még kisebb városokban is közön-ségesen találkozható szemlélésre méltókat, keresi sokáig, de mit talál — azt az Olvasó ítéletére hagyom; megéhezvén, a' legalábbvaló vendéglők-nél, étvágyat visszajeszto' mocskos barlangikban, csak jó bort 's igazán sült zsemlyét is alig kap; megyen most theatrumba, de magyar nincs! megyen hát németbe, 's a' világ legczéliránytalanabb színházába lép; megyen tovább a' közbálba, 's ott, ha tán kordovány vagy bagaria helyett czipóban jár, 's mindent nem dicsér, megbántásnak teszi ki magát, mellyet ha bajnoki mód eligazítani kész, nem egy, de sok ököllet kell végeznie. Keresi most az Olvasó társaságokat 's a' t. de hiába keresi. Az utzásukat esőn, napon, szélen kívül nem mossa senki, nem szárítja. Érkezik a' tavasz: a' természet csudáiba merülve tiszta levegőt szíhatna, de körül belül nincs fa, a' nevető zöld szín számkivétve, minden hamuszini; 's ha végre népes, szoros, zsidó-lakja utszán, — hol könnyen fel is szedhet valamit — tör keresztül, vagy homokbuczkákon 's ronda sikátorokon túl, a' nap majd minden óráiban halotti szekérrel találkozik, keskeny alléek 's gyenge csemeték közt leli végre magát 's a' t. Ez a' fő város! Jóságira megyen, 's olly roppant terjedékű birtokból nagy kincseket reméll, de sokszor azon kérdéssel fogadják tisztei: „nem hozott e folyó költségekre pénzt?“ vagy rossz árok, kevés jövedelmek, vízáradások, métely, döghalál 's a' t. kellemes hireivel töltik be füleit. A' hol utazik, ha

magyar a' fogadós, bizony nem fogadják jól, 's csak azzal fog élhetni, a' mit magával hozott; mindenütt rövid és szűk ágyakat találánd, 's — hogy ezen leírásomban végtelen hosszú ne legyek — a' hon kedveltje a' rá halmozott physikai életkellemek foglalátját igen csekélynek fogja tapasztalni, midőn moralis állásáról: ha azt hideg vérrel gondolja át, így lesz kénytelen itélni: „sem a' nemzetnél, sem a' kormánynál nagy fényben nem vagyok, a' mi természetes; mert a' velem egyrendűek nagyobb száma hosszas semmirevalósága által mind a' nemzetet, mind a' kormányt megvetésünkre kinszeríté, vagy szoktatá.“

'S illy színűek levének vala csak kevés esztendő előtt az első benyomások, mellyek a' néhány hónapig honunkban tartózkodó vízből ötlött Magyarra hatottak volna. Ha pedig tovább marad vala köztünk, 's az országos erőmű lassu forgását, a' legdúsbak 's vagyónosbak szegénységét, 's a' javítások ellen vivó előítéletek számíthatatlan seregét tökéletesen ismeri vala, akkor bizonyosan így kiáltott volna fel: „hát ez ama csudálatra méltó, felhőkig magasztalt ország“ 's bámulta volna, hogy egy fiatal's annyi erővel bíró nép, melly valóban magasb állásra lenne méltó, olly szívesen vesztegel alacsony álladalmában.“

„Ha pedig nem a' jobblét is az, a' miért mindenki fáradoz, 's nem a' jólét azon czél, mellynek elérésére egy józan országlásnak minden felett törekednie kell, milly lelki táplálékokat lelt volna köztünk a' felhozott magnás! Mikép becsüljük elhunyt hazánkfiatit! Van e a' hazában csak egy nevezetes emlék, melly a' századok viharival megvihatna, 's valami megdicsőült, de emlékezetünkbul számkivetettnek hamvain méltán emelkedne fel, 's az előket nemes pályát járni serkentné. — Pedig „voltak nekünk sok nagy embereink, kik ha nem arany,

rézoszlopokra ugyan méltókká tették magokat; de mindeddig kilenczszáz esztendő után is! semmi országos jelek, dicsőségre emlékeztető 's gerjesztő jelek nem látszanak; ellenben mennyi a bitófa! — 'S hát mikép becsüljük a' még köztünk lévőket, ha hosszú czimzetök 's több eféle nincs? Mind ezeket átgondolván, tán így okoskodott volna. „azon ember, ki legmegbecsültebb 's legtöbb életjővel bír, az a' nemzet kedveltje; azon nemzet, mellyben a' lehetőségig legtöbb lakos becsültetik meg, és sok életjővel bír, az az Istenek kedveltje; benem concentráltatik a' Magyarhon java; de ha valaki Más, hivatalt vagy czimet nem ruház rám, nagyon megbecsülve nem vagyok 's minden vagyonommal az élet csak igen kevés javait bírom, én a' magyar nemzet kedveltje! 's így milly csekélyen lehetnek megbecsülve, 's milly igen kevés életjót birhatnak még mind azok, kikre a' hon kevésb áldási jutottak, vagy kiktől a' hon áldási úgy szólnán, megtagadtattak! Magyarország tehát nem kedveltje az Isteneknek, 's nem is leendő soha, míg fiai rokon szeretet 's egyesült erejü fáradozásik által nem emelik azt szabad országok sorába.“

„Siker után legjobban ítélhetni a' kutfő ép, egészséges, elég 's tartós létéről. Ha a' sikerek hibásak, hiányosak, vagy szinte egészen elmaradnak, olly bizonyos mint $2 \times 2 = 4$, hogy a' kutfőkben hiba van. Már ha szorosán sikerek után ítelnénk Magyarországrul, még ez órában is, — ha már mai állásunk a' néhány év-előttivel alig hasonlítható, — a' kutfőket módtalan hibás, igen elégtelen 's némellykor szinte kiszáradtaknak kénytelenítetnénk tartani; mert sem a' physikai sem a' morális jólét tartalmát nem találunk olly szerfelett csekély mennyiségűnek egy civilisált vagy civilisatiói praetensióval tömjénezkedő nemzet közt is, mint éppen Magyarországbán.“

„Így látja a' dolgot a' minden előítélettel tisz-

ta szem, ha értelmességi súlyok által világszerte isméretes országokkal hasonlítja össze a' Magyarhont. — — *Hagyjuk azonban visszamerülni magnásunkat a' habok közé.* —

A' Gróf jelen munkája nem rendszeres, és ezen felül tele van variánszokkal: mellyek miatt és között a' legvígyázóbb Olvasó is ottan ottan elveszti a' fonalat, és eltéveszti a' főállításokat, mellyekből a' következtetéseknek szorosan folyniok kellene; vagy pedig sokszor magokat az okokat könnyen okozatoknak tekint. Innen minden értelmes Olvasó maga csinál magának egy rendszert, mellynél fogva az egész könyv valódi tartalmát felfogni képes legyen. Én is csekély tehetségem szerint készítettem magamnak egy hasonló rendszert, mellynek egyik alapjául vevém a' Gróf eme' főállítását; „*Magyarország MINDEMBEN hátra VAN.* És nem hagyom rendszere-met megrázatni az által, ha a' Gróf munkája' folytatában némelly talán variánsz kitételeivel, például, lap 94. — „*habár mai állásunk a' néhány év-előttivel alig hasonlítható,* —“ 's lap 100. „*ha mindenben honunk nem haladott nevezetesen, sokban még is igen előre hatott.*“ és némelly talán különböző idő' felhordásával, mint például, a' leírt hosszas előadásában van az eset; említett fő thezisével ellenkezni látszik. — De praesenti gaudet Ecclesia! — a' „*MINDEMBEN hátra VAN*“ egyenesen a' jelenről és nem a' múlt' vagy alig múltról beszél, és ama' kifejezés is lap 94. *Igy LÁTJA a' dolgot a' minden ítéllettül tiszta szem,*“ egyedül a' jelent tárgyzazza. 'S aztán a' Gróf könyvét ez évben és a' végre adta ki, hogy Gróf Dessewlyt megezáfolja, ki velem együtt soha sem fogja elhinni, hogy a' Nemzet olly kevés xr áru becsületre volna méltó, mint a' millyenre azt a' többek között amaz állítás is kárhooztatja: lap 88. „*Talán hogy MOCSKAINK 'S ELŐÍTÉLETINK KÖZT MÉG MÉLYEBBEN ALUGYUNK EL,*“

Esszerint a' felállítottam logikai rendhez képest veszem szemügyre a' vizekből feltüntet, és róla úgy fogok szólni, mintha annak esete a' jelenkorban történt volna. Itt örömet ismételem, mit mindég teljesíték, hogy a' Grófot még messziről sem akarom sérteni; de azt, mit igazságosnak tartok, el nem hallgatom. És minthogy töredék-észrevételeimnek egyik themája a' tisztelet, és benne a' leghumanusabb tónus uralkodik; előre felfedezem, hogy én a' vizekből feltüntről teendő véleményem által Magnásinkat érdekelni teljességgel nem kívánom, — kik a' „Világban“ — cum coeteris cunctis — nagyon csekély kedvezésre méltattak!

Most szorosán az említett utazóról és ennek dolgairól. Nem lehet búsítóbb, nem keserűbb, mint ha azt kényteleníttetném képzelni, hogy egy épvelejű, fiatal, egészséges és gazdag Magnás, kire a' magyar Alkotmány, úgy szólván, minden áldását öszvehalmozza, húsz esztendő korában úgy jelenhet meg a' földszínen, mintha vízből keletkezett volna ki. 'S ha egykor olly csuda tűnne fel a' szárazra, az nem bájólná kecséivel a' nézőket, mint a' szép hajdonban Vénusz - Anadyomene, ki magos kiszállásakor az egész világot elvarázsolt! Azon új mythoszi Ifjút, ki csupán a' Nereidák' szegény sátsai között nőtt fel, nem lehetne egyébnek tekinteni, mint egy — h a l i f j ú n a k! kinek az honszeretetről, anyatétről, első benyomásokról, a' gyermekkor' vágyairól, az hatalmas szokásról 'stbb. annyi ideája volna, mint a' vidrának, melly mihelytt a' szárazon jól lakott, ismét bebukik a' vízbe.

Megjegyzésre méltó továbbá, hogy annak a' csudaifjúnak az honi tenger', a' Balaton' (1) édes vizéből kikelnie szabad nem volna; neki csupán

(1) Festeticsed' Balatonja, tenger. — VIRÁG.

valami idegen sós, vagy más kedvetlen ízű vízből kellene feltűnnie, hogy ötlet az hazai dolgok' látása, vagy csak megpillantása is, a' józan és igazságos ítéletésre ne disqualificálják.

Méltóztassék érdemes Olvasóm figyelmezni, hogy a' szóba vett Ifjú, ki ép ítélettel és minden homályosítóktól menten kelt ki a' vizekből, — a' nemhoni vizekből, — előbb járja be a' föld' vagy csak Európa' néhány vidékét, mint Magyarországot; és minekutána nagy későn — mert a' külföldet jól meg akará ismerni — hazánkba utazik, itten télnék idején, rossz úton 'stbb. nyakra főre minél hamarább Pestre siet, és nem jószágaira, mellyekből a' külföldön tett hosszadalmas flankirozása alatt, — mert hiszen csak pusztaléggel nem élhetett, — és aztán a' külföldiek nem olly vendégszeretők, mint mi, — a' kölcsönözésről pedig álmodnia sem lehet, miután a' külföld előtt olly rossz hitelünk van, — temérdek jövődelmet húzott 'stbb.

Ez az *elég tehetséggel* (magyarázatom szerint, Kőrmöczi aranyokkal jól megtömött útiládával) de annyira *házatlan* utazó Ifjú, hogy „pecunias, quas traxit, vexavit,“ Isten' kegyelméből, az égből hullott mannának tartja, — 's a' közönséges földabroszba soha belé nem tekinte, — szerencséjére megtudja végre az idegenektől, „hogy van egy ország, mellyről azt fecsegik: extra Hungariam etc. 's hogy ő azon boldog ország' kedveltje, kit pazérolva rakott meg a' sors legszebb ajándékival.“

Olvasóm' kedvéért az e. e. Febr. 12-dikéről datált Alapmondások' negyedik Füzetkéje' 50-52. lapjairól ide kiírom a' következőket: „Valamint e' világ minden lehető világok közt, úgy a' Ma-

gyarra nézve hazája minden képzelhető hazák között a' legjobb és legtökéletesebb: és illy értelemben becsülnünk kell elődeink' eme' mondását: *extra Hungariam non est vita; si est vita, non est ita.*“

„Azonban az a' legragaszkodóbb hazafiú, ki egyszer'smind ragaszkodó jobbágy is, és az a' legragaszkodóbb alattvaló, ki egyszers'mind ragaszkodó honos is.“

„Míg az emberi test és lélek együtt vannak, és míg e' kettő között a' szoros harmonia fenáll; addig tart az élet, és addig fenmarad az egészséges nyugodt létel. A' polgári test, az haza is, míg Királyával, mint elevenítő szellemével együtt, és szoros egyetértésben vagyon; él, és csendes boldog létének örül.“

„E' szent principium' szakadatlan hű követése őrzé meg Nemzetünk' polgári létét az elenyészéstől és csonkulástól a' lefolyt századok' vérzivatarjai közt; midőn számtalan országok' polgári alkotmányai öszvedülének. Ennek a' szent principiumnak hű megtartása véd bennünket ma is a' veszélytől: midőn szinte az egész földet bizonyos politikai vad özön borítá el, mellyben a' nyúghatatlan népek kormány nélkül, élet és halál között ide 's tova hanyatnak.“

„Ép Státushajónkat a' béke' tengerén igen jó 's igen bölcs Fejedelem kormányozza, kinek választott és gyakorlott felséges mondása, „*Justitia Regnorum fundamentum:*“ és a' kinek dicső kormánya alatt, a' Corvín' lehanyatlott kora a' legpompásabb valóságban újra-feltünve ragyog.“

„És így minden jobbágyi 's hazafiúi szív mint a' vándor nap, a' Székelyföldi havasok' harmatjaitól az Ádriai tengerig egyebet a' jólétel' tisztátökörénél nem látván, buzgón fohászkodik az Istenhez, „hogy a' kegyelmes Királyt még igen hosszas élettel áldja meg!“

Ezekből nyilván kitetszik, hogy ama' mondás „extra Hungariam etc.“ nem fecsegés, hanem őszintén hirdetett igazság. —

Vigyázzunk, mert a' parvum, akarom mondani, magnum Jovis incrementum már határinknál van, és a' mint híresztelik, az hon' nyugoti, déli, keleti 's éjszaki kapujin egyszerre fog bejöni à la Philadelphia!

De melly történet, melly szörnyű történet! Íme nálunk az 1829 — 50-diki rettenetes tél áll be újra! Sic fata tulère, hogy az télen, szokatlan kemény télen, — mi olyan mint a' vénség, mellyben minden rosszul megy — érkezzék hazájába; minekutána tudnillik, a' külföldet csupán nyáron, kellemetes nyáron látá, — mi olyan mint a' fiatalság, mellyben minden jól megy! — Szegény Magyarország! igen nagyot kelle vétne az hatalmas Istenek ellen, kik szemlegelő virító színedet olly hírtelen eltörlék: nehogy az a' szerencsétlen magzat, ki édes anyatejet nem szopott, és a' kinek szűk kebelét az honszeretet, a' minden polgárerények' fő rénye, a' széles világon utaztában meg nem tágitá, most, midőn Ithakája' partjához ére, a' milliónyi millió kellem' látására elragadtatván, és ezen első benyomás által lélekismeretében egy ellenállhatatlan vágyat és teljes megbánást érezvén, mingyárt a' széleknél arcra boruljon és az áldott földet megcsókolja, 's minekelötte útját folytatná, magához így szóljon; „soká tévelygett Vándor! szent, hova lépsz, a' hely!“ —

Egymást érik a' Kurírok — gyönyörű Vendégünk siet — periculum in mora! Csak hamar alkossunk igen számos tagokból álló Idvezlő-küldöttségeket azon *elpuhult született-katonákból* — kik (notandum bene) *lőháton nem ültek még soha* — Csudaérkezőnek Csudalovagok vág tassanak elébe. — Már hallani az említett négy kapú felé: „Quadrupedante putrem sonitu quatit ungula campum.“ —

Nem tudom, ha Csudautazónk az hon' négy kapuján egyszerre, — mint a' köz hír tartá — vagy pedig annak csupán egyikén lépe hazájába. Ha az utolsó történt meg, úgy ő a' bejövételre hihetőleg az éjszaki kapút választá, hogy a' jó útát legottan elhagyja 's még csikorgóbb hideggel vívjon. És erre nézve annyira eléré célját, hogy a' miatt engem is, itt az írás mellett, valami újmódi-nyavalya, az úgy nevezett hideg láz (1) ráz. (2)

Akárhol jött legyen be Utazónk, elég, hogy már valahára honunkban vagyon; ki úti-könyvtár, és leginkább Magyarországi statistikák 'stbb. helyett külföldön öszveszedett külön nyelvű csöcseléket hurczol magával, melly által a' régi Bábelt teljesen megfoghatóvá teszi. — De mi történt a' tisztelkedő Küldöttségekkel? Ezek, mintha lelkeik a' mágneserő által az Utas' szellemével rapportba tettek volna, pontosan oda sietének, hol ő vala, 's egyesülve ötöt szép magyar beszéddel megköszönték. Ő a' csupán egynyelvű Szónoknak nem értett igéji alatt szüntelen hajtogatá magát, és végre nagy erőlködéssel mondá; „Keszenem — keszenem — keszenem.“ —

A' Szónok az Utas' minájiból tökéletesen észrevevén, hogy ez tőle 's a' Küldöttségtől megszabadulni kíván, beszédét azonnal félbeszakasztá, 's hallatá az „I s t e n - h o z z á - d a t ,“ mellyet vele az egész lovasság együtthangoztata, 's tüstént haza felé visszafordula.

(1) Megvallom együgyűségemet, hogy a' nem rég faricskált (faracska) láz ígé' jelentését magamtól soha sem találhattam volna ki, 's most sem tudnám, ha egy Orvos Barátom meg nem sugja, hogy az annyit tesz, mint a' német, F i e h e r. — Stat fides penes Auctorem! — Én a' feleletesség terhét magamra nem vállalom. —

(2) Aeszthetikuszaink megengednek a' láz ráz kitétel' izetlen hangzásáért; — és ha meg nem engednék, emlékeztetem őket arra, hogy Horác, ki nekik is épen úgy mesterek, mint nekem, ezt írja: „ridicuLUS MUS.“

Deo gratias! Utazónk is elindúla az határtól, kinek gyenge füleibe az erkölcsiképen mindennap' hátra felé menő francz kocsis a' bakról ottan ottan ordítá emez elkoptatott mondását, „*avance toujours, Monsieur, avance!*” és mint egy eszeveszett, hol szalmafonacsú *bouteille*-ját szorongatá, hol csattogatott ostorával az alig lihegő kurta-farku agár-lovakat ügetni kényszeríté. — Az Haushofmeister szabadságot vőn magának, mélyen andalogni szerető Urát arra figyelmeztetni, hogy a' mi sok, sok; de ő annak száját legottan bedugá, mondván; „*solchem Genie muss man manches durch die Finger sehen!*“

E' nagy észrevétel' kiadása után az Urat Ausonai hév környékezé meg, ki balja mellett ülő olasz társalkodójához fordulván, elragadtatva kiálta fel; *cantate! cantate!* — az enthusiasmusra lobbant olasz az éneklést olly izmos gesticulációkkal üzé, hogy olvadozó Urát szinte kilökdöse az hintóból. A' zavarosban halászni szerető 's alacsony nyereségért élő haló ravasz angol komornyík pedig mélyen hallgata, mint a' siska — — a' búzában, és tettetett melancholiájában az elhagyott hídakat, falukat, városokat és vámházakat kettős krétával titkon feljegyezgeté, hogy majd a' számadásnál, mesterséges elhitetés által Urát könnyen megcsalhassa, ki arról álmodni sem tud, hogy Magyarországon vámot nem tartózik fizetni.

Hazánkról egy magyar Milton nem az elvesztett, hanem a' visszanyert Paradicsomot fogná írni, az az; lefesteré Magyarországnak valódi édeni boldogságát mind testi, mind szellemi tekintetben, hol a' legsanyarúbb télben is örök virulmányokon legel a' gyakorlott lelki szem! — De ne hagyjuk el, mihez kezdtünk. Utazónk nem annyira a' göröngyös, kátyús úttal, mint inkább az igen hatalmas elemekkel és egyébbel kénytelenítették küzdeni. Az idő nagyon száraz vala,

's a' magos hóval befedett, és a' szüntelen-járók, kelők által jól megvert úton akadály nélkül lehet haladni. Azonban süvölteni kezdte a' mord szél, és hófergeteget zúdíta elő éjszokról, melly az Utazót üldözni látszik — talán azért, hogy ez addig nem mulata ott, míg minden pénzét el nem költené! —

Miként valaha a' gonosz Pharaó kergette zsidó nép, úgy igyekeztek a' sebesen haladó Utas és eleven nehéz podgyásza megmenekedni a' szaladás által az hátulról jövő veszedelemtől. De melly szerencsétlenségnek kelle elébe menniek! a' megrészegetett kocsis, ki gyermeksege oltá mindég az Epicúr' telhetetlen nyájához tartózik, egyszer csak — kezdte, 's a' fáradt lovak magoktól megállának. „Similis simili gaudet“ — a' vakító fehér hóra kiöntött fekete leves egy a' közel árokban lappangó mangaliczát csala oda, mellytől a' Chínai sertések' látásához szokott kopár lovak felette megijedvén, az hintót elragadák, a' gyeplőket elszakíták, és az országútat félre-hagyván, az egymást érő gödröken által egyenesen egy meleg-forrásu, 's így be nem fagyott tónak neki tartának. A' bakon bal felől ülő megrémült inas a' szédelgő zákányos kocsisnak tele torokkal kiáltani erede:

„Ho, ho! halt ein!

Brichst Hals und Bein!

Dort kam ein Schwein! —

Kutscher! halt ein!“

És azonnal kibukék üléséből — és egy dombócska' tetejéről így kezdte sikoltózni:

O weh, mir krachen die Rippen!

O weh, mir bluten die Lippen!

Az olasznak egyszerre megcsattant az hangja, 's egy cigány-kereket vete kifelé. Hasonlólag lapotygának az Hofmeister és a' kréta-szorító Komornyik is. Egyedül az Úr, a' spes altera Romae! marada félhalton az hintóban, melly már a' dühös hullámoktól ide 's tova hanyaték; —

„Quem fata pendere volunt, non mergitur undis“ — az az; még nem ütött a' végóra, mellyben Utazónknak oda kelljen visszamerülnie, honnan kikeletkezett volt. — Hirtelen az útonjárók közül három jószívű magyar paraszt, úgymint, egy Katholikus, egy Evangélikus és egy Református a' veszedelem' helyéhez rándula, 's a' rettenetes vihar tolta habokkal nem gondolván, férjfiassá ügyességgel bátron az hintóhoz méne, 's ezt a' jó móddal megcsilapított lovak által az országútra szerencsésen visszavontatá: a' magokon és Urokon segíteni nem-tudó cselédek lepittedt ajakkal, tátott szájjal várták az igen merész cselekedet' kimenetelét. Közelítő Urához első a' kormornyík kiálta, jelentvén, mennyire örül annak életben maradásán; — hiszem, hogy az angolnak fájt volna legkeservesebben, ha Ura' halála által a' krétázástól meg kellett volna szünnie. —

Ismét az országúton levén az Úr, kormornyíkjának tüstént parancsolá, hogy szabadítójinak három aranyat adjon, és ezeknek mondá: „kesze — kesze — kesze — az az, köszönöm — Itt ő a' vég-szótagot gyaníthatóképen azért harapá el, mivel azt vélé, hogy a' parasztnak nem számítál annyi az ígéből, mint a' mennyit a' Küldöttségnek és Szónokjának mondott volt. —

A' Parasztok az ajándékot` tisztelességgel elvén, közülök a' Katholikus, ki legidősebb vala, így szóla: „Igen szépen köszönjük a' szives indulatbeli 's jóakaratheli ajándékot! Isten adjon ezer annyit helyébe! Mink, kik egy hazabeliek, sőt egy falubeliak, egynyelvűek, atyafiak, rokonok, barátok vagyunk, három külön Szentegyházban egy Istent imádunk, egymással testvéresen élünk, és épen azért ezen három aranyat köz egyetértéssel és meghatározott szándékkal az helységünkbeli közönséges ispotálynak szánjuk, mit haza-érkeztünkör a'

Tisztelendő 's Tiszteletes Urak' és a' Falú' Elöljáróinak jelenlétekben a' betegek' ládájába legottan beteszünk. — Hordozza Isten békével Uram Kigyelmedet! és Kemeteket mindnyájokat!“ —

Alig tévének éjszak felé száz lépést a' Parasztok, és azonnal egy jövő nehéz-forgású szekérrel találkoznak öszve, mellyben egy fél-magyar Úr üle, ki halt - ot kiáltván, könnyen megállott szekéréhez szólítá a' parasztokat, és kérdezé, mi történt legyen? a' kihallgatott környületes elbeszélés' végén pedig illy észrevételt tön; „azok bizonyosan zsidók, ha olly rút nyelven beszélnek.“ „No, 's osztán! hát a' zsidók nem emberek? hagyjon fel Uram Kigyelmed az illyen hideglelős mondással; hiszen Ádám atyánk és Éva anyánk is zsidók voltak, kiktől Uram Kigyelmed is épen úgy származott, mint mink, és a' mai szegény zsidók. — A' mint észrevevém, ha szabad kimondani, Kigyelmednek sem igen pereg ám a' nyelve a' magyar szóban: de azért Isten áldja meg Uram Kigyelmedet!“ mondá a' lelkes öreg Paraszt — és társaival odább folytatá útját. Kik minekutána jót haladtak volna, az Öreg valahai katonaéletét kezdé elszólni 's a' többek között ezeket adá ki: „Higyjék el Komám Uraimék! hogy ifjúkoromban sok idegen országot beutaztam, de sehol sem akadtam olyan boldog földre, mint Magyarország; hol az Urak és szegény Parasztok egyformán jószívűek. — Most azonban, mint beszélük, egy külföldi nagy nyavalya, az úgy hívott módi kezdi hazánkat fenyegetni, mi a' Gazdagokat, ha magokra nem vigyáznak, könnyen elkorcsosíthatja, megronthatja, 's akkor osztán csak illyforma gyalogos szegény emberekre, mint mink vagyunk, fog szorulni a' Jézus' böles tanításának gyakorlása, „szerezsed felebarátodat, mint tenmagadat.“

Vallyon mit csinála az hullámokból kiszabadított Utazó? Hintójában sóhajtozva várá cselédei' jó-

voltából a' tovább mehetést; kik a' szerencsétlen utazás miatt kapott sebeiket némű külföldi hathatós fluidumok' iddogálása által annyira mennyire enyhíteni buzgólkodának. A' male mulctatus kocsis nagyot hörpéntvén, a' lovak felé ténferge, ezeket rendbeszedni 's az elszakított háموkat megtatarozni. Későbbben a' többi cseléd is oda lódula. Csupán a' jeges tengeri czetnél hidegebb angol, kit a' sűrűn nyelt kemény szesz sem tud mozdulásra hevíteni, marada foglalatosság nélkül: ő az hintó mellé, mint a' gonosz lélekismeret a' gyepűbe, (1) megvonván magát, dölýfös renyhességében kotyogó palaczát exerciroztatá; 's időt nyere, mindent forogni képzelő agyában forgatni, hogy Magyarország koránt sem olyan tökéletes, mint az ő szülőfölte, hol azon pillantatok alatt, mellyekben Ura szinte fuldoklott, à l' anglais fogadni lehetett volna. —

Est lőn, míg az hintó ismét elindíttathaték. — „Ludit in humanis divina potentia rebus,“ és mint a' természet' világánál tapogatózó Oláh mondja:

„Dűpe nőr vinye szèrin,
Dűpe dulcsáce pèlin.“

Mintha Khronión újra hunyorítani akart volna Thétisnek, egyszerre gyönyörűn kiderült az ég. És mintha Diána az havakon vadászni kívánt volna, olly szelíden tűnt fel az hold. Így az hintó a' nap-pali vihar' megszűnése után, „per amica silentia lunae“ haladva halada a' jó úton. Bekövetkezők az éj, eljőve az éjfél; az hintónak azonban megállani nem vala szabad, mert meg vala írva, hogy Utazónk Pestig mentében sehol be ne térjen. Az ég' nagy lámpása az antipodokhoz lerántaték, hogy itt egy hasonló szerencsétlenséggel vívott nevezetes Utasnak világoljon; „svadentque cadentia sydera somnos.“ De a' mí Utazónk teljességgel nem alha-

(1) Erdélyi példabeszéd.

ték, kiváltképen azon nyúghatlansága miatt, mivel mindúntalan dobogó szíve ötet az haza' szívéhez hová tovább jobban vonzá. — „Qui vult habere commodum, debet ferre etiam in commodum.“ —

Utasunk az halak' havának elsőjén, utazásának kilenczedik napján és épen ezért a' kilenczedik planétának örömmel szentelt innepen Pest felé közelíte, annélkül hogy ennek leírását pro futura cautela előre megszerezte volna; — mit a' fáradhatatlan Schams több év előtt német nyelven kiadott. — Már épen a' Város' végéhez ére, 's még sem veve követ a' szájába. (1)

Pesten, hol mindenki figyelmes vala azeránt, „quid dignum tanto feret hic Promissor hiatu?“ a' jó szerencse egy magyar-érzetű Juratust vezete elébe, ki ötet a' Magyar Királynál levő fogadozóhoz utasítá: itt ő az első emeleten a' főúcza felőli sort egészen elfoglalá.

Alig telepedék le a' külföld' rabja, 's már a' szabad hon' egyik fővárosát kezdé kritizálni — hogyan? azt az Olvasó' bölcs ítéletére hagyom; mivel én az adatok és képzeletem szerint, a' megjegyzéseket annak csupán szájába adom ekképen: „Pesten néhány szép épületet lelek, de kár hogy sárban vagy porban állnak; az úczákat esőn, napon, szélén kívül nem mossa senki, nem szárítja.“ Ha ez észrevétel a' lehetőség' hézagjában megférhet e, vagy pedig a' csikorgó tél miatt a' lehetetlenséghez tartozik, azzal Olvasóm sokat ne gondoljon, mivel „ad maiora natus in minoribus rudis est.“

(1) Erdélyi mondás: mellyen vagy azt kell értenünk, hogy az Utas a' legelőször látott városban keveset beszéljen és inkább tanuló maradjon; mivel a' szüntelen csevegés és praeceptoroskodás igen gyűlöletes portéka: vagy azt, hogy ő, mint valaha Demoszthenész, nyelvének természetbeli hibáját a' művészet által helyrehozni igyekezzék.

Keresi most a' nagy dolgokat, a' nevezetes ritkaságokat, keresi sokáig, mivel a' Schams' leírását még sem bírja, hogy ennek útmutatása szerint egyszerre reájok akadhasson. Képzeltetni ebből, mimódon utazott lesz a' külföld' fővárosaiban is — sehol sem szerezte meg azoknak leírásait, jó leírásait. — A' nemzeti Muzeum, a' magyar királyi Egyetem' bibliothécája, a' Magyar nyelvmívelő Társaságnak igen tiszta kezekről kapott könyvtára, (1) Jankovics' Gyűjteményei, Horvát István' igen ritka könyvei 'stbb neki nem tetszenek, mivel honiak. — Arról még csak álmodni sem kell, hogy ő a' Schams által híven felhozott német fésűsnek a' többi között régi magyar diplomákból álló gyűjteménykéjét megsejmelje — pedig Angolországban hallhatta, hogy egykor a' magna chartát egy szabónál találták volt meg. — Sokszor az aljasnak tartott helyen nagy kincsekre bukhatni. Boldogult öcsém Miklós 1819. Júl. 19-dikén egy téjfeles fazékról (az illető Háziasszony' engedelmével) egy nevezetes magyar diplomát vont le. — De mit czifritom a' dolgot? „ad impossibilia non datur obligatio.“ Majd bizony a' mi igen finomorrú Utazónk egy, két rongyos és füstös magyar Oklevél' kedvéért annyira meg fogná magát aláznai, hogy épen egy fésűshez menjen, kinek rondának képzelt szurdékjában a' kedvetlen szagot, ha mingyárt mindenik ujjáról egy-egy Kölni vízzel telt dugatlan üvegecske lógna is le, semmiképen ki nem állhatná. —

Vendégünk lelkipépen pro hic et nunc nagyon jól lakván, testiképen igen megéhezék: ki mint-hogy a' derék Gróf Széchenyi által felállított egyik

(1) Schams Ferencznek többször említett leírásában, melly a' Magyar nyelvmívelő Társaság' felállása előtt egynéhány évvel jelent meg, azon derék Könyvtár más nevezet alatt adatik elő: mit azonban Utazónknak az 1827. XII-dik Törvénczikkelből ismernie kellene.

nevezetes intézetet, a' Caszinot, mellynek pinzében minden keveréktől ment, legjobb izű ötvennégyféle honi bor találtatik, és a' mellynek a' többi között igen tiszta Restaurateurje van, még meg nem tekinté; azért nem tudom hol? egy legalávalóbb vendéglőnél, étvágyat visszaijesztő barlangban, elégíté ki étességét: (1) hol természet szerint, csak jó bort és igazán sült zsemlyét is alig kapa!! Ha Utazónka', „zöld piaczon“ megforduljon, láthatta volna ott a' Váczi szép fejer és jól sült kenyereket, láthatta volna, hogy egy Pesti asszony olly ízletes czipót (2) árul, mellyet Husvét' napján is meg lehet enni. —

Este Játékszínbe kívána menni, de magyar nincs! — Való; de az is igaz, hogy ő, a' magyarul - nem - tudó, olyanban nagyon meg fogta volna magát únni: méne hát németbe, 's melly szerencsétlenség éré őtet itten! hol „Welcher ist der Bräutigam?“ című darabot adák. Az ebben előforduló hazafiúságra 's anyanyelv eránti szeretetre serkentő kitételek az ő szűk kebelét feszíteni kezdék, és így a' kárpit' végső legördülése előtt kénytelenítették a' színházat oda hagyni. —

Most a' közbálba szándékozáék, reményelvén, hogy itt kellemes időt töltend, és nem fogják őtet oktatni akarni; mert azt vélé, hogy az idézett szindarab egyedül miatta volt előadva; — hanem ő fogja az egész jelenlevő társaságot mind mulattatni, mind tanítani. — Nagy önhiedelem! — „Quod nova testa capit, inveterata sapit.“ Ő, ki a' magyar visele-

(1) Magyarország' némelly Vármegyéjiben szokásban levő szó, melly a' deák *appetitus* ígét nyomja ki.

(2) Erdélyben czipónak hívják a' legízletesebb fejer házi-kenyeret, mellyet komlóskorpával (párral) vagy serélesztővel szoktak készíteni, 's a' Főbirtokosoknál a' szakácsok, a' Nemeseknél pedig a' szakácsnék, háziasszonyok dagasztanak, sütnék. — Ugyan Erdélyben van eme' közmondás is, „ki kávé-t iszik és zsemlyét eszik, könnyen megsegezényedik.“

tet nem állhatá, valami külföldi fura öltözetet húza magára, melly által egy hasonlíthatatlan Caricature-t ábrázola. 'S végre orrán függő téliablakokkal ellátva, 's a' lehető megszorult lég ellen hathatós pénzsmával felfegyverkezve belépe a' lejt-szálába: hol annak egy tisztos öreg Mósa (oncle), ki drágalátos unokaöccsét még nem ismeré, a' szokatlan jeleneten megijedvén, első kiálta fel: „monstrum horrendum, informe, ingens, cui lumen ademptum est!“ A' modejournalnak annyi nuance-ával felczifritott vitéz a' zúgással, bugással épen nem gondola, mivel a' Festő-Költőnek és nyelvének hírét sem hallván soha, a' nem értett hexametert örömkijelentésnek tartá. Az Áttila-vagy is Zrínyi - dolmánnyal, vagy Erdélyiesen Magyarkával és ízletes topánkával diszeskedő mulató Ifjúság teljességgel nem fogta volna kívánni, hogy az bagariában járjon, de azt méltó jussal megvárhatta volna tőle, hogy az Ország' egyik fővárosának báljában holmi idegen rongyok helyett nemzeti ruhában jelenjen meg, asszonyos czipő helyett férjfiás topánkát vonjon a' lábaira. — Honunk' egyik halhatatlan Dísze Gróf Apponyi Antal magában Párizsban, 1829. Febr. 9-dikén mind az öltözetre, mind a' tánczra nézve egészen magyar bált ada! mit a' külföldön soká tartózkodottnak bizonyosan hallania kellett. — A' magyar öltözet eránti szeretet azonban nálunk nem valami új buzgóság, hanem dicsőült eleinkről ránk maradt ősi kötelesség. És valamint ma minden külföldi nevezetes Hatalmasságnak magyar mentés Huszár-ezredjei vannak, úgy becsülte a' külföld még a' régi időben is a' magyar viseletet: „Hippolitus Medices Cardinalis pictus per Titianum Venetiis hungarico vestitu militari.“ (1) Te-

(1) Lásd: Pauli Jovii Novocomensis Episcopi Nucerini Vitae Illustrium Virorum, Basiliae, 1578. Tom. II. pag. 201.

temesen vétkezik tehát az Honfi, ha elődeiről ráhagyott és a' külföldről is több század oltá becsült nemzeti ruháját megveti!

A' magyar Király' és Királyné' dicsőséges koronázása, mellynek alkalmával Hunnia a' legpompásabb és legidvességesebb nemzeti innepet üli, ragyogó fényével minden Európai nevezetes szertartást felülmúl. Mit a' külföldön utazó Magyar a' maga idejében és helyén a' válogatott Hallóknak szerényen előadhat; kik reá szívesen fognak figyelmezeni. De ha ő a' külföldön előforduló valamelly jeles szertartáskor a' bon ton ellen, a' körülállóknak hallottára, gancsolódni kezd, mondván, „ennél bizony igen sokkal többet ér a' magyar koronázás,“ ezt azonnal profánálni látszik, és magát méltán megúntatja 's egoistának nevezeti.

Ha szabad az igen nagy dologtól hasonlatosságot venni: a' mí Ifjúnk, ki a' külföldön látottak eránt vak buzgalommal viseltetett, a' bálban, mellyben senki sem vadászá a' dicséretet, annyival kevésbé az ő magasztalását, mindent gyalázni indúla. „Minek itt az a' pengő sarkantyú? mi a' külföldön sehol sincs szokásban. — A' tüzes magyar tánczban semmi Szépet nem lelek; annál sokkal gyönyörűbb a' melancholiával teljes angol táncz. — Mint forgatja az a' katonáson öltözött Jurasz azt a' lyányt, kinél én százszorta szebbeket láttam Párizsban. — Kellemetes menyecske ül amott, de kár, hogy férjét nyűgnek magával hurezolta. Az olasz né csupán házi-barátjával szokott bálba menni. — A' külföld' fővárosaiban sokkal pompásabb szálákat láthatni, 's jobb muzikát hallhatni, mint itt: megvallom, hogy mívelt füleimet sérti a' magyar' hangja! 'stbb.“ — 'S így ezen hangosan ejtett gáncsolatival az egész mulató-társaságot megbántá.

Midőn rajta több vígadó Fiatal nevetni kezdene, öneki eszébe juta az angolországban tanult

öklözés, — és a' bajvívás, és a' Juratusok felé fordulván, monda: „no, mellyiknek van Courage - a velem öklözni, vagy duellálni; mert én az Urak' kaczagását teljességgel el nem tűröm, el nem szenvedem.“ Erre a' legelől állott éretteszű Juratus azonnal így szóla: „hagyjon Kegyed békét nekünk és e' válogatott társaságnak. A' Magyar az angol öklözést, és a' duellumot nem ismeri: miket Kegyed is külföldön tanult meg. — Hol talán azt is fogta hallani, miként bánt valaha egy czipó - (görbe-, púpos-,) hátú törpe angol Tiszt egy feszenegő, viszketeg emberrel, ki minden előtalált Férjfit és így ötet is egy kávéházban csak azért bosszantá meg, hogy vele bajvívásra keljen. — Kérem szeretettel, csendesítse le szükségtelen felhevülését és hidegen gondolja meg, hogy sem nekem, sem valamelyik társamnak dicsőségére nem válna, Kegyeddal bajnokimódon viaskodni a' képzelt megbántásért: mert hiszen Kegyed nem hasonlít ama' Krétai rettenetes szörnyeteghez, a' Minotauruszhoz, hogy Kegyedet rendkívüli erő, Thezeuszi erő nélkül meggyőzni ne lehetne. — Megvalloam azonban, hogy Kegyedben valami szokatlant tapasztalok, mi hazánkban eddigelő soha sem volt; tudnillik Kegyed félig ember és félig hal; de testének felső része nem mutat vaskos emberre, hanem elasszonyosodott férjfira.“ —

A' Bántó' makacssága miatt, ki a' ratiónak engedni nem akara, szinte rossz dolog üté ki magát. De szerencsére az előbb nevezett bölcs Öreg, — ki már megtudta volt, hogy a' garbonczás-deákhoz hasonló Ifjú az ő — — — unokaöccse, — legottan hozzá méne 's neki olly atyai leczkét ada, hogy ő azonnal lecsendesedék. —

Az Ifjú más nap' a' Caszinoba vezetteté be magát, hol elbámula az olvasó-társaság' látásán! — Itt is árulni kezdé szörnyű tudományát: a' többi között a' külföldön látott mindenféle gépelyekről

hosszas és únalmas beszédet tarta, mellynek hallásakor Egyik ezt gondolá magában;

„Végezvén polyvád', szükséges mondanod Áment.

E' szavad a' legjobb, 's téged ezért szeretünk.“ (1)

Másik így vélekedék felőle; „non videri, sed esse,“ Harmadik pedig egy barátjának ezeket sugáróla: „nagyon jól illik neki a' gépelyekről szólni, mivel ő maga is valódi machina, mellyet az egyik cseléd tol, másik húz.“ — „Non jacet in lecto veneranda scientia molli!“ Ifjúnk sokat szerete alunni, 's e' miatt igen keveset olvasa, kivált a' rövid téli-napokban. Midőn egykor a' kolibri-fészekhez hasonló puha ágyában igen későn felébredne, de felkelni nem akarna, dulce, de nem honestum otiumában eme' fontos dolgokon kezde tűnődni: „vallyon mit csinálnak az én fogadási bajtársaim Londonban? — azok bizonyosan valamelyik fogadási-boltban nyeldesik a' köszén' vastag gőzét. — Hát a' Párizsi ismerős chevalierok mit főznek az újmódi' 's politikai kantaöntés' tarka műhelyeiben? — azok nyilván azt hiszik rólam, hogy mivel Párizsban nem vagyok, a' világon kívül vagyok. — Jaj szegény olasz szajkó-barátimnak, kiknek roppant nagy szobájikban semmi fűtő nincsen, hideg kő padlatok vannak, és ezeken felül az ablakok olly rossz karban, hogy az üvegek és rámaik között sok helyen egy - egy ujnyi szélességű köz is találtatik, — a' dolce farniente minden kétségen kívül azoknak ajkaihoz fagyott! — Mennyivel szerencsésebb osztályrész juta nekem — mind azokénál! íme tiszta-légű 's csinos deszkapadlatú meleg szobában vagyok, mellynek ép kettős ablakain a' legvékonyabb szél sem lophatja be magát. — O boldog hazám!“ — — Ez ígék-

(1) Lásd: az Erdélyi Múzeum' VIII. Füzete' 40. lapján.

nél a' komornyík a' már ismert angol korétet (korételt, korán való étet, ételt) bevívén, a' jó gondolatokra botlani kezdő' szűk kebléből örökre kiszorula az hon eránti érzet!

Végre nagy későn érkezék a' tavasz. Ifjúnk, ki mint a' meleget érző költöző - madár, téli fészkeből odább kívána repülni, de a' ki egy pár hónap olta eme' szavakat „a' Magyar Királynál,” melyeket mindennap' gyakran hallott és akármenyiszer olvashatott, tisztességesen kimondani meg nem tanulá, azon becses ígéket, mondom, melyeknek helyes kimondására annyi idő alatt még egy Brazíliai papagájt is könnyen meg lehetett volna tanítani, így bitolgatá: „a magyar kiralinnal.” —

Az a' csudabogár most a' természet' csudájiba merülten tiszta léget akara színi, de e' végre nem mene a' tágos Üllői úton a' Báró Orczy-kertbe, hogy egyszer'smind az 1808 olta sürgetett és mostanában sebesen épülő Ludoviceát meglássa; hanem az említett szoros úczán töre keresztül, vagy homok-buczkákon 'stbb. hol a' sok „memento mori“ ötet arra emlékezteté, hogy hazafiúságtalanságáról valaha számot kell adnia. —

A' keskeny alléek és gyenge csemeték között megúnván magát, (mi vele a' Báró Orczy-kertben nem fogott volna történni!) haza sieté, végbúcsut venni a' fővárostól.

Csak hamar jószágira indulá, a' már mondott, és időközben érkezett nagyszámú külföldi cselédekkel. Hol utazék, meglátogata minden vendégfogadót, melyekben ha magyar volt a' fogadós, nem fogadák jól, az az, 'előtte nem surlák kezeiket; és csak azzal élhete, mit magával hozott, az az, neki a' magyar ételek nem tetszenek; 'stbb. — Ha a' pusztákon, mert itt utazék, a' fogadók olly roszak, miért nem tére be a' tanyákhoz? mi nem volt volna szégyen, midőn az igen régi 's régi

időkben Júpiter az öreg Philémont, és Corvín a' szegények' kunyhóját meglátogatta. — Nem az hely teszi az embert, hanem az ember az helyet. — Minden tanyánál szívesen látta volna Földijét és az idegen cselédeket a' vendégszerető magyar Gazda, ki őket jóízű fehér kenyérrel és mindennemű ízletes frugalis eledellel, mivel ötet Isten megáldá, híven tractálta, 's nekik békés lakjában elegendő kényelmet, nyugalmat, az elfáradt lovaknak pedig tágos ereszében igen kövér füvet, vagy jó szénát nyújtott volna; — maga háznépével együtt a' nagy devotió' 's természeti jóságnál fogva önkénytt az ég alatt maradván, és hálván. —

Ifjúnk, ki olly elemből keletkezett ki, melly sokaságával a' szárazt felmúlja, világi pályájában mindúntalan azt véle, hogy itt is, miként ott szüntelen meríteni lehet, annélkül hogy a' kiapadástól tartani kellene. 'S épen ezért mind a' külföldön, mind Pesten léte alatt mindent, mi jó 's drága vala, magának megszerezni igyekezék, mert ama' szédítő ok uralkodott fejében, hogy neki roppant terjedékű birtokai vannak. Most, midőn ezeket annyi év' elforgása után legelőször tekinté meg, mintha mindenütt egy-egy mennykő csapott volna le melléje, szívében egyik borzalom a' másikat éré, hallván, hogy ott, hol nagy kincseket reményle, azon kérdéssel fogadják tisztei: „nem hozott e folyó költségekre pénzt?“ E' nem várt kérdés miatt nagyon felindulván, eltökélé magában, csalfáknak vélt tiszteit ránczba szedni, — 's őket tüstént számadásra szorítá, melly alkalommal ezek sülték ki: minthogy a' Földesúr hosszas utazása alatt majd minden héten keményen parancsoló levelet irt tiszteinek, hogy neki haladék nélkül több ezer Körmöczi aranyat küldjenek, — és pro coronide mindenik levelében ezek állának; „ha a' tárban elegendő pénz nem volna, a' meglevő termékeknek tüsténti eladását paracsolom; mi által ha rendelése-

met a' felebb irt summára nézve a' maga kiterjedésében teljesíteni nem képesek, a' jövődöbéli procreatiót 'stbb. két, három, négy esztendőre előre el kell adni, 's ha végre így sem lehetne elég pénzhez jutni, a' marhákat kell áruba bocsátni — az ide zárt cartabiancám szerint legottan kölcsönözni — szóval, a' parancsoltam mennyiségű pénzt a' föld' fenekéből is előteremteni tartóznak — szolgálataik' elvesztése alatt.“ Tehát a' temérdek jószágban temérdek a' baj: ugyanis az ezernyi ezer Körmöczinek pontos küldése egyedül a' tárban találtatott kész pénzből ritkán telvén ki, a' tiszték a' kapott kemény parancsolatok szerint a' termékeket, gyapjút 'stbb. olly időben kénytelenítették eladni, mellyben azoknak rossz árok volt; sőt még a' reménylendő productumokat is több évre előre elvesztegetni kötelesek valának: nem különben kényszerítettének számtalan szép marhát olcsón elpazérolni, mellyek által a' fundus instructus nagyon megapadt és az egész gazdaság véghetetlenül megcsökkent.

Mikor Dávid az égi parancsolat ellen a' zsidó népet megszámláltatá, Isten ezt megveré. Így környékezi meg a' csapás, a' romlás azon Uradalmat, mellyben Céresz' és más gazdasági Istenségek' ellenére időnap-előtti, vagy erőltetett megszámlálás történik. — Minden casus fortuitus — mint a' megbántott egék' ostora — úgymint, vízáradás, jég-eső, hosszas esőzés vagy hosszas szárazság, ragya, égés, métely, döghalál, földindulás 'stbb. rongálták és pusztították a' roppant terjedékű birtokokat, mellyeken az előidézett roszakon felül, még véghetetlen tereh, roppant adósság' feküdt; — minék alig adták volt felét az uzsoráskodó Hitelezők, de a' kik a' költött egész summákról ollyan erős Contractusokkal bírnak, hogy ezek a' legigazságosabb és legszemesebb Birák előtt is meg fognak

állani, kik a' mit tudjuk, ex probatis tartóznak ítélni. —

A' Földesúr az helyett, hogy magyar tiszteivel, kik a' jószágokat jól ismerték, és egyéberánt is széles-tapasztalásu gazdák voltak, tanácskozní eredett volna, „miképen lehetne 's kellene a' közelítő végveszedelmet eltávoztatni, 's a' meglevő nagy bajból lassanként úgy kimenekedni, hogy őmaga szükségét ne szenvedjen?“ meghatározá magában, őket szolgálatjából eleresztetni.

Ő, kinek feje külföldi hibákkal és előítéletekkel, szalmás-szekérként vala megrákva, ártatlan tiszteit azonnal elbocsátá 's ezek' helyeit magával hozott tarka cselédeivel tölteté be: 's repdése örömében, erősen hiven, hogy új tisztei az ő finom füleinek olly kellemetlen hirekkel nem fognak alkalmatlankodni. —

Az új tisztek legottan bált adának, nem a' bárányfarsang' megülésére, hanem annak emlékezetére, hogy miattók előzőjik nagyobb részint koldusbotra juttattak. — A' zsidóknál szokásban levő úgy nevezett hosszú nap, mellyen ők semmit nem esznek és nem isznak, sokkal rövidebb, mint amaz hajnal olta éjfélig nyújtott örömnapi vala, mellyen mindenfelé muzika 's olly vígadalom hangzott, hogy ember gondolá, hogy az egyszeri mondás szerint, „hegyen völgyön lakodalom van.“

A' Földesúr délután, a' vigaság' öléből kibolyonga egy még meg nem nézett mezejére, hol előtte egy leirhatalan gyönyörű táj tűnék fel, mellyet Londonban, Párizsban, Rómában 'stbb. alirás nélküli rézmetszésekben és köiratokban akár-mennyiszer látott és bámult volt, de soha nem tudá, hogy az Magyarországon és épen az ő egyik jószágán vagyon. — „No már ez igen jó jel,“ monda magában, „ezentúl minden jól fog menni — mert a' pipás Nemeseiket, kik nekem annyi galibát okoztak, elhajtám magamtól.“ —

„Jót reményelve, rosszul élve, eltelik az élet.“ — A' roppant terjedékű birtokokban beállta azontúl a' nem - keresztyéni, a' pogány aera. A' jobbágyokkal beszélni nem - tudó 's hazánk' szokásait, törvényeit, égálját, természetét 'stbb. nem ismerő külön - nyelvű tisztek, kik akármihhez jobban értettek, mint a' gazdasághoz, szemtelenek valának, Urokat azzal bízattatni, hogy jószágaiból ezután minden esztendőben nemcsak hét, hanem hét-szer hét annyit fog húzni, mennyit előbb kapott. A' Földesúr ezen lenociniumnak örömetst hiven, mindent azokra bízta, 's magát gondok nélkül érezvén, otthon többnyire kártyavárak' építésével tölté idejét, és a' világ' történetkönyveiben ottan ottan felkeresé annak a' nagy művésznek nevét, ki a' kártyát feltalálta; — 's gúnyoló hangon illy becses megjegyzést tön, „a' magyar ollyat soha sem tudna kigondolni.“ — De lássuk, mit tudtak kigondolni 's építeni a' külföldi tisztek?! Egyik angol, másik francz kerteket, harmadik olasz villákat alkotni, negyedik hollandusz töltéseket, csatornákat készíteni, ötödik, hatodik, hetedik 'stbb. külföldi különféle gazdaságot behozni akarván, a' Pestről vitetett és jól fizetett mindenféle mesterembereknek teljes hatalmat adának, hogy magok mellé naponként annyi jobbágyot vegyenek, mennyire szükségek leszen, és ezek által a' kijegyzett erdők' és kertek' fájit kivágassák, a' numerizált épületeket, töltéseket, csatornákat elrontassák 'stbb. Némelly pénzen fogadott emberek pedig arra használtattak, hogy a' jobbágyoknak az újmódi - szántásvetés' és gazdaság' regulájit megmagyarázzák, 'stbb. Mi lett mind ezeknek a' vége? — „Könnyebb rontani, mint építeni.“ —

A' Földesúrnak egy csudabogársága említést érdemel. Egykor, midőn legszebb hintójában ülne 's mulatság' kedvéért ki akarna szekerezni, egyik közelálló, 's hisztorizálni szerető mesterember, kitől ő holmit kérdeze, történetesen azt pottyantá

ki előtte, hogy az hintó régi magyar találmány. Mire ő hintójából azonnal kiszállta, 's ilyenben soha többé nem üle, hanem vagy lóháton jára, vagy cabrioleten. —

Neki, ki életét javítani teljességgel nem akará 's még is nagy gazdagságokról álmodozék, más alkalommal egy keresztyén-szívű mesterember meg-sugá, hogy a' sok rontás, bontás által a' roppant terjedékű birtokok már is az Arabiai roppant terjedékű pusztaságokhoz látszanak hasonlítani, 's az holdföldek, melyekben addig a' legszebb búza termett, vizenyös pityókával vannak nagyobb rés-zint beültetve — ezért nézne körül, mert az utolsó tévelygés gonoszabb lesz az elsőnél! — Kinek ő hevenyében: „az eddigleni épületek 'stbb. magyar izetlenséget árulának el; ezért jól cselekesznek tiszteim, kik azok' helyébe külföldi izletűeket szán-dékoznak építeni — a' kartoffel igen jó portéka, mivel azt az angolok kilenczvenhat-féle módon tudják megkészíteni.“ —

Eljőve végre az aratás, melly az egyptomi hét terméketlen' évhez hasonló szűk leve. Nem vala, mit eladni; nem vala, a' creditorokat a' kötések szerint miből kielégíteni, 's — miből élni: 's így a' nagy ügyyel bajjal lecsilapított mesterembereket, minekutána annyi drága épületet 'stbb lerontottak, annyi erdőt 'stbb. kivágattak, re infecta vissza kelle eresztetni.

Az hallatlan történetnek, mint az egykori tá-tárjárásnak, mindenfelé hire futamodván, a' fellá-zított Hitelezők csoportosan jöttek a' Földesúr' nya-kára, hogy őket elégítse ki. — A' nagy szégyenre jutott Földesúr, kit a' Praetendensek szinte kihú-zának házikójából, (a' nagy kastélyok le valá-nak rontva!) meghitt komornyíkjával tanácskozni kezdé; ki Urának czirogatásaira, azon temérdek kész pénzből, mellyet tőle lopogatott volt, neki a' legbiztosabb cautélák alatt egynéhány ezeret kölcsö-

nőze; mellyel ő Hitelezőjit mostanában megen-
gesztelé. —

Hogy ezen leírásomban még hosszabb ne le-
gyek, röviden kimondom: „az hon' kedveltje a' rá-
halmazott phyzikai életkellemek' foglalatját igen
csekélynek tapasztalá, mellyet ő úgy is igen cse-
kélynek fogott volna tapasztalni, ha a' Dáriusz'
kincse reá szálljon. Sőt az olly gondatlan pazarló-
nak a' magyar Péru, Selymecz sem adhatna annyit,
mennyit az a' külföldön való haszontalan hossza-
dalmas kószálás, és itthoni tudatlan gazdaság-üzés
'stbb. által el nem tudna vesztegetni.“

„Nos poma natamus.“ Még az ollyan is meré-
szel moralis állást praetendálni magának! A' cí-
meket könnyen szóró Magyar ötlet mindég Méltó-
ságos-nak, Nagyságos-nak szólítá; 's így a' neki
adott cím által mindannyiszor megsérté néhai Nagy
Leopold Ő Felségének ama' deák Rendeletét, melly-
ben az Erdélyi Magnásoknak kegyelmesen parancso-
lá, hogy, ha ezek az ök nyelveken, az az, magyarul,
olly címet kapnak, mint „Herr Graf“ „Herr Baron“
melly a' német örökös Tartományokban szokásban
vagyon, azzal elégedjenek meg.“

A' mí Ifjúnknak további nagy fényről lett ál-
modozására nézve mintha hallanám a' kapott vá-
laszt:

„Magna petis Phaëton; et quae nec vi-
ribus istis

Munera convenient, nec tam pueri-
libus annis.“

Erejit már eléggé ismerjük, és így arra bővebb
magyarázat nem kívántatik. A' puerilibus annis
ígéken pedig ez értetik; „az eszed nincs megér-
ve.“ — Innen a' magyar Közönség helyesen szo-
kott tenni, melly a' gyerekes-cselekedetű
's életű embernek még ősz korában is a' kereszt-
nevét csak in diminutivo mondja; melly által —

ezt híven festi, érdeme szerint bünteti. — A' gyerekes Férjfinak gyermekkori keresztnéve illik. —

Hagyjuk immár visszamerülni Ifjúnkat az habok közé; minekelőtte a' szárazon töltött példátlan életének gyászos, de igen természetes következtései a' *sequestrum*, *concursum* 'stbb. be nem állanak. Ő, ki földi javakkal jól lakott, ismét a' vizek alatt vagyon; és ím engem is legottan elhagya a' láráz — ní bizony szinte ki nem tudám mondani örömemben — hogy a' láráz már nem ráz. — Hála az egeknek! hogy eltűnt Ifjúnk meg nem házasodott volt — mi fogott volna történni, „si creasset liberos?!”

A' képzelt Ifjút én is csak képzeletben írák le, 's épen ezért sem mi halandóra nem czéloztam; elég erősnek érezvén magamat, nyilván és nyíltan szólni a' becsület' korlátjai között, hol valóságos állítások gördítetnek elő. Innen felebbi leírásomra nézve egyenesen kimondom Phaedrusz' emez ígéjit;

„*Suspicione si quis errabit sua,
Et rapiet ad se,*

Stulte nudabit animi conscientiam.“

Már most egyedül a' valóságos állításokról. — A' Gróf, ki hazánk' mivelttségét minden erejéből emelni kívánja, nyúghatatlan várja dicső czélja' beteljesedését, és épen ezért annak lehető hamarítására újabb meg újabb kikeresett példákat, okokat 'stbb. hoz elő: 's e' szakadatlan buzgó fáradozásánál reá illhetnek Göthének eme' szavai;

„*Unwillig sieht man den Genuss entfernt*

In späte Zeit, den man so nah' geglaubt.“

A' nevelésre, erre a' legfőbb tárgyra nézve lap 90. olly szokatlan idea tűnik elő, hogy ehhez hasonlót a' betűk' feltalálója Thouth olta senki más nem ira: mert soha egy Író sem pendíté meg azon hűrt, hogy földije anyatétj, első benyomások és honszeretet nélkül neveltessék, azért az elő-

adott nagy okért, hogy idővel hazájáról józanon és igazságosan ítélhessen.

Maga a' Gróf örökemlékezetű szüléji' házában magyarosan neveltetik, és idvezült Atyja' halhatatlan példája által mindúntalan az honszeretetre serkentetik; de azért a' gorombák' gorombája volna az, ki a' Gróftól a' tiszta látást megtagadni merészelné.

Voltak a' néhai időkben Státusok, mellyek cél-erányos köz intézeteikben az honi gyermekeket együtt magok neveltették; és azon Státusok a' régi kornak díszai valának.

Latium' tehetős Ifjai a' Grátiák' városába, Athénébe utaztak nagyobb csínoosodáshoz juthatni; de csak akkor, mikor otthoni iskolájikat elvégezték volt. — És íme a' világ' minden történetkönyve olly Bírodalmat nem mutathat elő, millyen a' Római vala.

A' jelenkorban is minden bölcs Kormány és jól elrendelt Ország főképen ügyel arra, hogy a' Nevendékek első neveléseket otthon, a' cél-erányos hazai Tanulóműhelyekben kapiják. Az honi jó nevelés teszi az embert a' Fejedelem' hű jobbágyává 's az Haza' hasznos polgárává. „Alle Bemühungen den Staat zu verbessern, alle Beeiferungen die Menschen gut zu machen, alles Bestreben die Religion in Ausübung zu bringen, wie sie es seyn sollte, sind vergebens, wenn man nicht vorher die Erziehung besorgt. Das heist das Wasser aufhalten wollen, wenn es im Strömen ist. Man kann den Lauf hemmen; allein es bricht den Damm durch, macht sich ein anderes Bette, und nimmt einen andern Lauf. Die Quellen muss man verstopfen, und diese liegen in der Erziehung“ mond igen helyesen egy emberismerő Író.

Nincs szükség ismételnem, hogy a' protestans Ifjaknak az 1791. 26-dik Törvényczikkelynél fogva szabadságok van a' külföldi hiresebb Tanuló-mű-

helyeket meglátogatni. Nincs szükség érintenem, hogy a' katholikus Ifjaknak is meg szokott engedtetni a' külföldre utazás. Azt azonban a' Kormány' és Haza' dicsőségére nyilványságosan kimondom, hogy nálunk mind a' két részről nagy gond fordítatik arra, hogy a' külföldre éretteszű 's jó önviseletű Ifjak menjenek ki, kik mind ott becsületünket nevelni képesek, mind itthon jövőendőben igen hasznos polgárok lehetnek.

Rifejezhetetlen szerencsétlen az a' fiú, ki hűsz és egynéhány esztendő koráig idegen földön és olly mostohán neveltetik, hogy atyját és anyját soha sem láthatá 's rólok semmit sem hallhata. — „Kedvesek szüléink, de ezeknél kedvesebb az Haza!“ Ha valaki az idézett fiúhoz hasonló szerencsétlen módon neveltetnék honára nézve, az valódi mártírja lenne ama' szokatlan principiumnak: „az honi nevelés disqualificálja az embert józanon és igazságosan ítélni hazájáról.“

Imádott Királyunk, ki dicsőséges uralkodása alatt atyáiképen bebizonyítani méltóztatott, hogy Ősalkotmányunkat szereti, 1820. Sept. a' Pest Vármegyei hóduló Küldöttségnek emez örökemlékeztű szavakat méltóztaték mondani: „Totus mundus stultisat et imaginarias quaerit Constitutiones. Vos habetis Constitutionem, ametis ipsam. Ego illam amo, et ad Posterios transmittam. etc.“

Tövényeink' értelme szerint Hazánk „ad normam aliarum Provinciarum“ nem kormányoztathatik, és szeretve tisztelt Fejedelmünk bennünket mindig az Alkotmány szerint kormányoz.

Végre Jean Paul ezt mondja: „Alles Schöne ist sanft; daher sind die schönsten Völker die ruhigsten;“ mit én így szeretnék változtatni: „daher sind die schönsten Völker und Schriftsteller die ruhigsten.“

Az olyan Visszasneveltetésűnek minden cselekedete visszas fogna lenni hazánkban. Ő, kinek a' külföldi *első benyomások*, *hatalmas szokás* 'stbb. szívét és lelkét elrabolták, Ösalkotmányunkat teljeséggel nem kedvelné, 's szüntelen újról álmodoznék; ha hivatalt viselne, csupa confusiokat tenne, mindent a' külföldi rámára akárván ütni; ha a' Vármegyei 's Országgyűléseken beszélni találna, mindúntalan bakot löne, az hazát és honi Institutiókat nem ismervén; és ha utóljára a' könyvszerzés' dühe is megszállaná, nem választaná mottoul Schillernek emez igen bölcös ígéjit;

„Die lächerliche Wuth der Neuerung

Wird mein Blut nie erhitzen:“ —

vagy ezt, „quidquid agis, prudenter agas, et respice finem:“ hanem inkább az angol pór' történeteiből eme' nevetséges szavakat: „Wilkes and liberty.“ 'S azt híven elpalástolná, hogy a' nyavalyás Wilkes a' zöld számár' sorsára jutott volt. — És akármit igyekeznék elhitetni a' magyar Közönséggel, hogy szép, hogy ezüst hang, mit ő a' külföldről hallat, az még is tudná, hogy ő az idegen harangot félreveri, — mi Szépet, és így nyugalmat nem jelent. —

Több év előtt a' Tudományos Gyűjteményben, mikor ez Thaisz Endrének, az idén kezdődött SAS című igen jeles Folyóiratunk' Kiadójának, férjfiás felügyelése alatt jelent meg, Horvát István egy helyen (mennyre emlékezem) illy formát ira; „nem tanácsos a' Papoknak a' Laicuszoktól a' tudományokban elmaradni.“ Én pedig a' köz boldogság eránti hű szeretetérzésből ezt mondom: „nem tanácsos a' főrendű birtokosoknak a' nemeségtől az honismeretben elmaradni; mert a' Király' és Haza' tántoríthatatlan szolgálatjában „plus valet cervorum exercitus duce leone, quam leonum cervo.“

Az három Gróf Károlyi idvezült Atyjok' testamentuma szerint Magyarországon nevelteték, és az iskolai pálya' igen dicséretes megfutása után, a' szépmíveltségű Tudós Schedius Lajos' (1) derék társaságában Erdélyt megutazá. Én, ki szerencsés valék azon Hősifjakat Déván Hunyad Vármegyében látni, legottan figyelmessé tevém Bajesdi Vitán Sándort, második Atyámat, és a' „Csaták Hóra' követőjével a' Dévai mezőn“ czímű picziny munka' szerzőjét, a' szép, a' kedves jövőndő eránt: és ki örülhet jobban nálamnál, ki egykori mondásomat az haza' boldogságára beteljesülve látom! „Fortes creantur fortibus!“

Gróf Apponyi Antal (2) Rudolf és Gyula szépreményű magzatait Párizsban magyar módon nevelteti. Annak egy pár év előtt Pozsonyba Bartosságh József jeles Irónkhoz küldött magyar leveléből, mit egykor közleni szándékozom, örömmel látom, hogy ő 's szeretett öccse, a' két viruló Arcasz, Lüczer József tudós Honfink' Chironi vezérlése által már azon szerencsés pályát futja, mellyen ők óhajtasunknak tökéletesen megfelelhetnek. Itt Berzsenyink' szép szavai foglalják el szívemet: „Csak sаст nem zenek a' sasok!“

Hogy hosszas ne legyenek, végre csak ezt adom ki; minden bölcs magyar Atya 's Anya azon igyekezik, hogy gyermekeinek czélerányos nemzeti nevelést adjon és adasson. Mi ha elmúlasztatik, a' fűzként felnőtt Ifjú honáról vagy semmit sem tud, vagy igen keveset.

(1) Királyi Tanácsnok, Aeszthétika' Professzora a' magyar királyi Egyetemenél, és a' Közhasznu esmeretek' Táranak egyik Dolgozo - társa.

(2) Lássd: Életét és közhasznú tettét a' „Közhasznu esmeretek' Táranak I. Kötetében lap 356 - 57. kinek Pozsonyban levő ismeretes derék könyvtára' épületén ez a' deák homlokirás van: „Litteris in Patria augendis“ mellyet a' mi jeles Tudósunk Dóme Károly egy alkalommal ex abrupto magyar hexameterbe önte ekképen: „A' tudományoknak gyarapítására hazánkban.“

Az 1825-diki Országgyűlés alatt adott egyik Udvari fényes bal paréban császári királyi Főherczeg Ferencz Károly Ő Magossága (1) méltóztatott természet szerinti kegyes leereszkedéssel hol egy, hol más körülállónak Magyarországról statistikai kérdéseket tenni. Mi történt a' jótevő, az idvességes jelenéskor? egy Ifju, kinek ruhája magyar arannyal gazdagon hímezve vala, de fejében semmi honi arany ismeret nem találtaték, azon Vármegyének, mellyben lakék, népessége' számát meg nem tudá mondani: 's helyette minden körülálló Magyarinak pirulnia kelle.

Mind ezekből egyenesen az következik, hogy az honfi sem Királyának, sem Hazájának hasznos szolgálatot nem tehet, ha nemzeti nevelést nem élvede.

Magyarországnak nincs csak egy szíve, az az, fővárosa; miként ez a' külföldön szokott lenni. — 'S innen lehet azon történetirati igazságot megfejtetni, hogy a' Török, ki a' Móhácsi siralmas eset után, Budát elfoglalta 's másfél századnál tovább bírta, ez által az haza' teste' szívét meg nem gyilkolhatá — az egész Nemzetet semmivé nem teheté. —

„De gustibus non est disputandum.“ Azonban én tökéletesen hiszem, hogy a' Gróf Hunniát egyikért sem adná azon négy Ország közül, mellyekkel azt egyoldalúlag összevasonlítja.

(1) A' legdicsebb öröm mondani, hogy a' magyar Nemesség' egyik fő Disze Görög Demeter, császári királyi Kamarás, Tanácsnok, és Szent István Apóstoli Király' jeles Rendének közép Keresztése, 's nevezetes tudós Író 's magyar Arisztotelesz, szerencsés vala előbb V. Ferdinand Ő Felsége, aztán a' mélyen tisztelt császári királyi Főherczeg mellett nevelői hivatalt viselni.

Halicorsországban a' szorgalom azért látszhatik nagyobbnak, mivel ott idomzat szerint nagyobb népesség és szükség van, mint Magyarországon. Mi az útra nézve tett állítást illeti; ezt teljesen megczáfolja Árva Vármegye a' maga jó útjaival, mellyek a' közönségesen szeretett Fő-Tárnok Gróf Pálffy Fidel' Fő-Ispánsága alatt készítették. — Ha magamnak a' Magyar - és Angolországban levő csinált utakra nézve egy paralella-húzásra fáradságot vennék, úgy rémlik előttem, hogy, noha úgy hívott „*macadamizált*” (lap 553.) útaink nem léteznek, de mégis vannak olly keményen köveltek és jól feltöltöttek, mellyeken a' terehhordó szekér, — ha rendkívül megrakva nincsen — az év' akár-melly szakában is meg nem feneklik, el nem akad, bátron halad: kivevén a' nagy hófuvarot — melly climaticum — és a' mellyben természet szerint a' legbiztosabb vasúton sem lehetne járni. — Hogyha végre Nagy - Britannia' temérdek népességét a' miénkkel, a' kevéssel, özveghasonlítván, annak és ennek csinált útait mértföld-szám szerint vizsgálnám — idomzat szerint kétségkívül mi nyer-nénk diadalmat!

Hogy Erdély egy kert, azt annak említett népessége tevé, 's a' szükség: mellynél fogva ott az előbb kopasz szirteken most egészséges török-búza (kukoricza) díszlik. 'stbb.

A' Grófnak Erdély ellen, midőn ezt épen dicserné, egy nevezetes megjegyzése csúcsorodik ki, mellyről egy kis könyvet kellene írni, hogy a' dolgot in suo esse láthatnók. Én, ki Erdélynek Magyarországgal leendő szoros egyesülése eránti óhaj-tásomat egykor az érdekes Olvasó-Közönség előtt igen röviden kinyilatkoztattam, itt is az hely' szükség-volta miatt keveset szólандok. Magyarországot és Erdélyt, mint két egy atyától és anyától született testvért kell tekinteni; kik igen hosszas időig in Statu indiviso békeségesen élvén és a' köz masszá-

ban a' gazdaságot egyenlő buzgósággal üzvén, mindent, mit szereztek, mit gyűjtöttek, együtt használtak, és a' kárt is egyenlően szenvedték. — Egyszerre — mint mikor az haragos Júpiter villámaait zápor módra szórja le, 's a' megijedt nyugalmas pásztorok és szelíd nyájak szétszaladván, a' mezők pusztán maradnak; — a' mord Szolimán rabló seregeivel Móhácsnál a' Nemzet' Királyát és annyi Fényét kioltván, a' megrémült erőtlen két Testvérhaza kormány és ótalom nélkül — végső elpusztulásához — sírjához látszott közelíteni. — A' két Testvérhaza felosztaték! mellyeknek egymást híven' szerető lakóji vérző szívvel váltak meg egymástól. — Az Istentől megszánt rész I. Ferdinand' boldogító sceptruma, a' másik, a' szerencsétlen, a' Törökjárom alá juta — omló könyűim nem engedik megoszlott Nemzetem' szerencsétlenségének leírását tovább folytatni. — —

Elhallgatom mind Magyarországnak, mind Erdélynek a' viszonti szoros egyesülés eránt tett többszöri kívánságait; nem említem, hogy a' két Testvérhazának sarktvörvényei egyek, és hogy a' Magyarországi Nemes Erdélyben, és az Erdélyi Magyarországon egyformán él a' Werböczy' Első Részenek 9-dik Titulusában megirt szabadságokkal, elsőségekkel; elmellőzöm, hogy a' két Testvérhon között harminczadok, vámházak nincsenek; és végre nem hozom fel, hogy az igen dicső - emlékeztű II. József a' Magyarországi 's Erdélyi Udvari Cancelláriákat egyesítette volt. 'stbb.

Azonban a' következőket meg kell érintenem. Döbrentei Gábor az Erdélyi Muzéum' X. Füzete' Előszavában a' többek között így ír:

„Annak talán felébredésére, miképen állhatna-egybe több magyar városainkban egy-egy literariai gyűlés, melly külömbféle tudományos tárgyakat kidolgoznék, említem a' Kolozsvárit. Ezen Muzéum I-ső Füzete kijöve telekor megkértem né-

hány ottan lakó Férjfiakat, kik a' tudományoknak köztünk előmozdítására készek 's a' Hazát szeretik. Eljöttek szállásomra vagy minden héten, vagy minden hónapban egyszer, vagy a' mikor lehetett, mind együtt, rendszerint

Tiszt. Buzna Lázár, Piarista, 's a' Mathesis Professzora az ottani Kir. Lyceumnál.

Mélt. Fricsi Fekete Ferencz.

Tek. Gyarmathy Samuel, Orvos Doktor, 's az Okoskodva tanító Nyelvemester; az Affinitas lingvae Hung. cum lingvis Fennicae Originis, és más Munkák Írója.

Tiszt. Koros Imre, Piarista, 's a' Kir. Lyceum nyomtató műhelye Igazgatója.

Tiszt. Lengyel István, Filozofia Prof. a' Ref. Kollegiumban.

Tiszt. Liedemann Márton, Evang. Pap.

Tiszt. Molnos Dávid, Hisztória és Földleírás Professzora, 's Rector az Unitar. Kollegiumban.

Tiszt. Szász Mózes, Unítar. Pap.

Tiszt. Szilágyi Ferencz, Hisztória, 's Görög, és Római Literatura Professzora, 's Rector a' Ref. Kollegiumban.

Tiszt. Szilveszter György, Theol. Prof. az Unitar. Kollegiumban.

Megjelentek gyakorta, vagy míg ottan laktak vagy faluról bėjöttek, vagy a' mint hivatali foglalatosságaik engedték:

Tiszt. Buczy Emil, elébb Szebenben Rhetorika Professzora a' Kath. Gymnaziomban, most Gróf Kornis István Úrfi Nevelője.

Mélt. Nagy Ajtai Cserey Farkas, Cs. Kir. Kamarás, és Fő-Strázsa Mester.

Fő Tiszt. Döme Károly, most Pozsoni Kánok.

Tiszt. Hegedüs Sámuel, most N. Enyeden Hisztória Professzora.

Mélt. Szálláspataki Kenderessy Mihály,
Kormányiszéki Tanácsos.

Tiszt. Szabó András, utóbb itt M. Vásárhelyen, NM. Gróf Teleki Sámuel Cancellar Ö Exc. Bibliothekáriusa. Meghalt Zsibón Szeptemb. 1817. 's így, Filozófiai munkálkodása, melyet e' Muzeum Füzeteiből az Olvasó ismer, elmarad."

„Teljes megnyugovást lehetett e' gyűlésekben érzeni egyebek között, a' többféle vallásnak barátságos együtt lételén is. Egyiknek se jutott eszébe, a' különböző vélekedés miatt, fájdalom! magát másutt még most a' XIX-dik Században is mutató egyenetlenség."

„Átaljában Erdélynek nagy elsősége az, hogy itten mindenik véghez vivén hite szerint az isteni tiszteletet, egyik fél a' másikat kirekesztőleg nem nézi. Nagy diszt hoz Erdélyre, Törvénykönyvének az Approbata Constitutióknak mingyárt második articulusa: A' négy recepta Religiók (Ev. Reformata; Lutherana sive Augustana; Romano-Catholica; (1) Unitaria vel Antitrinitaria) az Országnak ezen megegyezett közönséges végezési szerint ennek utánna is in perpetuum pro receptis tartassanak, boldog emlékezetű Eleinknek dicséretes példájok szerint, holott az Hazának közönséges megmaradása is azt kívánja, hasonlóképen az Ország Constitutiói és néhány rendben lett uniók is. Ex articulis Annor. 1588 — 1595 — 1600 — 1630 — 1607. — Melly vigasztaló azt látni, hogy e' kis Haza azon időtájakban hozza ezen törvényt, mellyekben másutt az ember, embertársát a' Keresztység szelíd geniusza megsértésére vélekedési külömbségéért, kegyetlenül üldözte. Erdély, politikaiképen is okosabb volt más Országoknál."

(1) Ide értetik az újabbi törvények szerint az úgy-hívott Unitaria is. — Az észrevételek' Írója.

„Maros - Vásárhelyen , December elején 1817.“

Erdélyben a' bevett külön Hitvallási Felekezettek között történhető kedvetlenségek' örök eltávoztatása végett emez idvességes törvény vagyon dívatban :

„Minden Kormány — Igazgató — 's Fő-Törvényszékeknél, úgy a' Vármegyékben és Székely és Szász Székekben — nem különben minden királyi Szabadvárosban, Mezővárosban, 'stbb. a' Tisztviselők', Bírák' 'stbb. fele Római Katholikus, és hason fele Protestans Férjfiakból áll; épen ezt kell tartani az úgy nevezett hat Cardinale Officium-ról, úgymint Kormányzói, Fő-Kanczellári, Statuum Praesidens-i, Kincstárnoki, Tabulae Praeses-i 's Fő-Tartomány-Bízatosi Hivatalokról. A' királyi Tábla melletti három Ítélmester közül egyik Római Katholikus, másik Reformatus és az harmadik Unitárius; kiknek Ülések juxta senium officii vagyon. Királyi Al-Igazgató (Fiscalis Vice-Director) és directorális Fiscálisok Unitárius Férjfiakból is tétetnek.

Itt ezeket kell megjegyezni ;

a) Minthogy a' Szászok' pereit úgy nevezett Universitasoktól, négy, öt esetet kivéve, egyenesen a' királyi Kormányzók' elébe appelláltatnak; ezért Evang. Ítélmester és Bíró nem szokott lenni a' tisztelt királyi Táblánál.

b) Tudnivaló, hogy a' magyar Vármegyékben és Székely Székekben Evangelikus, és a' Szász földön Reformatus igen kevés vagyon.

c) Vannak továbbá magyar Vármegyék és Székely Székek, melyekben Unitariusok nincsenek; és ezen eset az egész Szász földön megvalósul.

d) Végre léteznek helyek, hol Katholikusok nem találhatók, vagy igen kevesen vannak 'stbb.

Mind ezek szerint felebbi előadásomra nézve azt kívánom észrevétetni, hogy a' Vármegyékben és Székely és Szász Székekben 'stbb. az említett tör-

vény csupán a' lehetetlenség' esetében szenved kifogást.

Egész Erdélyben a' mixtum matrimoniumra nézve így szól a' világos törvény: „a' fiú az atyja', a' leány az anyja' Hitvallását kövesse.“

A' Protestanssá lenni akaró Római Katholikus azon naptól kezdve, mellyen szándékát az illető Plebánosnál, és világi Elöljárónál, Tisztviselőnél jelenté, hat hét múlva Evangelikus, vagy Reformatus, vagy Unitarius lehet akadály nélkül, ha az irt idő alatt feltett czéljáról maga önkénytt le nem mondott.

Az iskolákból kikelt Ifjak, mikor a' királyi Tábla mellé Juratusoknak felesküsznek, minden kihagyás, vagy hozzátétel nélkül, olly Juramenti formulát mondanak el, mellyet az egész földgolyón levő mindenféle keresztyén Felekezet szóról szóra elmondhatna.

Az ügyészi megvizsgálást két versen, csupán magyar nyelven és publice, egy pár száz ember' füle' hallottára dicséretesen kiállott Ifjú illető Kancelláriájától (Jurateriájától) és a' királyi Táblától olly Bizonyítványokat, és miután az ügyvédi hitet letette, olly Diplomát kap, mellyekben az Hitvallásról még csak távoli érintés sem fordul elő, az az; azokból soha sem lehet megtudni, ha az illető Ügyész Római Katholikus e, vagy Protestans?

Minekutána az Erdélyben létező vallásbeli törvények' és szokások' szellemét egy dióhajba belé szorítám, arra megyek által, „mit találni e' részben Magyarországon?“ Itt azonban igen rövidnek kellennem, mivel a' többször idézett 1791. 26-dik Törvényczikkely a' dolgot egészen kimeríti. — Ide teszem, mit talán nem mindenik Olvasóm tud, de a' minek felfedezése előtte nem lesz únalmas. „Middön a' múlt évben, a' Magyar Diéta előtt, az Horvát Rendeik otthon Köz-Gyűlést tartanának, a' Szlavoniai Vármegyék Követeik által sürgették, hogy

az imént említett Törvényczikkely a' leendő magyar Diétán, a' Protestánsokra nézve megváltoztassék és nekik szabad legyen a' Magyarországi Részekben bírni 'stbb."

Magyarországi Olvasóim' kedvéért, különösen az Unitáriusokról a' következőket hozom fel:

„Religio Unitaria, quam Lex Patriae (Approb. Const. Part. I. Tit. I. Art. II.) Antitrinitariam, Theologi Socinianam appellant, Hungaris aequae ac Siculis non paucis recepta, quartum in Transsilvania locum, ab anno 1571. reperit."

„Cum non omnibus, praecipue extra Patriam nostram constitutis, constet, qualisnam Unitaria sit Religio; indeque, aberrantes forte a vero, de Unitariis, opiniones foveant: exhibeo eorum Confessionem, quae haec est:

„Credimus Unum tantum esse DEUM Omnipotentem, Qui Spiritus est, Rerum cunctarum visibilium, et invisibilium, Conditor, Conservator ac Rector. Pater omnium, super et per omnia, et in nobis omnibus; adorandus in Spiritu et Veritate. Quem agnoscimus esse Datorem, cum praesentis, tum futurae vitae. Est enim Remunerator eorum, qui per fidem accedunt ad Eum, et quaerunt Eum. Hunc diligimus tamquam omnis bonitatis Auctorem, et ceu Sapientiae fontem, Cordiumque Inspectorem timemus."

„JESUM CHRISTUM Praecognitum ante jacta Mundi fundamenta, exhibitum autem ultimis temporibus propter nos, conceptum ex Sancto Spiritu, natum e Castissima Virgine; Credimus esse Dei Patris Unigenitum et proprium Filium, Imaginemque Invisibilis Dei, in quo omnis plenitudo Deitatis habitat, per quem cognoscimus Patrem. Is enim summi Genitoris voluntatem revelavit et confirmavit, ut Propheta et Mediator inter DEUM et humanum genus.

In hujus Sanctissimo Nomine, tamquam maximi nostri Sacerdotis, invocamus Patrem: nam nulum aliud sub Coelo hominibus datum est nomen, per quod servari nos oporteat. Hunc ceu aeternum Regem ac Dominum nostrum: Cui a Deo Patre, qui Eum a mortuis excitavit, data est omnis in Coelo et in terra potestas: supplices divino cultu adoramus et invocamus. Et ab eo salutem aeternam praestolamur, ut a Judice vivorum et mortuorum. Nec enim Pater quemquam judicat, sed omne iudicium Filio dedit, ut omnes Filium honorent, quemadmodum Patrem honorant. Qui Filium non honorat, Patrem non honorat, qui eum misit.“

„Credimus SPIRITUM SANCTUM, a Deo et Filio ejus manentem, Vim esse Altissimi, nostrum autem Consolatorem: Cujus inspiratione precamur, et efficaciam regeneramur. Is sine mensura a Deo, Filio ejus Unigenito datus, nobis per eundem, ceu Donum ejus, et pignus aeternae hereditatis communicatur; ut in nobis omnia bona opera efficiat, atque in omnem nos deducat veritatem.“

„Credimus Sanctam Christianam Ecclesiam, omnium electorum Dei (a constitutione ejus, ad finem usque mundi) Congregationem, cujus Caput est Domini et Servator Jesus Christus. Norma vero Doctrina Sanctorum ejus Apostolorum. Hanc Verbum DEI gubernat, Spiritus Sanctus ducit, in ea sinceri Christiani omnes versari tenentur.“

„Reges, Principes, Magistratus, confitemur a Deo esse. Ideoque pro iis ante omnia, coram ejusdem Divina Majestate, quotidiana devota fundimus Vota: tamquam pro Ministris ejus, quibus parendum est. Nam gladium gestant, ut innocentes tueantur, et sordes puniant. Propterea honorem eis deferre, tributaque persolvere tene-

mur. Non solum supplicii metu, sed etiam propter Conscientiam. Nullus autem ab hac obedientia sese eximere potest, si modo Christianus dici velit, Jesu Christi Domini et Servatoris nostri exemplum sequens, Is enim Tributum persolvit; nec jurisdictionem Dominationemve temporalem usurpavit, in statu illo humiliationis, gladium Verbi Coelestis exerens.“

„Credimus Aquam in Sancto Baptismo; quem peragimus, in nomine Patris, Filii et Spiritus Sancti; esse signum externum et visibile, nobis repraesentans illud, quod Virtus Dei intus in nobis operatur: nempe Spiritus renovationem et carnis nostrae mortificationem in Christo Jesu. Per Sanctum enim Baptismum Christo initiati, Ecclesiae membra efficimur, et per eum Fidei nostrae professionem et vitae emendationem declaramus.“

„Sanctam Mensam vel Coenam Domini nostri Jesu Christi, Credimus esse sacrum memoriale et gratiarum actionem, ob beneficia per Christi mortem nobis collata: in Coetu piorum, in fide, charitate, suiique ipsius probatione celebrandam. Et ita Sacrum Panem et Poculum benedictum sumendo, Christi Corpori et Sangvini communicare, unitatemque nostram declarare: sicuti in Sacris Scripturis edocemur.“

„Credimus et confitemur, totum humanum genus sub peccato fuisse, et nos porro peccatis obnoxios esse, justificari autem ex Dei (qui omnes homines servari vult, et ad Veritatis cognitionem venire) mera gratiâ et misericordiâ: non ex operibus legis, multo vero minus nostris propriis, sed per fidem in sangvine Filii ejus Jesu Christi. Quae fides a Deo imputatur nobis in Justitiam: ita, ut per eam, ex gratia Dei, per Jesum Christum Remissionem peccatorum, ac proinde et aeternam Salutem consequamur. Nam Chri-

stus pro nobis et peccatis nostris mortem cruentam passus, factus est Victima et Propitiatio. Exemplum autem nobis reliquit, ut vestigia ejus sequamur, imitando ejus modestiam, charitatem, patientiam, caeterasque Virtutes, quae potissimum in cruce ejus eluxerunt. Omnibus ergo qui remissionis peccatorum et Regni Coelorum compotes fieri volunt, vera et seria praeteritorum delictorum agenda est poenitentia, fructusque ea digni ex viva Fide manentes proferendi. Nam Fides sine operibus mortua est. Praeceptis igitur Dei (quae gravia non sunt) obtemperandum est, quorum summa in eo continetur, ut Deo et Proximo, debitam charitatem exhibeamus. Fides enim per charitatem debet esse operans. Curandum ergo, ne incassum accipiamus gratiam Dei, quae cunctis hominibus illuxit salutifera, et erudit eos, ut impietati, mundanisque cupiditatibus vale dicto, temperanter, juste, pieve vivant, in praesenti seculo, expectantes speratam beatitudinem, adventumque gloriosum Magni Dei et Servatoris nostri Jesu Christi: Qui se ipsum pro nobis dedit, ut nos redimeret ab omni iniquitate, et purificaret Sibi ipsi populum peculiarem, sectatorem honorum operum.“

„Credimus et speramus fore Carnis resurrectionem, cum justorum, tum injustorum. Veniet enim Christus Dominus de Coelis, in Patris sui et sua gloria, et cum cunctis Sanctis Angelis, ut judicet vivos et mortuos, qui omnes coram Tribunali ejus comparebunt, et tunc unicuique reddet juxta facta ipsius. Impii quidem et injusti perenni destinati supplicio, conjicientur in ignem aeternum, Diabolo ejusque angelis paratum. Pii vero ac justii, mortalitate deposita, et glorioso corpore induti, transferentur in locum a Christo Domino eis paratum, ubi Thronus ipsius et Dei Patris est: ut ita Dei faciem intuentes, sanctis Angelis ejus aequales facti, ineffabilis gaudii et aeter-

nae felicitatis participes, semper sint cum Domino.“ „Finis Confessionis.“ Lásd: Transilvania etc. Auctore Josepho Benkő. Tom. II. pag. 215 — 20. — — — — —

ha helyes e, vagy nem, mit az Unitarius hiszen; — én h a l a n d ó annak vizsgálatjába belé ereszkedni nem merészlek: hanem csak ezt mondom, mit minden ember tapasztalt, és tapasztal, ki Erdélyt ismeri: „a' külső isteni tiszteletre nézve az Unitarius és Reformatus között semmi különség nincsen. A' két vallás' templomaiban egyforma egyszerűséget látni. Mindenütt magyar Prédikációk tartatnak, és ugyan azon magyar zsoltárok, a' Szent Dávid' zsoltárai énekeltetnek. Az Unitáriusok' minden imádsága, könyörgése így végződik: „a' mí Urunk Jézus Krisztusunknak nevében, Ámen:“ szóval; ha valaha egy Magyarországi értelmes Ref. ember Erdélyben legelőször utazván, olly magyar falubajutna, mellyben az Helvétországi Vallástételt Követőknek és az Unitáriusoknak templomai vannak, és előbb az egyikbe, aztán a' másikba menne be, az isteni tiszteletet hallgatni, annélkül hogy másoktól hallotta volna, hogy ez, és amaz egyház mellyik Felekezeté; — mikor a' második templomból is kijőne, minden bizonnyal így szólna ismerőseihez; „eddig nem tudám, hogy Erdélyben egy kis helységben is két temploma van a' mí Felekezetünknek.“ És miután felfedeztetnék előtte a' dolog' mi-benléte; azeránt kezdene tudakozódni, „micsoda létapalos különség van az Unitáriusok' és Reformátusok' vallásai között?“

Az Unitáriusok Bécsben lakhatnak, kik közül az Erdélyi Udvari Kancelláriánál több érdemes Férjfi szolgál. — Ha valaki azt találná gondolni, hogy Bécsben csak azon Unitáriusoknak szabad lakniok, kik a' mélyen tisztelt Igazgatószeáknél hivatalokat viselnek — kénytelen vagyok előre megjegyezni, hogy ott számtalan jóerkölcsű Uni-

tarius Ifjú képzi magát a' tudományokban és művészetekben, és hogy egy kicsiny dolgot is megemlítsék; „a' magyar Testőrsereg' szabója is Unitarius.“

Pesten nem tudok esetet, hogy Unitarius akár a' magyar királyi Egyetemen tanult, akár a' királyi Tábla mellett Juratus volt volna; mert nincs törvény róla, hogy az azon Vallásbeli Magyarok megszenvetessenek.

Egy valakitől sokszor hallám, hogy, mikor ő Erdélyben a' Székelyföldön több évig tartózkodott és az Unitáriusok' templomaiba be-bejárogatott, egykor egy Prédikátor Hallgatóji előtt így szólott volna; „azt mondja Szent Pál, — ha igaz! — Azon embernek jó volt volna előbb végére járni annak, melly buzgósággal ragaszkodnak az Unitáriusok a' Szentíráshoz, — és meggondolni, ha lehet e — — — — — költeni? — melly istentelenség ha megtörténjék, a' kárhozat-szóló Prédikátort megbotránkozott Hallgatóji legottan megkövezték volna. —

„Nescire, quid ante nos contigerit, tantum est, ac esse semper puerum.“ — Azonban az Unitáriusokról kiadogált Értekezések' elmaradását szerettem volna inkább, mint a' régi sebek' némű felelevenítését; melly által a' lehető egyesülés gátoltatik. — Az én elfeledhetetlen lelkibarátomnak néhai Balogh Jánosnak ez volt egyik főkaraktervonása: „Balogh, mint az ütközetre minden fegyverével kiállott bátor vitéz, mind a' Vármegyei, mind pedig az Országgyűléseken logikai rendbe szedett mindennemű erősségekkel felfegyverkezve szokott volt megjeleni. Nagy erejét azonban mérsékelni, 's indulatját zabolán tartani igen is tudta, melly által hideg józan okossága mindég látá, „mit, mikor és miért kelljen mondani?“ 's értette különösen azon nehéz mesterséget, az időhez alkalmaztatni a' beszéd' nemeit, és mikor kívántatnék, szólni, 's tüvel ta-

lálni a' dolgot; ha pedig, a' fenforgó tárgy' jóléte néha hallgatást parancsola, szükségtelen nem beszélni.“ (1) 'S valóban az Irónak, miként a' Szónoknak, érteni kell az hallgatás' mesterségét is. Minden ismeri, de talán kevés követi emez intő deák kitételt: „Si tacuisses, philosophus mansisses:“ mit Herder illy gyönyörűn mond:

„Lerne schweigen, o Freund! Dem Silber gleichet die Rede,
Aber zu rechter Zeit Schweigen ist lauter Gold.“

Nem hozom fel, mennyire megelégedett a' Kardi-
nál-Primás az Unitáriusokkal, mikor Erdélyi Püspök volt: elhallgatom, hányszor és minő dicsérettel beszéle rólok a' — — — Fő-Káptalan' egyik Díszé — — — — és csupán ezt mondom: „szóljon vagy írjon bár valaki nem kedvezőleg az Unitariusokról, — ezek is emberek, — ezek is Magyarok és így véreink — és ezek is keresztények, mert azt, ki közülek Római Katholikusszá lesz, nem szokták megkeresztelni: 's esszerint az Unitariusok' keresztelkedése tökéletesnek van elismerve. Azt pedig kiki tudja, hogy a' kereszttség az egész kereszttyénség' alapja. — — — — —

A' Tanultak' beszédei, leginkább pedig az Irók' könyvei segítik, táplálják a' köznép' gondolkozásmódját. — Itt nekem alkalom szerint közlenem kell egy nem-megvetendő tapasztalásomat. 1820. Sept. 28-dikán, Pesten a' két oroszlánál levő vendégfogadóban ebédlek. Az alatt míg asztalomnál ülnek, több falusi jól öltözött magyar paraszt és

(1) Lásd: Galantai Balogh János' életrajzában, lap 17.

Pest Vármegyének egyik húszárja formaruhájában az ebédlőbe beköszönének, és magoknak egy szegletben levő kerek asztal körül rendre helyet foglalának. A' tisztelkedő idegen - nyelvű Pinczés azonnal oda repüle 's kérdé: „m i p a r a n c z i?“ „ „négy iccze Budait, és nyolcz portzió sültet és jó házikenyeret“ „ felelének ök. — Meglön: — és az hangos beszelgetésre melegült Vendégek magoknak jó órát kezdének csinálni. — Egyszer az egyik falusi ember így szóla; „mí könnyen vígadunk, mintha se (se m m i) bajunk nem volna; pedig olyanok vagyunk, mint a' kinek a' háza ég, és maga benne ül és nevet.“ „ „Micsoda?“ „ kérdé az Húszár: „nyomorúság, per, édes Földim, melly minket a' dolog' idején ide behajta: ugyan nem tudna e Kigyelmed bennünket egy jó Porókátorhoz utasítani? már hon hallottuk jó híreket az öreg Szathmárynak, Stettnernek, Kubinyinak, Hanzélynek; de nem tudjuk, mellyikhez folyamodjunk a' négy közül“ viszonyzá a' Falusi. Mire az Húszár: „ „próbálják meg Kigyelmetek mind a' négyet és a' mellyik közülék olcsóbban vállalja a' munkát, annál hagyják a' pert.“ „ „Nem olvasná e el Kigyelmed egyik igazságunkat, mit a' mí jó Tens Szolgabiráánk Urunktól kapánk a' múlt héten, ki azzal biztatott, hogy Isten' segedelmével meg fogjuk nyerni, a' mit keresünk — mert egyenesen úton járunk“ kiadá a' Falusi: „ „Elolvasom biz' én örömet, ha magyarul van írva,“ „ „mondá az Húszár: kinek a' Falusi midőn egy hosszú levelet általnyújtana, ezeket szólá: „a' mí jó Szolgabiráánk Urunk úgy tud magyarul, mint mí; kitől el nem vettük volna ezen írást, ha magyar nyelven nem írta volna; mert mit tudnánk — az olly igazsággal csinálni, mellyet nem értenénk!“ Az olvasás közben ugyan az illy észrevételt tön: „bizony jól tud Kigyelmed olvasni!“ mire a' jó bortól hevült Húszár: „ „hm! Ari-

ánus könyvnek kellene annak lenni, melyből én nem tudnék olvasni.“ “

A' szegény beatus simplex nem tudá, mit monda, de engem, még akkor csak öt hetűs Pesti lakost, igen is figyelmessé tőn arra — mit bölcs Olvasóm magától könnyen kitalálhat. — Az Arianus nevezettel gúnyolt Unitariusok mind magok, mind könyveik egyről egyig magyarok; és így ezeket olvasni semmi mesterség annak, ki magyarul tud és olvasni tanult. —

1822. egy igen kedves- emlékezetű napon, tudós Báró Prónay Sándor, Berzsenyi Dániel' nagyhírű Költőnk' megkoszorúzója, Orvos-Doktor Kovács Mihály, Horvát István, néhai Kulcsár István és Vitkovics Mihály, és Prepeliczay Sámuel külön vallásu, de a' magyar nyelvet és tudományosságot egyformán szerető 's a' közvirágzatra buzgón munkálódó Tudósainkkal együtt engem is nyájos, becses asztalához méltata. Ebéd előtt, alatt és után szakadatlan hazai tárgyakról folya a' klasszikai beszéd. A' mí derék Horvátunk a' természettől kapott és kimívelt mély belátása szerint a' többi között azt fejtegeté, hogy, ha negyven, ötven ezer ft. tőkepénz volna készen, mit öszveszerezni nem volna bajos; — annak kamatjával sok jót lehetne tenni az honi nyelvre nézve: — ő ez által a' „Magyar nyelv-mívelő Társaság“ felállítására czélt. — A' szűk hézag miatt minden egyéb Szépet elhallgatván, még csupán ezeket jegyzem meg: „nekem szerencsém lön egykori tanulótársam Körösi Csoma Sándor' életét az asztal felett röviden elszólni, 's a' valaha Erdélyben lakott Báróval szeretett szülőföldemről magányosan beszélgetni. A' lelkes Férjfiú idvezült Hitveséről, ki nemcsak a' Gróf Teleki Háznak, hanem az Erdélyi Asszonyságoknak is egyik Fődísze, Főcékessége vala, előttem könyűs szemekkel emlékezék. — És nekem, az hasonlólag megindúltak,

legottan eszembe ötlék Kazinczy Ferencz' remek Epigrammája:

„Elmaradás, te vagy a' keserű; ah, együtt halni
'S a' szeretett társsal szállani sírba nem az!
Ezt kértem, 's nem adák meg az Istenek. Így
lön ezentúl

Nékem az élet halál, 's bánat az édes öröm.“

A' tisztelt Báró a' többi között ezt beszélé:
„egy pár tízed előtt az Erdélyi Unitariusok' Superintendense engem meglátogata, kitől midőn kérde-ném, „micsoda nyelvet beszélnek főpásztorsága alatti Hívei? „ilyen feleletet kapék: „„az én Híveim mindnyájon m a g y a r u l beszélnek — és hála Istennek! magam sem tudok egy szót is németül.““

Itt meg kell jegyezmem, hogy 1660. Lengyelországból az Unitariusok kiűzetvén, ezeknek egy része Erdélybe vonta magát; hol ez vallását szabadon gyakorolhatván, in signum gratitudinis m e g m a g y a r o s o d o t t. Végre az Erdélyi Unitariusokról egyáltalában erősíthetem, hogy közöttük igen sok tanult Férjfiú van, kik a' jelenkorban a' külföldi mívelt nyelvek' tanulására is elegendő időt fordítottak. —

Justinuszban említetik valahol egy igen ritka Cométá — ez igen ritka Cométához hasonlónak lenni állítom nálunk a' „Magyar nyelvmívelő Társaságot“, mellyről, hízelkedés nélkül el mondhatni: „mindeneknek szemei tereád néznek.“ — Én is hazafiúi tisztelettel reánéztem, körültekintettem, megvizsgáltam azon dicső Intézetet, melly a' közértelmességnek, egyesülésnek 'stbb. hatalmas eszköze — 's könnyű képzelni, hogy ott sok fényt találék. — Azonban szokott egyenességgel és bátorsággal megvallom, hogy ottan egy előre nem - képzelhetett árnyékra akadék. —

Mikor hazafiságról tétetik szó, kárhoztatom, utálok a' cosmopolitismust, mivel a' Cosmopolita jó hazafi teljességgel nem lehet. — Az Erdélyi

Muzeum' IX. Füzete' 189—190. lapjain Kazinczy Ferencznek a' többek között eme' bölcs szavait olvassuk: „Berzeviczy (Gergely, a' „de conditione rusticorum in Hungaria“ nevű munka' Írója) nekem 55 esztendő olta barátom, 's ötlet nálamnál senki sem szeretheti jobban, de Berzeviczy kétségen kívül felelte sokat mondott azon munkájában, a' mi nem úgy van, 's a' mi, Nemzetünket legméltatlanabbul gyalázza. Az ő exotikai műveltsége miatt nem leli fel magát kénye szerint közöttünk, ő előtte a' Nemzetiség, semmi, mivel az, a' mint ő tartja valami félszegség, 's mivel minket Magyarokat (tulajdon szavaival akarok élni) Nemzetnek sem néz. Ő cosmopolita, 's a' kereskedés, előtte legfőbb, ezért ő minden egyébről lemondana. Olly gondolkodás' módja, mellyet ha tudnék valami rosszat másnak kívánni, ellenségeinknek kívánnék. Berzeviczynek Karthagóban kellett volna születni.“

„Fogadja el a' Báró Úr, nemes lelkű férjfi, tiszteletemet, 's áldja meg az én derék, becsületes és hív Nemzetemet is. Széphalom, Januar. 13-dikán, 1817.“

Ugyan ott áll Báró Hormayr' hasonló bölcseségű válasza, mellyből a' következőket közlöm:

„Egészen szivemből van az kiírva, a' mit az Úr a' Nemzetiség és Cosmopolitismusról ír. Ezen utólsót halálban gyűlölöm. Megfojt ez egészen minden polgári, minden katonai virtust, 's csak azon nyomorúltak' mentsége, kik a' magok körökben semmi Jót 's Nagyot vagy véghez vinni nem tudnak, vagy nem akarnak. A' Nemzetiség tart fen 's éleszt mindent. Egy Nemzet sem érzi ezt olly erősen mint a' Magyar 's a' Tyrólisi. Én az Úr' Nemzete ellen minden lehetséges Bécsi előítéletekkel tele voltam. Sorsomnak különös folyása által 1815. megismertem a' Magyarat 's megszerettem. Bécs, Febr. 20-dikán, 1817.“

Valamint gyűlölöm a' Cösmopolitismuszt a' polgári életben, úgy szeretem, úgy ölelem azt a' tudományos világban; itt sem nemzetre, sem valásra nem kell tekinteni: itt csupán az érdekmet, valódi érdemet kell nézni, mit Felséges Urunk örök sinórmértékül kegyelmesen parancsolni méltóztatott. — Noha én csak a' „Világot“ (lucem, lumen) kívánom recenseálni, 's nem a' „világot;“ (mundum) mindazáltal szó nélkül nem hagyhatom, hogy a' Magyar nyelvművelő Társaság' Tagjai között egyetlen egy Unitáriust sem lelni: holott az olly buzgó Férjfiak és derék Irók, mint Molnos Dávid, Aranyos - Rákosi Székely Sándor (az Erdélyi Muzeum' Dolgozótársai) 's mások méltó figyelmet, megtiszteltetést érdemelnek. —

„Siker után legjobban ítélhetni.“ — Érdemes Olvasóm oda fen látá, 's egyéberánt is tudni fogja, hogy Döbrentei Erdélyben volt lakása alatt, minő könnyen, és melly gyönyörű előmenetellel egyesíté a' magyar nyelv' és tudományosság' virágzására a' megnevezett négyféle hitvallásu Tudósokat. — Szabad lesz tehát tisztelettel kérdenem, hogy mi Erdélyben Magyarországi Nemes által téteték, és nem olly régen téteték, azt Hunniában miért nem vala jó, vagy tanácsos cselekedni, 's épen olly időben, midőn az egyesülést hírleljük? — „qui vult finem habere, debet etiam media adhibere.“ — Én jó példákért soha sem megyek a' külföldre, míg a' két Testvérhaza' hív öszvehasználtása által az érdeklett tárgyban az igazságot kifejthetem, világosságra hozhatom — mert azt hiszem — „gratius ex ipso fonte bibuntur aquae:“ itten azonban pro superabundanti el nem mellőzhetem, hogy — a' Ménusz melletti Frankfurti Természetvizsgáló-Társaság az Egyptusi Vice-Királyt (a' nem-keresztyént!) Tagjának kinevezte, 's neki a' szokott Diplomát megküldötte. —

Mind azoknak, miket Erdélyről és külön Hitvallásairól 'stbb. megkívántató szelídséggel előbocsáték, a' gondolkozni szerető Olvasó hasznát tudja venni, annélkül hogy a' következtetéseket is magamnak kellene előtte felfedeznem. —

Azon állítás, „*úgy mint valaha tán a' paradicsomban szinte minden a' természetre van bízva*;“ lap 90. eme' gondolatok' felhozására ébreszt. Gróf Dessewffy József, ki Január' 13-dikán, 1771. Krivjánban, Sáros Vármegyében született, tízenhatodik esztendő's korában latin versekbe foglalt életírásában így festi szülőkönyékét;

„Quam sinuosa mihi Patria est, quam montibus
altis

Horrescit nigris late fuscata sub umbris.

Hic montes inter sylvas, et frigora natus.

Dulcis terra bono sterilis quoque
patriae Civi.“

'S az Erdélyi Múzeum' IX. Füzete' 186 — 189 lapjain egy, magát meg nem nevezett nemes-lelkű Magnás,

„HOGY KELL A' HAZA IRÁNTI VONSZÓDÁST TERINTENI, 'S MIÉRT SZÜRSÉGES A' VÉGETT BUZGÓSÁGOT ÉBRESZTENI?“ czím alatt igen becses gondolatokat közlött, miket Olvasóimnak ajánlok.

Mennél többel bír valaki, annál többel tartózik hazájának; mellynek javára az olyan mennél kevesebbet tőn, annál inkább vétkezők ellene, 's tulajdon bodogsága ellen. Előttem a' birtokosok honunkban, olly kereskedő-társasághoz hasonlítanak, mellyben csupán azon actionáriusok osztozhatnak idomzat szerint a' köz nyereségben, kik több vagy kevesebb tőkepénzeik mellett szoros kötelességeiknek teljesen megfeleltek: kik pedig tartózásait elmúlatták, vagy semmit sem nyernek, vagy még idomzatos veszteséget is szenvednek, mikor a' szorgalmatosok nyereséget húznak. Sze-

retnék annak szeme közé nézni, ki a' rossz actionáriust, vagy rossz gazdát sajnálni tudná azért, hogy ő a' mások' izzadása által szerzett javakban nem részesítettik!

Ha taláztatnék, ki mondaná, hogy embernek ott kell laknia, hol az életkellemek legtöbbek; ez nem volna egyéb, mint a' Cosmopolitismus' felhőjéből lerántott okoskodás; mert hiszen ha az való volna, úgy minden halandónak az Olaszföldre kellene sietni. — Azonban Európa' mindennapi története tanítja, hogy a' Lord Angolországban, a' Pair Franczországban, a' Ritter Németországban 'stbb. lakik. Minthogy — „*Hibát találni könnyű; jobbat 's jobban eszközölni nehéz.*“ (lap 117 és 118) — állításomat gáncsolni lehetne azzal, „hogy a' neveztem országokban az életkellemek nagy tökéletességre vannak vive, 's ezért képesek az honfiakat szülőfölkökhöz édesíteni:“ mire én előre azt mondom: „,,a' Lord kedvelne narancsfák között sétálni, vagy mellettük utazni, miben Olaszországban a' Szalámi-árulók is részesülnek; de reá nézve még az a' fájdalmas, hogy otthon szilvafát sem láthat: — és ha gyümölcsre van szüksége, illyet Franczországból kell várnia, vagy vitetnie, mi olcsóba nem kerül; — kinek kívánsága a' történhetett szűk év, vagy tengeri vihar miatt gyakran kevésbé, vagy nem mingyárt elégíttethetik ki.“ — Az említett három Országban az életkellemekre nézve annyi tétetett, mennyit a' külön éghajlatok' és földek' minéműségéhez képest tenni lehet: de minden jó az hazafiak' honülése 's czélerányos szorgalma által esék! mert Ádám olta a' föld mindenütt magától többnyire bógácsot, csalitot 'stbb. teremvén, az életkellemeket nem adja olly könnyen, mint a' vizek a' képzelt fiút. —

„Nihil est ab omni parte beatum és nemo est ab omni parte beatus.“ Olaszország sem bír mindennemű életkellemmel, és annak lakóji is tud-

ják kisebb, nagyobb mértékben, hogy tökéletes boldogságok nincsen, mert ez lehetetlenség.

Hazánk a' természetből paradicsomnak van rendelve, melyet az Egyházi Rend, az honélő főrendű Birtokosok, Nemesség 'stbb. mesterségesen is azzá akarnak változtatni, 's e' részben igen számos és igen szép előmenetek tétettek, és mostanában is tétetnek. Idvezült Gróf Károlyi József Szatmár Vármegyében az Ecsédi tót kiapasztatá, 's a' „sterilis — palus prius“ — helyén most arany kalászhok rengenek. Idvezült Gróf Festetics György a' nemzetiség' és gazdaság' gyarapítására intézett sok nagy tette között Keszthelyen a' Georgicont állítá fel. A' Nádor-csatorna Országunk' szeretve tisztelt legfőbb Tisztének halhatatlan nagy nevét, és az annak felállításában részt vett Birtokosok' emlékezetét örökre hirdetendi. A' Cardinál-Pri más a' Szent Péter' temploma' mását építteti Esztergomban, és mennyi ember kap munkát, és élelmet a' Basilica' emeltetése által, melly egykor magos dísze lesz hazánkknak!!

Mikor az honlakó hazafiak' buzgóságát az hazá' virágoztatására időről időre emelkedni tapasztaljuk, és jól tudjuk, hogy „Agricultura est nostra nobilitas, sunt nostrae divitiae et intertentio;“ nem lehet meg nem ütödnünk azon, hogy némelly exotica culturájú 's excentrica ideákkal teljes honos hívatal, és így az hazára háramlandó dicsőség nélkül a' külföldön tölti szinte egész életét. Ez által teljesedik be annak jószágaiban amaz állítás, „*hogy úgy mint valaha tán a' paradicsomban szinte minden a' természetre bízatik:*“ mert ő, az honfeledett, kinek a' mesterséget, műveltséget 'stbb. terjesztetni kellene, mint egy önkényes *Beduin*-fi (1) egyik idegen országból a' másikká kóborol.

(1) Lásd: Világ. lap 535.

Örömmel szemléljük, hogy számtalan kristályforrásoknak a' fáradt utasoknak, szorgalmas munkásoknak, 'stbb. egészséges, újjá-szülő vizeket nyújtanak, és ezernyi ezer kigyózó csermely, séd, patak termékenyíti hazánk' földét. — Esszerint csupán az árok látszanak hálátlanoknak lenni, mellyek honunkból a' külföldre kirohannak. — De a' gondos anyatermészet itt sem hagyja bennünket vígasztalás, haszon nélkül. Ezek a' nagy folyók belső 's külső kereskedésünk' véghetetlen segédei, mellyek miután a' tengerbe ömlöttek, innen a' földnek milliónyi titkos üregein, miként a' vér az ember' táplálására a' test' erein mindenfelé kereng, híven visszasietnek hozzánk, kútainknak 'stbb. kiapadhatatlan bő forrásokat adni.

A' leirtam lelketlen vizeknél hálátlanabbak azon honosok, kik tanulás', tapasztalásbeli hasznos foglalatosságok, vagy hivatalviselés nélkül a' külföldön lődörögnek. Ugyan is ők, kik hiú álmodozásaikban az merik vélni, hogy nekik „*meliori ex luto finxit praecordia Titan*”; honokat, szülőföldeket, polgártársaikat, rokonaikat, barátait a' 'stbb. elhagyják, örökre megvetik. —

Kik ha néha' napján, ezeriben egyszer köztünk megfordulnak, nekik, minden visszásnak, durvának, pipa — vereshagyma — foghagyma — júhászbunda — szagunak 'stbb. tetszik. — Magamnak is volt több ízben szerencsém illy gyönyörű megjegyzéseket hallani hazánkról. — En, ki az ollyas bántó kitételeket soha el nem tűrhetém, midőn kérdeném, „miért nem hagyják az olly gúnyoló hazafiak temérdek jóvedelmeiket köztünk — mivel ha hazánk rosz-szagu, úgy azok is rosz-szagúak?” — legottan illy feleletet kapék: „*lucri bonus est odor ex re qualibet.*” “

Egy más kérdést gördítenék tehát elő, — ha ezzel is úgy nem járnék, mint az elsővel — „mi különbség van a' szóba vett honosok és a' külföldre

küldeni szokott pióczáink között?“ „Ezek eliesen vitetnek ki a' külföldre, 's itten némelly nyavalyások' gyógyítására használtatnak; mí pedig, az azokkal való kereskedés által minden esztendőben szép somma pénzhez jutunk. — Amazok ellenben megtelve mennek ki, 's idegen helyeken való pazérlásaikkal mind önmagoknak, mind hazájoknak tetemes kárt tesznek.“ — Az Alap mondások' III. Füzetkéje' 20 — 21. lapjain ez áll: „Külföldön hivatalos foglalatosságok nélkül tartózkodni szerető Honosink és költöző-madaraink között eme' különbség van: ezek bekeletkor a' következő hideg elől meleg tartományokra utaznak és tavasszal hozzáuk visszatérnek; azok pedig a' mosolygó kikeletkor, mikor tudnillik az Hollandiai meleg házakban jól telelt erszényeik buja arany virágokkal díszlenek, bennünket elhagynak, és késő ősszel, a' zúzos tél felé, mikor tudnillik lapos erszényeiket az idegen éghajlat kilyúkgatta, melegedni, 's rongyaitkat levetni Honunkba visszajönnek.“

Nem szégyen dolgozni, 's dolgoztatni; de szégyen a' külföldön minden nemes foglalatosság nélkül kószálni, 's a' magyar pénzt haszontalan elherdálni. — Erdély azért *kert*, mert az odavaló Főbirtokosok otthon élések által azt *kertté* lenni segítették. — Magyarország is egészen *kertté* változtatand, ha minden Főbirtokos, kinek külföldön hivatalos kötelessége nincsen, itthon fog lakni, 's igyekezni polgári felséges rendeltetésének ama' dicső kérdések' „mi vagyok én és mi az én hazám?' stbb. practikai megfejtése által megfelelni.

Há a' Földesúr jobbágysait és ezek azt ismerik, ebből kimondhatatlan haszon háramlik mind a' két részre. Az hová tovább meggyőződik affelől, hogy a' Parasztok is emberek; és ezek előbb, utóbb tapasztalják, hogy a' Földesúr őket gyermekeinek tekintti. Az a' sok Urbarialis keserves panasz nagyon megapadna, ha sok Földesúr az hazaszereteten épült életbölesesség, az hazában élés által azoknak

számát valahára apasztani kívánná. Mennyi keserű panasz tétetik most az ollyas Földesurak ellen, kik sokszor a' sérelmeknek csak annyiban okai, mennyiben tiszteikre nem vigyázhatnak! — mert hogyan vigyázhatna valaki idegen földön, a' gyönyörűségekbe merülten arra, hogy ötven, vagy száz, és néha több mértföldnyi messzeségre árván hagyott jószágaiban mik történnek az ő nevében — és az ő kárára — 's szegény jobbágyai' nyomására? Minden Földesúrnak nagy gondot kell fordítani magára, 's jószágaira, mert ámbár a' magyar Rendek igen szánakozók, de azt soha sem fogják cselekedni, hogy annak segedelmeket nyújtsanak, ki a' külföldön tett pazérlása miatt elszegényedett. — A' Partis primae Titulus nonus egyformán árasztja ki áldását minden földesúrra; de azzal a' józan ész szerint csak helyesen szabad élni, visszaélni pedig teljességgel nem.

Melly dicső említni a' Római történetekből egy Cincinnátusz' nevét, koránt sem azért, hogy — Dictator volt, mert Dictatorok mások is voltak; hanem egyedül azért, hogy ő az ekeszarv mellől emeltetett arra a' legfőbb hatalomra! Angolországban egykor a' legelső Miniszter nem szégyenlett serfőző lenni, hogy maga 's hona' boldogságát elővigye. Minden Európai Uralkodó-Ház' magos Tagjai valamelly mesterséget szoktak tanulni, melly által a' népeket arra serkentik, arra intik, hogy a' mesterségeket 'stbb. szeressék.

Gróf Dessewffy Sámuel bőr- és dohányfábrrikákat állíta fel honunkban, mellyek mind ezt, mind ötet magasztalják. Az hazafi Bars Vármegyében Kis-Tapolcsánban jártakor tisztelettel telik el Gróf Keglevics János Fő - Ispán eránt, ki angol- és olasz-ízletű kastélyával architectúránk' tökéletesítésére olly gyönyörű új példát ada. Gróf Festetics Imre Vas Vármegyében Patthonban, Gróf Zichy Károly Pozsony Vármegyében Czéferen — ki tót

jobbágyait szelíd eszközök által magyarosítja, 's Gróf Haller János Fejéregyházán Felső-Fejér Vármegyében Erdélyben, és más Főbirtokosaink, kik a' nemzeti gazdaság' gyarapítására meggyűjtött szövetnekekkel mennek elől, tőlünk hálát érdemelnek és nyernek.

A' Vendégfogadókról egy, két szót. Igen örülök, hogy magának a' Grófnak előadásából kisűl az, hogy nemcsak ott, hol magyarok a' fogadósok, hanem egyebütt is, hol ilyenek nincsenek, roszaik a' Vendégfogadók. — De rossz fogadók a' külföldön is léteznek. — És az itteni jószágokban is szintúgy hallani *rossz árokrul, kevés jövedelmekről, vízáradásokrul, mételyről, döghalálról* 'sthb. mert micsoda Istenség adott valaha exclusivum Privilegiumot a' külföldnek, hogy ezt semmi phyzikai rossz ne érhesse?! — Hacsak közelebbről valami titkos assecuráló egyesület nem állott össze az egekben! mit én porféreg nem tudhatok. —

Ha egy uri Ember télben (mikor *nincs híd*) Budáról Pestre, vagy innen oda a' Dunán által kíván menni, annak a' *nép salakjával birkozni* épen nem kell; mivel a' révészek kalap-levéve magok futnak elébe, jól tudván azt, hogy tőle annyi ajándékot fognak kapni, mennyi fizetést az egész *nép salakjátul* nehezen kaphatnának. — Egyáltalában meg kell jegyezmem, hogy télen, nyáron, tavasszal, ősszel az egész országban örvendenek a' komposok, révészek, hajósok, ha kocsit, hintót látnak, feléjek közelíteni, mivel a' köztapasztalás szerint az a' Rend, melly fizetni nem tartózik, generositásból tíz, húsz annyit szokott adni az általvitelért, — és teljességgel nem olly keveset, mennyi a' meghatározásoknál fogva járna. — 'S íme a' Partis primae Titulus nonus-nak melly jótévő következése van az azzal bölcsen élő Rendnél!

Érintetlen nem hagyhatom továbbá, mi lap 92. a' *moralis állásról* említettik. Minden, ki hazáját

bebizonyított jó cselekedetei által megbecsüli, a' Nemzetnél érdemlett fényben van: melly az honfi eránt egyedül azért, hogy ötet talán puhább bölcsőben rengették, mint másokat, bizony semmi tiszteletet nem érez. Ki fényt vadász, attól megkívánják, hogy dicső tettei által a' Nemzet' fényét előbb magosítani iparkodjék, melly aztán olly haláson lövelli vissza reá a' ragyogó sugárokat. — Csupán érdem által nyerhetni meg a' Rórmány' kegyelmét is.

Az az *erős méreggel* irt kitétel, „a' velem egyrendűek (Magnások) nagyobb száma hosszas semmirevalósága által 'stbb. mint a' „Világban“ majd minden nyomon előöltő *legkínzóbb vágások* egyike bár kimaradott volna! mert minek „saevire in propria viscera?“ 's épen olly munkában, melly által Gróf Dessewffy József, Hazánk' és tudományosságunk' egyik földiszű Magnása is a' földig lealacsonyíttatik! — — — —

Minekutána a' tölem nagyon tisztelt Gróf tetemes vastagságokkal illeté az egész Nemességet, mert azok a' bizonyos parentheziszek — mellyek talán némű salvatoria clausuláknak nézethetnek — igen csekély balzamat nyújtanak, azt hinnünk, hogy a' Gróf az egészet sérteni nem akarja; most a' Magnások *nagyobb részét hosszas semmirevalósággal vádolja*. Nem érdemes Olvasóimat, hanem a' kímélés' tekintetéből egyedül az érdemes Grófot bátorkodom kérni, hogy bölcsesége szerint ítélje meg maga, ha ez az eddig soha nem látott kemény írásmód illő e, hasznos e, igazságos e? — Ha a' Gróf' könyvében azt látnám, hogy maga az Haza — a' Nemzet — jóknak festetnek, és csak némelly egyes Hazafiak' *hibái 's előitéletei* a' legkitetszőbb színekkel azért rajzoltatnak, hogy ezek eltörülttven, amazok még nagyobb fényben ragyogjanak; bizonyomra mondom, recensensi tollat kezembe nem fogtam volna, mert rég tudom, hogy „nulla

regula sine exceptione.“ De mikor fájdalmas érzéssel tapasztalom, hogy az egésznek vélt *hibái 's előítéletei* egyenesen regulául tétetnek, és Hazám' és Nemzetem' jó oldala csak microscopiummal nézhető igen igen parányi exceptionának gyanítatik, mostani munkálódásomat soha meg nem bánom, sőt még végórám' ütésekor is nyugodt lélekismerettel fogok a' nagy Bíró' ítélőszéke' elébe járulni. — Rég megtanultam azt, mit a' Gróf is kimondott, „veritas odium parit;“ vagy a' mint az a' Magyarok előtt ismeretes, „szólj igazat, betörök a' fejed:“ de mégis megvallom, hogy talán csak az emberevő Kanibálok' egész hazáját lehetne minden kímélés nélkül leírni. —

Ha elhallgatom is azt, hogy a' derék Gróf az 1825/7 - diki Országgyűlésen eme' megszólítással „*Felséges Haza!*“ gyakran éle, 's azon innen kiadott két munkájában ama' kifejezéssel épen ellenkezőt igyekezék bebizonyítani az honról; teljességgel el nem mellőzhetem, hogy a' „*Világban*“ ugyan azon Hazát, mellyre nézve a' múlt 1850 - diki Országgyűlésen az említett kitévelt nem egyszer ismételé, — ámbár az Haza a' maga régi formájában híven megmaradott, és így az „Hitel-ben“ előadott módok szerint legkisebbet sem változott! — annyi képen (mivel nem akarom a' sok keserű epithetont előidézni) *alacsonynak* írja. Hogy olly munkában, melly a' Gróf Dessewffy' Taglalatjának megczáfolására van kiadva, mimódon fordulhasson elő egy harmadik — az ártatlan Haza — melly tavaly olta rosszra nem lett és nem is lehetett — azt én teljességgel meg nem foghatom. — Midőn akaratom ellen is eszembe jut az Ezóp' ártatlan báránya. —

A' bölcs Kormány a' magokat érdemesített magyar Magnásokat valamint ezelőtt, úgy ma is fényes hivatalokra emeli: kiknek számban annyi dicső Férjfiút látunk, hogy a' jelenés Történetira-

tunk' és századunknak valódi díszére vál. Az 1790-diki Országgyűlésen terhes környületekben hozott igen nevezetes Törvényezikelyeink az akkori Juxdex Curiae néhai Gróf Zichy Károlynak (1) igen jeles előlülőségére az Hazafiakat örökre emlékeztetik. Ha jelennen nemcsak Honunk', hanem az egész Ausztriai Bírodalom' Fő-Igazgató — 's Kormány-székeit 'stbb. megvizsgáljuk, hálával telünk el az Uralkodó' Kegyelme eránt; ugyan is az Horvát-országi Bán Maros-Németi 's Nádaskai Gróf Gyulay Ignác, az udvari Hadtanács' Elölülője. Nadasdi Gróf Nadasdy Mihály 'stbb. Fináncz-Miniszter. A' Londoni Udvarnál Herczeg Eszterházy Pál, és a' Párizsinál Gróf Apponyi Antal császári királyi Követek. Ha az Egyházi Rendet vesszük, Báró Szepessy Ignác Pécsi, Gróf Nadasdy Ferencz Váczi 'stbb. Püspökök. Az Ország' Zászlócai között Gróf Cziráky Antal Ország' Birája, Herczeg Eszterházy Miklós a' Testőrsereg' Kapitánya, Gróf Amade Antal Ajtónálló -, idősbb Báró Eötvös Ignác Pohárnok —, Gróf Illyésházy István Asztalnok — Gróf Zichy Ferencz Fő Lovászok-Mesterek 'stbb. Gróf Zichy Károly (a' néhai Miniszter' fija) a' királyi magyar Kamara' Elölülője, Báró Malonyai János és ifjabb Báró Eötvös Ignác Pro-Cancelláriusok 'stbb. A' mélyen tisztelt Világi Férjfiak egyszer'smind Fő-Ispánok is, kiknek koszorújához tartóznak még a' négy Kerület' betűrend szerinti Vármegyéjinek Fő-Ispánjai, úgymint; Gróf Györy Ferencz, Gróf Keglevics Gábor, Báró Révay János, Gróf Zichy Ferraris Ferencz, Gróf Nadasdy Leopold, Herczeg Batthyány Fülöp, Gróf Schönborn Ferencz Fülöp, Gróf Csáky Károly, Gróf Majláth Antal, Báró Orczy Lő-

(1) Ez a' nagy Férjfiú — az Ausztriai Bírodalomnak soká volt igen híres Minisztere, — meghalt 1826. Sept. 28d. kinek életét egykor tölem kapni fogja az érdeemes Olvasó-Közönség.

rincz, Herczeg Grassalkovich Antal, Báró Püchler József, Gróf Teleki József, Gróf Almásy Ignác, Gróf Berényi Gábor'stbb. — Mária Anna Karolina Ő Felségének az ifjú Királynének Herczeg Odescalchi Innocens, Ő császári királyi Főherczegségének Sófianak Gróf Széchenyi Lajos, Ő császári királyi Főherczegségének a' Nádornak Gróf Festetics Albert Fő Udvari Mesterei'stbb. Ki a' még elő nem számlált Igazgató-székeket'stbb. úgy a' katonaságnál szolgáló Magyarokat is vizsgálni akarja, forgassa az illető Schematismusokat, melyekből azonnal látni fogja, hogy a' Magnások az Udvar' Kegyelmeivel igen is élnek. Azt talán csak senki sem fogja kívánni, hogy Ő Felsége minden Magnást hivatalba helyeztessen, mert ez lehetetlenség volna. — Itt egy általános észrevételt. Juris Corpusunkban számos törvény fordul elő, hogy hazánkban csupán Magyarok viseljenek hivatalokat; mit szeretve tisztelt Királyunk nemcsak megtartani, hanem még ezen felül olly kegyelemmel méltóztatik az hív magyar Nemzethez lenni, hogy ennek fiai közül sokakat a' Maga többi örökös Tartományaiban is tisztségekkel ajándékozzon meg. Ez alkalommal példákra ki nem terjeszkedem, hanem röviden ezt óhajtom: „legyünk háládatosok a' Kormány eránt, melly velünk valóban atyai módon bán.”

Még egy más jus publicumbeli észrevételt is ide mellékelek. Sarktörvényeink szerint vannak hazánkban az úgy nevezett *ex officio* Magnates, kiket nem a' születés tett azokká, hanem egyedül az érdem. Hálával emlékezik minden jó Hazafi néhány Ürményi József és Szentiványi Ferencz Ország' Bírójáról, kik közül az első Miniszterségre is emeltetett volt. Jelenkorunkban a' magyar szent korona' Őre's így az Ország' Zászlósa Végh István, a' Rendek' Elölülője Majláth György, Tihanyi Tamás, Ghyecz József, Almásy József, Lánczy József, Szilassy József, Szegedy Ferencz, Boronkay Ignác,

Pécsy János és Lányi Imre, mint Fő-Ispánok, hivatalbeli Magnások, és ennél fogva a' Magnások' Tábláján és mindenütt, mint Dignitariusok elsőséggel bírnak a' csupán született és hasonló hivatalbeli méltóságokban nem levő Magnások felett.

A' Gróf lap 92. egyenesen az igazgatást vállalja, midőn így szól: „*az országos erőmű lassu forgását*”; az élő Istenért minek már ez is! bizony félek, hogy még az egek ellen is fogok valamit lelteni! — „Moderata durant” szüntelen tartó mérsékletben tenyészik minden polgári Jó 's Szép. Mennél sebesebben forog a' Státuserőmű, annál hamarabb elkopik. Nemzetünk pedig még igen soká akar élni, 's régi Alkotmányát mindég fentartani igyekszik: mikre éppen a' mostani sem nem sebes, sem nem lassú forgás szükséges — *medium tenuëre beati*! Mentsen Isten valami katonás igazgatástól, melly országos erőműünket egy pár év alatt egészen elkoptatná! Emlékezzünk vissza Rómának azon idejére, mellyben Császárok uralkodtak, ha a' mai Európa' mindennapi történeteit látni elmúlasztjuk.

Eme' kitétel ugyan lap 92. „*a' legdúsabk szegénységét*” a' valahai századokban az olasz költőknél szokásban volt oximoronokra emlékeztet. — Hogy „*Irus erit subito, qui modo Croesus erat*,” azt tudom; de illyes kifejezést „Croezusznak, a' legdúsabbnak, Iruszi szegény állapotját,” soha sem olvasék. Ha legdúsabb Honfiainkat Rothschilddel összevesszük, azok ehhez képest bizonyosan szegények. Ha pedig legdúsabb Honosinkat a' kisebb értékű Birtokosainkkal hasonlítjuk össze, akkor azok bizony gazdagok, igen gazdagok. — A' Gróf kifejezését, ha szabad volna, így szeretném változtatni: „*némelly roppant terjedékű birtoku Magyar' szegénységét*,” és ez igen hihető, kivált ha ez már a' Rothschild' tutelája alá adta magát. — Itt eszembe jut előrelátó Elő-

dink' törvényhozásbeli bölcsesége, hogy tudnillik, hazánkban a' külföldiek egyáltalában jószágokat ne bír hassanak : mi ha nem volt volna, már szinte az egész Ország az angol 'stbb. banquierek' markokban volna, 's a' mai magyar Földesuraknak vagy zselléreknek kellene lenniük, vagy itt hagyván napkeleti hű kardjaikat és lovaikat pörén gyalog vissza-költözniük Áziába. — Ezért nem olly könnyű tenni, mit a' Gróf lap 409. felhoz : „*hogy a' titulus nonus partis primae annyira javíttassék, hogy annak sinuosításai közt, senki, első herczegtül kezdve a' legtehetetlenebb nemesemberig, ne bujhassék el, hanem minden rendsértő legrövidebb uton 's egyenlőn érezze a' nemzet-hozta törvény hatalmát.*” — A' Nemzetnek mindegy akár Pál, akár Péter bírjon valamelly jószágot, csupán azt kívánja meg ettől, „*ut sit capax possidendorum honorum.*” — Hogy mit fog cselekedni a' jöendőbeli törvényhozás, azt én nem tudhatom, és más sem tudhatja; mert „*de futuris contingentibus non est determinanda veritas:*” de az hiszem is, tudom is, hogy a' Nemesség cardinalis praerogativájiról egy két obaeratus honfi' külföldi hitelezőjinek kedvéért soha sem fog lemondani. Ha tetszett a' külföldi Uzsorásoknak a' stipulált, vagy a' leszámlált tökepénzből előre levont hallatlan kamat, — tessék most a' kárt szenvedni, 's máskor kölcsön nem adni.

Mi ugyan a' 92. lapon „*a' javítások ellen*” 'stbb. „*szívesen vesztegel alacsony álladalmában.*” levő sértő kitételeket, úgy „*a' józan országlás*” 'stbb. eránti allusiót illeti, azon okból nem recenseálok, mivel az eddigi észrevételeimben azok úgy hiszem, eléggé meg vannak czáfolva.

A' lap 95. előadott *emlékek*, *jelekrül* ezeket hozom fel: Aulus Gellius Noct. Atticarum L. III. Cap. 7. így szól:

Pulchrum, dii boni! facinus Graecarumque facundiarum magniloquentia condignum, M. Cato in libris Originum de Q. Caeditio tribuno militum scriptum reliquit. id profecto est ad hanc ferme sententiam. Imperator Poenus in terra Sicilia, bello Karthaginensi primo, obviam Romano exercitui progreditur, colles locosque idoneos prior occupat. milites Romani, uti res nata est, in locum insinuant fraudi et perniciiei obnoxium; tribunus ad consulem venit: ostendit exitium de loci importunitate et hostium circumstantia. maturum censeo, inquit, si rem servare vis, faciundum, ut quadringentos aliquot milites ad verrucam illam (sic enim M. Cato locum editum asperumque appellat) ire jubeas; eamque uti occupent imperes horterisque. hostes profecto ubi id viderint, fortissimus quisque et promptissimus ad occursandum pugnandumque in eos praevertentur; unoque illo negotio sese alligabunt: atque illi omnes quadringenti proculdubio obtruncabuntur. tu interea, occupatis in ea caede hostibus, tempus exercitus ex hoc loco educendi habebis. alia nisi haec, salutis via nulla est. consul tribuno respondit, consilium quidem fidum atque providens sibi viderier: sed istos, inquit, milites quadringentos ad eum locum in hostium cuneos quisnam erit qui ducat? Si alium, inquit tribunus, neminem reperis; me licet ad hoc periculum utare. ego hanc tibi et reipublicae animam do. Consul tribuno gratias laudesque egit. tribunus et quadringenti ad moriendum profiscuntur. hostes eorum audaciam demirantur: quorum ire pergant in exspectando sunt. sed ubi apparuit ad eandem verrucam occupandam iter intendere; mittit adversum illos Imperator Karthaginensis peditatum equitatumque, quos in exercitu viros habuit strenuissimos. Romani milites circumveniuntur; circumventi repugnant. fit proelium diu anceps, tandem superat multitudo. qua-

dringenti omnes tum una perfossi gladiis, aut missilibus operti cadunt. consul interibi dum ea pugna fit se in locos tutos atque editos subducit. Sed quod illi tribuno duci militum quadringentorum divinitus in eo proelio usus venit, non jam nostris sed ipsius Catonis verbis subjecimus. verba Catonis: Dii immortales tribuno militum fortunam ex virtute ejus dedere. nam ita evenit: quum saucius multifariam ibi factus esset; tum vulnus capiti nullum evenit: cumque inter mortuos defatigatum vulneribus aegreque spirantem, quod sanguinem defluserat, cognovere, eum sustulere. isque convalluit: saepeque post illa operam rei publicae fortem atque strenuam perhibuit: illoque facto, quod illos milites subduxit, exercitum caeterum servavit. Sed idem benefactum in quo loco ponas, nimium interest. Leonidas Lacedaemonius laudatur, qui simile apud Thermopylas fecit. propter ejus virtutes omnis Graecia gloriam atque gratiam praecipuam claritudinis inclutissimae decoravere monumentis, signis, statujs, elogijs, historiis, aliisque rebus gratissimum id ejus factum habuere. at tribuno militum parva laus pro factis relictæ, qui idem fecerat, atque rem servaverat. Hanc Q. Caedicii virtutem M. Cato tali suo testimonio decoravit. Claudius autem Quadrigarius, annali tertio, non Caedicio nomen fuisse refert, sed Valerio.“

Ennél fogva Róma sem volt serény a' maga Leonidásának emléket emeltetni. Minden Jó' 's Szép' megérésére idő kívántatik.

Nem kell tagadni az igazságot. Nemzetünk az emlékemelésben mind e' mai napig igen fősvény vala. De

valljuk meg más részről azt is, hogy elhúnyt nagy Férjfiaink' nevei nálunk ottan ottan hálaérzettel emlegettetnek; melly buzgó visszaemlékezésünket maga az Alkotmány is, ha ez elegendőképen vizsgáltatik, időről időre szüntelen táplálja. Ha Vármegyei, vagy Országgyűléseinken megfordulunk, istenült Királyainkat, Hőseinket 'stbb. halljuk magasztaltatni. Sőt a' régi idők és ezekben élt dicső Férjfiak eránti hű tisztelet a' Magyaroknak mindennapi életébe annyira belé van szöve, hogy ennek tudása a' derék Grófot emez ismert szavaira fakasztá lap 79 — 80. *„azon sajnós gyengeséget, mellyre az emberi nem olly hajlandó — — — lefolyt időkbe merűlni.”* — Mi-dön a' Magyar, nemzeti Játékszínbe mehet, és itt az Árpád', Hunyadi Székely János', Kemény Simon', Kínizsi', Zrínyi' 'stbb. neveit hallhatja, — legyen bár a' darab silány, vagy ügyetlenül játszva — elragadtatva tapsol, mert a' keblében lángoló tiszteletérzés őtet a' művészetre ügyeléstől egészen elvonja. Innen lehet megfejteti, hogy az hősi korért égő magyar Közönség az érzelőséggel 'stbb. elöntött színdarabokat nem kedveli, mik Európa' minden nevezetes Országában annyira módiba jöttek, és a' nemzeteket szemlátomást puhítják 'stbb. Innen kell megmagyarázni, hogy a' pezsgő magyar Ifjúság a' színházban, ha enyelgő 'stbb. darab adatik elő, ezt szívesen nem hallgatja; ha pedig hősi darab játszatik, ottan ottan örömet riadoz. A' Magyar, ki természete szerint nem muzikus, de a' muzikát igen szereti, komoly vígadalmában az hajdonból fenmaradott nótájit húzatja, 's alkalom szerint a' Nemzet' némelly régi Hőseit emlegeti könnyű szemekkel — és jelen barátit rendre a' legtisztább karokkal szorongatja hű melléhez, és szól:

„Egy Istenért, egy hazáért
Égett hajdan durván hív,

Egy mátkáért, nyoszolyáért

A' törzsökös magyar szív.“

Mikor örömpoharát szívesen látott vendégeiével
öszeüti, imígy fohászkodik:

„Adja Isten, hogy a' Magyarat

A' Félvilág uralja! —

'S vérrel szerzett szabadsága

Soha kárát ne vallja! —

A' magyar Közönség' ajkain forog a' többi között ez is; „meghalt Mátyás Király, oda az igazság.“

Mind ezek azt bizonyítják, hogy a' Magyar elhunyt Jótevőit, Hőseit 'stbb. igen is becsüli. 'S én gyakorlott őszinteséggel megvallom, hogy eme' két végszél között, „örökre híven emlegetni istennült nagy Férjfiainkat, de nekik soha arany, vagy rézoszlopokat nem emeltetni; vagy őket illyesekkel megtisztelni, 's rólok azonnal elfeledkezni:“ az elsőt választom, mert úgy azoknak hírek firől fira fenmarad; így ellenben azok csak addig élendnek, míg emlékeik egy, vagy más viszontagság által el nem romlanak. — Napóleon maga emeltete nevének emléket Párizsban — melly azonban még életében lerontaték, de tettei halála után is élnek — és mindég élni fognak a' Világ' történetkönyveiben. —

Nálunk a' közönséges emlékemelést Primás Eszterházy Imre, „ki a' Vezekényi mezőn, az ott fényes halált talált négy Eszterházynak illy emléket állíta,“ kezdé; kit Zemplény Vármegye híven követe. Gróf Dessewffy József és Kazinczy Ferencz Tyndaridáinknak az Erdélyi Muzeum' VI. Füzete' 180 — 89. I. találató javaslatja, az erre tett Vármegyei Határozással és Döbrentei Gábor' jegyzetével együtt olvasást és hálát érdemelnek.

Nem különben az Erdélyi Muzeumban érdekelt, és már fenálló emlék' csinos rajzolatját 1820-on innen a' legelső 's legcsinosabb magyar Zseb-

könyv Hébe' 1824-diki kötetében látni, 's róla több Szépet olvasni gyönyört szül.

Magyarországon nincs olly közönséges Képgyűjtemény, millyet néhai Báró Bruckenthal Samuel Erdélyben Nagy-Szebenben felállított. De az, ki Hunniát jól megutazta, 's magától a' vizsgáló fáradságot nem kímélé, mindég meglegőlvé emlékezik vissza arra, hogy a' Magyar Nemzet, melly a' régi időkben is több híres Festőt szült, és a' jelenkorban sok ügyes Művésztét táplálja, a' festés eránt elejétől fogva buzgó volt. Elmellőzőm az ideális festéklésekből 'stbb. vagy a' külföld' nagy Embereinek képeiből álló számtalan privát gyűjteményeket hazánkban: és szorosán arra fordítom érdemes Olvasóm' figyelmét, hogy gyökeres Nemzetségeink' házaiban azok' elejinek és dicső- emlékeztű Nagyjaink' régi képei olly tiszteletre gerjesztik a' nézőt, mint valaha a' „Dii Paenates“ az hajdoni Rómaiakat lakjaikban.

Vármegyéink' szálájit istenült Királyaink', Elő Ferencz Ő Felsége', Főmagosságu Nádorunk' és elhúnyt, vagy élő Fő-Ispánjainknak, Státusembereinknek képei díszesítik. Balogh' idézett életrajza' 14 — 16-dik lapjain ezeket látni: „Azon év (1827) Oct. 19-dikén tartott Bars Vármegyei Köz-Gyűlés' Jegyzőkönyvének 1976-dik száma szerint a' Rendelk meghatározták volt, hogy a' Balogh' hült hamvainak pompás megiszteltetésére, Belánszky József Besztercze-Bányai Püspök Ő Méltósága által a' jövő Dec. 10-dikén esendő Köz-Gyűlés' alkalmával isteni szolgálat tétessék; és annak képe önkénytt ajánlandó köz költségeken megszerezettvén, örök emlékül a' Gyűléspalotában felfüggesztessék. Az első a' mondott időben és módon ment véghez. A' kivánt becses kép pedig Pesten, ifjabb Tajnay János 'Táblabíró' felvígyázása alatt elkészülvén, 1828. Máj. 30-dikán tartott Köz-Gyűléskor, Aranyos-

Maróthon a' Gyűléspalotában diszes szertartással felfüggesztették. Melly alatt ezen aláírás olvastatik:

„Tekintetes Galántai idősb Balogh János Barsi Követ Úr' nyolcz Országgyűlésen nyilatkoztatott tántoríthatatlan hazaszeretetének örök emlékéül háládatos érzéssel emelik Barsnak Rendei.“

„Ezen emlékemelési cselekedet nemcsak a' megtisztelt Idvezültnek nevére, hanem a' megtisztelő Bars Vármegyének hírére is magos nimbuszt áraszt. És ez az egész Nemzetnél legelső, 's követést érdemlő példa minket a' régen elhunyt szépízletű Görögök' megtisztelésbeli módjokra emlékeztet némülképen, kikről Neposz a' többek között így ír: „Miltiadi, qui Athenas, totamque Graeciam liberavit, talis honos tributus est in porticu, quae Poecile vocatur, cum pugna depingeretur Marathonia: ut in decem praetorum numero prima ejus imago poneretur, isque hortaretur milites, proeliumque committeret.“

„De Bars Vármegye a' Balogh' halálát és emlékeztétét még egy más újnemű megtisztelés által is megkülönbözteté; annak kimúlását az hon' több Törvényhatóságainak megirván. Mellyek amannak hasonló részvétellel feleltek.“

Ugyan Bars Vármegye' Gyűléspalotáját ékesíti a' Plathy Mihály' képe is. Ezen megtisztelési cselekedetet Pozsony Vármegye híven követni akarván, azon év' vége felé tartott egyik Köz - Gyűlésében meghatározá, hogy két egymás után volt elfeledhetlen Első Al - Ispánjainak Majláth Györgynek és Bartal Györgynek képeit szálája' számára megszerezze. — A' Nemesség' köréből támadt jeles szobrászunk Ferenczy a' Debreczeni Kollégium' könyvtárát a' néhai Csokonay' büsztjével gazdagítá. Néhai Igaz Samuel 1825. Hébéjében Kazinczy Ferencznek emléket emele. Erdélyben Nagy - Ajtai Cserey Farkas Döb-

rentei Gábornak 1819. érdempénzt verete, melly magyar körülírással díszeskedik. Ez mostanában arra szenteli buzgóságát, hogy néhai Virág Benedek' büszktjét a' rokon-érzetű Hazafiak' részvétele által kifaragtassa 'stbb. Egyes könyveink, és folyóiratink' némelly kötetei idvezült vagy élő jeles Férjfiaink' képeivel ékesíttetnek 'stbb. Mind ezen rövid vonások bizonyítják, hogy a' Nemzet' fiai sem a' régi, sem a' mostani Jótevőkről, Nagyokról, közjó' előmozdítójáról el nem feledkeztek.

Különösen arra, mit a' Gróf lap 93. e' szavakkal mond „*S hát mikép becsüljük*“ 'stbb. ez az észrevételem: „a' tiszteletnyerésnek alapja az érdem: mellyel ha valaki bír, minden hosszú czímet nélkül becsültetik a' Jóktól. — A' becsültetést azonban nem kell adósságnak tekinteni, hanem csupán imperfecta obligationak, melly a' szerény érdemesnek olly örömet adatik. — Ebben a' jó 's tökéletes világban a' „prima informatio' betegjei 's a' magokat Dalai Lámaként imádtatni akarók, fájdalom! az érdemeseket nem becsülik, kik azonban hű tiszteletet magok sem nyernek, és íme így húzza maga után a' bűn az érdemlett büntetést!“

Ha Magyarország az Istenek' kedveltje e? „Igen is, mert annak, mint Státusnak, egy xr adóssága sincs. És így az a' föld' kerektségén legszabadabb ország.“ Kitől ezen szabad hon' áldási, úgy szólván, meg volnának tagadva, az tulajdonítsa boldogtalanságát egyedül túnyaságának. — Ha a' csillageget vizsgáljuk, a' legszebb rendet látjuk, de azt nem tapasztaljuk, hogy a' milliányi millió örökéletű testek között kettő egyforma volna. — 'S ezen észrevétel földgolyónkra is szintúgy alkalmaztatható. Csupán a' picziny töredékeny peték között lehet egyformákra akadni, hol még is az a' különség van, hogy az egyenlő tojások egyszerre ugyan azon helyen nem lehetnek. Ezen allegoriás képekből a' polgári társaság' tagjaira nézve eme' leczkét lehet

következtetni: „az egyformaság merő phantom; ezért kiki tegye meg hazafiúi tartózásait azon hatáskörben, mit neki a' sors kimére, a' legnagyobb hűséggel, és a' boldogított honban saját boldogságát mindég feltalálандja.“

Olly bizonyos mint $2 \times 2 = 4$, hogy honunk' kútfeje ép és egészséges; mivel a' Gróf hazafiúi buzgósága által minden akadály nélkül Caszinot és Lóversenyt állíthata fel. Nálunk minden Jó tenyészhet, ha a' kútfőt sikeresen használni tudjuk. Nem kellenek arra erősségek, hogy Magyarországban civilisatió van, mert ez axioma. De micsoda civilisatióra, micsoda keresztyénségre mutat az, hogy az excentrica Angolország, mellynek lakói nem Áziaiak, asszonysemélyeit ottan ottan, mint a' barmokat, árulja. Olvassuk csak törvényeinket, és tanuljuk napkeleti Nemzetünket jobban becsülni, melly asszonyait olly szép jusokkal ruházta fel. Ki e' tárgyról többet akar látni, olvassa „a' Magyar és Székely Asszonyok' Törvényét“ néhai Cserey Farkas híres Referendáriustól.

Egy szót Pestről, mit 1820. Aug. 21-dike olta ismerek. Pestet Európa' azon Fővárosaival, mellyekben valaha Caezar és más nagyhírű Római Vezérek mívelt legiójikkal megfordultak, vagy a' mellyekben századok olta Uralkodók laknak, minden tekintetben öszve hasonlítani merészség volna. Meggyóntam e' levelek' 40-dik lapján, hogy Hazánk a' csinos külfölddel a' magosodásra nézve mindenben egy lépcsőn nem áll, hol Olvasóm ebbeli vallomásom' alapokát is méltóztatott látni. De miként Magyarország a' külföldtől, úgy Pest ennek fővárosaitól mindenben hátra ninesen, sőt némelly esetekben hol az egyiket, hol a' másikat felmúlja. Az Orosz Birodalom' fővárosában Péterváratt a' marhahúst'stbb. az úczákon kiábálva árulják. Amszterdamban majd minden zöldséget alá's fel lármázva járó Zsidóktól kell venni. — A' szűk hely

nem engedi, előadnom, a' gelbe Ruben (sárga répa, múrok) nevezetnek épen a' kiábrálás által lett behozatalát — az egykori szívtozások' lecsendesítésére. — Párizsban az úczák' szegletein az új könyveket, journalokat olly zajgással ajánlják az előmenőknek, mint Bécsben a' glacis-n a' brenneheisse Kästen (Kastanien) forró gesztenyéket szokás. Európa' legszebb városában Nápolyban regoltá estig mindennémű táplálékot az úczákon kiábálna árulnak, mint Erdélyben Nagy-Szebenben a' szásznék és oláhnék a' tejet ekképen: „kífe Senichen melch!“ — „kumpere láptye Zsupenyásze!“ — A' gyönyörű sztíluszu házak belől rondák, bennnek milliónként seregelenek a' bűdegek (poloskák) a' bútyorok 'stbb. hitványok, piszkosok. Az úczák rendszerint szűkek, hol a' szemet és orrot bántják az ottan szárítani szokott kiterített fejér ruhák, gúnyák, és a' magos épületekből lehányt mindenféle gyümölcsajak 'stbb. mellyeknek felétetésére vagy sertések, vagy megjegyzett fülü privilegiált borjuk, mellyeknek nyakokon egy-egy fakalán függ, vezetnek madzagon 'stbb. Az úgy hívott Lazaronik, kiknek egész testeken levő öltözete igen keveset különböz Ádámnak a' paradicsomban volt ruházatjától, az úczákon mindenfelé kóborolnak. Ha hirtelen valamelly szegényt a' nyavalya kitör az úczán, vagy más rossz ér, az előmenők a' segedelnyújtás helyett illy kegyetlenül szólnak hozzá, „dögölj meg disznó!“ — Ha az idegen a' leirt piszkos úczákat nézni megúnván, Nápolynak Sybarisz-Capua felé vezető kapuján — porta di Capua — a' kellemetes villákhoz ki akar menni, öt egymás melletti népes, szoros, k — — lakja úczára akad, — hol a' lég annyira romlott, hogy könnyen valami nyavalyát kaphat — hol számtalan Lazaroni tekereg, és így — „könnyen fel is szedhet valamit“ — engedelem a' nem — aeszthetikus kitétel' ismétléséért! — Mindeddig végére nem járék, „amaz öt úczát

egyenként hogyan hívják?“ mellyeket én a' Szent-írásban olvasott egyik hely szerint általányosan „az öt bolond szüz' úczájának“ szeretnék nevezni, kik tudnillik a' menyekzönél a' szüzeség' kioltott lámpásával jelennek meg. — Menjen az Utazó akár hová, mindenütt szennyes Olaszra bukkan. —

Pesten a' belvárosban az házakban a' legnagyobb csínosság és az úczákon tisztaság uralkodik, és ezeket, mikor kell, seprik, szárítják; és mikor kívántatik, öntözik. Az húsnak, zöldségeknek, könyveknek 'stbb meghatározott helyeik és boltjaik vannak, és így az úczákon semmi únalmas kiabálás nem bántja a' füleket. — Csupán a' Dunaparton van az eset, hogy a' mí derék Thaiszunk által a' „Sas“ II. Kötete' 155-dik lapján kihirdetett „Kritikai Lápok. Első Főzet.“ czímű hitvány irkafirka' példányai a' ponyváraleterítettnek, és az ennek Empedokleszi elszánással bíró férczelőjétől rimánykodva megkért magyarul - nem - tudó Szatócs azokat, a' Toldy' (?) rozsdás vas sarkantyúi mellé pótolékul nagy ordítással ajánlja az ottanjáró nép' sálkjának. —

Pest a' Szépítési Biztosság' bölcsesége 's a' tehetős lakók' hű szorgalmá által 1820 oltá kimondhatatlan előment és szüntelen előhalad. Hol a' minden hazafitól tisztelt „Asszonyi Egyesület“ a' szükkölködőket jótéteményeivel régolta gyámolítja: 's ugyanott a' koldulás is el van tiltva, 's a' felebaráti segedelemre szorult szegények, valódi ügyefogyottak, elbetegesedettek 'stbb. ápoltatnak. Mind a' két jótevő Intézet' megvizsgálásakor hálát zeng az igazságszerető Emberbarát Asszonyságaink' egyik fődíszének özvegy Gróf Teleki Lászlónénak, született Báró Mészáros Johannának! valamint azoknak mindnyájoknak, kik a' szenvedő emberiségen segíteni buzgólkodnak!

Ha az előbocsátottakra nézve tiszta látással bírék e, vagy nem? annak megítélését részrehajlat-

lan Olvasómra hagyom. És mivel jelen észrevételeimből mostanában csupán 12 — 15 ív fog ki nyomtattni, ötlet arra bátorkodom figyelmeztetni, hogy ez úttal a' mondottakat igen kevéssel fogom szaporíthatni.

A' „Világ” mottoja ez: — *„aus manchem Samenkorn, das ein Vogel hintrug, erwuchs mit der Zeit ein Wald von Bäumen, eine neue Schöpfung.”* mit a' mélybelátású Jean Paul igen helyesen mondott. — Lap 98 — 99. így szól a' Gróf *„a' hatalmas idő — a' kiseded Makkbul, ha nem romlott és senki nem gázolja el, egy termő tölgyfát sőt tölgyerdőt varázsol.”* Lap 219. Pope-nak Newtonra irt gyönyörű Epigrammája áll:

*„Nature and all her works lay hid in night,
God said: Let Newton be, and all was light.”*

mit a' magyar Olvasó-Közönség a' Dayka' (1) fordítása szerint rég ismer: mit azonban maga a' Gróf is a' *Magyarázatokban* lap 557. ekképen fordíta: *„A' természet minden csudájival sötét éjben feküdt, Isten mondá: Legyen Newton; 's minden felderült.”*

Az Aesztétika' törvényei szerint a' munkának, mellyet a' cím határoz meg, részeivel, és ezeknek azzal szoros öszveköttetésben kell lenniük: és így minden, mi a' könyv' folytatában mondatik, vagy érintetik, az egész e t repraesentáló címre vitélik vissza. Mit azonban nem a' Grófért, vagy Olvasóért mondok, hanem azért hozok fel, hogy mingyárt következő észrevételemnek alapját megvehessem.

„Nihil mihi arrego:” meg kell azonban vallanom magamról azt, hogy Magyarországon és Erdélyben minden jelesebb Statisticuszt, Publicistát, Törvényhozót személyesen megismerni, azoknak beszédeit a' Vármegyei vagy Országgyűléseken hallgatni, 's közülek számosokkal alkalom szerint tár-

(1) Lásd: Dayka Gábor' Versei, Pesten, 1813.

salkodni, — öszveköttetésben lenni, 's így tőlek az Haza' dolgairól kérdezősködni, 's tanulni szerencsés valék — és most is keresve keresem az alkalmat, hogy olyan Férjfiakkal együtt lehessenek, — mert jól tudom, hogy „kérdő nem veszti útját.“ Igyekeztem továbbá több olyan nevezetes munkát olvasni, mellyek a' két Testvérhazáról, Alkotmányáról 'stbb. irattak. Mind ezen tanulásbeli szorgalmam után úgy hiszem, bírok annyi ismerettel, megítélhetni, ha a' Gróf a' magyar Statistika', Jus publicum', és Törvényhozás' körében Newtonunk lehet e, vagy nem? Megengedjen a' Gróf, — mert lélekben járó dolog, mit mondanom kell, — én szép lelki tehetségeit mint mindég, úgy most is örömmel megismerem, tisztelem, hirdetem, de azt az egész Olvasó - Közönség előtt nyíltan kimondom, hogy ötöt Newtonnak teljességgel nem tartom. Sőt ilyennek még az 1825 előtti idők oltá nagy hírben lévő jeles adományokkal felruházott Törvényhozóink közül sem tartok egyet is. —

A' Gróf' célja igen nemes, mert Hazánkban az humanitas-t, cultura-t, urbanitas-t akarja magosítani; hanem a' választott írásmódja megbecsülhetetlen szándékával e diametro ellenkezik. — A' míveltséget urbanus tónuson kell öregbíteni! — irtózom a' tűzzel vassal gyarapítani kívánt csínosságtól! —

Mit fognak Németország' defecatus Tudósai mondani, ha majd a' németül is kijöendő „Világban,“ melly 559 lapra terjed, sőt még az ahhoz csatolt Jelentésben is egy megszünhetetlen indulatatoskodást tapasztalandanak, és az olvasottakról csendes vérrel pszichológiai ítéletet hozandanak? azok bizonyosan ekként fognak ítélni: „Magyarországnak nagyon hátra kell lennie, ha ott még azon Férjfiú is, ki annyi csínos Országot látta, olly szörnyű hevességgel ir.“ — És így a' „Világ“

nem valami Newtoni világot, hanem — szomorú mondani! — homályt vonand Hazánkra!

„A' magszem a' földből csupán úgy kelhet ki, ha azt a' madár ki nem kaparja.“ „Az hatalmas idő is a' kisdud makkból egyedül úgy varázsolhat termő tölgyfát, sőt tölgyerdőt, ha az ültető amannál hatalmasabb nem kíván lenni, az az, a' természetet erőltetni nem akarja.“

Az ember továbbá sokszor úgy bán saját dolgával, mint a' nőtény majom fiával, melly ezt merő szeretetből addig szorongatja, míg megfojtja. — Az udvariság' példánya Horácz sok szép életregulát nyújtott bölcseséggel egyesített remek költeményeiben, mellyek az embert a' maga 's mások eránti kötelességekre szelíden intik. Azokból most csak e' kettőt említem: „Ridentem dicere verum quid vetat?“ — és

„Est modus in rebus, sunt certi denique fines,
Quos ultra citraque nequit consistere rectum.“

Lap 96 — 97. ezeket olvasni: „*Hogy pedig a' Magyarsághoz csak keveset tudánk édesgetni, sőt a' leghosszabb bajszuak elfordultak tőlünk, az — ki kell egyenesen mondanom — azért esett, mert nem tárogatóval 's dudával 's penészes szokások, káposzta- vagy pipa szagával jártuk a' verbungost, hanem hazafiságunkat valódi áldozatokkal páros honszeretetre, magyar nyelvre, — mellytől megint a' bajszatlan magyarok ijedtek vissza, azt gondolván a' Magyar revoltál, mert magyarul beszél.*“ —

Itt a' Gróf mind azon Nemeseket sérti, kik a' Magyar nyelvmívelő Társaság felállíthatására nem áldoztak. Melly tárgyban a' dolgot pontosan és részrehajlatlan felfejteni kötelességemnek ismerem. Figyelmes Olvasóm emlékezni fog azokra, miket a' Vármegyéknek és így a' Nemességnek a' magyar nyelv eránt kimutatott buzgóságáról e' levelekben lap 51. és 64 — 65. röviden irtam, miről itten bő-

vebben szólandok. A' Nemesség elejétől fogva hazafiúlag védte a' magyar nyelvet és a' tudományosság' előmenetelét híven segítette. Kereken kimondom: „az Esküdtől fel az Al-Ispánig, és ettől le az Esküdtig terjedő körben létez a' magyar Olvasó-Közönség — mert „a potiori fit denominatio“ — Örök hálával adózik az Haza' Fegyverneki 's Felső-Penczi Vida Lászlónak, (1) az egykor nagyjövendelmű Földesúrnak, páratlan hazafiságáért, ki magzatai' boldogságát a' közjóért feláldozván, a' gyámoltalan gyermekkorban talált Nemzeti Játékszínt több évig egyedül ápolgatta. —

Hogy a' Fejér Vármegyei Nemesség a' maga keblében néhány esztendőig valódi áldozatokkal pártolta a' magyar Játékszínt, és hogy a' Pest, Nógrád és több más Vármegye' Nemessége hasonló módon áldozott annak felállíthatására, azt kiki tudja.

A' Nemesség' egyik Födísze az halhatatlan Marczibányi Nemzettség az, melly a' legelső fundációt alkotá a' végre, hogy az esztendőt által kijövő legjobb magyar munkák megjutalmaztassanak.

'S ha végre az 1825-diki Országgyűlést tekintjük, itt is a' Nemesség — hazafiúi kitételekkel készített Alaputasításokkal felruházott Követei által sürgette a' magyar nyelv' terjesztését. — 'S melly öröm visszaemlékezni az akkori buzgóságra, melly az érintett év' Sept. 27-dike olta, midőn tudnillik a' diplomatikai-pontosságú Bartal György Pozsony Vármegye' nagyhirű Követe igen hatalmas beszédével magának az egész Nemzet' háláját méltán megnyeré, mindúntalan tartá! — A' Nemesség' azon része, melly anyanyelvünk' és tudományosságunk'

(1) Lásd: Szemere Pálnak azon dicső Magyarhoz írt remek Epistoláját.

mívelésével foglalatoskodik, azokat természet szerint szüntelen ajánlani, megkedveltetni 'stbb fáradozott és fáradozik. Álljon itt csupán Thaisz Endrének Pesten, Oct. 25 - diken, 1825. kiadott eme' lelkes értekezése.

„J E L E N T É S a' Tudományos Gyűjteménynek 1826 - dik esztendei Folytatásáról.“

„Akar merre tekintsünk, akar mit olvassunk, mindenütt szó vagyon a' Nemzeti nyelvek gyarapításáról 's terjesztéséről, sőt még a' nem Nemzetek is meg-erőltetett iparkodással igyekeznek azon, hogy nyelveknek, annak kitsinosítása által a' Nemzeti nyelvek közt méltó helyet szerezhessenek: nem tsak illő tehát, hanem épen a' maga idejében elkerülhetetlenül szükséges, hogy mi is, midőn a' Tudományos Gyűjteménynek, mellynek a' Magyar nyelv' terjesztésére 's tsinosítására nézve nem tsekély érdemei vagynak, tizedik évi folytatását jelentjük, a' Magyar nyelvnek terjesztéséről magyarul és magyarán szóljunk, — nehogy valaha azzal vádoltathassunk, hogy a' végső időt hallgatásunkkal elmulasztottuk, 's a' fenyegető veszedelemnek tehetségünk szerint nem állottunk ellene. —“

„A' Magyar nyelvről, annak szükséges voltáról, terjesztéséről, akadályairól 's a' t. már ezen Folyó-Irásban is annyi közöltetett, hogy erről most hosszasan szóllanunk épen szükségtelen; — de azok mind tsupán előterjesztések, tsupa óhajtasok, mellyek a' dolgot, ha tsak tselekedettel nem nyúlunk hozzá, soha se viszik előbbre, hanem a' Magyar nyelvet örökké tsak a' puszta óhajtas mellett hagyják, — 's Horátz' ezen szavait vonják magokra:

Rusticus exspectat dum defluat amnis; at ille

Labitur et labetur in omne volubilis aevum. —

Ha tsak mindig óhajtunk, mindig sopánkodunk, mindig mástól várjuk a' segedelmet, semmire se

megyünk; — hanem ha igen derék nyelvünkkel boldogúlni akarunk, tegyük azt szükségessé, az az vezessük be azt a' pallérozott Európai nyelvek' társaságába, 's ne tsak beszéljünk azon tsinosan, hanem olvassunk is, és írjunk: — különben hogy is kívánhatnók, hogy azon nyelvet, mellynek tudása nélkül Magyar is, Nemes is, Tudós is, a' Társaságokban kedves is, minden Hivatalra alkalmas is lehet az ember, 's melly neki legfeljebb is tsak arra szükséges, hogy egyik másik bárdolatlan paraszttal beszélhessen, — valaki tanulja. — 'S valljon nem ez-e a' szegény Magyar nyelvnek állapota?"

„Mi utáljuk és gyűlöljük mind azon Hazánkfi-jait, kik idegen nyelven gyalázzák a' Magyar Nemzetet; — de ellenben legszorosabb hazafiúi kötelességünknek tartjuk, ezen még egészen el nem romlott, derék 's nagyra mehető Nemzet előtt azon hibákat, mellyek tökéletes kifejtődését akadályoztatják, addig, mig annak ideje vagyon, felfedezni.—“

„A' Tudósok, a' világ' történeteinek utmutatása szerint két rendbeli Nemzeteket állítanak, úgy-mint állandókat és általmenőket. — Az általmenők elenyésznek 's más Nemzetekbe mennek által, és ezek közzé számlálják egyáltaljában a' Magyar Nemzetet is. — Ez az oka, hogy mind a' Geographiai, mind a' Históriai újabb munkákban, a' Magyar Nemzetről, mint külön Nemzetről emlékezet sinsen, 's legfeljebb úgy fordul elő, mint egy míveletlen nyelvű 's tudományos Cultura nélkül való maroknyi népetske. — Sőt olvasuk a' Hazánkban kijövő tót könyveket, millyen, úgy mondván megvetőleg szólnak a' Magyar nyelvről és Nemzetről! — De hogy is lehet különben; — a' nyelv az, melly az embert az oktalan állattól leginkább megkülömbözteti, 's minél durvább az, annál közelebb áll az ember az oktalan állathoz,

— a' Nemzet nyelv nélkül nem állhat fel; a' nyelv pedig mivelés nélkül nem tarthatja fel magát a' miveltebb nyelvek' behatása ellen; — mivelni pedig a' nyelvet tsak tanulás, tsak olvasás által lehet: — mi ellenben tsak panaszkodunk, tsak fohászkodunk; de az eszközökhöz senki se nyúl, — avagy hányadikunk tanul, vagy olvas magyarul? — Mí-dön a' tót könyvekből 1000 sőt 2000 példány is el-
kel, akkor a' legjobb Magyar könyvből alig adhatni el nagy erőszakkal 100-at vagy 150-t. —“

„Az Írókra panasz nem lehet; mert vagynak jó Íróink, 's lennének még többen is; de olvasóink nintsenek. — Az a' ki a' magyaron kívül más nyelvet nem tud, közönségesen nem olvas; mert vagy szegény, vagy még az olvasás' szüksége nem ébredt fel benne: — a' ki pedig tsak valamennyire ért valamelly idegen nyelvet, az már azon szeret akar jól akar rosszszól beszélni, 's ha nintsen is nagy kedve az olvasáshoz, legalább muto-gatásból veszen meg egy két idegen könyvet, — Magyar neki nem kell, — mert hiszen ma-gyarúl ő maga is tudna olyan könyvet írni, sőt még jobbat is, miért adjon olyan haszontalanságért pénzt ki?!“

„A' Magyar nyelv 's Literatúra' hímezetlen ál-lapotja előttünk nem esmeretlen; — de fájdalom! kénytelenek vagyunk megvallani, hogy ez szomorú, 's e' tárgyban hízelkedni, a' hol a' segedelem olly sürgetős, olly elkerülhetetlenül szükséges, ha-lalós vétek lenne. — Vagynak Hazánkban egyes tudós Férjfiak, a' kik akar melly külföldivel is meg-mérközhetnek; de ezek a' többi Massa közt elvesz-nek, mint az üstökös tsillagok e' világ' roppant al-kotmányában, — a' Massa egy általjában véve, legalább ötven esztendővel vagyon hátra Európá-nak Culturájától. — Valóban egész napokig utaz-hatunk keresztül kasúl Magyar Ország' derekában, — Magyar szót hallunk ugyan azoktól, a' kikegye-

bet nem tudnak, — de Magyar könyvet írmagúl is hijában keresünk, — sőt még Kalendáriomot is ritkán találunk, ha tsak nem a' Mészárosnál, mivel annak erre a' Vásárok miatt szüksége vagyon: — az Országnak többi részeiben pedig hijában óhajtunk Magyar szót hallani; — mert a' mi társalkodási nyelvünk, ha nem német, úgy annál rosszabb, tudnillik a' mi keserves deákságunk!“

„Vagynak Hazánkban szép Bibliothékák is, — de azokban a' Magyar könyvek helye nintsen, — 's ha néha egy Magyar könyv valahogy eltéved is abba, az bizonyosan nintsen felvágva, ha tsak, a' mint példák vannak, a' Hazafiúi gondolkodású Inas nem könyörült rajta. — Ezek miatt tsudálkoznak, 's nem a' legjobban ítélnék meg bennünket a' Hazánkban utazó idegenek, hogy az egész Országot bejárhatják 's a' Nemzet' nyelvére még is nintsen szükségek, sőt már a' Lengyelek is nem tsak megelőztek, hanem tsúfolnak is bennünket; — mert Lengyel Országban minden ember tud Lengyelül — 's mi hogy vagyunk? — azt magunk tudjuk!“

„Mi lesz tehát idővel mind'ezekből? — A' pallérozott Magyar Németté fog válni; — de ezen esetben, ha tsak ugyan a' Nemzeti nyelvnek el kell enyészni, — ámbár a' Német nyelv koránt sem olyan szép, olyan tökéletes, mint a' Magyar, — legalább pallérozott nyelvbe fogunk által menni, 's ez Cosmopoliticus (világ polgári) tekintetből nem rossz; — hanem itt nagyobb a' veszedelem, — mert akkor a' köznéptől, a' Nemzet többi testétől egészen elfogunk válni, 's ez magára hagyatva napról napra nagyobb durvaságba fog esni, 's körül lévén mindenütt a' tótok 's más szláv népek által véve, 's keresztül kasúl általtörve, — azoknak ragadó nyelvek által el fog lassankint, sőt ha az idő úgy hoz-

za magával, sebes lépésekkel is, tótosodni; — 's Nemzeti Méltóságunkra 's emberi boldogságunkra nézve, nagyobb szerentsétlenség nem érhetne bennünket, mintha, a' mitől méltán tarthatunk, valamelly tót Nép' tagjaivá lennénk! —“

„Mit kell tehát tennünk? — Itt a' felelet nagyon könnyű: — legyünk Magyarok! beszéljünk, olvassunk, írjunk magyarul! — Az Uralkodásra semmi hibát sem vethetünk; mert ez a' Magyar nyelv' kifejtődését nem csak nem hátráltatja, hanem a' kész Intézetet elő is segíti: — többet pedig nem tehet, mivel többi Népeire is hasonló gondjának kell lennie. — Sőt tselekvő részt is vesz a' Felséges Uralkodó Ház a' Magyar Literatúrának előmozdításában; mert most is a' Tudományos Gyűjtemény' olvasói közt három Királyi Hertzeget vagy szerentsénk számlálni; — a' Királyné Ő Felsége, hogy a' legelső Aurorának ajánlását elfogadta, az által ezen gyönyörű Magyar Almanaknak lételt adott, 's mennyire betsüli, mennyire gyarapítja a' Nádor Ispánné Ő Cs. Kir. Fő Hertzege a' Magyar nyelvet, az közönségesen tudva vagyon. — És méltán is; mert ha valahol szent kötelékekkel vagyon egybe kötve az Uralkodó az alatta való Néppel, legszentebbek azok, mellyekkel a' Felséges Uralkodó Ház Magyar Országgal egybe van forrasztva; mivel nem tsaka' legelső Magyar, 's Fejedelemségre szabadon választott Házból származik, és ezen Méltóságában számos Megegyezések és nyilvános Törvények által is megerősített; hanem igaz atyai uralkodása által meg is örökösítette magát abban. — A' mi a' Kir. Censurát illeti, mi a' józan Censurát, legalább még mi nálunk ekkoráig igen szükségesnek tartjuk, egyéberánt pedig a' zavarodást

okozható 's erkölts rontó Irásoknak soha se voltunk barátjai, és a' Magyar Nemzet' betsületére meg is vallhatjuk, hogy bennünket olyanokkal nem is kísértettek soha; — ennél fogva tehát mi, a' Kir. Censura' részrehajlatlanságával, okos belátásával 's készségével most meg vagyunk tökéletesen elégedve; — ha ez másutt nintsen úgy, nem az Intézet, hanem a' személy hibás. —“

„E' szerint másban okot teljességgel nem kereshetünk, hanem egyedül magunkban. — Ha tehát a' Magyar nyelvet, 's ez által a' Nemzetet is azon Méltóságra, mellyre a' többi Európai pallérozott Nemzetek közt érdemes, akarjuk emelni, legközelebb e' következők kötelességeink:

1-szor. Szivassuk be az annyok' tejével gyermekeinkbe a' Magyar nyelvet.

2-szor. Tartsunk Magyar vagy legalább jól magyarosodott férjfi 's aszszonyi tselédet.

3-szor. Legyen közönséges társalkodási nyelvünk a' Magyar; — idegen nyelven úgy is a' társaságban, mellyet az egész társaság nem ért, beszélni, tsak Magyar Országban található és igen nagy neveltelenséget mutató illetlenség.

4-szer. Vegyék gyermekeink legelső oktatásokat egyedül Magyar nyelven, sőt még a' többi Népök közt is a' közönséges iskolákban, minden külfölség nélkül a' helybeli nyelvel egyaránt taníttassék a' Magyar nyelv is.

5-szor. Idegen nyelvre tsak akkor taníttassuk gyermekeinket, midőn már a' Nemzeti nyelvet tökéletesen tudják, 's nem félhetni többé, hogy el-kortosodjanak.

6-szor. Akkor legelső legyen azon nyelvek közt a' Német nyelv; — mert egyáltalában kíváncsú, hogy minden képzett Magyar, a' mint úgy is vagon többnyire, tökéletesen tudjon németül,

tsak azzal a' külömbiséggel, hogy magyarul legjobban kellene tudnia. E' tárgyról, mivel némelyek előtt paradoxumnak látszhatnék, más helyen többet fogunk szólni; itten tsak azt bátorkodunk állítani, hogy a' Német nyelvtől 's egyéb pallérozott Európai nyelvektől tsak Culturánk' elsőségét félthetjük, de nyelvünket tsak akkor félthetnők, ha a' Culturának azon léptsőjére, mellyen azon nyelvek vannak, ugyan azon nyelvekben hirtelen emelkednénk, — a' mi a' kisebb rosszak közt legjobb volna ugyan, — de lehetetlen. — A' mitől Magyar Országának 's magának az Uralkodásnak is félnie kell, az a' tót nyelv. — A' Német, (ne legyünk igazságtalanok) mit hoz Hazánkba? többnyire szegénységet ugyan, de még is, a' mi lelki kints, kisebb vagy nagyobb Culturát, — mind ezek mellett is ezen Nemzet, a' világ-nak minden Nemzetei felett legcosmopoliticusabb, másokkal alávalóság nélkül legkönnyebben öszveférő Nemzet lévén, nem akadályoztatja a' fenálló rendet, országokat nem zavar, 's az ő köre tsak a' lélek műveltsége lévén, igen könnyen válik más nyelvű Nemzetté, 's ezzel még azt a' hasznat is teszi, hogy azt megneemesíti. — Erről más Nemzetek 's a' mi tulajdon Történeteink 's Történet-írásaink is — erről tulajdon tapasztalásaink is meggyőznek bennünket. Hány jeles Mág-nási 's Nemesi Familiáink, hány derék Hazánkfiiai 's örök emlékezetre 's háládatosságra méltó Asszonyaink vagynak, a' kik német eredetűek ugyan, 's még is nem tsak megmagyarosodtak tökéletesen, hanem magoknak, mind polgári, mind tudományos, mind katonai pályákon kitündöklő érdemeket szereztek? — Hogy valamelly város, vagy falu Hazánkban megneemesedett volna, arra Hazánkban példa nintsen, hanem ha a' Népeiséget többször feljülhaladó Némelek szállottak oda, úgy hogy azok közt az egy-

nehány Magyar észre se vétetett, de ez is ritka; ellenben hogy a' Német Községek megmagyarosodnak, arratsak Heves Vármegyében is több példánk vagynak. — Megmagyarosodnak ugyan egyes, hazafiúi kötelességeket esmerő, okos 's betsületes Tótok is, és tökéletes Magyarokká válnak, 's az olyanokat a' Haza, mint igaz fiai tisztá örömmel fogadja kebelébe; — de egész tót községek, ha Magyarokkal körül is vannak véve 's a' többi Tótságtól elszigetelve, majd nem soha se magyarosodnak meg, 's a' mi még is e' részben történt, azt a' Római Catholikus Papság' buzgó igyekezetének köszönheti a' Haza: — sőt ellenkezőleg, nem csak számos Magyar és Német városok 's faluk, hanem egész vidékek 's Vármegyék is siratják, hogy eltótosodtak, — 's ezen veszedelem még most isterjed minden akadály nélkül. Elhallgatván Kassát, Miskoltznak, Tokajnak, Rimaszombatnak, Lossontznak, 's egyéb virágzó Magyar városainknak nagy része már a' legújabb időkben tótosodott el, — ezen mótely már Pestet is fenyegeti, 's nem sokára Debretzenre, Ketskémétre, Nagy Kőrösre, 's egyéb még hátralévő Magyar 's Német városainkra is ki fog terjeszkedni, a' minnek okairól majd más alkalmatossággal fogunk értekezni; — holott csak néhai ditsőségesen uralkodott Mária Theresia Királyunk' idejében is, még azokban a' Vármegyékben is, mellyek már most tökéletesen tótok, a' Magyar nyelv a' Nemességnél 's minden jó nevelésű embernél nem csak udvari, társalkodásbeli, hanem sokkal gyakrabban, mint a' Deák, Diplomatikai nyelv is volt. — És méltán; mert Magyar Országban a' Nemzet Magyar, 's más Nemességet a' Magyarokon kívül Hazánkban Törvényeink nem esmernek. —“

7-szer. Taníttassuk gyermekeinket 's ifjainkat minden esmeretekre 's tudományokra, még a' philosophiára 's törvényre is egyedül Magyar nyelven, a' mi Deák nyelvünk tsak a' Papnak, Törvénytudónak és Orvosnak szükséges lévén.

8-szor. A' Római és Görög Classicus nyelvekre tsak felserdült ifjainkat taníttassuk; de ne azért, hogy azon beszéljenek és írjanak, hanem hogy a' Classicusokat érthessék, 's azok' szépségeit a' Magyar nyelv' tökéletesítésére használhassák. —

9-szer. Legyen a' Magyar nyelv végre egyáltalában 's minden kivétel nélkül Diplomati-
kai nyelvünk, azonszólljanak hozzánk törvényeink, 's azon szolgáltatassék ki nekünk az igazság. — “

„Mind ezekre nézve már az 1811/2-
dik esztendei Országgyűlés is hasznos Intézeteket tett, 's mi reményljük, hogy a' mi bölts és kegyes Fejedelmünk ezen, a' Nemzetnek, sőt az egész Monarchiának közjávára tételő igazságos óhajításinktól kegyelmes helybe hagyását nem fogja megvonni, a' kit a' Mindenható egész Felsőges Házával együtt a' Hazának boldogságára 's a' Királyi Székek' ditsőségére még sokáig éltesse szerentsésen! — “

„S ez az, a' mit a' Tudományos Gyűjtemény' felesleg való ajánlása' helyébe teljes szívünkből bátorzkodtunk leírni; vegye azt a' Haza, 's minden igaz ember olly tiszta lélekkel, mint a' millyennel mi azt irtuk.“

Ennyi nyomos készület után és tartós buzgóság által — mert atómok nélkül semmi sem állhat elő — az ELŐZMÉNY' 3 és 4. lapjain előadott dicső áldozatok a' Nagy Pál' hatalmas beszédére tettek. — A' magyar Nyelvmívelő Társaság' felállíthatása eránti Kérelmet a' Vármegyék' és így a' Nemesség' Répviselői kívánva kívánták felterjesztetni Ő Felsőge' szentséges Színe' elébe: Ki nemcsak, Urunk hanem Atyánk is egyszer'smind, és így nem

bánja, ha az olly kisebb fontosságu intézetek', mint például, a' Caszinó', Lóverseny' stbb. alaprajzaival ragyogó Thronusza előtt nem alkalmatlankodunk; de az olly igen nevezetes tárgyról és nagy befolyásu Intézetről, mint a' Magyar nyelv-mívelő Társaság, Ő Felségének tudni, megvizsgálni, 's annak felállítására kegyelmes Engedelmet adni, vagy nem adni, egyenesen királyi jusiaihoz tartozik. Ennél fogva egyszerre megsemmisítettetik eme' merész állítás lap 117. „*minden, legkisebb kivétel nélkül, a' Nemzettől függ*“ — mit én azon tekintetből, mivel a' Gróffal a' míveltség' magosításában tökéletesen egyet értek, és csak a' módban és némelly principiumokban különbözöm, ekként szeretnék változtatni: „Minden Jót és Hasznost könnyen gyarapíthat a' Nemzet, ha egyes szívvvel és lélekkel annak rende 's módja szerint munkálódik: tudnillik a' nagyobb fontosságu dolgokat, stbb. a' maga útján fiúi bízodalommal Ő Felsége' Atyai Színe' elébe terjesztvén, a' királyi kegyelmes Helybenhagyást megnyeri: mit Ő Felsége az egész Nemzettől nem szokott megtagadni.“

Imádott Fejedelmünk, ki hű Magyarjait az alkotmányos törvények szerint kormányozza, soha sem méltóztatott mondani, hogy „minden, legkisebb kivétel nélkül, Ő Tőle függ.“ Mennyivel kevésbé állíthatja fel tehát Ő Felségének egy jobbágya azt a' szokatlan, hogy ne mondjam, anticonstitutionale principiumot — „**MINDEN, LEGKISEBB KIVÉTEL NÉLKÜL, A' NEMZETTŐL FÜGG.**“ — Státusunk' arany öszveszövéseinek definitióját érdemes Olvasóm e' levelek' 51. lapján láthatá, ki, ha bővebb felvilágosítást akar meríteni, méltóztassék a' Juris Corpust és Országgyűlési Irmányainkat forgatni. —

Lap. 514. ez áll: „*Angliában — van — egy társaság, melly a' Bibliát közli minden nyelven a' világon.* stbb. *De a' kormány, — mind ezekben*

legkisebb részt sem vesz.“ Melly sorokat előbbi állításom' bővebb felvilágosíthatására csak azért említek, hogy kimondhassam, hogy Magyarországon Biblica Societas-t az Udvar' engedelmével alkotni teljességgel nem szabadna. 'S ellenmondhatatlan állításomat az angol Levelezőnek a' magyar Londonban készült egyik levelében lap 510. álló eme' kitétele „*A' kormány oltalma nélkül semmit sem tehetni.*“ hasonlólag erősíti.

Marczibányiak és Vida áldozatjaikat sem nem emlegeték, sem az Haza eránt fősvény főrendű Birtokosoknak szemrehányásokat nem tevének. Az elsőt emez igazság' érzete miatt hagyák el, „a' jobb-kéz' ajándékáról a' balnak tudnia nem kell.“ A' másodikat is helyes vala elmellőzni, mivel nekik arra sem a' törvény, sem a' morál, sem a' politika just nem ada. Az hazafiúi áldozat úgy érdekel valódi hálát, ha azt az erkölcsiképen szabad kebel' legtisztább érzete hozza létre. Mint mindenütt, úgy itt is tisztelem az érdemes Grófot, de azt kereken tagadom, hogy neki jusa legyen, az egész magyar Nemességnek szemrehányásokat tehetni, az egész magyar Nemességnek, mondom, melly törvényesen felkent Királyán és törvényein kívül semmi más Urat, vagy Supremátiát nem ismer. — Mind ez óráig a' Nemesség szokta megvenni a' magyar könyveket, és így az pártolja, tartja fen az honi tudományosságot. A' dicső intézet, a' Magyar nyelvmívelő Társaság, mellynek, erős hitem szerint, főczélja lesz, az anyanyelvet és tudományosságot főképen az Al-Ispánokon felül levő Renddel megkedveltetni, még eddig csak az előkészületeket teszi, 's így annak fundusa Hazánkra nézve semmit sem fructificált. És még akkor is, midőn az munkákat fog közfényre bocsátni, ezeknek példányait ingyen osztogatni nem fogja: mert illyes jövődőt annak Alaprajza 's Rendszabásai nem hírdetnek. Mind ezekből az következik, hogy a' Ne-

mességet, mellyre anyanyelvünknek és tudományosságunknak mindég szüksége volt, van és lesz, bántani nem kell: azt jeles példák által csupán serkenteni szabad. Kimondhatatlan öröm, ha látjuk, hogy egy 34 vagy 40 évű főrendű Birtokos a' magyar nyelv' virágzására egy esztendői jövedelmét, 60,000 pengő ftot áldozik, mivel ennek kamatja által azt látszatóképen elő lehet rúgtatni. De azért el nem kell feledkezni azon derék Nemeseinkről, kiknek személy szerint esztendői jövedelmek alig megy 600 pengő ftra, 's még is ennyit, és néha ennél is többet költöttek 34 vagy 40 esztendő korokig az honi tudományosságra. — Az igazság olly mennyei szentség, melly a' neki áldozót az élet' minden zajjai között hű védelme alá veszi. —

Az az indulatos kitétel: — „a' leghosszabb bajszuak elfordultak tőlünk, az — ki kell egyenesen mondanom — azért esett, mert nem tárogatóval 's dudával 's penészes szokások, káposzta - vagy pipa szagával jártuk a' verbungost,“ bár elmaradt volna, mert minék afféle nem-aesthetikus szavakkal büdösíteni a' — — — — — könyvet? és aztán olly mord ígék a' magyar nyelvet pártoló Nemességre épen nem illesztethetnek. —

Olly csekélységek' feszegetésébe, „mi különség lehet a' leghosszabb, vagy hosszú, vagy rövid vagy is muskotály bajszok között?“ „mennyivel szagosabb, vagy nem szagosabb egyik pipás a' másiknál?“ drága időmet nem vesztegetem. — Annyit azonban mondok, hogy II. Fridrik, lőnek minden ruhája tele szokott volt lenni bornuttal, milliónyi millió nem-tobákos, finnyás halandót múlt fel nagy elméjével és bölcseségével. — A' dohányt nem a' Nemesség hozá be a' Magyarföldre; sőt hogy az attól úndorodott, azt bizonyítja az 1670. Gyula-Fejérváratt kelt XIII. kemény Törvénczikkely.

— A' pipa tehát a' Nemesség' ellenére épen úgy jött módiba a' két Testvérházában, mint egy bizonyos külföldi hideglelés, melyről a' XII. században ezt irák:

„Romanae febres stabili sunt jure fideles:

Quem semel invadunt, vix a vivente recedunt.“

Hogy most a' Nemesek közül is számtalan pipázik, az igen természetes, mert az ember a' majmolásra igen hajlandó. 'S aztán a' Debreczenben hozott, és az hét országra szóló Lőcsei Kalendáriumként elhiresedett „Pipások' articulussai“ szerint, egyik Pipás a' másik Pipás eránt le levén kötelezve, egy kis rés nyílt, az embereket arra emlékeztetni, hogy egymásról el ne feledkezzenek. —

Bajuszt Európában más némelly mívelt Nemzeteknél is lelni; sőt a' katonaságnál a' lovas ezredek csaknem mindenütt tartóznak jó hosszú bajuszt hordani. A' pipa már szinte az egész ismert földön elközhönségesegett, valamint a' káposzta-evés is. — Kivevén azt, hogy tökéletes „Kölozsvári káposztát“ csupán Erdélyben tudnak készíteni. — Minthogy az idearum associatio felébbreszté bennem a' nem-aeszthetikus kifejezést; azt vélem, hogy a' káposzta — meg pipaszag mindenütt egyforma, ha csak valaki azt parfum - mel el nem üzi. — A' magyar Nemesség' szokásai nyelve, hona 's alkotmánya eránt igen régiék, de ezért nem penészesek, az az, nem elavultak. Azonban én jobb szeretem a' penészes arany szokásokat, mint azon újakat, mellyek a' kifényesített hamis érczhez hasonlítanak. — „tárogatóval 's dudával járni a' verbungost“ teljes lehetetlen volt volna — 1825. Nov. 5-dikán a' Pozsony Vármegyei Gyűléspalotában — a' te-mérdek sokaság miatt! —

Ez alkalommal továbbá arra kell figyelmezní, hogy a' Gróf valamint eddig, úgy itt is, a' Maga 's Barátjai' nevében szól. Én pedig teljességgel nem hiszem, hogy Vay Ábrahám, kit Ő Felsége tavaly

Sept. 3-dikán teve Gróffá, mint Nemes, és a' Borsod, - és Gróf Andrássy György, mint a' Torna Vármegyei Nemesség' Képviselőji azon sértő kitételekben megegyeztek volna. Nem hiszem, hogy Gróf Károlyi György, ki az 1850 - diki Országgyűlésen a' Szatmár Vármegyei Nemesség' Képviselője vala, ugyan azon kifejezéseket helybenhagyná. — Végre azt sem hiszem, hogy a' Világ' érdeemes Szerzőjének az annyiszor említett nevezetes napon, mellyen egy isteni láng ömlött el arczúlatján, sőt még azon innen is jó sokáig ollyasok jutottak volna eszébe, millyeket most, talán azért, hogy Taglalójára megbosszankodott, a' Közönség' elébe bocsáta. Akármí gördíttessék elő ebbeli hitetlenségem ellen, az három első nagyhírű Férfira nézve mind addig más hitben nem leszek, valámig Ők magok az Olvasó - Közönséget arról bizonyossá nem teendik, hogy „igen is az érdekllett állítások', kitételek' 'stbb. minden pontjával betűröl betüre megegyeznek.“

Az 1850-diki Országgyűlést a' Gróf lap 274 — 277. fekete színekkel festi, de a' mellynek dicséretére Gróf Majláth János ezt írja: „Der ungarische Reichstag ist die einzige ständische Repraesentation in Europa, die sich im Jahre 1850 versammelt hat, die ohne Ministersturz, ohne Revolution, ohne Administrationsänderung, in Uebereinstimmung der Regierung und der Reichsstände angefangen, fortgesetzt und zu Ende gebracht worden ist.“ Lásd: „Der ungarische Reichstag im Jahre 1850. lap 215.

A' múlt Országgyűlésről, mellynek az 1741-dikihez hasonló vonásiról annak idejében ex professo szólandok, most csak ezt adom ki: „V. Ferdinand Ő Felsége' dicsőséges koronáztatása az Alkotmányt szerető magyar Nemességnek kimondhatatlan örömeire vált. Pozsony Vármegye' érdeemes Követe Kis-Jókai Takács Gáspár, ki a' Nemzetnek

azon Képviselőji közé tartózzék, kiket a' Gróf lap 274. olly valamivel vádol, miről egyedül a' szívek' és vesék' Vizsgálója tudhat! a' tisztelt Nemzeti innep' estvéjén Vármegyéje' nevében jobbagyi hódulatját ekképen bizonyítja be: „A' Vármegye házánál, hasonlóan egy templom égett átlátszó tűzzel, feljül az Ország' koronája, környülvéve három leveles koszorúval, mellyen e' három betűk F. F. C. állottak, alól e' vers olvastatott:

„ÉRTTETER, o három koronás FEJ!
az hű Magyar él 's hal.

Mert TI is olly szentül 's kegyesen éltek ezért.“

Belől a' Templomban, egy áldozó Oltár felett, ismét:

„Láng Magyarok' szíve 's ég szeretet'
tüze abban örökké.

Képe nagy érzetinek, a' tüzes oszlop imitt.

Új - koronás FEJEDELM! örök hű Magyaridnak ezennel

Vedd kegyesen lobogó szíve' 's szerelme' tűzét.

'S Títusz - ATYÁD' dicsőült nyomait tisztelve követvén,

Nemzeti létünknek légy kegyes
Öre TE is.“

Lássd: Magyar Kurír' Nro. 52. Oct. 19-dikén, 1850. Nagy köszönettel tartódom az hozzám szíves barátsággal viseltető derék Takácsnak, ki a' leirt versek' szerzésére csekélységemet használá; — 's sajnálom, hogy azon idvességes alkalommal több magyar felülrát nem vala! —

Pozsony Vármegye' Rendeinek továbbá, név szerint Jezerniczky Károly Táblabírónak, ki haszonnal töltött életében sok idegen országot megutaza, nem különben Ábrahámfy József, Olgyay Gáspár Táblabírónak és Nagy János Tisztügyész-

nek 'stbb. az egész Nemzet előtt hálát mondok, hogy e. e. Júl. 4-ikén tartott Köz - Gyűlés' alkalmával, az anyanyelv' és tudományosság' tárgyában a' Felséges Thronuszhoz szóló alázatos jobbhágyi Kérelmemet Ő Felsége' Szentséges Színe' elébe felterjeszteni, 's atyai kegyelmébe ajánlani méltóztattak.

A' magyar Nemesség' sok szép tulajdonához csatlom még a' következőket. Zászlótartó Scultétý László, ki 1755. Brusinán Trencsény Vármegyében született, és 1750 oltá szakadatlan katonáskodik, nemcsak a' magyar Katonaságnál vagy az Ausztriai Birodalom' Hadseregiben, hanem Európa', sőt merem mondani, az egész ismeretes világ' minden haderejében találtató vitézeket hadszolgálatbeli idejével felülmúl; és íme ez a' másatlan Katona-Nesztor példájával csalhatatlanul bebizonyítja, hogy a' magyar Nemes a' katonaéletre igen igen alkalmas. — Ő-Gyallai Besse János, ki atyjáról Komárom, és anyjára nézve Pozsony Vármegyei, 's a' kit 1829 és 1850. a' Kavkaz' környékeinek megutaztatására a' Nemzet maga segíté, harminczkét év alatt Európát, Áziát és Afrikát bejárta; 's így ő mostanában a' legutazottabb Magyar. — Alljon itt annak Bécsből, 1829 elején Báró Humboldt Sándorhoz Berlinbe küldött levele fordításom szerint: „Méltóságos Báró Úr! Hazám' több főrendű Birtokosa 's Nemese a' szerencsés alkalmat, mellyet Kegyednek a' Kavkazhoz (1) leendő minél előbbi utazása nyújtani látszik, használni kívánván, engem a' Felséges Kormány' engedelmé mellett, azon becses bízodalommal tisztele meg, hogy a' régi Magyarok' bölcsőjét felke-

(1) Egynémelly külföldi újságlevelek az hirdették volt, hogy ezen nagy hírű Tudós előbb a' Kavkazhoz fog utazni, 's aztán az Ural' hegyeihez. A' következőzés azonban megmutatá, hogy ő egyenesen a' most említett utat választá, 's nem az első, mellyre Besse célza. — Az észrevételek' Írója.

ressem ; kiknek a' Történetiratok szerint, a' Kavkaz' környékein egészen a' Kaszpiai tengerig még ma is némű nyomaiknak kell lenni. Ő Nagyméltóságok az Orosz császári Követ és a' Porosz királyi Miniszter örömmel értették a' magyar Nemesség' szép intézetét, és engem bizonyossá tőnek, hogy illető Kormányaik' részéről semmi nehézség elő nem forduland.“

„Reménylem, Kegyed nem fogja nem-örömetst venni, hogy olly embernek, ki harmincz évig a' föld' három részében utazott, és a' ki a' Perza 's Török, úgyszintén majd minden Európai nyelvet tud, Honosi' költségén, a' Kegyed' társaságához csatoltatni szerencséje legyen. — Mi reám nézve annál hízelkedőbb volna, mivel Keletindiából lett visszaérkezésemtől, 1810. Párizsban, Langlès Úrnál (1) többször vala gyönyörűségem Kegyeddél beszélgetni, még pedig azon pillantatokban, mikor Kegyed ama' szép világ-részt meglátogatni szándékozték.“

„Midőn már a' Felséges Kormány' engedelmet feltett utazásomra megnyertem, ezennel visszasietek Budára, folyamodásom' szerencsés kimeneteléről Ő császári királyi Főherczegségének, az Ország' Nádorának alázatos jelentést tenni, 's Küldöimnek kedves hírt vinni. Ez meglevén, haladéknélkül Berlinnek veszem utamat, hol Kegyedet tisztelhetni vágyom és hiszem.“

„Kérem Kegyedet, ne vonja meg tőlem jóakarátját ; sőt inkább részeltessen azon szerencsében, hogy becses személyét csupán a' Kavkazig kísérlhessem : és legyen meggyőződve affelől, hogy hozám mutatandó szivességéért azon hálás tisztelettel és tiszta érzéssel fogok adózni, mellyeket ritka

(1) Besse Langlès-től a' perza, 's Jaubert-től a' török nyelvet tanulta. — Az E. I.

adományai 's egész Európától elismert és magasztalt érdemei méltán megkívánnak.“

Azon kitételről „ — *mellytől megint a' bajusztalan magyarok ijedtek vissza, azt GONDOLVÁN a' Magyar REVOLTÁL, mert magyarul beszél*“ — ez a' véleményem: Hogy mások mit gondoltak, vagy gondolnak, annak vizsgálata csekélységem' köréhez épen nem való. Én csupán a' látható eseményekről ítélek, és ezekről is egyedül az illendőség' korlátjai között szólnok, ott, hol helye 's ideje van. Magam is tapasztaltam, hogy némelly Magyarjaink, kik az 1825-diki Országgyűlés előtt törték az anyanyelvet, azolta abban sokra mentek; vannak továbbá ma is olyanok, kik az 1830-diki Országgyűléstől fogva, mellyen az 1790. meghatározott, de nem soká gyakorlott „magyar Izenettel-élés,“ (1) a' Nemesek' Táblájának buzgósága által örökre szokásba hozaték; — V. Ferdinand Ő Felsége az Oct. 6-dikán kelt kegyelmes Visszairása által az Honorarium' egy részét — mint istenült II. Leopold Ő Felsége' dicső- emlékezetű koronáztatása' alkalmával az Erdélyi Rendek' jobbhágyi ajándékát a' Kolozsvári királyi Lyceumnak, — a' Magyar nyelv-mívelő Társaság' virágzására méltóztaték szentelni: — 's I. Ferencz Ő Felsége a' VIII. Törvényczikkelyt atyáiképen sanctionálni méltóztaték: — a' magyar nyelvet buzgón tanulják. És hogy a' magyarosodni indult Honosoknak nem kis metamorphosiszon kellett és kell általmenniek, azt a' dolog' természete diktálja. Itt az ajánlkozó alkalmat megragadván, anyanyelvünkről némelly talán

(1) A' Magnások' Tábláján, midőn Oct. 11-dikén a' magyar Nuncium felett folya a' tanácskozás, Báró Szepessy Ignác, ki egykor Erdélyi Püspök vala, mondá, hogy „Erdélyben már régolta minden közönséges tanácskozás magyarul folytatik, és Báró Vesselényi Miklós ezt adá ki, „hogy a' magyar nyelv 500 év előtt is gyakoroltatott.“

nem mindenütt találtató jegyzetekkel kedveskedem türelmes Olvasóimnak. Minden Nemzet' nyelvét különösen ezek tartják fen, a' P a p, K a t o n a, K o r m á n y, T ö r v é n y h o z ó, T ö r v é n y t u d ó 'stbb. Az egyéb tudományokkal és hivatalos kötelességekkel foglalatoskodó Férjfiak' seregét és a' szép Nemet most elhallgatván, kiktől hasonlólag igen sok függ. Ha a' feltett többoldalú thézisz szerint vizsgáljuk nyelvünk' történeteit, fürkészésünknek ezek a' rövid resultátumai.

I. A' négy ezer esztendősnél idősebb magyar nyelv mellé, mellyen' kívül a' Nemzet Szent Istvánig semmi más nyelvet nem tuda 's semmi részben nem használta, sőt inkább arra, mint a' „fulmen belli“, Etele' bölcs rendeleteiből nyilván kitétszik, a' meggyőzött népeket tanította, a' keresztyén vallás' terjesztőji által egyelőbb a' görög, aztán a' deák hozaték be; 's ez utolsó a' magyar nyelvnek majd alatta, majd mellette, majd felette nyolcz század olta mind e' mai napig tengődik Hazánkban.

A' magyar nyelvnek Egyházi tekintetben két legfőbb időszaka van, úgymint, Szent István olta a' Reformatióig, és innen kezdve jelenkorunkig.

a) Ki tudja, hogy folyó századunkban mind a' katolikus, mind pedig a' protestans Misszionáriuszok azon pogány népek' nyelveit, mellyeknél a' keresztyén vallást terjesztendők, előre megtanulják, és nekik azokon hirdetik a' Jézus' evangeliumát; könnyen képzelheti, hogy a' Szent István alatt honunkban megtelepedett külföldi keresztyén Papoknak magyar predikációkat, oktatásokat 'stbb. kellett tartaniok. A' Történetírat tanítja továbbá, hogy a' Nemzet Áziai hitére ottan ottan visszatérvén, a' Római vallásról és az ez által gyarapodó deák nyelvről lemondott. Minthogy a' Nemzet ez időszakban szüntelen háborút viselt, igen természetes, hogy annak a' deák nyelv' tanulására sem ideje, sem kedve nem volt. Sőt maga Hu-

nyadi Székely János, a' nagyhirű Kormányzó sem tudott deákul: 'stbb. Az egyházi Rend bírta tehát szinte kirekesztőleg a' latán nyelvet; de még az sem deákosodott úgy el, hogy anyanyelvünkről egészen elfeledkezett volna. Vannak azon korból magyar Legendáink, Hymnarionaink, 'stbb. és még több kincsel is bírnánk, ha a' dühös ellenség' vad keze azokat megkímélje. Vitéz Césinge János Pécsi Püspök, az Esztergomi Érsek Zrednai Vitéz János' testvérhúgának fija, 's poétai nevével Janus Pannonius egy magyar Grammatikát irt volt. „Janus ille Pannonius, Episcopus Quinque Ecclesiensis nostrorum Poëtarum celeberrimus, cum tanta doctrina et autoritate praedicatus (p r a e d i t u s) fuisset, tamen non erubuit U n g a r i c a m G r a m m a t i c a m conscribere. Quam si majorum nostrorum negligentia non amissemus, haberemus certe, quo in hoc quoque studii genere gloriaremur. Joan. Decius Barovius, a' Bod Péter' „Magyar Athénása' Előbeszédében. — Lásd Erdélyi Múzeum' I. Füz. 4 — 5. és V. Füz. 112 és 113. lapjain.

b) Valamint Európának minden élő nyelve, úgy a' miénk is a' Reformatió által új életet, erőt és csínt kezde nyerni. Az Erd. Muz. I. Füz. 5 - 7. lapjain Kazinczy így ír: „Álomkórságunk olly nagy volt, (1) hogy belőle nem kisebb történet által lehetett felferettetnünk; mint az a' szakadás vala, melyet a' Wittenbergai Augusztinianus-barát' újtásai támasztottak. Az ő apostolai itt magyarul irtak, valamint maga Luther ott németül, hogy az új tudomány a' nép által értettség, 's a' proselytusok minél több számban szaporodjanak. A' régi dogma' tanítóji követték a' példát 's a' mi ezen villongás által nyert, az — a' Haza' nyelve 's literatúrája vala.“

(1) Ezt az észrevételek' Irója nem hiszi. 's pedig az Horvát István által előadott győző okoknál fogva nem hiszi.

„Ez időben állítá fel a' Horvátországi Bán, továbbad Palatinus Nádasdi Tamás, ki maga is az új tudományra tért vala, Új-Szigeten (görögösen elnevezve: Neanesus), közel a' maga Sárvári lakjához, az első nyomtató-műhelyt, melyet csak hamar a' Debreczeni, Kolozsvári, Német-Újvári 's Nagy-Szombati követének; 's könnyű megfogni miként segélé ez a' mesterség mind a' Hit' dolgát, mind a' Haza' nyelvét. 1541. nyolcz esztendővel később mint a' legelső Magyar nyomtatott könyv (Szent Pálnak Komjáti Benedek által fordított levelei) Krakkóban kijött, Nádasdi Tamásnak első Udvari-Predikátora, Sylvester (Erdösi) János — — — — — az ő általa fordított Új-Testamentomot nyomtattatá itten; — —“

„A' XVII-dik Százban nyelvünk még ragyogóbb előmenetelt teve. Esztergomi Érsek Cardinalis Pázmány Péternek 's Káldi György Jezsuitának predikációjik; valamint a' most említett Káldinak igen szép fordításu Bibliája, 'stbb.“

Örök említést érdemelnek eme' dicső történetek, hogy Erdösi idézett fordítását I. Ferdinand Ő Felsége' Főmagosságú Fijainak Maximiliánnak és Ferdinándnak, Stainhofer Gáspár Bécsi könyvnyomtató pedig, ki a' Sylveszter' fordította Új-Testamentomot 1574. újra kiadá, Maximilián Ő Felsége' Főmagosságú Fijainak Rudolf és Erneszt császári királyi Főherczegeknek ajánlani szerencsés levén, azon istenült Magosságok' legbiztosabb aegisze alatt a' magyar nyelv véghetetlen védelmet és fényt nyere. Hasonlólag pártolták, terjesztették ezt az Erdélyi Reformátusz Fejedelmek, és Magyarországnak egyelőbb nagyobb részint protestansokká lett Magnásai. — A' Török mindúntalan terhes sarczot vetett Erdélyre, 's Magyarországnak alatta nyomorgott Részére, de sem nyelvét, sem vallását nem kívánta a' Nemzet-

re tolni. 'S így a' magyar nyelv folyvást gyarapult, mennyire tudnillik azt az akkori szerencsétlen idők' hosszas viszontagságai megengedték! A' Reformatusok mind a' két Testvérhonban három száz és egynéhány év oltá csupán anyanyelven tettek és tesznek minden isteni szolgálatot Egyházaikban, ott-hon és mindenütt. És épen ezért a' köznép azok-nak Hitét „magyar vallásnak“ hívja. Az Erdélyi Re-formatusok az Udvari Kegyelem' következtében a' Reformatió' harmadik századját 1817. meginne-pelvén, annak emlékezetére ízletes numismát ve-rettek, melynek egyik felén a' felhőzetből kinyúlt két egymásba tapadt kéz — az egyesség' sym-bolja — van, és körülé Luk. II. R. 14. Verse ol-vastatik, „DICSŐSÉG. ISTENNEK. BÉKESÉG. E' FÖLDÖN. AZ. EMBEREKHEZ. JÓ-AKARAT.“ a' másik felén pedig ezek állnak:

„A'
REFORMATIO
III-IK
SZÁZADI INNEPÉNEK
EMLÉKEZETÉRE
AZ ERDÉLYI EVANGE-
LICO REFORMA-
TUSOK.
MDCCCXVII.“

és íme ez a' legelső emlékpénzünk magyar cím-íráttal!

II. Régi Elődink' vitézi tetteit, takticáját 'stbb. Horvát István', Dankovszky Gergely' és más nagy-tudományú Ferjfiaink' tollai tudják méltóképen fes-teni. Elég tölem annyit hallani, hogy Öseleink, a' Szittyák, kik majd Nagy Sándor ellen sikeresen har-czoltak, majd ennek segédei levén, Ázia' népein diadalmaskodtak, és végre a' második Hannibálnak, Attilának (1) vezérlése alatt Rómának szinte ka-

(1) Hogy rég idvezült Elődink anyanyelveket szerették, azt bizo-nyítják Priscus Rhetornak 2-dik fejezetében álló szavai; „Et-enim intra sua conclusi, barbaricam linguam suam co-

pujiig hatottak, az hadművészetben kimondhatatlan gyakorlottsággal bírtak. Tacticánkról mindenki könnyen meg fog győződni, ha közelebbről Anonymus Belae Regis Notarius' becses munkáját katonai szemmel tudja 's akarja vizsgálni.

Hadra termett és háborút viselni tudó 's szerető Eleinknél mind Áziában, mind Európában az 1715. 8-dik törvényczikkely' hozataláig, melly által tudnillik az állandó katonaság felállítatott, az hadi szolgálat- és gyakorlás nyelv magyar volt: mellynek némelly Diplomatikai példáját látni Pesten, különösen a' Muzeumban. És a' történetek bizonyítják, hogy Zsigmond alatt katonáink az ellenség előtt eme' szavakat kiabálták; „Isten! Szent Mihály!” 1715. oltá is a' két Testvérhonban minden nemesi felkelés', felülésnél egyedül a' magyar nyelv használtatott az idézett tekintetekben.

III. Ki a' Juris Corpust nem egyedül azért forgatta, hogy belőle pro A. vagy pro I. replicákat készítsen, és az honi törvényeket nemcsak alla minuta, hanem al ingrosso is megtanulta, 's az ahhoz szükségképen megkívántató segédtudományokban, például, Pragmatica 's Juris historiában, Diplomatikában 'stbb. járatos, és végre Erdélynek régi 's mostani politikai 's törvényes állapotjával és történeteivel szorosán megismerkedék; annak a' mingyárt következőkben velem hű kezet kell fognia.

Hogy a' mostani Alkotmány' alapjai — az öt esküpont — mellyekről Béla' névtelen Jegyzője

lunt et adfectant.“ És hogy maga Áttila a' magyar nyelvet terjesztetni kívánta, azt látni eme' sorokból: Alcyonius (Libro II. de Exilio, pag. 213.) ex MS. quodam historico de rebus a Gothis in Italia gestis, refert, Attilam regem, post partam victoriam, tam studiosum fuisse Gothicæ (Hungaricæ dicere debuisset) lingvæ propagandæ; ut edicto sanxerit, ne quis latina lingua loqueretur, magistrosque insuper e sua provincia accivisse, qui Italos edocerent linguam Gothicam (Hunicam.) Lásd: Wallaszky, Consp. Reipubl. Lit. in Hungaria. Ed. alt. auct. et em. Budæ, 1808. lap 56.

emlékezik — egyedül magyar nyelven voltak megállítva, arról csupán a' járatlan fog kételkedni: 's azt, hogy Szent István oltá Kálmánig minden Decretum magyar nyelven hozatott, csak az tagadandja, ki az igazság' déli napja előtt szemeit erővel behúnyja. Hogy 1501-ig, az az, III. András' haláláig minden Király magyarul tudott, és anyanyelvét híven gyakorolta, az csak a' bagoly-természetűek előtt lehet homályos. Hogy a' külön Házakból származott Királyaink közül különösen Nagy Lajos, és a' székely-magyar atyától és magyar anyától született Mátyás a' nemzeti nyelvet szerették, gyakorolták, pártolták, azt Horvát István tökéletesen bebizonyítja a' Schwartner Márton' vádjai ellen kiadott remek értekezésében. És hogy végre az Erdélyi nemzeti Fejedelmek' Udvarában más fél századon felül a' magyar nyelv virágzott, az az iskolába járó gyermekek előtt is ismeretes. Hunyadi Székely János, ki deákul nem tudá, anyanyelvén tévé le az hitet a' magyar Rendek előtt. A' Juris Corpusban ez áll: „Juramentum, initio Gubernationis Joannis Hunyadi, in Congregatione Generali Regni conceptum, e vulgar i in latinum translatum.“ Ugyan Törvénykönyvünkben látni a' Nagy Lajos alatt szokásban volt magyar esküvést is; nemkülönben tapasztalni azt, hogy II. Vladislav alatt sem tudtak a' Magyarok* tökéletesen deákul, és hogy a' magyar törvényes műszavak a' deákok felett uralkodtak. Irt Királyunk' I. Decr. 49-dik Art. A k o n e s és A k o n i b u s szavak jönnek elő az „urnae, urnis“ ígék helyett, és ugyan ott a' 92. art. deák textusában eme' magyar törvény-műszó s z e m b e - v a l ó - a d ó s áll, mivel ez, és nem a' manifestus debitor volt szokásban. Hasonló okból élt Verböczy is II. R. 50. Tit. a' L u d a s szóval. Hogy ez az egykori híres Itélőmester magyar okleveleket is irt, azt a' néhai Igaz' „Kedveskedőjéből“ kiki örömmel olvasá, 's mindég olvashatja. Erdélynek

nemzeti Fejedelmei alatt hozott Törvényczikkelyek magyar nyelven vannak írva, mellyekhez hasonlók I. Leopold alatt is hozattak. Ugyan a' nemzeti Fejedelmektől bírnak a' számtalan magyar Oklevelek között magyar Nemesleveleket, Regálisokat 'stbb. Megjegyzésre méltó, hogy a' Leopoldinum Diploma által, mellynek megtartására minden Új-koronás Király - Fejedelem megesküszik, az idézett magyar Törvényczikkelyek örökre meg vannak erősítve.

A' lánglelkű Buczy Emíl, kitől 17 év előtt az aesthétikát tanulni gyönyöröm vala, az Erd. Muz. VI. Füz. 99-100. lapjain így ír: „Az Erdélyi és valaha Magyarország' Erdélyhez tartozó Részeinek gömbölyeg szőejtését, könnyűségét vallyon nem a' nemzeti Fejedelmeink' Udvarában volt tónus adta e?“

Bizonyos kútfejből értettem, hogy Corvínna, ki „*Budán egy 40,000 tanulóra szánt intézetet kezde építeni.*“ (Világ' lap 508.) Somogy Vármegyében — — — egy magyar levele létez.

A' Pozsonyi legelső Országgyűlésig a' magyar Rendek a' Rákos' mezején vagy egyebütt mindég magyarul tanácskoztak. És épen ezért van az, hogy korunkban tartott Országgyűléseinket is az Ország' Kancellárja magyar beszéddel nyitja meg és zárja be. Erdélyben mint mindég, úgy most is minden Országgyűlés' alkalmával egyedül magyarul folynak a' tanácskozások, és annak soha deák Napkönyve nem volt. A' Székely Nemzetnek, a' szittya magyarság' kiapadhatatlan forrásának, nemzeti pecsétén magyar körülírás találtatik.

Dicső - emlékezetű I. Ferdinand a' magyar nyelvet először megerősítette 1527. Jan. 19 - dikén kelt Batorságosító-levelében. „*Wollen och zukunfftiger Zeit die hungarische Sprach und Nation (sso kegen der christlichen gemeinde woll verdienet) mit unseren Knechten und Vormogen handhaben.*“ Lásd: Mart. Kovachich Vestigia Comitior. apud Hungaros celebrator. Tom. 5. lap

96 — 101. 'S az 1811/2-diki Országgyűlési Irományok' 156. lapján a' magyar nyelvről ez olvastatik: — „qui nîsus cum jam Antenatorum nostrorum providos oculos effugere non potuerit, et his, prout Litterae Diplomaticae Ferdinandi Primi sub 19. Januarii 1527. germanico, aliae vero sub 17. Julii 1531 latino idiomate ad Universos Status Regni Hungariae emanatae uberius testarentur, manutentio linguae hungaricae per eundem Ferdinandum Regem appromissa fuerit etc.“

Az 1550. 5. Törvénczikkely így szól: „Quod si id fieri nequaquam posset; tum vel saltem Sere-
nissimum Principem Maximilianum, Regem Boë-
miae, filium suum carissimum, ex Hispania quam-
primum in Ungariam accersere; et inter fideles
suos in hoc Regno, ad Reipublicae moderationem
curandam, atque linguae Ungaricae usum,
et militarem disciplinam perdiscendam; collocare
dignetur:“ Az 1569. 53-dik Törvénczikkely' 2
és 3 §. így hangzanak: „Et casu quo suam Maje-
statem (Maximilianum) a Regno longius ab-
esse contingeret, unum ex illis (tudnillik fiai kö-
zül) loco sui, et si usquam possibile sit, in Un-
garia, ut linguam quoque gentis addi-
scant relinquere: Quemadmodum Sacra Majestas
sua, se hujus rei, primo quoque tempore, clemen-
tem curam habituram obtulit.“ „Első Leopold
még 1692-ben adott egy Kolosvári születésű Er-
délyinek külön kiváltságot (privilegium) arra,
hogy Erdélyben akárhol is, magyar játékokat adhas-
son. Az esedező azért könyörgött engedelemért,
hogy szegény állapotján segíthessen, de másutt
sem a' sok pénzüiek a' Játszók. „Damus et conce-
dimus,“ így szól a' kiváltság, „facultatem deside-
rata poemata seu rithmos tum latino tum vero hun-
garico idiomate componendi, iisdemque ludos co-
mico-tragicos et comoedias ad actus et scenas di-
stinctas dialogice ubique in dicto regno nostro

Transylvaniae . . . una cum sociis sibi adjunctis usurpandi, usurpandi et exercendi.“ Lássd: Döbren-tei Gábor' Külföldi színjátékai. Második kötet. lap 169 — 170. — III. Károly Ő Felsége az Erdélyi ki-rályi Táblának 1757. Jún. 22-dikén adott Utasítá-sában ezeket parancsolá: „Allegationes et Delibera-tiones Judiciales pro distinctione et faciliiori captu Litigantium sive latino, sive hungarico idiomate ad arbitrium partis in causam adtra-ctae, cum approbatione Judicum fiant.“ II. Mária Ő Felsége egy Szabó nevű Székely Nemesnek illető Törvényhatóságától kapott nemességről-szóló Bi-zonyosságlevelét szentséges keze aláírása alatt tran-sumáltatni méltóztatott, mellynek általam készült vidimata Copiáját Jankovics Miklos' gyűjteményé-ben feltalálni. — II. József Császár-Királynak 1790. Jan. 28-dikán kiadott kegyelmes deák és magyar Visszairása ismeretes. — Az Erdélyi Törvénykönyv-ben levő 1791. XXXI-diki Törvényczikkely ím eze-ket foglalja magában: „Sacratissima sua Majestate benigne annuente, linguae hungaricae usus antea quoque vicens in gremio Nationum Hungaricae et Siculicae, atque apud omnia Dicaste-ria, Officia et Tribunalia, porro etiam obtineat.“ etc. — Magyarország a' magyar nyelvre nézve 1790 olta eme' törvényeket vala szerencsés nyerni: 1791. a' XVI —, 1792. az VII —, 1805. a' IV —, 1827. a' XI — és 1850. a' VIII-dik articulusokat.

Ha ember azon törvények' szellemét felfogni képes, mellyek a' külföldieknek Hazánkban való hi-vatalviselését tilalmazza, tökéletesen meggyőződik arról, hogy a' magyar Törvényhozó test az anya-nyelv eránt mindég figyelmes volt.

II. József Ő Felségének parancsolatjára a' Nagy-méltóságú királyi magyar Helytartóságtól 1784. Máj. 18-dikán szétküldött Rendelés' első §-a így hang-zik: „Usus in cunctis negotiis linguae mor-tuae, ut latina est, satis indicat, Nationem

nondum certum luminis gradum assecutam esse, cum tacitum de eo praebeat testimonium, quod aut Natio sua ordinaria nationali lingua destituatur, aut in eadem nullus popularium legere, aut scribere sciat, ac quod nonnisi docti, qui latinis Studiis operam navarunt, unice in statu sint, suas scripto exprimendi cogitationes, quin imo, quod ipsa Natio in tali lingua regatur, ac Judicia accipiat, quam ipsa nec quidem intelligit. Clarum de hoc perhibet testimonium id, quod apud cunctas cultas Europae nationes latinum idioma a negotiis exulet, illudque unice adhuc in Hungaria, Partibusque eidem adnexis, Magno item Transsilvaniae Principatu ac Polonia suam priscam sedem retineat.“ A’ jobbágyi hódulattal említett Uralkodó felvétette ugyan a’ két Testvérházában a’ köz-dolgok’ folytatására a’ német nyelvet, de ki nem tudja, hogy az akkori időkben sűrűn érkezett fontos-tárgyú Rendeletek ’stbb. különösen Erdélyben magyarra is lefordíttatván, anyanyelvünk épen ezáltal véghetetlenül gyalulódott, simult, és talán terjedt is.

I. Ferencz Ő Felsége 1792. Jún. 22-dikén kiadott kegyelmes Válasza által a’ magyar nyelvet megerősítette, melly Resolutio az akkori VII-dik Törvényczikkelyben örömmel említettik.

Kimondhatatlan szerencse említni, hogy szeretve tisztelt Nádorunk az érdempénzt érdemlett Pest Vármegyei Felkelők előtt Nov. 13-dikán, 1810. a’ következő magyar Beszédét tartá:

„Az on Katona-Bíztosság, mellyet Ő Felsége a’ múlt háborúi vitézettek’ megvizsgálására kirendelt, ezen vitézeket az ezüst érdempénzekre méltóknak ítélte, ’s azokat a’ Király Ő Felsége számokra ki is adatta.“

„Vegyék el tehát vitézségek’ jeleit kezemből. Érzékeny örömmel adom

azokat által, kinek törvényes vezér-sége alatt magokat ezen kegyelemre érdemesítették.“

„Kívánom, hogy a' közönséges tisztelet önnön érzéseket élessze, 's vitézségeknek dicső emlékezete pajtásait a' Király' és a' Haza' oltalmazásában hasonló tettekre serkentse!“ (1)

Ugyan Ő császári királyi Főherczegsége méltóztatik az előkelő Státusembereink' halálakor ezeknek Özvegyeit magyar levelekkel vigasztalni, valamint a' Nagyméltóságú királyi magyar Helytartóság' magyar Rendeleteit aláírni.

Mária Dorothea Főmagosságú Nádornénk Jan. 5-dikén, 1826. az Országosan özvegyült Rendek' idvezlő Küldöttségéhez a' következő magyar Beszédét tartá:

„Nagy köszönettel veszem az Ország' Rendeinek az új-esztendő' alkalmatosságával előmbbe terjesztett kívánságait; de még nagyobb köszönettel elfogadom azon Anyai öröm-indulatimban való részvételeket, mellyeknél fogva az elmúlt esztendőben olly igen boldoggá tétettem.“

„Nem bizonyíthatom be sikeresebben ezen indulatimat, mintha édes gyermekeimbe, a' Magyar Nemzet eránt, ugyan azonszeretetet fogom oltani, melly magamat lelkesít.“

„Nincs szivesebb kívánságom, hanem hogy a' folyamathban lévő Országgyűlése által a' köz Hazánknek java előmozdítottasson.“

„Ne terheltesen ezen Kiküldöttség, ezen érzéseimet az Ország' Ren-

(1) Lásd: Erd. Muz. III. Füz. lap 182. —

deinek bejelenteni, és Őket igazán hajlandó indulatim felől bizonyosokká tenni.“ Lásd: az 1825-diki Országgyűlés' Irományai. I. Rész. lap 206.

Döbrentei Gábortól, kit Ő császári királyi 's apostoli Felsége, a' magyar nyelv és tudományosság körül tett érdemeiért, egynéhány év előtt a' Budai Kerületben Másod Tartomány-Bízatosnak tenni méltóztatott, az 1850-diki Országgyűlés alatt, egyik Bal paréban, Ő császári királyi Felsége imádott Királynénk, kinek szentséges Színe előtt az a' Fő-Tárnok által mutattatott be, méltóztaték anyaikepen kegyelmesen a' magyar nyelv' és tudományosságról némelly nevezetességeket kérdeni. Az illy nagy szerencsénk, isteni jelenetnek nemcsak Döbrentei, hanem a' magyar Nemzet' millióji is jobbágyi legmélyebb hódulattal és tisztelettel örültek és örülnek!

Az 1825/7 - és 1850-diki Országgyűléseken kelt Törvényczikkelyek Ő Felsége imádott Királyunk' kegyelmes engedelméből a' Rendek által magyar nyelvre fordítottak. És ugyan Ő Felsége már többrendbeli Czéhek' magyar nyelven irt Rendszabásait megerősíteni méltóztaték.

A' múlt Febr. 17 - dikén, midőn az Ország' Rendeből a' múlt Diétán előre kinevezett Küldöttség Bécsben az imádott Király és Királyné Ő Felségek előtt a' Nemzet' nevében a' legtisztább jobbágyi hódulat' forró érzeteit kiönteni szerencsés vala, a' mí halhatatlan Fő-Kanczellárunk, ki remek magyarságának kiváltképen az 1825/7 és 1850-diki Országgyűléseken dicső példajit adá, Hunnia' szép hírét azzal magosítá, hogy azon pompás szálában, mellyben a' Nemzet' Képviselői királyi módon megvendégelletének, az asztal felett szváda - ajkain hangoztatá Koronás Fejeink' hosszas életéért és az egész Felséges Ausztriai Uralkodó Ház' örök idő-kig való fenmaradásáért az Éljent, mellyet a' Küldöttség híven együttzeng!!

Utóljára meg kell még jegyeznünk, hogy azon magyar nyelven folyt perek, mellyek az Erdélyi királyi Tábla's Kormánysház előtt bevégeztettek, ha a' substratumok három ezer aranyat ér, via Appellatae, ha pedig annyit nem ér, a' törvénytől meghatározott idő alatt penes Recursum a' Felséges Udvar' elébe vitetnek. Ezt az ottani Vármegyéről kell érteni; mert az a' magyar nyelven folyt per, ubi de siculica haereditate agitur, a' Székelyek' törvénye szerint, mihelytt annak három forintot ér a' substratuma, végső ítélet végett a' szentséges Thronuszig megy. Ő császári királyi Felségének az ügyes-bajos magyar jobbágyok anyanyelven írott kéréseleveleket is nyújtanak be, mellyeknek az igazságszerető Fejedelem előtt épen annyi sikere van, mint ha azok deák nyelven volnának írva.

A' literaria Historiában szokás előadni, az egyházi, katonai 's törvényes tudományosság' pályáján magokat érdemesített Irók' neveit: itt azonban a' következőket felhozni szükségesnek tartom.

Az Alapmondások' IV. Füzetkéjében lap 49 — 50. ezek állanak:

„A' Papságnak nemcsak a' keresztyén vallás', és tudományok' és műveltség' megalapítását Hazánkban, hanem az anyanyelv' fentartását és terjesztését is nagy mértékben köszönhetjük.“

„Az honi történeteket szorosán vizsgálók háláson emlékeznek vissza mind azon idvezült papi Férjfiakra, kik nyolcz század' lefolyása alatt Nemzetünket, mint szelíd nyájat az erkölcsi élet' tiszta forrásánál, és a' józan tudományok' és nemzetiség' mezejin híven legeltették: és buzgó idvezletet mondanak azon élő lelki Atyáknak, kik az említett szent kötelességeiket ma is pontosan teljesítik.“

„Kiknek fénylő sorában első csillagként ragyog a' Király és Haza eránt igen jeles érdemeket tett, nagytudományú, klasszikai-ízletű, 's feddhetetlen nemes-szívű Horváth János, Székes-Fejérvári Püs-

pök; kit sok hasznos cselekedetéért és szüleményéért, különösen pedig „Egyházi Értekezéseirért“ a' Nemzet áld, és örökre áldani fog.

Nem-különben a' két Testvérházában volt Nemzeti Felkelések' számára anyanyelven kidolgozott katonai Rendszabások' stbb. Íróji, 's a' „Magyar Polgári Törvény“ Szerzői, a' megkoszorúzott néhai Kövy Sándor, Szlemenics Pál, Vajda László stbb. hálánkat érdemlik.

Mind ezekből, a' nagy siettetés miatt szoros rendbe nem szedhetett erősségekből nyilvánosságos az, hogy a' Nemzet Európában lakása olta nyelvének mindég gyakorlásában volt, és ma is abban nagyon: miről ha valaki még is kételkedni merészelne, annak, ki kell mondanom az igazat, a' feje be van deszkázva; 's latino-vagy egyéb külföldi nyelvmániában sinlődik!

Azok az itt ott hallható kitételecskék: „modern magyarul beszélni;“ — „ellene az Alkotmánynak, ki a' magyar nyelvet terjesztetni kívánja;“ „rosz neven veszik oda fen, ha magyarul írunk, az úczáknak magyar neveket adunk stbb.“ a' tudatlanság bélyegei, 's a' minket atyáiképen ápoló Kormány ellen gondatlanul ejtett — rágalmak. Az olly kifejezések' koholóji némű tekintetben a' Belgák' rokonai, kik készebbek egészen elnemzetlenülni, mintsem az idegen Francz nyelv' jármát magok-ról lerázni. —

1830. Aug. 3-dikán Szekszárdon, Tolna Vármegyében, folytatólag tartott Köz-Gyűlés után, Ebeczky Tihanyi Tamás Fő-Ispán több száz Vendégét gazdagon megvendégelvén, én bornemisza létemre egyik hosszú asztalnál az hű magyar szokás szerint versenként toastozám ekképen. „Éljen szeretve tisztelt Királyunk, kinek atyai uralkodása alatt anyanyelvünk szép előmeneteleket tőn, és a' ki a' Magyar nyelvmívelő Társaságot megerősíté! —

Éljen szeretve tisztelt Királynénk, ki 1817. Erdélyben Kolozsváratt volt mulatásakor emez arany szavait méltózták anyaikepen kiadni: „**IDEGEN NYELVET TANULNI NEM KÖTELESSÉG, A' HAZAI NYELVET NEM TUDNI, SZÉGYEN!**“ — Éljen a' Koronaherczeg Ő császári királyi Magossága, kinek magyar Nevelője volt, és a' kinek dicsőséges örvendetes megkoronáztatása közelget! — Éljen a' Nádor Ő császári királyi Főherczegsége, ki a' Magyar nyelvmívelő Társaságnak magos Méczenje 's Protectora! — Éljen a' Nádorné Ő császári királyi Magossága, ki 1826. Jan. 5-dikén az Országos Küldöttségnek magyar nyelven kinyilatkoztatott mély tiszteletét és idvezletét gyönyörű magyar beszéddel méltóztatott kegyesen elfogadni! — Éljen az egész Felséges Uralkodó-Ház, és erre nézve teljesedjenek be Virgílnak eme' szép versei:

„Genus immortale manet, multos-
que per annos

Stat fortuna Domus, et Avi numeran-
tur Avorum,“ —

Miket mindannyiszor a' sok vendég híven együtt hangoztata velem, valamint a' következő toastokat is: „Éljen az Ország' Kanczellárja, Gróf Reviczky Ádám Ő Nagyméltósága, ki lelkestől testestől magyar! — Éljen Gróf Apponyi Antal Ő Nagyméltósága, ki gyermekeit Párizsban magyar nemzeti módon nevelteti! — Éljenek a' Magyar nyelvmívelő Társaság' Alapítói 's Pártfogói! — Éljen Tihanyi Tamás Fő-Ispán Ő Méltósága, ki a' magyar Tudósokat gyámolítja! — Éljenek a' Köz-

hasznu esmeretek' Tárának Dolgozótársai! (1) — Éljen minden Hazafi 's minden Szép, kik a' magyar nyelvet szeretik! — Éljen a' virágzó Tihanyi Főnemzetség, mellynek jeles Tagjai a' magyar nyelvet kedvelik!

-
- (1) Wigand Ottonnak Pesten, Jún. 23-dikán, 1830. a' Közhasznu esmeretek' Tárát hirdető Jelentésében Gróf Széchenyi István érdemes Irónk is, mint egyik Dolgozótárs említve vala.
-

Érdemes Olvasóim előtt kénytelen vagyok abbéli szerencsétlenségemet megvallani, hogy tudós Horvát Istvánnak eme' klasszikai munkája „NAGY LAJOS, és HUNYADI MÁTYÁS híres Magyar Királyoknak Védelmeztetések a' Nemzeti nyelv ügyében“ kezemnél nem levén, ebből azon megczáfolhatatlan igazságokat, mellyek a' magyar nyelv' történeteiránti előadásomat kimondhatatlan magosították volna, jelenleg nem használhatám; ígérem azonban, hogy ezen hiányt más alkalommal kipótolni el nem mulatom.

Itt Könyvárosom miatt meg kell szakasztanom Töredék - észrevételeimet, melyeknek folytatásával azonban érdemes Olvasóimnak rövid időn kedveskedni fogok. — Minekelőtte azt teljesíthetném, ezennel jónak vélek egynémellyeket kinyilatkoztatni.

a) Minthogy nekem előbocsátott munkálódásomnál a' nagy siettetés miatt egy új Murétot vagy Sipost (1) kelle játszanom, munkám stilistikai tekintetben teljességgel nem tökéletesíthetnék; esszerint mostan meg kell elégednem azzal, ha érdemes Olvasóim a' simítatlan stiluszon előadott dolgot, mi főtárgy! megértik. —

b) Mi jelen Észrevételeimet illeti, ezekről a' részrehajlatlan ítéletet az érdemes Közönség, a' nemmes Haza fogja a' jövő rendszerező Országgyűlésre adandó Vármegyei Utasítások által tacite, de annál nyomosabban kijelenteni; ha tudnillik azoknak nagyobb száma olyan principiumokat foglaland magában, millyeket a' Gróf ír, akkor Ő lesz a' nyertes; ha pedig az én írásaimban olly elvek találta-
tandnak, millyeneket az érintett Utasítások' többsége foglaland magában, akkor én leszek a' győztes. — De ez koránt sem azt teszi, hogy a' tisztelt Törvényhatóságok a' Gróf vagy az én írásaimra szorulnának, hanem egyenesen ezt: „a' Gróf tudott e Státusokossági tekintetben jobban divinálni, vagy én? az az, mellyikünk volt képes irataival előre eltalálni, hogy az 'Haza' Rendei micsoda gondolkozásban lesznek?“

(1) Lásd: Alapmondások. III. Füzetke. lap 8.

V É L E M É N Y
A'
V I L Á G
CZÍMŰ MUNKÁRÓL.

I R T A
OROSZ JÓZSEF.

POZSONY, AUGUSZTUSBAN, 1851.

Birálgassanak engem utóbb is, szívesen türöm.

Gróf Széchenyi. Világ. lap 529.

Itt a' Töredék-Észrevételek" írója által félbeszakasztott fonalat felfogván, az előszóban tett kinyilatkoztatásom szerint mind a' Világ, mind pedig a' Lovakrul és Hitel című munkák bírálójába ereszkedem. Minthogy azonban egyfelől ezen észmívek nem rendszeresek, másfelől véleményem folytában előfordulandó tárgyaknál a' rövidség miatt, egyszerre mind a' három munkában lévő némelly rokon elvekről és állításokról szólandok, szoros rendet teljességgel nem fogok tarthatni. Ha pedig néhol az előbocsátott Észrevételektől némüleg különbözni látszatandom, azt az érdemes olvasó nem valami bírálói viszketegségnek, hanem egyenességemnek méltóztassék tulajdonítani.

Azon állításhoz, lap 70. hogy „a' magyar Nemzet — vagy inkább „Nép“ — huszonegy igen külön részre, mellyek megint 52 külön darabra, az, az éppen annyi vármegyére, vannak mesterségesen elszakítva“ — melly már e' munka 50 és 80. lapjain nagyobb részint megczáfoltatott — még e' következőket csatlani szükségesnek tartom:

Olly munkában, mellynek czíme „Világ“ és a' hol mingyárt az első lapon a' gróf magát arra kötelezi, hogy „a' közönséggel meg akarja ismertetni 's vallatni, hogy Magyarország mindenben hátra van,“ — a' legnevezetesebb állításoknak legalább bebizonyítva 's minden oldalról felvilágosítva kellene lenniük. Ezen 52 vármegye eránti mondás, mellyből, az egész munkán keresztül olly

kitételek, mint: „*elbonczolt Haza, eldarabolt, gyenge Ország* 's a' t. a' legkülönbélebb variatiókban következtetnek, sem megmutatva, sem pedig felvilágosítva nincsen. Sőt a' gróf — hasonlóképen minden próba nélkül — még egyes vádállításokra megy által 1.70. „*e' függetlenségi palladiumnak — egy igen rút oldala van, melly a' vérnek leglassubb keringését okozván, mindenben halálos hátramarádást szül! Nem gondol Vas Abaujjal; Kecskemétnek legkisebb gondja is nagyobb, mintha lesüllyedne Lócse a' föld közepéig; mit bánja Csalóköz Mosonyt, habár Dunába fuladna; Tolna rizeit Pestre torlasztja; Győr a' Hanságnak vet gátot, 's több eféle öröklő országos sérelminkben látható.*“ — Hogy egyik vármegye a' másikkal nem gondol, azt annyival kevésbé lehetne megmutatni, mivel épen az ellenkezőről számtalan erősségeink vannak. Hacsak netalán azt kellene vélnünk, hogy az ebbeli nyomos előadások a' gróf előtt ismeretlenek. — Ha még minden egyes polgárnak kétségkívül jusa van kívánni, hogy a' közönség előtt ellene kinyilatkoztatott vádok bebizonyíttassanak, annál kevésbé lehet azt egész törvényhatóságok ellen tett hasonló vádagnál elmellékelni; vádagnál mondom, mert alkotmányos öszveköttetésünknel fogva, az valóban bűnös cselekedet volna, ha egyik vármegye a' másikkal nem gondolna. — Ember mennél tovább követi a' jelen mívnek öszveszövést, annál hajlandóbb hinni, hogy a' gróf előtt vármegyéink dolgainak mibenléte egészen tisztában nincsen; mellyről némüleg meg lesz győződve, midőn lap 75. ezeket olvassa: „*Hány mer jobbágyi, hiv 's alázatos, de egyszersmind férfiúi önérzéssel királyszék elibe lépni, 's a' fejdelem atyai keblébe a' hon kíváнатit bátran kiönteni?*“

Nehezen lehetne a' közönséges igazgatásnak olly tárgyát csak gondolni is, mellyről az utolsó 40 esztendőben a' törvényhatóságok, igazgatószé-

kek és országgyűlés olly módon nem szólottak volna, melly maga után mind a' jelen- mind az utóvilág igazságos háláját bizonyosan vonni fogja, és a' melly, valamint egyfelől azoknak becsületére vál, kik olly státusokossággal, a' környűlállások olly megfontolásával és egyszer'smind olly fiúi nyíltszí-vűséggel és férjfiúi bátorsággal léptek a' thronus elébe: úgy szeretve tisztelt Királyunkat halhatatlanítja, ki hiveinek illetén előadásait mindég atyai-kepen híhallgatá, 's a' hol segíhete, segíté.

Szeretve tisztelt Királyunk szentséges színe elébe minden jobbágy bocsáttatik, és még a' legszegényebb is részesülhet azon szerencsében, hogy baját a' közös Atya kegyes keblébe öntheti: de nem *a' hon kívánatit*; mellyek felterjesztése, alkotmányunk szerint, egészen más úton eszközöltetik. Ez pedig annál szükségesebb, mivel számtalan példa mutatja, hogy egyesek, a' nemzetet és a' hely fekvését elegendőképen nem ismerve, vagy egyegyoldalú buzgóságtól elfogulva, könnyen olly kívánatok 's tanácsadásokra ingereltetnek, mellyeket a' haza magáéinak lenni soha el nem ismerne.

Ennél azonban még sokkal csudálatosabb a' *Lócse 's Kecskemét* eránti állítás; mert a' gróf itten a' főpontot, az 52 vármegyét, egészen elhagyván, egy királyi szabadvárosról és egy mezővárosról beszél, melly által, ha az elbonczolásbeli állítása való volna, úgy Magyarországnak nem 52 vagy 75, hanem ezernél több részre kelleue eldaraboltatnia. Mindenek előtt igen kétséges, ha vallyon Kecskemét Lócse megszabadítására valami segítséggel lehetne e, ha csak netalán ennek a' szerencsétlen városnak elsüllyedése előre köz hírre nem bocsátatnék. Azt ellenben, hogy, ha olly szerencsétlen eset adná elő magát, „*Kecskemétnek legkisebb gondja is nagyobb volna annál*; az az, hidegen tudná azt nézni, — előbb még be kellene bizonyítani; mert legkevesebb okunk

sincs hinni, hogy az azeránti részvétel csekélyebb volna, mint Bayonne vagy Dovernek szána-kozása, ha Bar-sur-Aube vagy Glasgow el-süllyedne. — Egyébaránt hijában fogja itt valaki kérdezni: mit kellene Kecskemétnek a' felebbi eset-ben cselekedni, hogy a' tőle 50 mérföldre fekvő Lőcsével való összeköttetését megmutassa?

Ha továbbá némelly törvényhatóságok vízár-adások vagy gátok által vallott károk miatt panas-zolkodnak; e' környülállás olly annyira gyökerezik magában a' physical felkvésben és az emberi ter-mészetben, hogy egész Európában alig lehetne olly országot találni, hol a' vizek körül hasonló panaszok szüntelen elő ne fordulnának.

Hà a' gróf előgördítette a' vármegyék alkot-tását; miért nem tetszett a' tárgyat kimerítőleg elő-adni? mert az illy fontos kérdés, ha már egyszer megpendítették a' húr, csak megkívánja a' minden-oldalu megvizsgálást. Hol maradt a' tisztek válasz-tása 's azoknak a' kormányval és nemzettel való öszvekapcsoltatása; hol az országgyűlésre válasz-tott követeknek adni szokott utasítások; hol a' vármegyék örökös vagy Ő Felsége által kinevezett főispánok által eszközölt törvényes öszvefüggések a' szentséges thronussal? — — — — —

— — — — — státusmívünknel a' gróf által lap 396. említett eset soha sem adhatja elő magát, hol midőn ő Britanniában *egy igen ügyes mechanicus erőműve tökéletességét csudálná 's dicsérné, ez illy megjegyzést tőn: „S lássa az Ur, ezen erő-mű mégis olly tökéletlen, 's nagyobb tökélyre alig vihető — — — hogy nem foroghatna, ha azon egy ember, ki ott áll — 's számos munkási közt mutata egyet — arra nem ügyelne szünet nélkül, — — — — néhány hét előtt megbetegedett — 's nem meheti a' mű — — — sem én, sem többi emberim nem tudtuk rendes ingadozatlan moz-*

gásba hozni — — 's a' t. „Hány munkásnak kellene megbetegedni, míg a' országos erőmívünk — mellyről ugyan nem állítjuk hogy „nagyobb tökélyre alig vihető“ nem foroghatna! — Minő megdöbnés lepi meg továbbá a' magyar történetírás és alkotmány szellemével megbarátkozottat, ha lap 75. eme' szavakat olvassa: „*nemzeti, eredeti szokásink pedig éppen nincsenek, 's a' mik vagyunk, a' mit tudunk, csak utánzás következtében vagyunk 's tudjuk.*“ A' Vármegyéknek épen most röviden idezett alkotások; országgyűlésünk öszveszövése 's egész formája; a' haza védelme; a' királyi adomány minden tulajdonival; a' szent korona jusiai; a' nagyobb és kisebb hatalmaskodás; az állorcza; a' vértagadás; az asszonyi josak 'stbb. nem tiszta magyar eredetű szokások e? Valóban, szinte azt kellene gondolni, hogy szent István Franczországból nyelvmestert és Britanniából lovászmestert hozata honunkba, hogy dicsőült elődeink tőlek magyarul beszélni 's lovalgolni tanuljanak. — — — — —

— de nem kevesebb figyelmet érdemelnek a' grófnak további állításai, mellyeket a' magok egész kiterjedésekben előhozni lehetetlen, minthogy azok a' „*character és bizodalom*“ (lap 261 — 285) című fejezetet egészen elfoglalják; ezért olvasóinkat oda utasítván, itten csupán némelly említésre méltó nyilatkoztatásokat, ezekre teendő néhány észrevételekkel hozok elő:

„Az országos dolgok körül forgó ideák következtében p. o. számosan characternek tartják a' fejességet; bizodalmost pedig, úgy szólván, hófuvatokra állítják, gránit sziklákon ellenben remegnek. 'S ezen ideák tisztában nemléte valódi oka, hogy a' politikai magyar életben csak kevés tartja ama józan 's igazságos középutat, melly ámbár a' közönségtől szinte mindég félre értetik, a' nemesb lelkű egyedülen ösvényének lennie kellene“ lap 261.

sokan csak ön keblök tükre után itélhetnek másokrul, 's azon tükör számosak keblében nem mutat egyebet, nyomorult hiuvágynál 's alacsony haszonlesnél. lap 265. a' helyett hogy rendületlen állnának a' hon képviselői, 's mindig csak egynél maradnának, bár azt a' kormány, vagy nemzet fejtse ki, most sokkal nagyobb és szinte türhetetlen számban ingadozó jegenyeként vagy a' nyugoti szél által hajlittatnak le szinte földig, vagy a' keleti szél dönti ki őket nagy zajjal — és semmi haszonnal — gyökerikbül; 's a' sokaság bámul midőn számos szív vérzik, — mert olly közel fekvő 's könnyű a' facsart képzeleti eligazítás 's még is mindig olly távul fekvő 's nehéz! lap 265. 'S valyon nem szükséges e világosságra hozni 's józanra intézni egy olly zavart ideát, mellynél fogva sokszor az nyer bizodalmat, ki nem érdemli, 's így nem ritkán a' bitorlott reputatio emeli legbüszkébben nagy, de üres fejét? lap 268 'S illy' bírák — a' sokaság — kedvező ítélete megnyerése miatt, hány áldozza fel az ember lehető legnagyobb javát, a' lelki függetlenséget? 'S hány nem kíván egyebet magasan ragyogásnál, ha belsője nem egyéb is mint rothadt lélek fészke, valamint sok csillag is tán csak romja egy kiégett világnak! — lap 269. Már ezeknél — a' zavart ideáknál — a' honra nézve szerencsétlenebb nem lehet, mert ezek emelik néha fel a' váltó-zékonyt, az elégtelent hatalom - polczra, 's letérdeltetik szokszor a' népet ollyasok előtt, kiknek becsök nem nagyobb az egykori pogányság fava- vagy kóbálványié! s' ha van átok, mellyel a' Romisten vaskeze nyomja az emberi nemet, ama' szerencsétlen csalatkozásnál valóban nem lehet nagyobb, mellynél fogva olly számtalanszor éppen azok nyerik a' Kormány vagy Nemzet bizodalmát meg, kikben legkisebb vezető, alkotó vagy rendező tulajdon nincs, hanem annál több az elakasztási maszlag, vagy rontási hér; 's így sokszor az or-

szágos erőmű, a' helyett hogy azon két rugó — a' kormány t. i. 's a' képviselők, gyengéd nyomási közt valódi egyensúlyban forogna, veszéllyel fenyegetve ingadoz, 's egészséges 's compact mozgás helyett, alig mozdul, és sokszor csak azon nagy recsegés 's láрма által, mellyel mozog, bizonyítja bé, hogy még nem állott meg. — 'S nyissuk fel évrájszínkat, tekintsük udvari, 's népbálványinkat — — — számos országgyűlésinket — előttünk leend, a' most ábrázolt erőmű. lap 271.

Ime néhány képe azon soknak, mellyekkel országos erőmívünk characterizáltatik.

Eddig ugyan a' tudományos világban az vala megalapítva, hogy az apodicticai mondások elkerülhetetlenül vagy az előbocsátott datumok és bizonyítások természetes következtetései legyenek, vagy pedig utóbbi okoskodások és erősségek által behízonnyíttassanak; mert ha ez szorosan meg nem kívántatnék, úgy hihetőkép nehezen lehetne olly paradoxont kigondolni, mellyel a' közönség egész únalomig nem kínoztathatnék.

Mellyik olvasó nem fogja teljes igazsággal megkívánhatni, hogy azoknak *vezető, alkotó vagy rendező tulajdonok* fogyatkozása, *elakasztási maszlaga vagy rontási heve*, — kik a' kormány és nemzet bízodalmával élnek; továbbá az „országos erőműnek illy veszéllyel fenyegető, ingadozó mozgása“ 's a' t. behízonnyíttassék; és ezt annyival inkább, mivel az illyes kitételeknél nem annyira maga az állítás jöhet tekintetbe, — mit igen könnyű a' türedelmes papirosra odavetni — mint inkább annak behízonnyítása, 's az okok, az akadályok és azoknak lehető eltávoztatása, a' czélerányos gyógyszer alkalmaztatása, 's ezeknek meghányása vetése vétethetnek szemügyre. Csak pusztán állítani, hogy az országos erőmű roszul mozog, roszul forog, nem bajos dolog; és ha a' vádoló a' bizonyítások kötelessége alól felmentetik, úgy ő azt a' föld akár

melly országáról szintűgy állíthatja, mint Magyarországról. Nem szükséges specificumokba beleerzszkedni; de az épen be nem bizonyított dolgokról legérzékenyebb kitételekkel áradozni épen szükségtelen. Sem évkönyveinkben, sem országgyűléseink irományaiban, hová minket a' gróf utasítani méltóztatik, állításait bebizonyítva feltalálni nem fogjuk; sőt azoknak majd minden lapjain épen az ellenkezőre akadni: — — — — —

Vigaztalással hivatkozhatik a' magyar okleveleire; 's kiváltképen az, ki azoknak foglalatját tökéletesen felfogta, 's azokból mint tiszteletes és oktatással teljes iratokból tanult; de őket soha olly könyveknek nem alacsonítá le „*mellyek annyira ki fogják szárítani keblét, hogy abban végre az emberiség előmenetelének, emancipatiójának 's boldogságának lehetetlensége diplomatikai betűkkel írva álland.*“ lap 586.

Ha néha egyesek magokat nemes hívásokra méltatlanokká tették, ezeknek száma az egészhez képest olly igen csekély, és ez olly környüllállás, melly minden képviselői rendszerben épen olly gyakran, ha nem gyakrabban fordul elő, mint nálunk; és ha az által a' státuserőmívünk nem mindég azon egyensúlyban forgott is, melly a' tökéletes kormányzás ideálja, még is az erre tett őszinte törekedést mindenütt meg kell ismerni, 's különösen a' közönséges hivatalviselő férjfiainknál és a' nemzet képviselőjénél, kik munkásságok, belátások, derékségek és önmegtagadásoknak sokkal több fényes jeleit bizonyíták be, hogysem őket az egykori pogányság fa-vagy kőbálványihoz, vagy azon ostorhegyeshez, melly szénátul ijed 's tűzben bízik, hasonlítani lehetne. lap 275.

Hogy egyébaránt 'a státuserőmív létalapos javításokat kíván, és hogy az ebbeli szükségét a' nemzet igenis érzi: azon annyival kevésbé lehet kételkedni, mivel az országnak e' tárgyú első rendszeres munkái már ezelőtt negyven évvel elkészültek; melyeknek ennyire haladt országos felvétele csupán a' közbejött idők viszontagsági által akadályoztaték meg. Azonban az idvességes országgyűlés ajtónk előtt van, és erősen hisszük, hogy ott a' haza atyái olly tisztán fognak látni, hogy minden idegen világot bizvást véka alá dughatni! Addig erőmívünk tökéletlenségét békével tűrjük, és legalább annak örülnünk, hogy a' közönséges igazgatásunk drágalátos képe, melyet épen most szemünk előtt látunk, a' valóságban teljességgel nem létezik, hanem csupán egy — — könyvben sinlődik.

Ama' közönséges vádaktól a' gróf egyesekre, úgymint az 1825/7 és 1830-diki országgyűléseket érdeklőkre megy által: „1825-ben véresen, halálos sebekkel megrakva vittük törvénykönyveinket tanácskozásink palotáiba, és sokan kételkedtünk: valyon van e még alkotmányunk! — — — — — már akkor hív jobbágyi 's szabad emberhez illő egyenes szó helyett a' hízelkedés szózatját választani, 's mind azt palástolni akarni, a' minek a' fényes nap vala tanuja — ítéletem szerint — nem vala tán legszebb rolla; 's nem mutatata olly character-t, melly csak mindig igazság mellett harczol, akár keletről, akár nyugotrul jön is az. lap 273.

Hogyha az, mi itten említettik, valóban megtörtént, melyet tagadni nem lehet, úgy más oldalról az írói részrehajlatlanságtól teljes jussal megvártuk volna, hogy felebbi soraihoz csatolja „hogy hasonló lépéseket csupán a' nevezetes kevesebbség tevé;“ 's ez kétségkívül egy igen létalapos körülállás: mert az illy esetben ugyan semmi országban — Utópiát talán kivéve — másként nem történt volna. — — — — —

— — — — —
 — — — — —
 — — — — —
 Kár volt ezen nevezetes országgyűlést így emlegetni; mert illy szövevényes dolgokat vagy egészen ki kellene meríteni, mire igen is sok kívántatnék; vagy talán tanácsosabb volt volna, azt épen elő nem hozni. — Hogy többnyire azon Diéta, melly imádott Királyunk és hív jobbágyi között létező szent kötelékekről olly szép tanúságot ada, a' fentebbi gúnyt nem érdemli, annak a' 3. 4. 5. és 6. törvényczikkelyei legvilágosabb tanúi. — Erről véghetlent szólhatnék, ha az idő 's szűk helye engednék.

„*Lefolyt azonban néhány év, 's a' bátor, és igazszólók nagy része királyi hivatalban van.* — Ez olly vonás, melly a' kormányt épen úgy becsüli, mint a' kijelleteket; kik mindazonáltal valóban sem a' fa-sem a' köbálványokhoz nem tartóznak, és bizonyosan keblekben olly ördögös vendégeket nem táplálnak, mint a' millyenek lap. 269 említetnek. „*Fő törvényszékinkben olly férfiak ülnek, kiknek néhányíral minden nemzet 's minden idő dicsekedhetnék.*” Ámbár ezen állítást az egész haza egy szívvel és lélekkel elfogadja, az még is igen vastag ellenkezésben van az égesz munka fenékkövével, hogy tudnillik *Magyarország mindenben hátra van.* — Hány európai birodalom áll véghetlen messze honunktól fő tisztviselői tekintetben. Idv nekik! idv a' kormánynak, melly illy szerencsésen választ!

„*A' Királyi Magyar Tanács a' magyar történetek lapjaiban egészen új aerat jelel, 's mint phoenix úgy támad fel h — — — — —, hamvaibul, 's fejlődező életerejének,*” már több szép jeleit adá. lap 274

Valóban egy egészen különös modor a' jelent a' múltnak, és még ezen felül a' néhány évelőtti múltnak veszteségére dicsérni! Ki mind azon stá-

tushivatalbeli, alkotmányos lépéseket tudja, mellyek ezen fő igazgatószék által egy emberélethosz oltá tétettek; ki am a' hasonlíthatatlan felírásokra 's felterjesztésekre emlékezik, mellyek ezen areopagustól a' legzavarosabb időkben felküldettek; ki végre tudja, hogy a' még élő státusemberink legnagyobb része a' kormányzás ezen tövises iskolájában a' nemzet ékességeivé képzé magát: annak a' felebbi előadáson meg kell botránkoznia; 's nem könnyen fogja azt valaki megvallani, hogy az a' magos tanács csak rövid idő oltá *támada fel h — — — — hamvai- bul*. De fel sem lehet tenni, hogy ezen szakadatlan buzgóságú fényes főigazgatószék, olly dicső 's nagy bölcseségű sokévi Elölülés alatt, csak az 1825/7 diki országgyűlés oltá fejledező életerejének jeleit adná.

A mit lap- 274 — 278. az utolsó országgyűlésről olvasunk, ezen tárgyat nem egész valóságában festi; mert azt az 1791-diki 13. törvényczikkely határaiban felvilágosítani szükségés volt volna. Azon állítás lap 274. *nem mentek e számosan, előre elhatározott characterrel, hogy opponálni fognak? 'S valyon mi okbul? mondhatni semmi okbul, vagy pedig mert rontani könnyebb mint építeni, 's a' sokaságtul még is jobban bámultatik; vagy pedig mert azt gondolták, a' kormány majd mindig az opponenseket emeli csak, akár helyesek azoknak ellenző szavaik akár nem, akár észből folynak, akár rontalmi vágybul, — talán elő nem fordulna, ha a' gróf tulajdon száp szavait lap 284. „Ugyan Barátom, meggondolád e' midőn e' sorokat irád, mit tevé; 's valyon van e elég mély tehetséged átlátni, milly könnyelműleg sértél meg éppen ott, hol embernek emberről itélni nem szabad, 's hol bíró csak Isten lehet, ki a' szíp legbelsőbb rugóit 's mind azt, a' mi halandó kebelben szép 's rut, világosan látja!*“ egy kicsinyt szeme előtt tartotta volna. A' dolog veléjére csak a' gróf fonto

kinyilatkoztatásával felelek, lap 278. „*Oppositiora legnagyobb szükség van; mert a' Való, azon egyetlen czélra - vezető kalauza az emberiségnek, csak elmesurlódások által szokott lépni a' halandók közé. Hanem olly ellenzés melly a' tárgy ismérte előtt határoztatott már el, vagy csak kicsinységek körül bibelődik*“ — noha ezen tárgyról egy nagy könyvet] lehetne írni, azon kijelentéssel meg kell elégednem, hogy egy alkotmányos országban sok nem kicsinység, mi némellyek előtt annak látszik; az' újoncz - kérdés többnyire egyetlen egy általányosan tagadó szóra sem akadott, és végre az óhajtott egység szerencsésen megtörtént. —

Lap 275. így szól végre a' gróf: 'S valyon képviselési consequentia 's character e ez? 's voln e csuda, ha egy erős kormány illy kézzelfogható elégtelenséget önkénye által pótolna ki?' — — — Ez sokkal terhesebb kérdés, hogy sem én egyes azt illendően méltatni 's felvilágosítani képes volnék: egyedül azt az óhajtást csikarja ki belőlem, hogy, ha mingyárt a' munka többi része a' közönség elébe lépe is, eme' néhány sor, Horácznak igen bölcs tanácsa szerint, kilencz év előtt ki ne adatott volna; melly esetben hihetőleg ez napvilágot soha sem látna: mi által, csekély ítéletem szerint, senki legkevesebbet sem vesztett, a' gróf pedig maga igen sokat nyert volna. —

A' „Világ és Hitel“ nagy része az idegen művelt nemzetek kereskedésével és szorgalmával foglalatoskodik. Itt a' gróf egészen a' maga elemében van, és minden sor festi a' lelkes és csinos utazót. Az itt közlött töredékek teljességgel úgy vannak alkotva, hogy a' közönségnek várakozását a' gróf utazó - levelei kiadása eránt igen igen ingerlik és e' tárgyban teljes igazzal a' legérdeklőbbeket ígérlik; mert hogy itt olly utazó beszél, ki nemes tudni-vágyásból Európát megútazá, 's a' kinek világos szel-

leme a' láttottakat éles és igaz ítéllettel felfogni 's magát olly ismeretekkel gazdagítani képes, mellyek még egykor a' hazának megbecsülhetetlen hasznára lehetnek, az sokkal nyilvánóságosabban tűnik az olvasó szemei elébe, mintsem hogy minden magyar azt ne kívánná, hogy a' többi tehetős utazóink nagy része is hasonló becsű kincseket vásárolna, a' magával kivitt magyar aranyon.

De sem e' hasznos és fényes tapasztalások, sem a' mindenütt olly tisztán kijelentett kívánság, a' hazát e' részben a' lehetőségig emelni, nem hátrálják azt, hogy midőn a' gróf ama' jelességeket Magyarországra alkalmaztatná, gyakran olly alapokat ne állítson fel, mellyek nem mindég alkalmaztathatóknak látszanak, sőt olly nézponthól mennek ki, mellyel nem mindenkor egyezhetünk meg. Azonfelül sokszor még olly mondásokra is akadni, mellyek mostani formájokban egymással egyáltalában ellenkeznek. Mí ez eránti vélekedésünket lehető rövidséggel kinyilatkoztatjuk, mit nekünk többek között még ezen gyengéd tárgynak más-szinü tekintete is javasol; mellyre nézve gyakorta csupa érintésekkel kell megelégednünk. — Minden előtt némelly e' részben talált ellenkező mondásokat hozunk fel, mellyeket az egésznek egyszerűsítése miatt itten a' grófnak mind a' három munkájából annyival inkább kiemelni bátorkodunk, mivel ezt nekünk a' jelen munkának czíme is megengedi. Annakutána pedig némelly egyes mondásokra, úgymint a' kereskedésről, szorgalomról, hitelről és gazdaságról szólókra fogunk által-menni.

Mi a' kereskedést és szorgalmast egyáltalában illeti, több hasonló mondások közötté következők ötlenek előnkbe: „De minekutánna kereskedésünk alig van, mellynek oka, akár ki mit mondjon is, *csak magunkban fekszik* — Lovakrul. lap 13. „Semmi sem emelheti fel anyaföldünket, *csak*

aggyvelőnk 's kezeink: 's nem hiányos geographiai helyzetünk oka kereskedésünk nem létének.“ Hitel, lap 114. „Csak ne panaszkodjunk szüntelen, hogy pénzünk nincs, hanem valljuk meg inkább, *hogy nem értjük a' dolgot 's nem nyúlunk azon módokhoz*, melyek által magunknak pénzt szerezhethénk“ Hitel, lap 118. „S csak azt ne mondjuk: hogy más nemzetekkel a' concurrentiát nem állhatjuk ki, hanem hogy több 's jobb termékek kitermesztése, könnyebb communicatio 's a' portékák hecsesbre változása végett *legkisebbet se tesszünk 's csak azt várjuk, hogy a' galamb sülve repüljön szánkba.*“ Hitel, lap 122. „Tűrhetetlen ellenben azon mindennap százszor hallott panasz „nincs jövedelmünk, nincs kereskedésünk, nincs pénzünk“ *'s a' t. azon apathia 's tespedtség mellett, melly soha nem enged* azon módokhoz nyúlni 's azon utakra állni, melyek által gazdaságunkat, kereskedésünket minden bizonnyal jó forgásba 's divatba hozhatnók, 's így jövedelmünk természetesen szaporadna! Csak boszorkodva szemlélhetni olyat, *ki magán könnyen segíthetne, de nem segít.*“ Hitel, lap 141. „De hát ha ezen kilábolás nem csak nem lehetetlen, *sőt igen könnyű, és szinte semmi fáradságba se kerül 's önmagunktól függ:* akkor a' hiányok 's homályok eltagadása 's rejtegetése csak azt bizonyítja, hogy azokbul *kiemelkedni nincs szándékunk vagy nincs erőnk.*“ Hitel, lap 241. „Te azt gondold: előmenetelünk csak részint függ tőlünk; *én pedig azt hiszem: csupán tőlünk függ.*“ Világ I. 104. *'S így minden, legkisebb kivétel nélkül, a' Nemzettől függ.* Világ I. 117. „Ki tiltotta 's ki tiltja ma meg „rendbehozni Dunánkat,“ 's borainkkal arra, merre a' természet 's vizek folyamata elég világosan kijelelik, az egész világot elárasztani? *Semmi egyéb, mint eldarabolt létünk — 's ellentiségünkbul szükségképen következő „lelki 's testi gyengeségünk*“ Világ I. 152. „Csak

magunkban van a' csudákat művelhető erő. Világ lap 551.

A' grófnak ezen és még más illyes állításai nyilvánlagosan mutatják, hogy ő egyedül a' nemzetnek tulajdonítja az azeránti hibát, hogy annak semmi nevezetesebb kereskedése nincsen: állítván, hogy egészen és egyedül hatalmunkban vagyon, ezen rossz állapotunkból könnyen és szinte minden fáradság nélkül kilábolni, 's magunknak a' legkiterjedtebb kereskedést eszközteni, minnek is nagyobb egyességből és szükséges ismeretekből természet szerint következni kellene. Úgy tetszik azonban, hogy e' mondások a' következendőkkel némüleg ellenkeznek, és hogy azokat jelen formájokban nem egy könnyen lehetne egyesíteni.

A' „Hitelben“ lap 123. ezeket leljük: *„Ha pedig azon vámot tekintjük, melly azon portékáinkat nyomja, mellyek vagy egyenesen magyar kikötőkből, vagy tőlünk a' Király örökös tartományin keresztül az az: transito vitetnek külföldre, már az más 's kétséget nem szenved, hogy minden iparkodás mellett is a' legjobb szorgalmi 's kereskedési gazdák mindaddig tenkre jutnak, míg ezen vámok vagy egészen nem töröltetnek el, vagy olly bizonyos 's alacsony lábra nem tétetnek, hogy azokat semmi többé ne változtathassa 's a' terhek az ipart meg ne öljék, 's hogy jobb a' vám mostani ingadozó léte miatt mechanice, mint eddig, egy táblába öszit, másba tavaszt, harmadikba semmit se vetni, ára van e nincs e, mint kivitelre természeteni dohányt, kendert 's a' t. röviden: gondolkozva gazdálkodni.“ Itt hát változás kell, hasznos is, lehető is; 's éppen mert haszna nyilvános, azért lehető“ 's a' t. — 'S ne mondjuk, hogy általjában a' vámot kell eltörölni, hanem a' külső vám nagy súlyát 's ingadozó létét iparkodjunk megszüntetni“* Hitel lap 123 — 125. Továbbá a' Hitelben lap 156. eme' fejezetben: „A' szállítások

Transito 's Vámok körüli bátorság hija" — hol a' gróf tömött rövidséggel és valódi mestervonásokkal külső kereskedésünknek több akadályait rajzolja, olvassuk a' többi között: „Károlyvárott egyetlen egy kötárház sincs. Gondolná e az ember? Azon ponton, hová hajón jö a' portéka 's tengelen megy tovább! Legkisebb kereskedésbeli tudomány nélkül átlátná még a' Nádudvari bíró is, hogy 's a' t. Most a' kereskedőnek még irásihoz sincs bátorságos helye, mert a' fortificatioi törvények szerint nem szabad a' vár körül köépületet rakni. — — *Ítéletem szerint ezen csekélység elegendő gát minden kereskedésbeli ipar ellen;* — 's ha volt számosb esztendő előtt valamelly dohány 's gabna-kereskedésünk, annak nyilvános jele, hogy jó kül-kereskedésünk valaha minden bizonnyal lehetne, 's. a' t. 's így egy - - - vár, melly mostani időkben senkit se tartoztatna, *elég Magyarország kereskedését akadályoztatni.* — *A' mi pedig a' vám ingatlanságát illeti,* mikép gondolhatjuk egy pillantatig is, hogy valaki egész gazdaságát, mellynek teszem őszi vetés volt alapja, dohány, kender, vagy akármi egyéb természetésre változtatná át, mert ezekbül több nyereséget reméll, ha azon kell aggodnia „*valljon n' m emelik e fel a' vámot?* 'S ezen bizonytalanság; 's majd felemelt majd leszállított vám több kárt és zavart hoz a' természetők iparkodásiba, mint a' lehető legmagasb vám, melly elhatározottan 's változhatatlanul marad meg Ezen esetben a' gazdák ollyannal nem is fogják fárasztani eszeket, minék természetése vámsulya miatt fáradtságát úgy se jutalmazhatja meg soha, 's testestül lelkestül más tárgyra fogják szánni magokat, ha pedig ollyan tárgy nem adná elő magát, pipára gyujtani inkább, mintsem haszon nélkül izzadni. Az ingadozó vám híjába fáraszt sokat, sokat pedig tenkre tesz, 's az iparkodó gazdát bünteti inkább, a' henyélőnek, gondatlannak pedig kedvez, ki min-

dent a' régi rozsdás állapotban hágy.“ Hitel l. 136 — 138. — Hasonló véleményekre a' „Világban“ is akadni; többek között lap 161. „S Veled tökéletesen kezet fogok: *hogy ugyan azon egy monarchiában a' külön országok közötti vám egy természetelleni 's így káros megkötés, melly ugy szolván az ország egészséges vérfolyását akadályozza*“ — 's hasonlóul l. 166. ezen vámot *természet-elleninek* nevezi, *melly ekép nem is állhat fen soká már.*“

Ezen mondások egyáltallában egymással meg nem egyeztetelhetők, és nyilvános tanúját adják annak, melly vigyázva kelljen bánni az valamelly apodicticumnak felállításával. A' gróf utolsó állításai kétségkívüliek lévén, szükségképen következik, hogy az első, illy egyenesen és meghatározottan kimondva, meg nem állhatnak. Mert egyáltalában nem csak Magyarországon, hanem minden más földön is a' kereskedés és szorgalom nagyobb vagy kisebb virágzásának okai mindég igen őszveszött természetűek — — — — —

és így a' tárgyat egyetemi állításokkal sehol sem lehet kimeríteni.

Ebből természet szerint következik, hogy azon mondások, mellyeket a' gróf l. 146 — 169 és 444 — 480 Magyarországnak a' külfölddel való borkereskedéséről — ide nem értvén a' német örökös tartományokat — hasonló elvek szerint lelkesen és felfogó dogogismerettel mond, csak egy részben alaposak.

Hogy minden előtt szükséges volna, többet érő 's a' kereskedésre alkalmasabb bort termesztetni, minden kétségen kívül való; mi eránti szükséges javításokat a' gróf következőképen osztályozza: „a' szőlőhegy vagy kert éghajlata 's fekvése, föld vegyülete 's mibenléte, t. i.

mellyen a' szőlő áll, a' tőke fajtája 's neme, a' tőkevelő bántás-és szüretelés-mód, kádárság, pinczemesterség.“ Világ l. 147. E' környüállások elsője borkereskedésünknek nem áll útjában, mivel az még nincs megmutatva, hogy a' tokai, ménesi, ruszti 'stbb. hegyek szőlőtőkéji helyébe a' világnak akár melly részéből jobbakat lehetne ültetni; de talán még az is megtörténhet, hogy sok francz és spanyol szőlőhegyeket épen a' magyar szőlőfajtákkal lehetne megjavítani. E' tárgyban próbákat tenni, egyedül értelmes szőlőgazdák dolga; és noha az ebbeli jobbítás hasznos lehetne, jelennen ez annál kevésbé szükséges, mivel még nem bizonyos, hogy a' jobb magyar hegyek gyümölcse, teljes megérésében, akárminő külföldinél alávalóbb volna. — Egészen más azonban a' szüreteléssel való bántás, a' forrás, kádárság, pincze-'s végre kalmári manipuláció; itt már más borkereskedési nemzetek, különösen a' franczok megett, kik a' részben a' chemiában tett találmányok tanácsaival élnek, sokkal hátrább állunk, és arról legkevesebbet sem lehet kételkedni, hogy mostani portékánkkal még akkor is, ha a' világnak minden külső környüállásai kedvesek volnának, a concurrentiát ki nem állhatnók. — Itt azonban egy más igen fontos kérdés támad: Tegyük fel, hogy találkoznék egy felvilágosodott, hazafiúi érzésű, tehetős férjfiakból álló társaság, melly a' magyar bort tőkéletesen manipulálná — mi ugyan nem igen könnyű, de korántsem lehetetlen dolog — ha volna e ezért nevezetes külső borkereskedésünk, még akkor is, mikor boraink az által a' földön legjobbakká válnának? — — — — —

— — — — —
 És íme itt van már a' talánynak egy része megfejtve „miért nem vagyunk mi a' bor manipulációjában olly szorgalmatosak és ügyesek, mint a' francziák. A' francz szőlőműves fáradsága jutalmára minden

bizonyyal számat tarthat, mivel nemzete a' borkereskedésnek valódi birtokában vagyon; a' magyar ellenben e' részben nagyobbára minden járandó haszon nélkül fáradoznék és költekeznék. Ezt mindazáltal teljességgel nem akarnám a' kádárságra 's a' bornak tudományos manipulációjára érteni, melly mindég kívánatos maradna, ha mingyárt borainkból egy boutelliát sem viszünk a' külföldre: itt csupán a' magyar bornak egy a' külfölddel leendő kereskedésbeli fáradságos és költséges czikkellyé változtatását értem. — — — —

— — — — —

— — — — —

— — — — —

Én a' concurrentiát olly csekélységnek nem tarthatom, millyennek azta' gróf nézni látszik; mert akármi jól legyen a' mí borunk elkészítve, mégis igaz marad az, hogy vajmi nehéz, más nagy kereskedő nemzetekkel egy olly portékának eladásában vetekedni, mellynek birtokában azok már régolta vannak; és leginkább egy szántóvető nemzetnek, mellynek sem hajója sem kikötőhelye. Más nemzetek, mint Franciaország, Portugallia, és Spanyolország résszerint országos tractatusok által borkereskedéseket biztosították; mint nevezetesen Portugallia, melly Britanniába bevitt boroktól csak egy negyed-rész vámot fizet. Ezen nemzetek mindent elkövetnének, hogy borkereskedésünket gátolják, melly nekik, kik ezen kereskedéságnak folytában vannak, annál könnyebb volna, mivel illy fényűzési czikkelyek — mellyek közé az idegen kereskedésre szánt boraink is tartóznak — igen is alá vannak vetve a' kereskedés folyamotjának, és a' kereskedőházak már fenálló hitelbeli öszveköttetéseiknek. Ebből tehát kiki képzelheti magának, minő óriási tusakodás támadna, míg ezen országok annyira biztosított borkereskedéseket egy szántóvető nemzet által kezekből kicsikartatni, vagy legalább ezt mint vetél-

kedőt magok mellett állani engednék. Hogy többnyire csak egy valamelly kereskedő czikkelyt egész tökéletességében bírni, még nem elég arra, hogy nevezetes külkereskedés tárgyává lehessen, azt még magok az országos küldöttség munkáji is lap 17. megmutatják:

„Tabaccae tam pro sumendo, quam pro fumando usus passim in Europa ita increvit, ut non tantum in pluribus Regnis notabiliter coli coeperit, sed etiam omnia fere Regimina exinde Regale formaverint. Locupletissime tamen et optime procreatur in Regno nostro, et in America septemtrionali, adeo ut Tabacca Hungarica praeter quantitatem, quae domesticae consumptioni, et maximae parti provisionis haereditariarum Austriacarum Ditionum inservit, insuper magnum ad externos exportationis ramum constituere possit.“

„Jam temporibus illis, quibus cultura ejus in Hungaria minus, quam nunc perfecta erat, occasione praesertim belli, pro elibertatione provinciarum unitarum Americae Septemtrionalis gesti, tabacca hungarica ad Germaniam et Belgium magna in copia educta fuit, et omnes Fabricae hollandicae et germanicae foliis nostris, velut ad praeparandam illam, quae in pulveres cogitur, tabaccam, imprimis qualificatis, et fere necessariis utebantur. Vectio illius ad exterarum oras etiam per littorale hungaricum tam notabilis erat, ut anno jam 1790. et posterioribus plures milliones Regno intulerit. — Illo nempe tempore vectigal exportationis levissimum fuerat $1\frac{1}{2}$ xr. a centenario.“

„Felices hae commerciales relationes procul dubio diutius adhuc, non obstante pace inter belligerentes, Anglos quippe Gallos et Americanos, successive conclusa perdurassent, nisi portorium tabaccae per vices semper auctum, in fine ad gradum, cui haec sustinendo non erat 12. fl. C. M. a centenario deductum fuisset. Tunc, nempe Germani

et Hollandi, sed et Itali, qui prius constantes nostri et quasi certi consumentes erant, se Americana tabacca providere coeperunt.“

„Supervenit his systema continentale, praepotentia Gallici eotum imperii inductum, et pro viribus sustentatum, durante quo, cum Itali nec Americanam tabaccam acquirere potuerint, hungarica vero nimis caro veniret, iidem Itali, per suum etiam Regimen animati, ipsi tabaccam majori in quantitate colere coeperunt, atque per hoc gravissimum vulnus industriae huic nostrae inflixerunt. Idem fere in nonnullis Germaniae provinciis evenit, relate ad quas etiam administratio Viennensis se se in commercium hoc ingerendo, comparisonem tabaccae hungariae durioribus adhuc conditionibus involvit.“

„Recentioribus temporibus mala haec maxima quidem in parte cessarunt.“ etc.

„Mit a' grófa' cassino pinczójéről szól, az intézők véghetetlen buzgalmát hirdeti; de ez mind csekély olly nagy célra, 's ezen társaság csak úgy tehetne valami nagyot, ha annyira nevedekné, hogy legalább egy millió for. tőkéje volna, mellytől még az első tíz esztendőben nemcsak kamatot várni nem szabad, hanem arra is számot tarthatnak a' részvényesek, hogy hozzá pótolni is fognak. Így talán lehetne még nagyobb külső borkereskedésünk; csak az a' kérdés, találkoznak e majd annyi 's olly vagyonos honfiak, kik pénzeket az ingadozóra reászánni fogják. — Kűlkereskedésünk és belszorgalmunk minden öszveszövései a' taglalatban valódi mesterkézzel festve 's kimerítve vannak; és mivel egyrésről az ott találkozó állításoknál és okoskodásoknál jobbat és valóbbat teljességgel nem mondhatnék, más résről pedig a' Világ nagyon tisztelt szerzője taglalójának ebbeli nyomos ellenvetéseit nemcsak meg nem czáfolta, hanem nagyobb részben meg sem érintette: az érdeemes olvasót

azon nevezetes mívhez, és leginkább 49, 76, 125, 128, 133 és 211 lapjaihoz kell utasítnom. — —

Nehezen fogna a' haza a' kereskedés akadályairól valami újat hallani; a' Világban legalább e' tárgyról semmi olly practikai's honunkra alkalmaztatható állítást nem láthatni, mit sokkal jobban kidolgozva, környüállásosabban kimerítve 's különösen mélyebb belátással előadva, országgyűlési irományainkban, a' kétszeri országos küldöttség munkájában 'stbb. nem találhatna az ügyes olvasó. És mégis úgy tetszik, mintha a' gróf, ki munkájában százszornál többször a' „szerencsétlen, elfacsart ideákat“ — emlegeti, ama' legszerencsétlenebbnek nyavalyájában szenvedne, hogy tudnillik a' tőle annyira gyűlölt deák nyelven írott törvénykönyveink csupán régi rozsdát és rabulisticumot foglalnak magokban, és benne a' kereskedésről és financiákról vagy épen semmit, vagy csak haszontalan holmit lelni: mivel a' többek között lap 143. így szól: *„s egyesült törvénykönyvinkben nincs egy javalat is, mellyet pénz, 's hitelbeli dolgaink jobb elrendelésire mai időben valódi sikerrel használhatnánk.“* Itt természetesen semmi sem marad egyéb hátra, mint ezen tiszteletes könyvekre való utasítás, mellyek, fájdalom, nem olly gyakran, nem is olly figyelemmel, sőt nem olly sokaktól olvastatnak, mint foglalatjoknak nagy része megérdemlené; melly nem egyedül Magyarországra, hanem minden más országra nézve is, valódi practikai ismeretek kincstárának méltán tekintethetik.

Hogy a' grófról mondott fellebbi állítás nem egészen alaptalan, azt a' lap 454. álló következő szavak meglehetősen világossággal bizonyítják: „akkor mint hiv jobbagyokhoz illik, férfias egyenességgel a' királyszék elibe fogunk lépni, — — 's nem egy ketten, vagy ollyanok kik mindenöket elpazérlották már, 's hosszú életöken kívül semmi egyéb érdemök, 's így bennök egy bölcс fejdelem nem is

igen bizhatik; — hanem számosan 's olyanok, kiknek sajátjuk rendben; 's kik önhasznokat pártolják ugyan, de nem úgy, — 's erre figyelmezní kell — hogy az a' köz jó 's haszon elibe tétessék, hanem hogy az csak abból folyjon, — 's kik indiscret praetensiók (?!) helyett így szólnának Urokhöz:

„Fejdelem! hív jobbágyidnak valljuk magunkat, „mert Te törvényes Királyunk vagy — őseink elszánt „bátorságát fel fogja mulni a' miénk, ha székedet „veszély környezné, a' mitől mentsen Isten! — — „hanem éppen mert hív jobbágyid vagyunk, 's azok „is akarunk lenni holtig, tehetségünket is tetemesb „szolgálhatásunk végett emelni kívánjuk, — ezt pedig nem új privilegiumok által, hanem a' köz gyarapodás 's honunk felemelkedése után. Lásd Urunk „geographiai helyzetünk nem kedvező, 's ekép soha „nem fogunk boldogulhatni, míg nyers természet „ményinket nem változtatjuk honunkban becsesbéké, ez pedig csak gyárok által eszközölthetetik. A' „Dunát magunk költségén szándékozunk rendbe hozni, az adriai tengerrel közösülést eligazítani 's így igaz, fekvésünk mostohaságán némileg orvoslani — — — — — nem különben olly törvényjavításokat közlendünk országgyűlésinken Vele, 's hihetőleg el „is határozzuk, mellyeknél fogva szívesen le fog te „lepedni köztünk idegen kereskedő, gyártó 's a' t. „Azonban Urunk! mind ez még nem elég, mert a' „hazánkat terhelő vám győzhetlen gát gyanánt feszül „minden iparkodásink ellen; 's ennek elintézése az, „a' miért esedezünk. — Mi nem akarjuk sem magunk, sem honfi-társink hasznát más jobbágyid „kárára alapítani, mert igen is jól tudjuk, hogy azok „rúl is gondoskodni szent tiszted, sem lehetetlent „nem kívánunk, hanem csak azt: lépnénk olly Javításokra, mellyeknél fogva se kincstárodnak csorba, „se másnak kár ne okoztatnék, hazánknak pedig „legnagyobb haszon szereztetnék, — a' mit mi fe- „lette könnyen kivihetőnek gondolunk; mert nem

„hihetni, hogy kincstárod 's Monarchiádnak az valódi hasznára lehetne, ha Magyarország, mely birodalmidnak leggazdagabb részévé válhatnék, — ön zsírjába fulad, 's vére akadozása miatt csak „tengődve nyomorog, a' helyett hogy élne, 's legfőkép a' Te dicsőségedre élne. — Tanácskozzunk „errül 's hadd legyen nekünk is szavunk hozzá“ 's a' t. — „S illy egyenes lelkű szózatnak milly következése volna? En azt szeretem 's akarom hinni, nemcsak az Austriai közbirodalomnak fetette nagy haszna — mert előttem legalább axiomának látszik, hogy mennél gazdagabb Magyarország, annál jobban gyarapodnának a' vele összeköttetésben vagy kormányszövetségben lévő szomszéd népek is — hanem Fejdelem 's Nemzetnek azon rokon egyesülése is okvetetlenül következnek, mellyek híja a' mostani Európai borzasztó vérnapoknak tán egyedüli igaz oka, 's mellynek léte a' nemzetek legnagyobb boldogsága 's fejdelmek leghalhatatlanabb disze.“

Ez volna tehát ama' beszéd, melly hazánkra olly áldott következéseket árasztana, 's a' mellyből nem csak Magyarországnak virágzó külső kereskedése, hanem az egész birodalomnak boldogsága olly tündöklőleg származnék. Valóban, az idegen, ki státusdolgainkkal kevésbé, vagy épen nem ismeretes, itten bámulással kénytelen felkiáltani: „Nagy Isten! Minő népnek kell lenni a' magyaroknak, midőn ők esztendőtt által vármegyei közgyűléseikben többször megjelennek, szinte minden harmadik évben országgyűlésre hívatnak, és még sem jöttek soha azon egészen természetes gondolatra, azt tenni, mit a' tudós gróf itt olly eszesen javasol és — — — — —

— — — — —
Ezt az illy elmés idegent addig, mig talán a' külföldnek szeméi e' tárgyban több tekintetben fel nem

nyílnak, röviden csak arról teszem bizonyossá „hogy ha mind az, mi az utolsó emberkorban a' kereskedésről, nemzeti szorgalomról, financiákról 's a' t. közönséges tanácskozásba vétetett, össze gyűjtenék: abból gyaníthatóképen sokkal vastagabb három kötet készülné, mint azok, mellyekkel bennünket a' gróf eddigelő gazdagítani méltóztatott; akkor aztán egyedül az olvasó-közönségre bíztnék megítélni, vallyon hol lehessen több practikai elveket, vagy — — — — fellelni. —

A' gróf, ki munkája folytában olly sokféle dilemmákat halmoz össze, mellyek által majd a' hazát, majd az egyes polgárokat, majd végre gróf Dessewlyt kétséges alternatívákba helyzi, itten maga magát némü dilemmatörbe ejteni látszik, tudnillik: „a' gróf vagy olvasta mind azon említett könyveket; vagy azok előtte ismeretlenek.“

Ha mind az országos küldöttségek munkáji, országgyűlési irományok, egyesek könyvei 'stbb. előtte ismeretesek: miként lehet itten egy küldöttséget javasolni, 's annak szájába olly beszédet adni, mellyben minden statistikai, sőt rhetorikai tulajdonok hibáznak; — — — — —

— — — — —
Hogyan tud végre a' gróf, quasi re bene gesta, felkiáltani: „S illy egyenes lelkü szózatnak milly következése volna?“ — 's a' t. Mintha a' magyarok ezen oratióra várakoztak volna, hogy kivánságaikat a' köz Atya keblébe önthessék! — — — — —

— — — — —
lehet az, hogy valaki, ki politicalai dolgainkkal megbarátkozott, illy beszédet egyébnek tartson, mint egy rhetorikai exercitiumnak? —

Ha pedig a' gróf előtt a' mondott tanácskozások és irományok némüleg ismeretlenek, — mit

hinnünk talán okaink is vannak — úgy csudálkozní lehetne azon, hogy valaki az előbocsátott szükséges praemissák tökéletes ismerete nélkül a' magyar publicisticai pályára fellép, és még olly thematicát választ könyvének — „Magyarország mindenben hátra van“ — melyet az egész világ publicistái sikeresen ki nem vihetnének — — —

Ezen második feltétel ellen — noha mint felebb mondtam, arra némelly alapjaink vannak — a' grófnak munkájiban ellenben több olly állítást találunk, melyek minket újabb perplexitásba helyeztetnek; így olvassuk p. o. a' „Lovakról“ irt könyvében lap 24. *„Senki nálamnál jobban nem tudja, hogy nagyobb elbizottság nincs, mint olly tárgyról oktatni akarni, melyhez az ember tökéletesen nem ért,“* és a' „Hitelben“ lap 124. *„hallgassunk ellenben mindaddig, ha ezekben — datumokban — szükölködnénk, míg az egész tárgy igazi fekvését jól nem ismerjük; mert nincs nevetesebb az alaptalan okoskodásnál; nem különben nagyobb gorombaság sincs, mint „másokat oktatni akarni ahoz való tudomány nélkül.“* — A' „Világban“ továbbá lap 142. ezek fordulnak elő: *„Ezket lelkedre kötvén kérdezlek, mikép felelsz Te majd egykor mind azon antipracticai okoskodásidért, melyek burján-magrárt hazafiaid közé hintegetéd? Hidd el, nincs nagyobb véték, mint másokat oktatni akarni ahoz meghívántató tudomány nélkül.“* Ezen és más ezekhez hasonló állításokból azt kellene ugyan minden bizonynyal feltenni, hogy a' gróf, minekelőtt „Magyarországot mindenben hátra lenni állítná“ és magát még olly ostorral felfegyverkezne, minéműt eddigelő sehol sem látánk: ezen olly számos és elkerülhetetlenül szükséges foliántok igen szorgalmas tanulása által magát előre tökéletesen elkészítette lesz; — mert a' ki Ma-

gyarország felől illy terhes állítást tesz, ennek szükségképen „minden környüállásait tökéletesen ismernie“ kell. Ezen okoskodás ellen, — mellynek tán nagyszámu közönsége lehetne — magam ugyan semmi bizonyos adatokat elő nem gördíthetek; velem azonban semmi halandó azt el nem hitetheti, hogy a' gróf, ha minden a' kereskedés és nemzeti szorgalom tárgyában lévő irományaink közül csak a' két rendbeli Országos Küldötség munkáit és az 1802, 1807, 1811/12, 1825/7 és 1830-diki Országgyűlés actáit olvasta volna, a' szóban levő beszédét, cum omnibus accessoriis, egy méltó auto da fe-nek által nem adta volna.

De más részről nem is volna megfoghatatlan, ha a' gróf előtt e' részben némelly dolgok ismeretlenek. Sőt ha valakinek teljes igazal el lehetne nézni, hogy előtte törvényeink tábláji, országgyűlési napkönyveink és főképen az utolsó negyven esztendőben megjelent közönséges irományaink nem egészen ismeretesek, úgy azt bizonyosan a' grófra nézve kellene tennünk, kinél úgy is csak egy fél csuda által lehetett volna az ellenkezőnek megtörténnie. Életének nagyobb részét dicső fegyverviselésben, több évet hasznos utazásban, közelebb lefolyt esztendejét különféle hazafiúi intézetek felállításában és három tudományos munkája dolgozásában töltvén, mind ez ötöt a' physicali időtől megfosztá, hogy a' magyar közönséges és privát törvényeket minden ahhoz megkívántató segédforrásokkal együtt alaposan megtanulhassa; mire egy tized is alig elegendő, még akkor is, ha azzal a' szorgalommal egyszer's mind törvényes és politicali praxis is egyesíttetik. Hogy pedig a' gróf miért ira olly tárgyakról, mellyeknek illy szövevényes mibenlétével a' felebbi okoknál fogva tökéletesen meg nem ismerkedheték, az már ismét egy egészen más kérdés; mellynek megfelelése azonban hozzám nem tartozik.

Itt olly emberek, kik véleményekhez egy kevésé makacson ragaszkodnak, talán a' most előadottak által sem fognak egészen megelégedve lenni, 's illy ellenvetést teendenek: „Hogyan lehet azt feltenni, hogy a' gróf a' publicisticai pályára tökéletes előkészület nélkül lépett volna fel, a' gróf, ki „Lovakról lap 189. olly világi okossággal ezeket nyilatkoztatja ki: *„Elég egy embernek egy tárgy, csak azt űzze legnagyobb ügyességgel 's tökéletességgel. A' mindenben Avatkozó ritkán tud valami Egyest derekasan végbe vinni. A' Pék, ha egyszerre Fánk sütő is, Szakács is, nem fog olly zsemlet, olly kenyeret sütni, mint Pékpajtása, ki csak zsemlet 's kenyeret süit. Czizmadia és Szabó egy Emberben; Kovács 's Lakatos egy személyben, jól el nem fér.“* Nem különben lap 105. *„Egy Lóorvos, a' ki a' ló lábának minden idegeit annyira esmeri, hogy azokról egy hétig is beszélhetne, de még lovat nem patkolt, nem fogja e inkább megnyilazni lovát, mint az a' falusi kovács a' ki ezereket vasalt már, ámbár azt sem tudja, mi az ideg.“* — vagy „Világ“ 135: *Messze marad a' dilettant azok mögött, kik mesterségöket professio gyanánt űzik.“* Mind ez — fogják továbbá azok viszonyzani — szinte mathematicai tanuját adja annak, hogy a' gróf mindent, mi közönséges és privát törvényeinkbe, státusoeconomiánkba belevág, mind azon számtalan előadásokat, mellyekből industriánk akadályai tisztán kilátszanak, nemcsak elolvasta, hanem még szorgalmasan meg is tanulta; mert ha ez így nem volna, úgy a' gróf, midőn Világ lap 144 így szól: *„Te Minerva felkentje! — éppen olly gyenge mint Richelieu nem leendesz, ki mindig annak akart tartatni, a' mi nem volt, 's így jó poeta névért, mellyet nem érdemle, szívesen állott volna jobban megérdemlett, vagy legalább reá halmazott financiai ügyessége híréül.“* — bizonyosan csak magára készíte egy keserű satyrát; még pedig annyival kesé-

rübbet, mivel a' rossz poéta senkinek sem árt, sőt néha mulattat, az egészen el nem készült publicista ellenben néha árthat is.“

Mind ezeket megengedem én amaz akaratos embereknek; de még is csak az auto da fe melletti állításomnál maradok mindaddig, míg még mathematicaiabb, vagy tulajdonképen factumokra épült okok által az ellenkezőről meg nem győztettem. Sőt meg kell vallanom egész őszinteséggel, hogy a' hazáért, de még magáért a' grófért is, kívánva kívánom, hogy a' dilemmának második része állhasson meg; mert az elmulasztottat még helyre lehet hozni, de a' hibás elveket eligazítani igen bajos. Ha a' gróf alkotmányunk talpköveiről, vármegyéink alkotásáról, országgyűléseink folyamatjáról és szelleméről, kereskedésünk és miveltségünk eszközeiről és akadályairól, sarktörvényeinkről, igazságunk kiszolgáltatásáról 's a' t. annélkül ira, hogy az azokhoz megkívántató minden forrásokat szorosán megvizsgálta volna: úgy azt hihetőképén azáltal lehet megmagyarázni, hogy nem mindennapi intellectualis erejének érzetében ezt feleslegesnek tartá, sőt azon „*imponens tekintetű egy pár vastag déák könyvről, mellyben a' pénz 's vagyon-körülتي törvényink össze vissza vannak torlasztva*“ — lap 216. — igen csekélyül vélekedék, és azok nélkül is czélt érni reményle. Hogy pedig olly országban, — — — — az irónak szükséges törvénybeli előismeretek nélkül boldogulni nem lehet, azt mindennek, ki azt hinni nem akarja 's az ellen cselekszik, előbb utóbb saját kárával tapasztalnia kell. — Hogy egyébaránt a' haza azzal, mit a' gróf más úton végbevitt, tökéletesen megelégedhetik, arról senki sem kételkedik; és igazságtalan volna, más részről szerfeletti dolgokat kívánni. Mert a' gróf — hogy én is hasonlatosságával éljek — a' cassinó 's lóverseny által, két olly jó ízű, 's idegen drága fűszerekkel be-

híntett fánkot süttött, hogy teljes igazsággal elnézésre számíthat, ha publicistai kenyere, melyet itten előnkbe tesz, noha szép lisztből tiszta kezekkel dagasztva, sem olly jól megkelve, sem ollyan tökéletesen kisülve nincsen, mint rendszerint a' magyar czipó — criticus társomnak W. Scott-i környüllettel előadatt nyilatkoztatása szerint — szokott lenni.

A' külső magyar kereskedés akadályai között a' hitel hiánya kiváltképen való helyet foglal el: minthogy a' még el nem fogadott váltótörvény miatt a' magyar kalmár az európai kereskedők nagy egyesületébe még fel nem vétetheték. Ez az ellenmondhatatlan igazság látszik a' grófot arra indítotttnak lenni, hogy a' Hitelt kiadja, melyben e' pontról igen sok jót és érdeklőt lelmi. Annál nagyobbban kell tehát lenni bámulásunknak, midőn a' Világban lap 137. olvassuk: — *„de arrul, mikép kellene a' hitelt Magyarországból lábra állítani, melly, bár ki mit ábrándoz is, nem áll jó helyen, azt sem Hitel czimű munkámban nem adtam, sem e' mostaniban nem adandom elő; de szükségesnek tartom mindenek előtt azt megmutatni, hogy általánjoson a' jobb hiteli rendelkezés legsürgetőbb tennivalóinkhoz tartozik; még pedig ezen igen egyszerű 's világos igazságnak megismerésétől is ugyan távol vagyunk“ 's a' t,*

Itt némelly tekintetek adják elő magokat, melyeknek közelebbi vizsgálatjából ismét egészen új resultátumokat húzhatunk ki. Minden előtt azt látszik a' gróf hianni, hogy a' nemzet a' hitelbeli czélerányos rendelkezések szükségéről még meggyőződve nincsen. Hogy ez a' feltétel tulajdonképen min alapuljon, azt annál kevésbé fejthetjük meg, mivel valamint a' két rendbeli országos küldöttség munkájiban a' váltótörvény elkerülhetetlen szükségesnek ismertetett, úgy e' tárgyra nézve gyakran mind az országgyűlésen, mind azon kívül szám-

talán javalat tétetett; mellyeknek felvétele azonban mind ez óráig meg nem érheték. Igaz ugyan, hogy a' váltótörvény mindenütt csupán a' kereskedőkre 's olly birtokosokra terjesztetik ki, kik kalmári társaságba vegyültek; mivel egy szántóvető országnak egészen más tekintetei vannak, mint egy kereskedést űző nemzetnek. Erősen álló régi alkotmányunk tehát a' váltótörvény behozatalát csak limitate engedi meg; mit ellenben a' gróf Hítelében minden rendű emberre egyformán kiterjesztetni akar. Hogy azonban a' váltótörvény szükségse a' lakosok minden osztálya előtt igen világos, arról kiki minden órában meggyőződhetik.

Egyébaránt a' váltótörvény codexe fog e bizonyos kivételekkel, vagy nélkülek elfogadtatni, az a' közelebbi országgyűlés tanácskozásaitól függend; mellyre nézve a' haza minden ahhoz értő férjfiaknak előleges értekezéseit nemcsak teljes szívvel fogadandja, hanem azokat mint anya teljes jussal széplelkű fiajítól kívánhatja is. Hogy itt főképen a' modalitás foroghat szóban; és hogy különösen a' váltótörvénynek czélerányos egyesítése alkotmányunk alapjaival, itt a' felfejtendő problémát teszi, arról teljeséggel nem kételkedhetni. Ha tehát sem a' „Hitelben“ sem a' „Világban“ elő nem adatik „mikép kellene a' hitelt Magyarországon lábra állítani“ és csak az mondatik „hogy ez legsürgetőbb:“ úgy bizony kár vala, azeránt leginkább az első munkát irni, mivel illy formán a' nemzet csupán ollyas valamiről tudóssíttatott, min úgy is senki sem kételkedett. A' gróf igéri ugyan, hogy ezen hiánynak kiadandó munkájiban eleget fog tenni; de ha megfontoljuk, hogy ezen tárgynak a' már közelgető Oct. 2-dikán országos tanácskozásba kell vétetnie; hogy a' vármegyék tanácskozásai könnyítésére előleges felvilágosításokat, az adandó utasítások czélerányossabb kidolgozhatása végett, közleni igen kívánatos; hogy végre, ha e' tárgyban

egyszer az országgyűlési végzés megtörténend, a' következő emberkorban azeránti új kérdés nehezen fog tétetni: valóban fájlalnunk kell, hogy amaz ígért munka már eddig meg nem jelent, és most hihetőleg csak post festa fog a' nagy olvasó - közönség elébe kerülni. — A' hitel hiányát maga a' nemzet nyilván érzi, segedelmet óhajt és kíván. Ki annakokáért a' senkitől kétségbe nem hozott hiány léte említésével megelégszik, annélkül, hogy a' segedelemre szükséges eszközöket előadja, hasonlít azon orvoshoz, ki a' szegény beteg ágya elébe állván, egy hosszú beszédet tart azon nyavalyáról, mellyet a' jámbor ügyis kínjára elég terhesen érez; ha pedig végre a' dolog a' receptírásra kerül, kalapját fogja azon ígérettel „hogy tán holnap vagy holnap után valamit rendelni fog.“

A' gróf azonban még tovább megy; mert nem elég, hogy, mint mondja, hitelünknek helyre állítására eddigelő semmi practikai eszközöket nem javasla, sőt még így nyilatkoztatja ki magát lap 138. *„De én, mint mondom, egy szót sem szóltam sem principiumim kifejtéséről, sem azok alkalmaztatásáról a' Hitelben, a' mit a' legfelszínesb Olvasó is észrevehete, 's így Te is mint Taglalóm észrevehettél volna; 's ennek következésében tán nem hasonlítád vala össze állításodat nemállításimmal“*

— Ez már valóba felette csudálatos! — Egy egész könyvet valamelly tárgyról írni, 's még is *egy szóval sem szólui principiumi* kifejtéséről; ez a' legkülönösebb munkálódások munkálódása!

Olvasóim közül azok, kik talán a' H i t e l t nem ismerik, itt igen hihetőleg azt fogják kérdeni: „Ha azon munka a' hitel lábra állításáról legkevesebbet sem szól, de még hitelbeli principiumokat sem fejt ki: ugyan mi van hát benne?“ Erre mí a' grófnak felebbi kinyilatkoztatásaihoz, bár nehezteljen is, nem igen szorosan ragaszkodván, csak ezt válaszoljuk: „A' könyv nemesak a' hitelről magáról és hozzátartozandókról, hanem még sok

más tárgyakról is, legeszesebb, világszelleműbb és nyájosabb gondolatokkal bővelkedik.

Hogy azonban még is a' gróf Dessewffy hibájába ne essünk, és *állításinkat a' gróf nemállítással össze ne hasonlítsuk*, ezen egész pontot itten érintetlen hagyjuk, és csak e' munka folytatában a' hitellel némelly közvetetlen öszveköttetésben álló egyes állításokról némű megjegyzéseket magunknak fentartunk. Elég legyen itt csupán azt kinyilatkoztatni, hogy a' fődologra, úgymint a' hitel czélerányos javítása szükségére nézve, a' gróffal tökéletesen egyetértünk; a' többi állításaiban pedig — miket principiumoknak szeretnénk nevezni, ha szabadna — sok ollyast találunk, mit elfogadni teljes lehetetlen. — Hogy egyébaránt a' nemzet óhajta várja a' grófnak valódi elveit, az egészen a' dolog természetében gyökerezik.

A' gróf kinyilatkoztatása szerint jelennen a' legjobb hitel sem használna nekünk; mert lap 146. a' Világban így szól: „*Kereskedésre akard állítani a' nagyobb szorgalmat? De felejtet, vagy hogy határozattabban mondjam „nem tudod” szinte semmink sincs kereskedésre.* — Eme' szavak, „*nem tudod*” különösen kijelelve vannak, hihetőkép azért, hogy erősebb benyomást tegyenek. Hogy a' gróf taglalójának ezen tudatlanságát miből következteti, azt megfejtteni nem tudjuk; de felette csudálatos volna, ha gróf Dessewffy az illyeseket tökéletesen nem tudná, midőn olly sok esztendő oltá, mint kiki tudja, a' magyar státus dolgaival foglalatoskodik, és neki, mint az utolsó országos küldöttség egyik tagjának, kivitelünk minéműségével szükségképen meg kellett ismerkednie; mi egyébaránt úgy sem titok. Így tehát valóban igen különös volna, ha a' felebbi *határozattabb mondanak* alapja legyen.

Maga az a' kitétel „*szinte semmink sincs kereskedésre*” a' „Világnak” ama' sok más

kitétele közé tartozik, melyeket könnyebb vala írni, mint bebizonyítani. Mert mit a' gróf e' tárgyban továbbá mond, néhol ugyan jó 's igaz, sok alaptalan is, de a' thesis bebizonyíttására teljességgel nem szolgál. — Senkinek sem jutott eszébe állítani akarni, hogy igen sokkal birunk kereskedésre; még kevésbé fogja pedig az eszes ember gondolni, hogy termékeinket és az ezekből következő kivített nagyon szaporítani ne lehetne 's kellene: de hogy „szinte semmink sincs kereskedésre“ azt alaposan állítani épen nem lehet. Egy tíz milliom lakóju ország, melly olly sokféle nyers termékeket és közbe közbe nagy mennyiségben is viszen ki, mint Magyarország, már a' nevetesebb termesztő-státusok közé tartozik; minthogy valóban Európában igen kevés ország létezik, melly idomzatban annyi természeti productumot hordana ki, mint hazánk.

Minekutána a' gróf még taglalojáról is illy tudatlanságot, olly meghatározattan, tesz fel, megengedjenek érdemes olvasóim, ha ezáltal azon gyanúra kell jönöm, hogy közülök is sokaknál hasonló eset fordulhat elő; mert a' mi Magyarországról egy gróf Dessewffy előtt ismeretlen, azt nem tudni egyik földijének sem válik szégyenére. Ezen „nemtudók“ számára tehát álljon itt Magyarországnak, tízévi felszámítás után, esztendőnként körülbelől kivinni szokott termékei mennyisége.

Szarvasmarha	—	—	—	—	110,000.	darab.
Birka	—	—	—	—	124,000.	—
Sertés	—	—	—	—	170,000.	—
Ló	—	—	—	—	1,000.	—
Gabona	—	—	—	—	5,000,000.	mérő.
Gubacs	—	—	—	—	120,000.	—
Bor	—	—	—	—	400,000.	akó.
Pálinka	—	—	—	—	12,000.	—
Gyapju	—	—	—	—	140,000.	mázsa.
Dohány	—	—	—	—	158,000.	—
Kender	—	—	—	—	40,000.	—

Liszt	—	—	—	—	—	46,000.	—
Méz	—	—	—	—	—	22,000.	—
Viasz	—	—	—	—	—	11,100.	—
Olaj	—	—	—	—	—	15,000.	—
Gyümölcs	—	—	—	—	—	20,000.	—
Dió	—	—	—	—	—	21,000.	—
Faggyu	—	—	—	—	—	50,000.	—
Timsó	—	—	—	—	—	6,800-	—
Toll	—	—	—	—	—	4,000.	—
Zsír	—	—	—	—	—	5,500.	—
Bőr	—	—	—	—	—	500,000.	darab.

Ezeknek és más kisebb értékű termékeknek bece évenként negyven millió pengő forint körül forog. Ha ezekhez még a' sőt, egyéb ásványainkat és az olly tárgyakat vesszük, mellyek a' különkereskedéshez nem tartóznak: ezen felszámításnak az lesz a' resultatuma, hogy, ha némelly országok egyes termékei kivitelére nézve sokkal gazdagabbak is Magyarországnál, mégis egyik sem visz ki annyiféle termékeket; sőt népességét tekintve, igen kevesen olly mennyiségben, mint az. Hogy egyébaránt a' behozás sokkal több mint kellene, az tagadhatatlan, de ez szorosan a' kivitel kérdéséhez nem tartózik; noha a' gróf lap 173. a' gyap. juról szólván, ezen két tárgyat öszvetéveszti; miről, és főképen a' bevitel tárgyáról alább valamivel bővebben szólandunk. Itt egyedül az az állítás forog kérdésben „hogy szinte semmink sincs kereskedésre“

Illy nemű állításokat a' beszéd hevében tenni lehet ugyan, mivel ott azokat valamelly buzgó iparkodásnak, vagy talán a' forró vérnek lehet tulajdonítani: tudományos munkákban azonban hasonló mondásokat csak nagy megfontolással kellene előidézni. Igy hallani például beszéd közben gyakran a' legjáratosabb férjfiakat is állítani, hogy „Francz és Oroszországnak szinte semmi tengeri ereje nincs“ minthogy az illyeneknek az forog elméjekben, hogy

egyedül Anglia annyi hajóval bír, mint a' száraznak minden hatalmassága: azonban igen kételkedem, ha vallyon azoknak egyike illy mondást olly formában, mint a' gróf kivitelünkről szól, és még szétálló betűkkel nyomtatva, valamelly statistikai munkába felvenni hajlandó volna e? — Egyébaránt úgy látszik, hogy ez a' thema a' grófnak kedvencz-ideáji közé tartozik, mert ez mind a' Világban ismételtetik és szerelemmel emlegettetik, mind a' Hitelben is idéztetik, és itten még azonfelül valami különös logicával. Ugyanis lap 151. ezek állnak: „*Britanniának esztendei buza, rozs, zab és árpa consumtiója 200 millió pozsonyi mérőt sokkal felülhalad! Tekintsük most mennyi megy esztendőt át Buda és Pest közt Dunán felfelé: 1, 2, millió! Mennyi forog Mosonyban: 2, 3, millió 's a' t. Hol vannak olly iszonyu provisioink!*“

Törhetjük itt a' fejünket mint és meddig akarjuk, de a' logikai öszvefűggést nem egy könnyen találhatjuk fel. „Mivel Brittanniának esztendei consumtiója 200 millió pozsonyi mérőt felülhalad és a' Dunán csak mintegy 3 — 5 millió mérő megy: azért Magyaroszágnak szinte semmi kivinnivalója nincs!“ — Öszintén megvalljuk, hogy logicánk itt teljességgel elhagy. — Ha gabonabeli kivitelünk a' muszkaországi, siciliai, vagy egyiptusi kivitelekkel paralellába tétetik: a' dolog egészen a' maga rendén van; de ha az Brittanniával hasonlítatik öszve, melly ország gabonakivitelénél csupán egy nagy Nullát lehetne csinálni, akkor bizony semmi öszvefűggésnek helyét nem leljük. És még azonfelül a' kivített a' consumtióval hasonlatosságba tenni! — Mivel Péter sokat eszik, Pál meg nem éhezik. — Ha Brittannia 200 millió mérőt consummál, az egy 21 millió lakossal bíró országban, mellynek nagyobb része nem kis mennyiségű sert iszik, és a' külső kereskedésre nézve olly sok lovat nevel, épen nem csuda; kiváltké-

pen ha meggondoljuk, hogy azon consumtiónak nagy része kész pénzen vásároltatik. — Ha e' részben tehát valamelly paralellát akarnánk húzni, úgy Magyarországnak belső gabona consumtióját is említenünk kellene; mellyet felszámítani több oknál fogva valamivel nehezebb volna, mint a' Britanniáét, hol egyátaljánban olly dolgokat is fel lehet számítani, mellyek rendszerint a' felvetés alá nem valók. Hogy egy olly paralella minő resultatumot adna, az még bizonytalan; de csak ellenmondhatatlan igazság marad az, hogy Magyarországnak gabona kivitelét, csak más országoknak hasonló nemű kivitelével, vagy annak nyers productumai kivitelét, más országok fabricatumai kivitelével lehet hasonlításba tenni; de egyik ország belső consumtióját, más országnak kivitelével, teljességgel nem.

A' gróf szereti némelly különös állításait bámultatni. — A' fent említett mondásával is úgy van, minthogy így kiált fel: „*Látom most, milly nagyon meresztet rám szemeid!*“ Ez talán még nem olly egészen bizonyos, mivel olly embereket is ismerek, kik ezen állítás olvasásakor jó ízűn nevettek; és minthogy a' nevetésnél a' szemek össze szoktak húzódni, az annyszor dicsért állítást nehezen lehetne valamelly közönségesen apróbált szemnagyító eszköznek tartani. — Méltóztassanak egyébaránt az érdemes olvasók a' mellett nevetni vagy sirni, nagy vagy kicsiny szemeket csinálni: végre mindég igaz marad az „hogy Magyarországnak még sokja van kereskedeésre,“ melly is hihetőképén minden esztendőben nevekedni fog, kiváltképén ha főrendű birtokosaink hazánkban többet lakni, és ha a' szellemi's vagyonbeli hatalmasok szemei inkább bel- mint külfelé lesznek függesztve. De a' *ketté pattanás veszedelmébe* — lap 146 — nehezen fogna valaki esni az effleletti minden discursusok miatt, legyenek bár ezek pro vagy contra téve, mivel végre csak

ugyan napvilágra jön az igazság; mellynek szeretete engem is ezen vallomásra szorít, hogy „valamint gróf Széchenyinek felülemlyített mondását alaptalannak és végtűlinak tartom, úgy gróf Dessewffynek a' Világnak azon lapján idézett állításáról sem mondhatok egyebet. In medio veritas.

Hogy Magyarország geographiai fekvéséhez képest kereskedő státussá nem válhat, az elejétől fogva ellenmondhatatlan és világszerte ismeretes igazság vala; mit a' gróf is munkájának több helyein igen elmésen említ. Valamint nem minden ember lehet kereskedő, úgy valósul ezen eset egész nemzetekre nézve is; csupán azzal a' különséggel, hogy a' kereskedés, mint kiváltképen való, szinte kirekesztve üzött foglalatosság között, és a' státusnak más foglalatosságai alá vetett kalmárkodás között, igen szoros különséget kell tenni. Mert minden kereskedés nélkül csak a' Trochloditák és Ychtyophágok lehetnek el.

Ha már Magyarország semmi közvetlen kereskedés üzésére alkotva nincs is, még is úgy látszik, hogy a' természettől Európának legnevezetesebb transitokereskedést gyakorló országai közé van rendelve; — a' természettől

— A' Duna, a' Rajna mellett, az europai szűznek legnevezetesebb életere, és ha a' világ Édenében merő mívelt népek laknának, az kereskedési tekintetben is minden kétségen kívül a' legelső ár lenne, valamint hogy physical tekintetben már az. Annak a' Rajnával való öszveköttetése akkor aztán nem volna többé csupa *pium desiderium*, sőt még a' keleti tengerrel való öszvekapcsolást is az emberi szorgalom véghez tudná vinni. Hogy akkor industriánkból, fővárosunkból mi válhatnék, az minden emberi felszámítást felülmúl, de azt

hiszem, hogy akkor a' legragyogóbb előmenetelünk-
ről senki sem kételkedhetnék. — — — — —

Ha mingyárt a' röviden előadottakból az sül-
ki, hogy jelennen nemzetünknek hatalmában nin-
csen, magának nevezetes külső]kereskedést eszkö-
zölni, *Dunánkat helyrehozni, borainkka* vagy
más termékeinkkel a' *világot elborítani*: mind ezek-
ből koránt sem következik, hogy e tárgyra nézve
semmit se lehetne vagy kellene tennünk. Sőt épen
industriánk előhatása az az elkerülhetetlen
szükség — az a' *conditio sine qua non*, nem-
zeti létünket — — — — —

Azonban én ezen idézett szükséget nem annyira a'
külső kereskedelemre alapítom, mint inkább belső
szorgalmunkra; nem annyira valamely nagy kivitel-
re, mint inkább a' behozás apasztására; végre nem
annyira valamely nagyobb, szorosabb, szövevénye-
sebb öszveköttetésre más nemzetekkel, mint egye-
dül önállásunk megörökösítésére, az az, a' külföld-
től való függésünk kisebbitésére.. Szóval,
előbb arra kellene ügyelnünk, hogy olly tárgyakban
haladjunk, mellyek elkerülhetetlenül szükségesek,
mellyeknek végrehajtása egészen hatal-
munkban áll, és senkitől meg nem akadá-
lyoztathatik, mint olly dolgokat kívánni és
ollyanok után törekedni, mellyek ugyan haszno-
sok, de nem elkerülhetetlenül szükségesek,
és a' mellyek sikere, a' physikai és más aka-
dályok miatt, nagy részint igen problematicai,
gyakran pedig még mostanában egészen lehetetlen;
vagy — hogy egy hasonlatossággal éljek — arra kell
törekednünk, hogy előbb meleg kabátunk legyen,
minekelőtte drága carbonáriról gondoskodunk.

Egész Európában nehezen lehetne olly or-
szágot találni, melly a' természettől annyiféle ado-

mányokkal, sőt majd mindennemű szükséges termékekkel meg volna áldva, mint szeretett hazánk: elannyira, hogy olly országot nem ismerek, melly, a' megkívántató szorgalom üzése után, magát a' többi státusok termékeitől olly függetlenné tehetné, mint Magyarország. És mégis alig van függőbb ország honunknál — — — — —

Nemcsak a' fényüzési, hanem még a' mindennapi szükség majd minden czikkelyeit is a' külföldtől vesszük; mellyekre nézve nekünk a' természet bő materialet nyújta, és a' mellyeknek megkészítése nemcsak nem valami különös mesterség, hanem sokszor alig szövevényesebb és bajosabb, mint a' szántásvetés vagy kaszálás. Mind a' mellett, hogy legnemesebb gyapjuval bővelkedünk, nemcsak minden tehetős honfi idegen posztót hord testén, hanem még közönséges posztóink nagyobb része is a' hazán kívül gyáratik; vásznokért évenként 4 milliót e. p. fizetünk; még nem tudtunk annyira menni, hogy vasportéka, kés-olló-koppantóbeli 'stbb' szükségünket magunk készítményei által volnánk képesek kielégíteni, holott a' legjobb vasra nézve hiányt nem érzünk. Sőt még a' fekete fátyolokért, mellyeket a' parasztok nyakokon viselnek; a' paraszt asszonyok kék harisnájáért, gombokért, tűkért, üvegért, bőrért és számtalan kisebb nagyobb dolgokért irtóztató nagy summákat viszünk vagy küldünk ki a' külföldre; és alig akadhatni olly szegény házra, mellyben a' külföldön feldolgozott magyar termék nem találtatnék. — Ezen gyalázatos függés, a' magyar pénznek ez az örökön öröké tartó kivitele, ez az évről évre nevelkedő behozás, okozák ama' halálos sebeket, mellyeken által hazánknak vére lassanként elfoly. A' helyett hogy más országokban a' fényüzés egy bizonyos pontig boldogító 's szükséges, nálunk nemcsak ez, hanem még a' csupa kényelem is valamelly egyenes veszteséget hoz az országra. Mellyhez ha még azon rettenetes summákat vesszük, mellyeket sok főhonosink a' kül-

földön eltékozolnak, a' mi természetelleni szegénységünk bizonyosan senki előtt többé találmese nem maradhat.

Ezek en, egyedül ezeken kell segítni, minekelőtte nevezetes külső kereskedésről, vasútakról, csatornákról, pesti állóhídról, macadamizálásról és több efféléről gondolkodnánk; csupán ezen az úton kell a' további szorgalomra szükséges pénznek az országban megmaradnia; nem pedig idegen kölcsönözések által megszereztetnie — mint az a' Hitelben nemcsak boldogító lépésnek, hanem még elkerülhetetlen szükségnek is hirdettetik. Mind ez ideig azonban igen kevés tehetős földesuraink látszanak ezen igazságot tökéletesen felfogni; mivel minden vármegyében többeket találunk, kik ha a' belső szorgalom gyarapítására fordítják tőkepénzeiket, azáltal nemcsak a' legjobb kamatokhoz juthatnának, hanem azonfelül a' hazának még sokkal többet használhatnának, mint ha más úton érezhető áldozatokat tennének.

A' hazának czélerányos hasznót hajtó kevesek közül itt egyedül gróf Dessewffy Sámuel t említem, ki bőr- és dohány-gyárai által ön nyereségét a' honnak nagyobb hasznával olly szépen egyesíti. Kedvem van itten egy esetet elbeszélni, melly noha csekélynek tetszhetik, mégis némelly közhasznú gondolatokra sarkantjút adhat.

Néhány év előtt egy igen nagy érdemű férjfiu megszólíta, hogy számára a' cs. k. dohányapaldo Pesten lévő rakhelyéből két font francia rapé borsutot vigyek. Az érintett boltban megjelenvén, midőn hallanám „hogyan nincsen“ legottan azt kérdém: miért nincs? mire ezt kapám feleletül „hogya már szinte esztendő előtt az apaldónak az egész quantum visszaküldetett, mivel a' pordohálynak ez a' neme,

— — — — —
 — — — — —
 — — — — —

vevőre épen nem találta. — Azon meggyőződésében, hogy az érintett kérdésnek eleget teendő nem lehetek, egy pár nappal későbbre megpillanték történetesen egy valakit épen olyan bornutot szíjpantani; ki legottani kérdésekre „hol vette légyen azt?” jó vala engem gróf Dessewffy Sámuel dohányrakhelyéhez azonnal útasítani; hol midőn az érdeklett bornutnak ára után tudakozódván, azt hallanám, hogy fontja 56 pengő krajczár, tökéletesen megvalék győződve, hogy valami igen szegény portékára találándok. Hogy azonban hazafiúlag tisztelt kérőm előtt szolgálatheli készségemet bebizonyíthassam, abból ugyan csak két fontot vevék; és melly nagy lön elbámulásom és örömem, midőn tőle megértém, hogy azon bornut nem alábbvaló az apaldobelinél. — Ezen előadásomból a' következtetést kiki maga magának megteheti; magam meglegszem csupán azt állítani: „gróf Dessewffy Sámuel gyáraiban kikészített egy ökörbőr és az ő bornutjából egy font, jobban megtanítnak minket arra, mire van szükségünk, mint holmi theoreticai ábrándozások, álmodozások és kívánságok egész egy bibliothecája, mellyek többnyire kevéssel kivihetőbbek, mint az olly angol törekedése, ki hazáját szőlőtermő országgá akarná váltóztatni.

Valamint egy részről termékeinknek illetően belföldi fabricatio szüksége tagadhatlan, hol bennünk senki sem akadályoztathat, és a' mi által egyedül lehetne jövendőben szélesebb külső kereskedésünket létre hozni: épen olly rendületlen az az állítás, hogy a' legegyszerűbb fabricatumok készítésére is némű ismeretek kívántatnak, és azoknak nagy része csupán az újabb időkben feltalált és tökéletesített crömívek által készíttethetnek teljes haszonnal. E' végre tehát, mint a' gróf igen alaposan megjegyzi, minden előtt szükséges volna, a' külföldről gyakorlott mechanicusokat és munkásokat hazánkba szállítani, kik e' tárgyban arra szánt

honosinkat taníthatnák; és ilyen tanítókat leginkább Anglia adhatna. — De fájdalom, a' gróf minket e' részben minden reménytől megfoszt, midőn, kinyilatkoztatásai szerint, igen bajosan adná magát valamelly angol arra, hogy Magyarországon letelepedjék. Ugyan is e' tárgyban lap 397. ezeket olvassuk: „*Külföldi utaim némi művészekkel 's gyártókkal hoztak össze, kik közül sokat gyakori alkalmakban hívogatva kínáltam: „nem akarnának e velem Magyarországra jőni 's ott telepedni le?“* — midőn más részről nekik oly fényes ígéreteket 's ajánlásokat tevék, mellyek sokkal túlhaladák (!) mind azon hasznokat, mellyekben élének; — 's mondhatom mindenütt 's mindenkor oly kevés jóakarattal 's készséggel találkozám“ — 's a' t. — „*Akármikor foglatatoskodtam illy tárgyokban — a' mi mondhatom sokszor történt — mindig tudva volt azok előtt, kiket hazánkba édesgetni törekedém, hogy Magyar vagyok.“* — Azt ugyan könnyen tudhatták, mihellyt a' gróf őket Magyarországra édesgette, mert spanyol vagy olasz ugyan nem hív senkit Magyarországra. — Végre csak ugyan megtudta a' gróf az okát, eme' kinyilatkoztatás által: „*Magyarországra szívesen mennék, ha a' törvény oltalmazna: de így, mint a' dolgok most állnak ott, lehetetlen oly országba menni, hol így szólván „senki nem fizet 's mindenki üt.“* Ezt voltam — kiált fel itt a' gróf — *kénytelen hallani!“* — Azt azonban hallgatva nem tűrhette, és ezen állítás ellen lehető legnagyobb mérsékkel így kelt ki: „*Hogy állíthatni azt: senki nem fizet, mindenki üt; midőn szavamat adhatom, hogy ezek oly ritka esetek, mellyekről felette kevés példa van.“* — De noha a' gróf ezzel nemcsak mindent kimerített, mit e' tárgyban mondani lehetne, hanem még hosszasan is *okoskodott*, oly annyira, hogy azon sokan *bámultak*; még is hallgatóji közül — kiknek nagyobb részét Magyarországgal némileg

megbékélteté — egyik így szólt hozzá: Én el akarom hinni, igen ritkán történnek az Ur hazájában olly esetek, mellyek a' kézművészeknek, gyártónak, kereskedőnek bátorságát és sajátját veszély közé tennék; hanem azt kérdem az Urtul, mondja meg mint becsületes ember: valyon illy esetek történhetnek e büntelen — ?“ és sok más igen alapos okoskodások után, e' szavakkal végzi beszédét: „mivel mi egy tág-körü bár fényes lételnek, ha bizonytalan, szívesen elibe tesszünk egy kis-körü, de bizonyos lételt — — — a' mi sorsunkhoz nem illik, létünkkel lotteriázni — 's a' t. — „S ezen okoskodás — folytatja a' gróf — melly rám igen kellemetlen benyomást tön, 's mellyre megczafolólag felelni nem valék képes, (?) bennem a' legellenkezőbb érzelmeket ébresztéfel.“ — Sokáig nem tudalecsilapulni belsőmben egy különös büszkeségi vagy hiúsági szesz“ 's a' t. De később — bennem egy nemesb valami így szólott: „Ugyan tedd magad az ő helyökre 's a' t. Minekutána a' gróf itt igen nemes és valódi keresztény elveket nyilatkoztatna ki, többek közt így szól illy idegen gyártó személyében: „ha egy sorstul privilegiált — engem — mert a' törvénynek oltalma alatt csak félig, vagy alig vagyok (!) — lábaival tapodna, mint arrul tagadhatlan példák vannak! Nem; illy hazában élni nem akarnék 's azon lehetőség, hogy legbékesb létem közt egy sorskedveltje minden szerencsémét (?) megzavarhatja, 's én nem is tudom úgy szólván kinél panaszkodjam (!) — — — úgy annyira elkeserítné belsőmet, hogy azt a' világnak minden más kegyelmeitül függő kincsei 's kellemei sem volnának felvidámitni képesek.“ 's a' t.

Itt mindenenek előtte azt kell megvizsgálni, mennyire lehet alapja ezen derék angol vagy belga félelmének; és annakokáért komolyan azt kérdjük: 1-ször, megengedik e a' törvények ezen excessusokat; 2-ször, sűrűn történnek e' hasonló esetek ha-

zánkban; és sokkal sűrűbben e, mint más országokban? — Ha ezen két kérdésekkel egyszer tisztába jövünk, könnyű lesz aztán az alább következő harmadik kérdést kielégítőleg megfejtetni.

Hogy törvényeink semmi zabolátlanságot nem engednek, az e' levelek 65 és 66-dik lapjain elő van adva. Minden panaszló elégtételt kap minden olly alperese ellen, kit igazságoson vádol. Ha talán a' kívánt elégtétel nem mingyárt következik, lehet ugyan, hogy ez a' felperesnek némüképen békételenségére szolgál, mivel az emberi természet úgy van alkotva, hogy a' személyes megbántást hajlandó legottan megboszulni. De minthogy nálunk a' summarius pernek csupán némelly esetekben van helye: a' személyes megbántások miatt indítandó keresetekre nézve, a' kiszabott törvény útját nem csak az idegeneknek, hanem a' honfiaknak is — legyenek bár melly rangúak. — szorosan követni kell; és egy féktelen ifjú nemest még akkor is, ha a' legtekintetesebb és leggazdagabb embert a' házában személyesen megbántotta, megítélése előtt a' törvény útján ki kell hallgatni: ezért a' külföldinek e' részbeli békételenségét épen úgy, mint minden más magyarnak meg kell szelídítnie, és ezt annyival inkább megteheti, mivel végre mégis a' törvényes elégtételt megkapja; melly ha mingyárt nem in jure talionis áll is, mint ezt talán némelly kívánná, még is mindig elégséges szokott lenni. —

Egyébaránt a' jelen alkalommal nyíltan kijelentem, hogy szívemből óhajtom, hogy a' procedura e' részben szorosabb és sebesebb legyen; mi hihetőképén a' következő országgyűléskor meg is határoztatand. Büntetlenek azonban nálunk az illyen zabolátlanságok mind ez óráig nem maradnak.

A' második kérdésre arithmetice ugyan nem válaszolhatok, mivel e' végre szükségképen tudnom kellene: esztendő által Magyarországon mennyi pof — más országban is mennyi szokott osztogat-

tatni és következésképen el is fogadtatni. Esszerint itten kénytelen leszek indirecte felelni.

Hol sok az anyag, ott több az effectus. Tudva van, hogy a' négy pesti sokadalomra igen nagy számú mindenféle nemzetbeli emberek szoktak össze gyűlekezni. Épen úgy seregelnék össze ottan nagy számmal azon időkben Magyarországnak szinte mindenféle rangú lakóji, kik között különösen a' vídáméltű tüzes ifjuságunk — mellynek vígadalmánéha csintatlanságra is korcsosul — tekintetbe jön. Nem lehet kétségbe hozni, hogy olly alkalmokkal hébekorban valódi excessusok és verekedések történnek; de korántsem olly számmal, hogy e' részben köztünk és más mívelt nemzetek között, valami kiváltképen való különség volna. Ritkán történik ollyas valami minden ok nélkül, és szinte soha sem nyúgalomszerető, erőtlén emberek ellen. Ellenben gyakorta alkalmam vala észrevenni, hogy az idegenek, különösen a' bécsi kereskedők, a' magyarokkal, és névzerint az ifjusággal, a' legbarátságosabb viszonyokban állának; magoknak ugyan azon egy asztalnál jó órát szerzének, mindenről, sőt még institutióinkról is, szabadon, nyíltan és közbeközbe gúnyolva 's ostorozva szólának; ellenben nekik is hasonló kinyilatkozásokat kelle a' magyar ficzkóktól lenyelni: de a' dolog, tudtomra, soha tovább nem terjesztették, és egy pohár magyar szőlőnedv rendszerint az illyes esetepaténak véget vete; habár mindenik fél hihetőleg előbbi véleményénél marada is. E' részben bátorlakodom egyenesen magokra az idegen kalmárookra hivatkozni.

Bécsben lett többévi mulatásom alatt alkalmam vala, olly férjfiaktól, kiknek e' tárgyban tapasztalással kellett bírni, értenem hogy, noha ugyan sehol sincs nagyobb személyes bátorság mint azon császárvárosban, még sem ritkák benne a' személyes sértegetésbeli panaszok; csupán azzal a' különséggel, hogy az efféle dolog szinte mindég leg-

ottan eligazíttatnak, Magyarországon pedig, ha a' bántó nemesember, perre kerül a' dolog; és ebben gyökerezik résszerint az ellenünk gördíteni szokott vád. — A' kit például Bécsben az a' szerencsétlenség ér, hogy személyesen megsértetik, azonnal elégtételt kap, a' dolognak vége szakad, és a' nyertes fél hallgat, — mivel senki sem emlegeti örömeit hasonló eseteit. Ellenben Magyarországon a' hasonló módon megbántott idegen, midőn rendszerint több vagy kevesebb alapu okok miatt perlekedésbe ereszkedni nem akar, semmin sem iparkodik jobban, mint baját mindenütt kikürtölni; és ez alkalommal a' sértő ellen felhozott alapos panaszait, az igazságkiszolgáltatás elleni aaptalan vádjaiával öszvezaarni. Ha tehát Bécsben megpofozott tíz személy közül kilencz bizonyosan hallgat, akkor Magyarországon a' hasonló esetről épen az ellenkezőt kell feltenni. Midőn azonban azt állítom, hogy az idegen Magyarországon nehezen tapasztal több megsértést mint más mívelt státusokban, akkor a' nálunk zablátlanságnak szószólója épen nem akarok lenni, és teljes szívemből ismételem azon kívánságomat „hogy e' részben, ha mingyárt csak az ártalmas előítéletek elenyésztetése végett is, hová hamarább mennél keményebb törvények hozasának.“

Minekutána meg van mutatva az, hogy Magyarországon — hogy magamat egyenesen a' gróf szavaival fejezzem ki — *Asmódaeus koránt sem olly fekete, millýennek festig*: azt kell most megvizsgálnunk „ha vallyon nincsenek e olly országok, mellyekben az idegennek helyezete 's állapota bizonytalanab, és ő a' veszedelemnek inkább ki van téve, mint Magyarországon?“ — Hogy Muszkaországban az idegenek gyakran tökéletesen à la russe tractáltatnak, már számtalan példák által be van bizonyítva. — — — — —

Hogy Lissabonban az angolokon és franczokon elkövetett kegyetlen bánások, ezen két hatalmaság flottáját a' Tájó torkolatjába repíték, az eléggé ismeretes; és hogy most is a' pór szinte minden idegenen, ki magát az útzán láttatja, illetlenséget gyakorol, azt mindennap a' közönséges újságlevelekben olvassuk. De legszomorúbb állapotja van az idegennek Constantinápolyban. Ifjúkorbeli barátom, Báro Hiller Erneszt, ki a' keleti nyelveket tökéletesen tudja, 's nyolcz évig a' cs. k. követségnél szolgált Stambulban, több esztendő előtt Zágrábban velem a' legérdeklőbb jegyzeteit közlé e' részben. Szinte minden járása a' kereszténynek ama' város úczájiban embertelenséggel, sőt, gyakran valódi veszedelemmel van öszvekötvé. Ha valaki csak egy kis ideig megáll, e' vagy ama' tárgyat megvizsgálni, rendszerint csintalan török gyerkőczék robbannak elébe, kik neki vagy a' kalapját fejébe ütik, ehes kutyákat úszítanak reá, vagy egyéb pajkosságot üznek rajta. Jaj neki, ha mind ezt nyúgodalmason el nem tűri, le nem nyeli; és ha e' miatt panaszra menne, a' Kádi *olly jó ízűen nevetne*, mint ama' *kövér Basa*, midőn a' gróf *kecsegtető meglege déssel a' Scálát előhozta*. Lovakrul lap 67. A' kereszténynek még kezeivel sem szabad magát komolyan védelmezni. Ha egy a' fürdőből, rabnéjítől kísérve, jövő törökasszony egy kereszténnyel szembe találkozik, ehhez rendszerint illetén tisztelkedést dörmög magában „Csúnyítsák be az ebek — vagy madarak — meztelen ábrázatot! — környékezzen meg a' pestis!“ 's a' t. Ha a' keresztény szerencsétlenségére épen azon úczában jár, hol valamelly kenyérsütő vagy más bolt előtt öszvecsődülés történik: élete azon szempillantatban veszedelemben lebeg; mert ötlet ez alkalommal nemcsak a' rend helyreállítása végett oda nyargaló katonák, hanem minden más török, ki érheti, üti. Jaj neki, ha törökkel perbe keveredik, vagy Mahomed va-

lamelly követőjén pénzbeli keresete van: annak, a' szent irás szavai szerint, jobb volt volna vakon születni. És így a' keresztények Constantinápolyban való mulatása, megszakadhatatlan láncza a' kedvetlenségeknek és veszedelmeknek.

Most következik már a' felülemlyített harmadik kérdés: „Ha retteg e az angol fabricans, mechanicus, művész, kalmár 's a' t. személyes veszedelmektől, kényelmetlenségektől és bizonytalanságtól oly annyira, hogy ötet a' félelem visszatartóztatná az oly országokban leendő letelepedéstől, melyekben azok kisebb vagy nagyobb mértékben előfordulnak.?” — Erre mi minden észtorés nélkül nem-mel felelünk; minek erősítésére sok példa fekszik előttünk. A' muszka birodalomban, különösen Pétervárat, több száz angol nemzetség él, melyek magokat a' kereskedésből és kézművekből táplálják. Lissabonban száz angol kereskedő házat számlálni és a' portugalliai gyárok résszerint angolok által igazgattatnak és munkálódásban tartatnak. Hogy milly számos angolt találni Constantinápolyban, Kisáziában, Syriában, Egyptusban és Barbariában, azt kiki tudja; és minden tétovázás nélkül állíthatni, hogy egyedül magában Constantinápolyban esztendő által több angolnak insultálnak, mint Magyarországon Géza herczeg oltá insultáltak az idegeneknek.

A' haszonvágy, egyedül a' haszonvágy vezérli a' szigetnépet, nagyban mint kicsinyben. Ubi corpus, ibi aquilae: hol kereskedés és industria virágszik, hol nyereséget lehet aratni, ott bizonyosan angolt lelteni. Sem éghajlat, sem veszedelmek nem tartóztatják vissza a' brittet a' haszonvadásztól. A' caravánok szenvedéseinek, a' tenger viharainak, szóval minden veszedelemnek kiteszi magát, csak hogy meglepesedhessék; és ezt nem kell ám csupán a' kalmárról érteni, hanem a' gyártóról, munkásról, orvosról, szóval mindennemű ál-

lapotbeli angolról. Még magok a' törvénybeli írástudók és bírák is, irtóztató nagy vendéghajaikkal együtt, letelepednének az Atlas lábánál vagy a' Kaffereknél, ha tudományaiknak ottan hasznát tudnák venni, 's őket jól fizetnék.

Mindezekből következtethetni hiszem, hogy gyakorlatos mechanicusok és művészek hiánya industriánknak útjában nem állana, ha egyszer nálunk eme' két megkívántató földolog, az akarat és a' pénz, nem hibáznék. Akkor aztán angolok nélkül sem fognánk szűkölködni; ha tudnillik őket fizetni és *nekik oly fényes ígéreteket 's ajánlásokat mellyek sokkal túlhaladják mind azon hasznokat, mellyekben élének, tenni* képesek volnánk; akkor tetszésünkre a' legjobb gyártókból egész gyarmatokat fognánk felállíthatni, Árva vagy Kraszó, Somogy vagy Borsod Vármegyékben. Sőt magát a' 396-dik lapon említett csudafit is, kinek nyavalyája miatt az oly nevezetes erőmív forgásában megakada, magunkhoz édesgetni egy kis reményünk volna; ha ő, a' mechanicianak kipótolhatatlan kárára, talán még meg nem halt volna, — melly gyászos eset által ama' dicsért erőmív gyaníthatóképen a' görög tűz és más elenyészett találmányok sorsára jutna. De itt az a' kérdés: ki fogná ama' jövevényeket fizetni? 's erre — *altum silent* — és ezen mély hallgatás kulcsául szolgál e' talánynak: „*hogya miért nincs nekünk szerencsénk, hazánkban több szigetlakót látni?*“ — Külföldön ők kevés jó szót adnak a' privilegiumokért, noha otthon a' szabadsághoz szorosan ragazkodnak. Az ő főarányok a' pénz; és minekelőtte nekik azt ígérhetünk, teljességgel nem tudják, hogy létezik e' a' földön oly ország, *mellyről azt fecsegik: extra Hungariam etc* — és Áfricának pusztaságai reájok nézve több ingerrel és keccsel bírnak, mint Pannoniának legszebb, leggyönyörűbb tájai. Azért mi a' partis I-ae titulus 9-ust habár azokra egészen

kiterjesztenők is, sőt ha mingyárt azt reájok nézve még egy pár kedvező czikkellyel megtoldanók is; ha talán minden ör az angol gyártó előtt fegyverrel tisztelkednék, és ha azok közül mindegyik személyesen az országgyűlésre meghívatnék is: mind ez igen keveset használna, mivel ők mindaddig, míg industriai helyzetünk meg nem változik, mind ezen megtisztelés eránt igen kevés vonzóással lesznek. — Deme lucrum — — — —
Törvényeinkről pedig — noha ezeknek sok tárgyban nevezetes javításra van szükségek, — állítani nem lehet „*hogy a' féktelennek 's a' felette kis számnak kedveznek, midőn más részről a' becsületeseket (?) 's nagyobb részt eléggé nem oltalmazták*“ Világ lap 595. — mert ezen kitétel csak egyes factumokon gyökerezhetik. — Míveltségünk előmenetelének elég más akadályai vannak; kár még azokat a' törvényben keresni.

Arra, hogy egyes személyek által nevezetes, nagy kiterjedésű fabricák és más jeles szorgalom-beli intézetek állíttassanak fel, igen kevés reményünk van. Ezt csupán egyesületek által lehetne tökéletes létre hozni; 's azt, mit e' tárgyban a' gróf munkájiban mond, én is édes örömetst épen olly dicséretesnek találom, mint a' millyennek gróf Dessewffy találá, még ha mingyárt attól tartanom kellene is, hogy én is e' részben szintolly feddésre fogok méltatni, mint a' millyenre a' taglaló „Világ“ lap 512 — 556 méltaték. Ez a' tárgy, még egyszer mondom, olyan, mellyre nézve a' gróf teljesen otthon van, és a' melly körül legbecsesebb tapasztalásait minden lehető mély belátással az olvasó-közönség elébe terjeszti. Ha már az, mit e' részben mond, csupa előpostáji annak, mit e' tárgyban tőle várhatunk, minő felségeseknek kell ezután kiadandó munkájának lenni; mennyiben tudnillik ezek a' kereskedés, industria 's míveltség körében maradnak. — Bárcsak hová hamarább megje-

lennének; hogy a' várakozó közönség egészen kielégíttethessék, és némű kedvetlen benyomás eltörültessek, mellyet kíváltképen a' Világ sok hazafi szívében okoz! —

Még a' leirt egyesületeknél is, — a' gróf állítása szerint, — szinte meggyőzhetetlen akadályok adhatnák elő magokat; mellyeket mind institutióinkban, különösen az I-ső rész 9-dik czikelyében, mind pedig a' részvényesek individuális gondolkodás- és cselekvésmódjában néműleg fellelhetnénk. Az elsőkről későbbben, noha igen röviden, szolandunk; az utólsót pedig a' gróf egy olyatén alkotandó egyesület leírása által, lap 414 — 427. szemünk elébe terjeszti; mellynek látásánál újabb alkalmunk van, elbeszélői talentumát, buja phantasiáját és igen szeszélyes írásmódját csudálni. Igen comicai, például, magoknak az üléseknek leírása, még inkább pedig azon actionariusok mentegése, kik fizetni nem akarnak. A' dolog maga azonban, különösen egy tiszta közhasznú intézetnél, épen nem tréfás, midőn tudnillik a' nagyobb rész a' fizetés alól kibújni mesterkedik. — Ha az egész leírás csupán a' képzemény játéka e, vagy talán valamelly factumon gyökerezik? azt mi meghatározni nem tudjuk. Az első ugyan, egy kis éleskés előadás és gúny gyanánt — a' maga helyén és annak idejében — mindég igen mulatságos volna; az utólsóra nézve ellenben semmi alkalmaztatható analogus esetre valóba nem emlékezhetünk. — Actiák és sok részvevő által nálunk mind ez ideig igen kevés intézet állíttatott lábra. A' bácskai csatorna egészen más alapokon hozaték létre; a' pesti vasútnál nem volt a' hiba a' részvényesek pontosságában; hanem a' már bevégzett munka más, előre eléggé meg nem fontolt, okokból romlott el, és romja által újabb tanúját adá annak, hogy hazánkban felállítandó mindennemű intézeteknél szorosan meg kell gondolni, nem csak azt, hogy mit, hanem azt is, *mimódon*, mi ál-

tal, mi végre? — — Esszerint tehát egyedül, a' cassino felállítását kellene elménkben forgatni: miről valóban is emlékezem, hogy ollyas valamit hallottam légyen. Azonban ennek alapja is egy gyárnak létrehozásától egészen különbözik. Mert ki valamelly gyárra, mellynek folyamatban maradása a' költségek pontos fizetésén alapul, azonnal nem fizet: ama' hibája mellett, hogy szavát meg nem tartotta, még egy valóba büntetésre méltó cselekedetet követ el; mivel e' miatt nemcsak az intézet maga különösen szenved, és az illy fizetnemen - akarók nagyobb száma által a' pontos részvényeseknek érzékeny kár tétetik, hanem még a' szavát nem - álló a' haza ellen is vétkezik, midőn a' nemzeti szorgalom előmozdítására szükséges intézetnek megsemmisítését eszközli. — Egészen más képen vagyon a' dolog a' cassinóval: ugyan is itt a' nemfizető nagyobb részint csak az első hibába esnék; a' második bűnös cselekedetet pedig egyedül akkor fogná elkövetni, ha ő a' cassinót valóban olly intézetnek tartaná, millyennek azt mind maga a' gróf, mind pedig, állításai szerint, a' többi alapítók is nézik. — De minthogy, a' köz tudomás szerint, a' szóba vett intézet részvényeseinek sokkal nagyobb száma azt csupán valamelly csínosabb multság, lelkesebb társalkodás, alkalmyszerinti hasznosabb és kellemesebb olvasásra szolgáló intézetnek tekinti: a' nemfizetőt legalább előbb lehetne menteni, ha a' dolgot nem olly igen komolynak nézné. Mihez még az a' színalap járulna, hogy az egész, alapítóinak személyes tulajdonaik miatt, több vagy kevesebb részvényesek nemfizetése által, füstbe talán nem menne. De még a' létalaposabb különség abban gyökerezik, hogy a' fabricánál minden actionárius a' leszámított tökéjének megfelelő pénzbeli hasznát várja, mivel ez tulajdonképen kamatra kiadott capitálisa, mellynél minden gondolkodni tudó részvényesnek még

kell győződve lenni azeránt, hogy késedelme által önmagának is pénzbeli kárt teend; ellenben a' cassinó részvényeseinek többsége gyakran egész esztendőt által betételéből legkevesebb hasznót sem húz, mivel sokan közülek, házi vagy egyéb környületeik miatt, attól távol lenni kénytelenek. Itt a' messzelévő részvényeseknek pénzek után járandó mulatsági kamatok nem küldetnek úgy, mint az industriának valamelly intézeténél a' pénz. Utóljára, senkinek sem vétetik rossz neven, ha a' fabrikák részvényes társaságaitól messze marad, mivel tőkepénzét más úton is, a' maga 's az ország hasznára fordíthatja; holott minden mívelt, nem egészen szegény ember, ki a' cassinóhoz járulását megtagadja, könnyen a' zsugoriság, a' finomabb társalkodás eránti tompa érzés, vagy épen az intézet elleni irigykedés gyanújába eshetik. Ebből igen könnyen származik az, hogy néha olly aláírók, kik későbbben, kivált ha jusaikkal ritkán élhetnek, vagy ritkán akarnak élni, a' fizetéssel nem épen a' legpontosabbak; különösen ha az intézetnek mélyebben gyökerező nemes arányát felfogni képesek nem valának, és e' részben gróf Dessewffy szerencsétlenségében osztozának, ki — noha a' cassinóban igen sokszor megfordult, és egyébként sem nehéz megfoghatásu úr — mégis az alapítók *mélyebb gondolatikat, 's távolabb célait felfogni képes nem vala, sőt azokat még nem is sejdíté.* — lap 550. Azonban ezt, mint mondám, nem azért emlitem, hogy a' nemfizetőket védelmezzem; hanem csak annak megmutatása végett, hogy, ha amaz előadás talán a' cassinó némelly, vagy tulajdonképen sok, részvényesére valamelly célzás legyen, az ebbeli öszvehasználtat néműképen sántítál. —

Ha egyébaránt a' részvényes társaság, ha minyárt csupán egynéhány practicus ember volna is benne, olly hosszadalmas és sikertelen üléseket

fogna e' tartani, mint a' gróf írja; 's az de lana caprina vitatkoznék e; ha épen három hatalmányost nevezne e ki, gyártókat fogadni; 's ezeket épen olly szerencsétlenség érné e, mint a' grófot, ki Angliában szüntelen azon kevesekre akadott, kik a' primae nonustól annyira ijedeznek, a' helyett hogy néhányokra azon sokak közül akadt volna, kik, ha elegendő hasznót reményelhetnek, még tán nagyobb veszedelmektől sem tartanak; — ha a' vámkörülti könnyítést kiváltság által eszközölnék e, vagy talán a' sok részvényes között ollyan találkoznék, ki e' végett a' közönséges törvényes útat, az országgyűlés által, javasolná; ha végre azon *feltétel ugyan olly merész volna e, hogy a' megkért társaság tagjai részvényök neyyedét vagy felét le fixetendik* — mind ezeket itt szorosabban vizsgálni nem akarom, mivel az egész elbeszélés, vagy novella, vagy akármi, csupán ábrándozási képze-mény, melly a' szoros vitatás alá nem tartozik. Én részemről abban a' véleményben vagyok, hogy, ha már egyszer a' többi rendben lesz, igen gyaníthatóképen egészen másként fogna kiütni a' dolog, mint azt a' gróf képekben dús phantasiája előre festé.

Most a' gróf, lap 409. olly pontról kinszerít szólanom, mellyről igen örömet szerettem volna hallgatni; mert az olly fontos, hogy arról vagy egészen alaposan, kimerítőleg és rendszeresen kell értekezni, vagy ha ezt nem tehetni — — — azt inkább teljesen elmellőzni. A' gróf tudnillik a' partis I-ae titulus 9-ust kezdi szabdalni; de olly felületesen veti oda javaslatját, hogy a' változtatás tökéletes megvizsgálása és minden környület megfontolása, csupán az olvasóra bízatik. — Ne vegye a' gróf rossz neven, de előadott módja szerint hasonló kérdéseket eligazítani nem lehet. Könnyű ugyan mondani: *„hogy a' titulus nonus partis primae annyira javítottassék, hogy annak sinuosításai közt, senki,*

-- ne bujhassék el." — Világ, lap 409. — *mi-
annak kanyargási és tekervényei közt bujkálhat
egy felekezet — — — vagy az nem terjed ki a'
háza minden (?) lakosira egyenlően 's általányo-
san (!)* lap 419. Azon dilemmában vagyunk
*tehát helyeztetve, hogy vagy össze kell szorít-
nunk a' primae nonust ránk nemesemberekre néz-
ve, vagy azt módosítva honunk minden lakosira
terjeszteni.* — lap 420. — 'stbb.

E' sorokban nagyobb vagy kisebb alap gyöke-
rezhetik ugyan: de itt egyedül eme' főkérdés adja
elő magát „ha lehet e azon törvénynél jobbat és
célerányosabbat olly könnyen találni? vagy
ha magának ennek a' változtatásnak nem kellene e
egy hosszabb és mélyebb vizsgálatok következésének
lenni? Én bizonyosan örömet számítom magamat
azon nem kevés hazafiak közé, kik alkotmá-
nyunknak egynémelly szegletét megsimítva látni
óhajtják. Ezért a' gróf gondolkozzék a' mint akar
a' nemesség többségéről, különösen azokról,
kiknek szava e' részben meg fog hallgattatni; de az
idő megmutatandja, hogy azoknál a' legjobb aka-
rat nem hibázik.

Minden világoselmű, kiknek száma koránt sem
olly csekély, mint a' millyennek azt a' Világ hir-
deti, Ő Felségével a' legszentebb egyetértésben;
az érdekek szoros megfontolása után, minden cél-
erányos engedélyekre bizonyosan hajlandó leszen.
De mind erre nézve egyedül az országgyűlési ta-
nácskozások által kell a' szükséges eszközöknek
előteremtetni; és én erős hittel vagyok eltelve af-
felől, hogy a' következés igen idvességes lesz: mi-
vel mind szeretve tisztelt Királyunk az országosan
összegyűlt rendekhez tartott felséges beszédében
atyái akaratját kijelenteni méltóztatott, mind
pedig a' közboldogságért munkálódó képviselőji a'
nemzetnek, jobbágyi hódulattal és fiúi bizodalom-
mal készített felterjesztéseikben a' közjóra célzó ja-

vitások[eránt forró óhajításokat számtalanszor ki-nyilatkoztatták.

Mind ez annélkül megtörténhetik, hogy sark-törvényeinket el kellene törölnünk; — — — — — Es miként a' törvényhozó testnek kötelessége, időszerinti javításokat tenni: úgy annak a' leg-buzgóbban arra kell ügyelni, hogy a' szent igazak semmi érzékeny rövidséget ne szenvedjenek; különösen pedig az alkotmánynak azon pontjaira kell, mint szemefényére, ügyelni, mellyek mind a' thronusnak, mind az országnak javára, egy szent „noli me tangere.“ — Ezen kívül még más fontos tekintetek adják elő magokat, mellyek közül csak egyet a' gróf tulajdon szavaival említek: *„hogy a' vég-rehajtó hatalom egykori befolyása nem dönti ki sarkábula' terhekelhatározását's elosztását, — lehetőleg tökéletesen bizonyosokká kell lenniök a' terhvállalóknak, hogy azon eleinte önkényesen elfogadott terheknek idő's körülállásokhoz képesti módosítások soha és semmi szín alatt kezeikbül ne csikartathassanak ki, 's önkény által az egykori könnyű terh — mert kiki szabadon vevé vállaira — idővel erőszakos szakmányoztatás által türhetlen, sullyá ne váljék“* Világ lap 125. Hogy többnyire a' nehézségek csak a' vitatások folytában adják elő magokat, annak a' gróf maga tanúbizony-sága, mint azt lap 156. így hozza elő. — *„hogy jóval még a' Hitel megjelente előtt, Nagy - Czenk nevű, Soprony vármegyei mezővárosom lakosival a' dízma, robot's a' t. megváltásául tanácskoztam; de még eddig sem végeztem semmit, mert ámbár én is, ők is tisztán átlátják a' megváltás nagy hasznát, 's így igen közelitünk az elhatározáshoz; még sem tudtunk eddig a' principium alkalmaztatásán megegyezni, a' mi csekély idő(?) alatt olly kötésben, melly örökre kötelez, hirtelen, 's mint előbb mondtam, általányos (!) rendszabások szerint nem is mehet végbe.“*

Az adózók állapotján könnyíteni, azoknak bizonyos feltételek alatt több polgári just adni, 's főképen ama' közép rendet szaporítani kell, melly a' nemzetnek tulajdonképen való súlypontja — és mind ezek egy minden mívelt hazafitól mélyen érzett elkerülhetetlen szükség. De az érdeklött tárgyakban csak bölcs megszorítások alatt még eddig boldogulhatni, 's így a' polgári 's természetigazakról előhordott általános mondásokkal a' practikai életben messze menni nem lehet. — Igen szépen és igazán mondja a' gróf lap 384. „*hogy a' szabadság legfőbb jó, 's ekép soha nem lehet vad, tudatlan, rest 's önkényes embernek sajátja, hanem csak azé, ki nemesített keblétül ösztönöztetve, 's csinosult értelme által vezetve szintugy meg tudja becsülni mindenkinek sorstul nyert sajátját, valamint önmaga tulajdonát védelmezni bátor*“ 'stbb. Erre röviden ezt jegyzem meg: hogy a' szabadság osztogatásánál a' psychologia főképen szem előtt tartassék; mellynél fogva, a' mívelt, félig mívelt és teljességgel nem mívelt emberek között véghetetlen különiséget kell tenni; és így, ha az első 's tán második résznek felszabadítása az egésznek javára szolgálna: az utolsó résznek kezében a' felmentés még ez óráig egy kétélű kard volna, mellyel az mint magát, mint a' közjót érzékenyen megsérthetné. 'S ezt az igazságot hazánk minden lakosaira illesztve, ítélje meg a' gróf, ha a' primae nonust, akár hogyan módosítva, lehet e általánosan minden emberre még most kiterjeszteni? — — — — —

Mind ezekről a' gróftól valami practikai, kimerítő okoskodásokat és tanácsokat hallani szerettünk volna; 's valóban a' haza minden ollyatén kinézteket hálával venne. De mostani polgári létünkkel legszorosabb öszveköttetésben álló egy törvényt csak egyenesen, minden környület megfon-

tolása nélkül, megmódosítani, minden lakóra egyformán kiterjeszteni akarni, annyi volna, mint ollyas valamivel kezdeni, mi tulajdonképen csak a' hosszas tanácskozások következése lehetne; vagy — hogy törvényes kitéttel éljek — a' pert executión kezdeni. — Többnyire azon érdeemes olvasóimat, kik e' tárgyban bővebb felvilágosításokat akarnak meríteni, a' taglalat 190 — 196. 213. leginkább 256. lapjaira útasítani szükségesnek tartom.

A' nemes lelkek erkölcsi bélyege az, hogy ők feleikre a' boldogságot a' legnagyobb mértékben kiárasztani szeretnék. E' részben olly heves buzgóság tölti el kebleket, hogy míg az emberről gondolkoznak, a' polgárt sokszor elfeledik; és magoknak nem veszik azon fáradságot, a' már létezőnek legbelsőbb rejtekeibe behatni. Azon vágyból, melly szerint az emberek egyik osztályát boldogítani akarják, gyakran nem látják a' másik felekezetnek már fenálló boldogságát; és néha amaz anyákhoz hasonlítanak, kik legkisebb gyermekeket kényesztetik, míg az idősebb magzatjaikkal nem igen gondolnak. Illyetén férjfiakat látánk már a' társaság minden osztályában: de a' legjobb akarat mellett is rendszerint mindég több kárt, mint hasznot tettek. Egy régi, derék épületet czélerányosan megváltoztatni, fenekének megrendítése nélkül, sokkal több megfontolást kíván, mint valamelly új épületnek felállítása. — — Lásd, taglalat lap 184.

Sokkal könnyebb is egy régi építménynek módosításánál gáncsot találni, mint magokat a' változtatásokat czélerányosan elintézni. — — —

A' fenforgó tárgyra nézve említék egy történetet, mellyet több esztendő előtt néhai gróf Batthyányi Ferencz szájából hallottam. Ő tudnillik Szent-Gróthon, Zalában, egy régi derék épületből — mennyire emlékezem, klastromból — magának egy szép, az akkori időkhöz képest igen ízletes kastélyt formáltatott. Az épület bevégezése után rövid

idő múlva, meglátogató a' grófot a' szombathelyi püspök, néhai Szily János, kinek építési tudományát és ízetét a' szombathelyi remek templom teljesen bizonyítja. — Minekutána a' gróf vendégének az egész kastélyt megmutatta, ez eleinte a' dicséretben határt nem találta; az ebédfelett azonban, beszélgetés közben, egynél több gáncsot adta elő: „ezt a' folyosót szélesebbre, amazt világosabbra csinálta; ezt az ablakot ide, a' másikat oda tette; a' grádicsot szélesebbre, a' szobáknak felosztását másként eszközölte volna, 'stbb.“ Soká csendesen hallgatá a' gróf az előadott gáncsolatokat; ebédután azonban eme' kérdést tevő: „ha nem tetszett e a' tisztelt vendégnek az épület felülírását olvasni? Mire midőn a' püspök nem-mel felelne, azonnal ötlet a' háziúr az udvarra kivezeté és a' frontispiciumon álló eme' chronosticon mutatá:

SIC EX ANTIQVIS SVRGVNT NOVA TECTA RVINIS
 HAEC SI NON PLACEANT, FAC MELIORA, LICET.
 Igen sajnálta a' püspök, hogy a' felülírást gáncsolati előtt nem olvasta. —

Lap 102 valami nagyon különössel ajándékoz meg a' gróf: „*Volt nekem sok esztendő előtt Pesten átutaztomban egy különös álmom, ha szabad, elmondom. „Messze távolban számos nagy tekintetű, vénnél vénebb Urak, kiken hőszin szakállengett, az akkor élőknék egy vasládát látszottak kijelelni, 's őket kéroleg 's fenyegetőleg arra birni, hogy az abban rejtező kincset egész elszánással 's férfini állhatatossággal védjék. Állottak a' hiv szócs tanácsfogadók hosszú idődik a' láda mellett, 's bajnoki mód védelmezek, — sok el is vezett miatta; — mig azonban a' rozsda rágni kezdé a' ládát, 's ők éheztek, fáztak, sokat szenvedtek, fanyarogtak mellette, 's csak kevesen használhaták a' vén láda oldalát garádkép. Szivszorongva szántam szegényeket, 's mennyire álomba merülten gkoskodhatni, úgy emlékezem, megszólítani kíván-*

tam őket: 'vennék ki a' ládában hiába heverő kincset, 's adnák kamatra, mert — — — — — midőn egy mennyei fény minden szót elolvasztott számban, és szent rettegést ragyogó méltósággal az idők Szelleme, — 's gondold csak magyar ruhában — a' kincset őrző számtalanok közibe lépett, 's felnyitá a' vasládát, mellyben semmi sem volt — egy kis kéziraton kívül, 's mondá: „kik Benne- teket annyi sanyaruság-tűrésre kárhoztattak: a' régitudatlanság 's megöszült előítéletek Atyái, Nagyatyái, Szépapái 's harmad negyed Ősapái 's a' t. voltak, tekintetek most valódi kincsetekre 's olvasá: „A' magyar egy gyermek nép, most semmi, de minden lehet, mert lelki 's testi erő rejtezik fiatal keblében. Minden lehet, ha át akarja látni, hogy semmi. Csak két ellensége van, az Előítélet 's Elbizottság, Szép jövőendő várja ha — — — — —“

Ezen csudálatos álom, megvallom, nem kevés aggodalommal tölté be lekemet: „Be kár — szóllék magamhoz — hogy a' jótékony természet olly gyönyörű hűszín szakált pazérlott a' régi tudatlanság 's megöszült előítéletek Atyáira, Nagyatyáira, Szépapáira és harmad negyed Ősapáira, kik e' diszes férjfiúi czimekkel azon ármányos hitegetésre éltek vissza, hogy nem irtóztak szegény maradékaikat merő szemfényvesztéssel egy kincsekkel tele rakva lenni hirdetett, de üresnek talált vasládával rútul reászedni! Valóba, sokat törtem a' fejemet: kik lehetnek amaz öregek, kik a' fázók, mi a' vasláda? — de hijában! — És minden fejtörésem után végre csak az sült ki, hogy az álmok olly különös valami, mellyekről Schillernek derék Mór Ferencze boldog elhunytáig el nem tudta határozni, ha az Istentől jönnek e, vagy a' gyomortól? — Az álmokat azoban elmesélni nem mindenkor tanácsos: mert az ó testamentom szerint, a' szűz József nagy ve-

szedelembé ejtő magát hiú álmának elbeszélése által. Hogy pedig az álmok többször csálnak mintsem betelyesednek, azt a' mindennapi tapasztalás tanítja, ha különösen azon ezreket tekintjük, kik az álmodott és loteriába tett számok után semmit sem nyernek.

Én azonban teljességgel nem nyúghattam, és minden előtalálándó álomfejtőtől tanácsot kértem: de hasztalan! Azért kénytelen valék, egy igen tudós ismerősemhez folyamodni eme' kéréssel: fejtené meg nekem azt a' csudálatos rejtékeny álmot. — De fájdalom! a helyett hogy tudnivágyamat kielégítné, e' dorgáló válaszát vevém: „Sajnálom, hogy barátom olló világos álmot megfejteni nem képes: bocsásson meg tehát, ha az úgy is nyilvánvalóságos dolgot még nagyobb világra nem hozom. Ezért kár volt, illyesek kifürkészésére az álmokönyvecskéket koptatni, — — — — — Azonban barátom, bármí üres legyen is a' rozsdás vasláda: az most már se baj! ugyan is van mit bele tennünk, hogy az perui kincsel tele rakva legyen. A' rómaiak legnagyobb kincseknek és palladiumoknak tartották a' Sybilla könyveit — mellyeknek bölcsesége azonban mái napig mély titok maradott: — nem szégyenebb már e' részben a' romainál a' magyar, kiknek tudnillik hasonló nagyérdemű hár o m k ö n y v e van; noha azokat számosan a' vén láda garádkép használt oldala mellé hányni kívánják. — Csak hamar, seperjük ki tehát a' vén ládából az ósá g p e n é s z e s szemetét, és zárjuk bele a' mondott új m ó d i s, magyar ruhába felöltöztetett időszelem sugta három drágálatos könyvet — legalább tudni fogjuk miért éhezünk, fázunk, szenvedünk, fanyargunk stbb.“

Ezen rejtemenyés felelet engem újabb talányba meríte; mivel sehogy sem tudék reá menni, minő három könyvet értsen tudós levelezőm; — 's épen ezért újra írok neki „hogy nevezné meg az érdek-

lett könyveket: „de szerencsétlenségemre, minekelőtte levelem hozzá ért volna, a' szegény már az epe-mirígyben meghalt — és így, ha csak az érde-mes olvasó azon három könyvet netalán maga ki nem találja, tőlem azoknak czímeit soha meg nem tudhatja. —

„*itt* — folytatja a' gróf — *egy a' magyar fővár-roshan ablakom előtt sárban elakadt német fur-mán tüdeit-fárasztó lovaira-kiáltozásával fel-ébreszte* — — — — —

Horácz után „*dignus vindice nodus*“ legyen: itt ellenben mondhatni „*nodo dignissimus vindex*.“ Azonba látni itt, hogy a' legroszabb dolognak is néha jó oldala van. Ha a' magyar fővárosban olly nagy sár nem legyen: a' német furmán el nem akadt és a' grófot álmából fel nem ébresztette volna, 's így az „*idők Szelleme*“ hihetőleg még olly képte-lenséget fogott volna mondani, melly magyar dol-mányához igen rosszul illenék. — Ezen elbeszélését a' gróf e' szavakkal fejzi be: „*s akaratom ellen-is napestig feudális alkotmányunk jutott eszembe*.“ Ebből látni, milly veszedelmesek legyenek az illyes gyötrő álmok, mivel nemcsak egész éjjel háborgat-ták a' grófot, hanem még nappal is kísértetbe hoz-ták — és épen ezért szokta a' köznép az illy álmokat vagy a' boszorkányok fojtogatásainak, vagy épen az éjeli ludvércz incselkedéseinek tulajdonítani. — Egy ismerősem sokévi illy módu szenvedéseiből az által gyógyula ki, hogy lefekete előtt egy dózis magne-ziát és borkövet vevé bé.

Hogy a' grófnak üres vasládai álma után „*aka-ratja ellen napestig feudális alkotmányunk jutott eszébe*“, az hihetőleg valami idearum associatio által történt; mellynek azonban közelebbi vizsgá-latjába ereszkedni nem kívánok. Illyetén gondolatok nem állanak az ember hatalmában, és ötlet akaratja ellen ottan ottan meglepik: mint azt magam is tapasztaltam, mindön az 'előadott álmot olvasám, és legottan, — annélkül hogy okát adhatnám, —

a' gróf eme' szavai jutottak eszembe: *Leggyen elég eskünnöm: sok botlásim, sok véres bukásim után, mellyek jeleit bizonyosan más világra viendi lelkem, végre egy szebb ösztön nyit* — 'stbb. lap 47.

Hasonló eleven álmokat még honosi nagy számának is tulajdonít a' gróf „*kik ha felébrednek tán ezt fogják észrevenni, hogy szalmafüdél alatt laknak, földön fekszenek, korompélyt esznek, vizet isznak*“ 'stbb l. 104. Ítéletem szerint az érintett szegények regolta estig olly igen küzdenek nyomorult állapotjokkal, hogy mély álmaik felől nem igen sokat tudnak regélni: mi valóban a' szegénységnek egyik irígylésre méltó ajándéka. Az ollyatén cifra álmok sem vizenyös korompély, sem a' vércsen-desítő víz által nem szoktak előteremtetni — azok csak puha ágyban üzik csintalanságaikat.

Azonközben e' homályos gongolatok a' grófon nem soká látszanak uralkodni: mert mingyárt lap 106. **A' KORMÁNY?** czikkely alatt annyi ragyogót, nemest és igazat mond, hogy az olvasó, midőn a' Világnak e' habozó szellemét élesebb vizsgálat alá veszi, 's benne a' fejért a' feketével szünet nélküli harczban látja, Ormuzd és Arhimánra emlékezni kénytelenítettik, kik a' világot — mundum — versenként boldogítják és kínozzák. — Az érdeklett egész czik a' Világnak olly gyöngye, melly minden olvasóban legtisztább örömet gerjeszt; és mind az, mi ott a' *közös erőműről, az egybe olvasztásról, nemzetiségről* 'stbb. mondatik, egyeránt diszesíti a' kormányt, a' nemzetet és a' lelkes író. Be kár, hogy ezen cziket és a' könyvnek még más némelly részeit külön nem birjuk; vagy hogy egyenesebben szóljak: kár volt a' gyönyörű búzát a' sok konkolytól meg nem tisztítani. Arany betűkre méltók különösen e' szavak; lap 108. „*hogy nemzetiségünk jobb kifejlődése ma bizonyosan minden gondolkodó 's részrehajlatlan ítélete szerint egy*

*olly karika 's rugó, melly nélkül az említett köz-
erőmű nem mozoghatna jól.*"

*„S' ezt a' kormány igen átlátja, a' miről nem
is kételkedhetni, ha a' közelebb esztendőök folyását
hideg vérrel fontolóra vesszük; mert magyarosítá-
sunknak tán nagyobb gátai találkoztak magunk
közt mint a' kormányban, melly azon nagy czélt
t. i. a' közbirodalomban lévő minden nemzetnek egy
testbe olvasztását, most már egy ki-nem-vihető
pium desideriumnak tartja, s' azzal fel is hagyott.*

Talán jó volt volna itten a' külső nemze-
tekre is kitekintni, mellyeknek nagyobb részé-
nél hasonló jelek mutatkoznak; és épen ez a' tüne-
mény segíti 's erősíte az egyetemi kifejlődést. Illy
módon láthattuk volna az időszellem hatalmát,
ki boldogító ereje által új életet lehele a' lankadt
emberiségbe. De itt nem kell amaz „idők Szellemét“
érteni, ki a' gróf álma szerint „magyar ruhában“
jár; hanem ennek dicső szülőjét, ki semminémű
uniformist nem visel. Ez a' köz atya fiait a' föld
minden országiba szét küldi, hol ezek több vagy
kevesebb előmenetelt tesznek, mint ezt tudnillik
nagyobb vagy kisebb korok megengedi. Noha böles
nemzőjek tanácsa szerint e' magzatjai, azon nem-
zeteknek, mellyeknél örökre lakást vettek, ruháji-
kat viselik és magokat azok szokásaihoz alkalmaztat-
ják, mégis előmenetelek egyedül úgy fogana-
tos, ha atyjok intéseit követik és többi
testvéreiket szeretik, becsülik.

Az érdeklött álomban megjelent kis szellem
épen most végezvén el iskolájit, törvénybeli pra-
xisra készül; mi végett ötlet az atya, sok böles
tanácsa mellett, igen tiszteletes könyvekkel ajándé-
kozta meg, szívére kötven neki, hogy idősebb test-
vérei könyveit és tapasztalásait is buzgón használja;
de koránt se gondolja, hogy „mivel Magyarorszá-
ban azon szerencsétlen idea, hogy az már ugyan-
csak országos-ember, ki iskoláit cum eminentia ré-
gező“ l. 218. uralkodik, magáról is így gondolkodjék.

— Melly atyai intést a' jó fiú nagyon is szívére venni látszik; és mivel testvérei nagyobb része is hasonló engedelmességgel viseltetik a' tisztos nemzö-hez, reményelhetni, hogy e' dicső nemzetség a' világ köz boldogságát minden bizannyal eszköz-
lendi. — —

Hogy ollyasok legyenek, kik a' grófot nemes igyekezetei miatt *eszelsőnek*, *dühösnek tartották* volna, lap 115. azt soha sem hallottam; és ha valaki illyeseket a' nagy közönség előtt hangoztasson, azt mint valóságos esztelent és dühöst a' köz vélemény legottan hallgatásra kényszerítette volna. Elismeri 's becsüli a' hálás haza a' gróf és barátjai dicső szándékát, idvességes tetteit, buzgó fáradozásait; de hogy később a' grófot könyveiben forró buzgósága, 's kiváltképen a' Világ írásánál a' megbántott önszeretetet, és a' taglalatban előforduló egy-némelly felesleges és részint nem-gyengéd személyes csipkedések nagyon elragadták és olly állításokra 's kifejezésekre ingerelték, mellyek a' hibátlan hazának szükségképen mély fájdalmat okozának: azt egyenesen kimondom, és arról talán senki sem kételkedik, ki a' gróf munkáját hideg vérrel olvasta, 's azoknak szellemét felfogni képes volt.

Emez állításban lap 115. *„Olly rövid látást pedig nem tudánk feltenni egy bölcs kormányrul, hogy olly földesurak egyesült munkálódásiktul tart-hatna, kik fejenként 20 — 30 ezer birkát teleltet-nek 's a' köz rend 's csend fentartása végett jobban vannak fizetve, mint akár mellyik ministere, 's egyébiránt is vagyonokkal, ha fejökkel elillantná-nak is, kezesek“* — egészen meg nem egyezhe-tünk. A' történetirat megmutatja, hogy a' vagyon nem mindég a' legbiztosabb keze a' tiszta czélnak; mivel olly rend 's csend *) bontókra is akadunk, kik fejenként nem 30, hanem 300 ezer birkát telel-

*) Megvallom, hogy e' szavakat könnyebb leírni, mint kimondani.

tethettek volna. Ennél fogva a' bölcs Fejedelem leginkább azért nem teve legkisebb akadályt is hív jobbágyainak, mivel az intézők lelke nemességét és czélja tisztaságát látá 's őket olyanoknak találá kik „minden tetteik 's gondolatikrúl magok vonják a' fátyolt és a' legvilágosb napra állítják magokat.,, És ezért éljenek!

„A' Taglatatban előforduló néhány állításról ered a' gróf lap 119. szólni; melly fejezetét „*az ország terhei és a' képviselői jussal*“ kezdi; jelesen a' vámfizetésről nemes-lelkű taglalójával kezdet fog, mi előttünk igen természetes, mivel olly két világoslelkű férjfiútól egyebet várni nem is lehet. Igen bölcsen mondatik például lap 120. „*Nincs igazságosb mint mindekinek az ország terhei viseléséhez járulása ; 's míg csak egy rész visz terhet, a' másik nem, vagy egyik sokkal többet visz a' másiknál, vagy egy rész azon terhet, mellyet valaha jobbadán maga vitt, időforgás által segítve vagy kinszerítve, másra tolá: mindaddig nincs valódi összhangzásban, 's így beteg, gyenge a' haza. Édes örömet kezet fogok tehát Veled: fizessünk vámot, vigyük a' házitárt, vigyük az országgyűlési terheket feliben a' taksással: de Te bírd a' nemesi közönséget illy engedékekre 's én mélyen hajtom meg magamat Előtted.*“ De ez nem elég: hanem maga a' gróf is igyekezzék földieit illy engedékekre bírni. Mert mennél több a' nyomos, buzgó szó, annál lehetőbb, annál lihetőbb a' siker. Nemcsak mint mívelt mágnás, hanem még mint az országos dolgok felől író is, szóljon; mert ha publicistai könyvirásnál a' concessiók a' főtárgyat nem teszik: akkor kár tollhoz nyúlni. Itt is, mint a' többi hasonló újításoknál, nem annyira az elv maga, mint ennek módja 's alkalmaztatása jó kérdésbe; 's épen e' végre felette szükséges az előleges, nyomos felvilágosítás. Mert maga az érdeklött dolog nem újság, — — —

Ha szólott e' már gróf Dessewffy *private* effelől, nem tudom; sőt még az sem esett értésemre, hogy *publice* tett volna arról valami kimerítő kinyilatkoztatást: azonban lehet — azt is helybenhagyom hogy tán *rák előmenetellel* — de bizonyos az, hogy a' vám és adófizetés az országgyűlésen ex professo még fel nem vételetett. Ezért nem igen megfogható, milly alapban gyökereztetti a' gróf azon nagy félelmet, és miért jövendől oly roszat; holott bizonyos, hogy a' felvilágosítottak száma nem csekély és napról napra szaporodik. Hiszen maga a' gróf sem szereti ama' profétákat a' katonaságnál, kik a' csalának szerencsétlen végét jövendőlik; és mégis magalap 151. eme' sanyarú praesagiumra vetemedik: „*vagy esztelenségünk dűlni hagyandja*“ tudnillik alkotmányunkat. Ezen terhes állításának bebizonyítására lefolyt századaink hű történetiratai a' grófot nem segítnék; és ha elődink a' legzivatárosabb időkben is szent alkotmányunkat oly becses státusokossággal fentartani tudták: mennyivel erősebb remény lelkesíthet bennünket a' jelenkorban, midőn imádott Királyunk, emez idvességes szavai által:

„Splendorem solii in salute publica, opes suas
 „in populorum felicitate, robur Imperii in legum
 „sanctimonia reponendo, — fidus ille Libertatum
 „Vestrarum, avitaeque Constitutionis Custos, pater
 „riter et Propugnator Nostra post fata manebit.“
 és a' királyi előadásokban e' kegyes igéji által: „Alte-
 „fatam Suam Caesareo Regiam Majestatem, in sin-
 „gulare, perpetuumque sinceri Sui in avitam hae-
 „reditarii, percarique Sibi Regni Hungariae, et
 „Partium eidem adnexarum Constitutionem, uti
 „eam a Divis Majoribus Suis accepit, ita ad poste-
 „ros illibate transmittendam, Studii monumentum,
 „in quo Eadem praecipuum Paterni cordis Sui so-
 „latium reponit“ — polgári létünk újabb halhatatlanságát biztosítá.

Minden előmenetelünk magosítására leghathatósabb eszköznek tartom, ha honiaink felvilágosodásában és buzgóságában hová tovább többet kezdünk bízni, és ha nem mindég eme' hitben fogunk lenni „*hogy a' közönségnek ismeretei illy alacsony lépcsőn állnak még*“ lap. 122. Minő nagy köszönettel fogadta volna a' haza, ha a' gróf, ki „*így keserge magában — hogy „nevetséges vagy szánakozásra méltó, olly roppant tárgy lételesítéséről figyelemmel tanácskozni, míg a' nagyobb részben a' vámfizetésről képzelet tisztába nincs hozva*“

lap 122. legújabb könyvében, melynek 559 lapjai sok ollyassal vannak megtömve, mik a' tárgyhoz szorosan nem tartóznak, inkább az érintett „vámfizetésről képzeletet“ igyekezett volna „tisztába hozni“ — 's ezen foganatos munkálódása által mind azokat, melyek a' taglatatban lap 140, 228 és 240. olly lelkesen és practice előadva vannak, híven idézni 's bölcsesége szerint megpótolni törekedett volna.

Hogy az úticsinálás tárgyában több helyen még sok kívántatik, tagadhatatlan. Számos vidékeinken a' hely fekvése nem engedi a' töltött utakat; a' vasutak pedig még Pest körül is özszveroggyannak, és ezek hihetőleg csak majd a' húszadik században fognának hasznosan kamatolni. Hogy többnyire egy szántóvető országnak nem lehetnek olly útai, mint egy kereskedést űzőnek, az igen természetes dolog; mert hiszen még a' hatalmas, kicsínosult Francziaországnak, kiváltképen ott, merre kereskedésének folyamotja nincs és hol leginkább a' szántásvetés virágzik, több száz mértföldre terjedő rosz útai vannak. Franczországban sincs mindenütt úgy, mint Straszburtól Párizsig és innen Marseille-ig vagy Calais-ig; sőt az éjszaki Scotiában és leginkább Hiberniában igen sok rosz útra akad az útas. Nálunk a' vámfizető a' rosz úttól semmit, a' jótól pedig keveset fizet: mit nem minden országról mondhat-

ni. Ha a' vámfizitéstől fel nem mentett Galiciából, Árvának, Trenchénnek, Nyitrának, Pozsonynak, Sopronynak, Vasnak, Zalának, Horvátországon keresztül egész a' tengerpartig utazik: mindenütt jó, és helyvel helyvel igen jó csinált úton jár, a' Vágon, Dunán, Rábán, Murán, Dráván, Száván 'stbb. legalább 50 hídön megy által, és mégis ezen körülbelől 150 mértföldnyi útjában nem fizet annyi vámot, mint például Szászországban, ha 16 mértföldet utaznék. És illy útmenetelt hazánkban többet is tudnék előhozni. Azon vármegyékben pedig, hol az utak vagy épen nem csináltak, vagy csak olyanok, millyeneknek a' gróf meséli „hogy buza teremne benne,” épen semmi útivám nem fizetetik. — Hagyjunk békét szegény szolgabíráinknak, luknek nagyobb része kelletén felül el van foglalva, és a' kik közül még a' legkényelmesebb is sokkal többet foglalatoskodik csekély fizetésénél, mellynél más országokban egy erdőkerülőnek is több szokott adatni. E' részben is czélerányos javítást várni a' jövő országgyűléstől, — — — — —

Lap 122. a' gróf arra kötelezi magát, hogy *mindent a' mit a' Hitelben állita vagy itt állit, kész legkörülállásosabban be is bizonyítani, ha kívántatik,* — mi ugyan magától is értetik; mivel minden írónak — leginkább az olyannak, ki országos dolgokról értekezik — állításait egyről egyig bebizonyítani szoros kötelessége. Annál szebb azonban, hogy ez itt világosan ki is mondatik; minék betöltése ha fog e a' gróftól jövőendőben kívántatni, vagy nem? — azt el nem határozhatom. — De az érdeklött ajánlást arra használom, hogy némelly állításainak, nem ugyan bebizonyítását, hanem megmagyarázását vagy is felvilágosítását minden tisztelettel kikérjem.

A' legrégibb idők olta a' magyar nemzet minden könyvekben, országos irományokban, újságlevelekben 'stbb mint „Nemzet” fordult elő, 's ma

is úgy czímeztetik; maga magát is mindég annak tartotta's tartja; ezen nevezetet kegyes Királyaink sem tagadták meg a' hív magyartól, és dicsőségesen uralkodó Fejedelmünk is többször méltóztatott bennünket ezen kegyelmes kitételével: „kedves magyar Nemzetem“ atyaikepen boldogítani: — sőt maga a' gróf is munkájának több helyein az érintett kifejezéssel él; névszerint Hitel lap XV. „*Hány ember nyom forgott le, mióta „Nemzetünk“ Európába költözött — ne gondoljuk azért, hogy Visegrád poraiban és régi Buda falai közt el van már temetve „nemzeti diszünk“* — továbbá Hitel lap 269. *Egyébaránt olly nagy egy „nemzet“ egy magányos személy ellenben olly kicsi, hogy egyesnek nincs hatalmában amazt nevetségessé tenni. Mit árthat a' régi's erős várnak, ha valaki vak mérgében sárt's követ hajt ellene? Nem mozdul meg rendületlen fala, 's csak önerejét emésztí az esztelen megtámadó.* — — Nem mondom, hogy csallhatatlan vagyok“ — nem különben Világ lap XXXVIII. — „nem csak a' „Nemzet“ melly ellen in corpore soha sem keltem ki“ — mégis, Világ lap 107. „Ne hagyjuk ezután megsemmisíteni nemzetiségünket; mert mikép kívánhatjuk, hogy másnak legyen gondja sajátunkra, mellyen minmagunk tapodunk“ — 's végre lap 117. „minden, legkisebb kivétel nélkül, a' „Nemzettől“ függ.“

Ellenben Világ lap 317. — „ugyan hol leli fel a' Nemzetet? Csak az iniciatívát hol kezdjük? — — ? vagy a' pesti hét választó fejedelmü kávéházban?“ — nem különben lap 318. „de ma hol van a' Magyar Nemzet? — — és lap 413. így szól: „nem a' nemzet, mert azt honomban sehol sem lelem fel úgy is, 's azon nevezet nálunk nem egyéb, mint czifra szójárás, mellynek tulajdonkép igazi értelme nincs.“ — Hogy pedig a' gróf értelme eránt kételkedni ne lehessen, ugyan

még ezeket hozza elő: Világ lap 318. „*S azon napot, midőn majd a' Magyarot nem csak szójárás 's rossz szokás szerint, hanem az értelem valódiságában is, Nemzetnek „szabad Nemzetnek” hinni lehet.*” — és lap 370. „*a' Magyarot végre a' Nemzetek sorába iktatnák*” 's utóljára lap 70. „*a' magyar Nemzet — vagy inkább „Nép” —*

Eldönthetetlen igazság az, hogy ugyan azon egy dolog egyszerre ens és non-ens — valami és nem valami — nem lehet. Szintúgy nem lehet valaki egyszerre ember és nem ember, öreg és nem öreg, egészséges és nem egészséges stbb. — a' világon nem létez továbbá olly ország, mellynek lakóji egyszerre nemzet és nem nemzet lehetnének. Sőt az utólsóra nézve még a' statistica is bizonyos határokat vont a' végre, hogy „mi legyen a' nemzet, mi a' nép.” Például, az ausztriai közbirodalom több nemzetből van öszveszerkeztetve, úgymint német, cseh, olasz, lengyel nemzetből; és ezeken kívül több népekből áll, úgymint zsidó-, cigány-' stbb. népekből.

Miket előre bocsátván, oda járul kérésem: méltóztassék a' gróf meghatározottan kinyilatkoztatni, ellenkező állításainak mellyike a' valóságos? az az „nemzet e vagy nép a' magyar?” minthogy az érintett állítások egymással teljességgel meg nem férhetnek.

Ha a' gróf be találná bizonyítani, „hogy a' magyar nem nemzet” akkor bizannyal hiszem, hogy magok a' magyarok az őket nem illető czímről önkénytt lemondandanak. Mert noha egyes nemes és nem-nemes honfiaink gyakran — ha bajuszok és inasok vagyon — magokat Bécsben báróztatják és grófoztatják; mégis a' nemzetről — engedje meg a' gróf, hogy a' kérdés végső elhatározásáig ezzel a' kedves nevezettel élhessenek — illy hiúságot felteni semmiképen nem lehet; sőt hajlandó vagyok hinni, hogy az ollyas bebizonyítás után a' nemzet,

ámbár véres szívvel, kegyelmes Királyunk zsámolyához mély alázatossággal folyamodni fogna, hogy ötöt a' felhozott nevezettel boldogítani már ne méltóztassék.

Ha pedig a' gróf meg fogná mutatni, vagy tulajdonképen helybenhagyni „hogya' magyarok nemzet“ akkor természet szerint szükséges volna, hogy a' fentebbi kitételek, mellyek a' magyartól a' nemzetiséget megtagadják, a' Világnak óhajtandó újradolgozott második kiadásában, visszahúzassanak; leginkább pedig a' „Jelentésben“ a' gróf által eleve kihirdetett német fordításból egészen kimaradjanak; — minek teljesítésére alkalmasint maga a' nemzet is a' grófot bízodalmason meg fogná kérni. Mert: date Caesari quod Caesaris est — date nationi quod nationis est. — — Azt, mi valakinek sajátja, ettől elvonni teljességgel nem szabad. Maga a' gróf sem szívelné, ha valaki, különösen egy alattvalója, tőle a' magyar mágnási czímet megtagadná.

Ha tehát, mint reménylem, végre csak ugyan az sülné ki, hogy a' magyar valóba nemzet: milly érzés környékezi majd meg a' gróf szívét, ha azon példát, mellynek önmaga vala tanúja, elméjében forgatja? „Egykor jelenlétemben egy Tábornok, egy gyalog osztályhoz, mellynek öltözeti egyedségében némi hiányt talált, így szóla: „Ti nem vagytok katonák“ 'stbb. Mire az ezredbeli tiszt 's legénység nagyon elkeseredvén, panaszt tön; a' Tábornok pedig, ki nem is gyanítá mennyit mondott, soha sem érheté fel, hogy illyes kicsinység (!) annyira szomoríthatá el 's bánthatá meg a' sereget,“ — Világ 507.

A' gróf maga is észrevette, milly terhes ígét ejte ki, midőn a' magyarról azt állítá, hogy nem nemzet; mert lap 415. illy vallást tön: „Látom, e' nem gyöngé lélekkel leplezett, hanem férfiasan kimondott állításomon sokak elbámultát.“ — Tökéletesen hiszem, hogy az „elbámultát“ szó nem elég

erős kinyomni a' valódi érzeteket. Sajnálunk kell, hogy a' gróf a' csupa elbámulással megelégedék, és azon, talán több mint „ferfiason kimondott állítását“ legottan férjfason be nem bizonyította.

Szabad a' grófnak hinnie *„hogy kirekesztőleg valódi nemzetiségből fejtett honszeretetünk 's minden oldalról kicsinosított értelmességünk vonhat csak valaha — Dunánkon hidat, és semmi egyéb ;“* de másnak is szabad azon meggyőződésben lennie, hogy az érintett híd felállítása rövid idő alatt még ama' „minden oldalról kicsinosított értelmességünk“ nélkül is eszközölthetnék — mert annak technikai 's policziai lehetőségén már senki sem kételkedik — ha tudnillik a' részvényesek bizonyos és változhatatlan előreszámítás után azt húzhatnák ki, hogy actiájik 6 és több percentumot fognak kamatolni. Minthogy azonban most, ha Pest városnak hídbeli jövedelme 's kárpótlása, a' bejövő vámok csekélysége 'stbb. szoros vizsgálat alá vétetnek, száz forinttól alig kerülhetne egy két forintnál több kamat; más részről pedig való az, hogy a' buzgó hazafi a' dunai hídnál sokkal szükségesebb és hasznosabb köz intézeteket hozhat létre, mellyek 6 percentumnál több kamatot adnak: ezért nem igen hihető, hogy az érintett híd a' tárgy hasznossá tétele előtt felálljon; akkor pedig az könnyen minden áldozat nélkül létre kap.

A' grófnak lap 128. előadott emez ígérete „hogy idővel fenéig kimerítve adandja elő ebbeli javaslatit“ igen szép a' jövendőre nézve; de mivel a' jelenkornak mindéga' legnyomósabb jussai vannak, ez ígélet nem felel meg a' szükségnek. Ki a' tudományos világban valami nevezetes tárgyat vitatni indul, azt azonnal fenéig merítse ki — különben felszines lesz a' munkája. — Legkisebbet sem kell attól tartani, hogy a' kimerítés által únalmas leend a' könyv; mert a' sokféleség csupán a' gyerekeskedő maniernál kívánatos; a' komolynál ellenben a'

felszines írásmód a' legúnalmasabb, legyen bár a' komolytárgyu könyv másszínű csecsebecsékkel, tréfákkal és virágszálakkal felékesítve, szépítve.

A' „*Nemesi Felkelésről*” lap 129 — 154. az egész olvasó-közönség minden tekintetben nagymélységű 's a' dolgot teljesen kimerítő elveket és hasznos javatokat vára; mivel a' gróf, tizenhétévi katonaságbeli pályáján tett tapasztalásai által, az írt tárgynak fenekéig búvárkodni 's a' hazát legcélerányosabb javaslatokkal gazdagítani képes volna. De sem a' Világban, sem a' Hitelben nem találni legkisebb létalapost is; és különösen az előbb idézett munkájában megelégszik a' gróf eme' száraz állításával „hogy az országnak a' nemesség által való védelmét hibásnak lenni mondja.„ Mire nem vala szükség emlékeztetni, mivel épen a' hiányoknak eltörlésére készítette az országos küldöttség a' banderiale operatumot — melly országgyűlési tanácskozást vár.

De hogyan is hozhatna a' gróf itt valami cél-erányos javaslatot elő, midőn az egész személyes felkelést, olly anomaliának nézi, mellyet a' mostani körülállásban semmire sem használhatni. Ugyan is lap 151. ezeket olvassuk: „*Kicsinosított vagy csinosodásnak induló keresztény országokban, ha a' dolog legmélyebb velejét fejtjük ki, de jure az egyesült Nemzet Fejdelemtől lefelé az Ur, ki hadakat tart 's fizet: a' katona pedig a' Nemzet szolgálja, ki éjjel 's nappal, télen 's nyáron, vízen és szárazon védi Urát a' Nemzetet; de Magyarországon, melly tagadhatlanul hathatósan indul a' csinosodásnak, de facto a' Nemzet még semmi és szolgál, a' Nemesség ellenben szinte minden és Ur; 's így personalis insurrectio mindaddig, míg a' Nemzet nem lesz Valami 's a' Nemesség meg nem szűnik lenni szinte Minden, egy olly anomalia, mellyből hideg vérű, sőt mathe-sisi számítás szerint, semmi egyéb nem következ-*

hetik: mint ha az ország minden más felekezeti közt is az ur szolgává 's a' szolga urrá válna."

Már ebben az egész syllogismusban, bármi szépen hangozzanak is szavai, igazi alapot teljességgel nem találni. „A' katona a' nemzet szolgája“ — igenis; de szorosan csak a' fenálló — stabilis — katonaságról lehet azt általányosan mondani: de erről itt nincs szó, hanem a' nemesi felkelésről és az ország nemzeti védelméről. Itt a' nemzetnek azon osztálya, melly személyesen részt vesz a' haza védelmében, addig, míg ezen kötelessége tart, lemond az uri jusairól, és engedelmeskedik a' maga hozta törvénynek. Ez értelemben már valóságos szolgája a' nemes az ország hadi törvényének; de e' szolgálatban semmi ollyas nincs, mi a' nemesi praerogatívával ellenkeznék „mivel épen ebből a' forrásból vagy szolgálatból veszi eredetét a' szabadsága“ — nobiles, seu servientes Regis; innen a' szolgabíró, judex nobilium. — Továbbá nemcsak a' háborúban, hanem béke idején is a' törvénynek kiki engedelmeskedni tartozik; mert hazánkban, hol — — — — —

— — — — —
nem él olly hatalmas polgár, ki a' törvénynek nem szolgája; ugyan szép rend volna az, ha valaki a' törvények megsértésére nemesi szabadságát hozná elő. — Így tehát, a' gróf okoskodása szerint, olly országban, hol „*de jure az egyesült Nemzet Fejedelemtől lefelé az Ur,*“ nem lehetne más hon - védelem, mint fogadott külső katonák által; mert „mivel a' katona a' nemzet szolgája, a' nemzet pedig az úr, : így egyszerre úr is, szolga is, nem lehet, vagy a' nemzet a' hazát nem védelmezhetné. — Milly állítás! —

De vegyük most a' második részt, tudnillik, a' Magyarországra való alkalmaztatást: „*de Magyarországon* 'stbb. — — — — —

Itt egyenesen elválasztatik a' nemesség a' nemzettől, mivel „a' Nemzet még semmi és szolgál, a' Nemesség ellenben szinte Minden és Ur.“ Így tehát a' nemesség, — — az egyházi rend, a' mágnások, nemesek és királyi szabadvárosok, — opposituma volnának a' nemzetnek. — De nézzük továbbba, miként lehessen az egész állítást hazánkra alkalmaztatni. Ha csak „a' katona, az az a' Nemzet szolgálja“ védelmezhetné a' hazát, úgy a' nemességnek — „melly most Ur“ — vagy le kellene mondaní ezen díszes kötelességéről; vagy ha azt tovább is gyakorolni akarná, szolgává kellene válnia. — Ha továbbad egyszer már ott volna a' dolog, „hogy a' paraszt lenne Valami, az az Nemzet, az az Ur:“ ki védelmezné akkor a' hazát? Mert a' gróf állítása szerint azt az úr nem teheti. — És ugyan nyolcz század oltá ki védelmezte a' hazát; ki mentette meg Európát a' török járomtól? Vagy akkor a' nemesség tán szolga volt, hogy azt olly sikeresen véghez vihette? — 1741. a' nemesség, mellynek akkor épen annyi szabadsága volt mint most — vagy mint a' grófnak magát kifejezni tetszik „Minden volt“ — azért nem engedelmeskedett e Pálffy-nak és Hadik-nak? uri létét hozta e elő, 'midőn a' szentséges thronust vérével ótalmazta? — Hol van tehát az „anomalía;“ hol az a' „mathesisi számítás,“ hogy ha a' nemesség védelmezi a' királyt és hazát az annyi: „mint ha az ország minden más felekezeti közt is az ur szolgává 's a' szolga urrá válna“? — Félek, ne hogy az illy elvek a' már szépen előmenő engedélyeknek győzhetetlen gátot vessenek. —

A' taglalónak, ki a' Hitelben idézett e' tárgyról szóló elvekkel meg nem egyezék, a' gróf lap 134. ezt mondja: „mert bizony lesznek sokan — kivált ha a' tentásokat kivesszük — kik viszont azt fogják kiáltni: „miként irhat egy mág-nás, egy magyar mág-nás olly nagy önhittséggel 's bizottsággal ollyasrúl, a' miről ön-tapasztalása,

's így tökéletes ismerete nincsen 's nem is lehet; 's miért iparkodik elégségstudomány nélkül megerősíteni az e' részben uralkodó bal hiedelmeket, a' helyett hogy kötelessége szerint, mint magnás 's magyar magnás, inkább törekednie kellene a' vak sokaság éretlen képzeletit felvilágosítani, 's a' dolog valódi fekvését kimutatni 's a' t.'

Hogy egy részről e' kitétel oka a' tisztelt olvasó - közönség előtt környülállásosan felfedeztetésék; más részről pedig, hogy a' taglalatban előforduló elvek, — mellyekben tökéletesen megegyezem, de a' mellyeket olly szépen előadni képes nem volnék — a' dolog egész folyamatjára szükséges felvilágosítást adhassanak: talán nem fogok hibázni, ha gróf Dessewffy ebbeli okoskodásait valamivel bővebben előhozom.

Úgy látszik, hogy az épen most idézett éles kitételre leginkább a' taglalatban lelhető, 's a' magyar nemességet illető néhány állítások adtak legyen alkalmat. A' Hitelben lap 21. a' többek között ezek állnak: „*Nevetséges vagy szomorú e, ha egy nagy birtokos, kinek kiterjedt termékeny szántóföldei, rétei, erdei, szőlei 's a' t. vannak, ki nem adózik, 's az országnak szinte semmi terhét nem viszi, 's kinek sok ingyen dolgozik — ha egy illy birtokos mondom annyira elszegényül, hogy végre adóssági miatt semminél kevesebbje marad.*” — Gróf Dessewffynak erre tett nyomos feleletéből, ezeket jegyzem meg, lap 19.

„Erre a' kérdésre csak akkor lehetne felelni, ha tudva lenne, őseiről maradtak é az adósságok a' birtokosra, vagy ő verte é magát azokba tékozlása által, vagy a' pénz' viszontagságai következtése é, adósságokba merült állapotjának? De ezen vizsgálatba nem ereszkedik a' Szerző, hanem azt mondja: *hogy a' birtokosnak, igen sok ingyen dolgozik.* Azomban Magyar-országban, úgy-mint egyebütt senki se dolgozik ingyen. A' taksás földes-urától bír földet, ha a' belső és külső kereskedés' ja-

vaival élhetne mindenütt az országban a' taksás, árendát fizethetne a' bírt földért, és könnyen győzné mindenütt a' köz-adót; de így a' mint most áll belső és külső kereskedésünk, (noha meg kell valani, egygy időtül fogva, javulni kezd kivált az ország' némely részeire nézve), több helyütt nem csak hogy még a' köz-adót is nehezen győzi, hanem igen sok helyen árendát se fizethet a' földért; hanem a' helyett dolgozni kell neki ura' számára. Az urbáriumot nem a' földes-urak tsinálták, vagy, a' követek a' diétán, hanem bevették ideiglen. A' régiebb időkben is volt már urbárium. Akkor is, közelebbrül is, alkalmasint némely helyett, vagy a' földes-urak, vagy tisztjeik' igasságtalansága, egyebütt a' taksások' makatsága adhatott rá alkalmatosságot. A' mostani urbarium, a' morvainál, és még az austriainál is kedvezőbb. Észreveszi ki Galiciából Magyar-országba jön, hogy ottan hol jó utakkal bővölködnek, 's a' kereskedés kevesebbé van megszorítva, miveltebb földeket látni; nálunk taksásokat és házakat jobb állapotban mint Galiciában. Az Austriából jövő alig talál különiséget, és ha talál, könnyen magyarázhatja magának azt; kivált Pesten innen, az utak', hidak', kereskedés, és pénz' folytából, 's nem kell más okokhoz folyamodnia. Ha közép számítás szerint felvetjük, mennyit bír egy telkes, vagy egész vagy félgazda, urától, és mennyi szolgálattal tartozik neki az urbárium szerint, de lelki ösméretesen, mind a' föld', mind a' nap-szám' mostani becséhez képpest az ország' legnagyobb részében, látni fogjuk; hogy nem olcsón műveltetik a' földes-urak robot által földjeiket. Azomban, mert különböznek az ország' részei, mind a' földek', mind a' nap-szám becse' tekintetében, és azon egy tájékon, az idők, a' körül-állások ezen különbözéseket nagyon változandókká teszik, (melly különbözések nagyobb mértékben 's mindenütt gyakrabban 's észre-vehetőbb ugrásokkal

fordulnak-elé; hol csekély még a' szorgalom, 's a kereskedés nincs eléggé egy-formán elterjesztve,) nem ötlük úgy szembe; mi mértékletes a' robot haszon-bérben, a' taksás által tartott javakért és mind azon haszon - vételekért, melyeket az urbárium szerint a' bírtokosnak tulajdonábul veszen. De mivel más teher is fekszik, a' köz teher tudnillik a' haszon-bérlett földeken, melyet különben a' földes-ur viselne, ha ezen földek' haszon-bérét, a' taksásnak által nem adta volna; oda üt-ki az egész kérdés, hogy a' két teher egygyütt véve, mely a' taksáson fekszik, az ország' mostani közösülési, kereskedési, és forgásban lévő pénz' mennyiségi állapotjában a' pénz forgása' sebességéhez képpest az egész országra nézve, felette nagy e, vagy sem? és micsoda idomzatban áll az a' két teher? — A' felvetések' barátja lévén a' Szerző, ezt kelle vala felszámítani. Ha részre-hajlatlanul, lelki ösmeretesen tételnék e' felszámítás? vagy az következnék, hogy mértéketlen a' teher, vagy az hogy nem; ha az utolsó? és még is hallattatnának vidéki igazságos panaszok? akkor a' porták jobb felosztásában lehetne találni segedelmet; vagy talán még inkább a' nagyon szövevényes és már azért is javítandó adózói rend-szer' együgyűbbítésében; ha pedig vagy az egygyik vagy a' másik teher', vagy mind a' két-tőnek mérték-felettsége kisülne, ott kellene segíteni, hol azt ez a' mérték-felettség megkívánná, mert a' köz-adót is alább lehet szállítani, és a' nemesség is részt vehet törvény által a' belső igazgatási költségek' vitelében, valamint az utak', hidak', csatornák', ez vagy amaz módon eszközlendő készítésében és fentartásában, 's így a' belső ugy nevezett uti, vízi, és vásár - vámok' az ország-gyűlésén meghatározandó alapok szerint történendő fizetésében; mert a' mi az ország', akár rendes, akár rendkívüli személyes védelmét illeti, ez a' nemességet, amaz a' taksásságot, illeti, és egygy olly or-

szágban, hol a' katona-szedés fogdosás által történik, és annyi nemes a' rendes katonaságnál szolgál, a' védelem' terhe a' nemesség és taksásság között alkalmasint ellensúlyban vagyon; ha pedig béhoznának az évbéli szolgálat a' rendes katonaságnál, akkor az egyenlítésre nem kívántatnék-meg egyéb, mint az, hogy a' nemesség és taksásság számának idomzatja szerint, a' nemesség is a' rendes katonaságnál bizonyos ideig szolgálni tartozzék, (a' nemesi felkelés, mint rendkívüli védelem, az eddig vagy ezután még jobban meghatározandó törvényes esetekben, háborukor nemesi teher maradván) vagy hogy minden esztendőben béke-kor, mind gyalog, mind lóháton bizonyos cél-arányosan kiszabott idő-szakaszokban, fegyver-gyakorlásokat üzni köteleztessék.“ — Továbbá a' Hitelben a' Lárma című czikkelyben ezeket olvassuk lap 244. *„Néhai bölcs és dicső atyáink 's eldődeink éppen nem éltek úgy mint mi, hanem kemény vadságokban háborúhoz 's veszélyekhez edzve lóháton vagy váraikban, sáncz és mocsár közt igazán nagyok voltak; mi ellenben ellágyultan 's elpuhulva se vadságunk se civilizatiói súlyunk által féltelmesek többé nem vagyunk.“* — Mellyre, és még más hasonló, a' taglalatban felhozott mondásokra, ezeket viszonyozza a' taglaló, lap 253.

„Tartós béke minden nemzetet elpuhít; a' nemesség nem oka hogy békességekor fegyverben nem gyakoroltatik. Azért hogy ellágyultak, puhultak némellyek: azt soha-sem fogja megismérni, és azt a' szégyent, gyalázatot magára venni a' magyar nemesség, hogy vagy nem kész, vagy nem alkalmas akár békében, akár háborukor fegyver-fogásra; így hát a' rendes katonaság' béhozása teljességgel semmit-se nyom a' Gróf okoskodásában, és ki mondja ezeket? az a' ki négy katonai érdem keresztet visel, és mágnás, 's magyar mágnás. Felette csalatkoznak azok, kik azt gondolják: hogy

azért mert elnyomattatott a' katonai lélek a' magyar-nemességnél, az már egészen elaludt benne; — csak egy szikra kell annak. Elolthatatlan a' magyar ifjúságban a' katonai lélek, és nem csak kellene azt eloltani, ha lehetne is; hanem használni kellene minden esetre, a' Király és Haza' haszná, 's dicsőségére. Kevés hely van az egész könyvben, melly kevesebb mind emberi, mind nemzeti, kivált magyar nemzeti ösméretet mutatna, mint ez a' 244-dik lap. Ha rend, ha takarékoság, erő, mértékletességgel párosulva, ha nem csak testi, de lelki tehetség is, érett megfontolás, becsület szeretés; ha a' gyengébbnek védelme, mind parancsolni, mind engedelmeskedni tudás bélyegezi a' katonai szellemet: ugyan hogy lehet ez, a' nemzeti szorgalom', a' nagyobb szabásu kereskedés' lelkével ellenkezésben? a' jó katonából válnak a' legjobb gazdák, és mivel a' katonai lélek bizonyos nemes érzést táplál az emberben; éppen az a' katonai lélek az: melly elnyomhatná a' prokatori szellemet, melly egygy időtül fogva némelyeknél kalmárkodóvá kezd által-változni. Ez a' katonai lélek az, melly nem csak hogy a' jobb rendnek nem ellensége a' nemzeti szorgalomra, és a' belső igazgatás' minden ágazatjaira nézve, hanem mérsékeli egyszer'smind azt a' fukar lelküiséget, mellyre a' nemzeti szorgalom' lelke idővel elfajulhatna, és némelyeknél a' kalmárkodó szellemig már el is fajult. A' kicsinosodott ember-fő, nem ellenkezik hát a' katonai lélekkel; a' Gróf maga példa. Ugyan megköszönik a' Grófnak hajdani baj-társai, ha majd olvassák könyvében, mint gondolja a' kicsinosított ember-főt a' katonai lélekkel és a' fegyver-forgatással ellenzetben, és mint akarná ezt a' kicsinosított ember-főt csupán-csak a' nemzeti szorgalomra szorítani. Valamint az egygyes ember sok oldalu kimivelődést megbír, sőt a' Gróf szerint szükséges is az minden kimivelt emberben, hogy a' kifejlett tar-

saságos élet céljainak megfelelően: úgy szükséges a' nemzeteknél is és valamint az egygyes emberben, úgy valamely nemzetben is tellyességgel nem lehetetlen ezt a' sok oldalúságot össze-hangzatban hozni; de, mens agitat molem. — Nem titok többé, miért ellenzik némelly fél-szeg, rövid és szűk látású státus emberek, kik ritkán számitanak-fel minden megeshetőségeket, még a' természete szerint leghívebb nemzetnél is ezt a' katonai szellemet? A' jó, az okos, a' törvényes országlás nem retteg ettől semmiféle nemzetnél a' világon. Mondom, nincsenek az egész könyvben kevésbé megemésztett ideák, mint ezen a' 244 — 245 lapon. Hát elaludt é a' Burkus' Landvehrekben a' katonai lélek, mert ott a' nemzeti szorgalom nagyobb virágzásra emelkedett, mint p. o. II-dik Fridrik' idejében álla? — Leszáll azután a' Szerző a' legelőkr' regulációjára.“

„Ez felette üdvességes, de nem azért, mint a' Gróf mondja: *mert lassan-lassan minden legelőből kiszorítja jobbágyát földes-ura*, mivel az ellenkező is történik; hanem hogy az egygyik a' másikat ki ne szorithassa. A' legelőkről a' rospontozás-ra megy által.“

„Törölje-el a' Gróf ezt Magyar-országon, és majd meglátja mint fognak a' taksások igen sok helyütt zugolódni. Regulázni kell a' rospontozást, rossz utban többet fizettetni, mezei munkákon többet, és akár kitől is egy formán, mindjárt nem lesz teher, hanem haszon. Az ország' mostani körül-állásaiban ott a' hol nincsenek postalovak, az nem utazhatik kinek nincsenek ön-lovai; minden embernek pedig kinek utazni kell nem lehetnek lovai azért, mert az uraknak lovaik vannak; sőt a' nagy uraknak anglus lovaik is. Mi lesz hát a' kereskedés, és más communicációkbul, ha siető utban egygyezéstől fog függni minden státió az elébbvitel? Nagyobb népesség kell ahoz mint a' mostani nálunk, és kívált gyakoribb utazás, minthogy még

most el lehessen a' rospontozást mindenütt az egész országban törülni. Ugy halad a' Gróf mintha a' Mező-Kövesdi rospont vinné 's csak egyszerre oda ér, hogy ezt mondja:“

„A' vármegye-ház nem egyéb kiűző-helynél; de sehol a' világon se tsináltak börtönt, a' gonosz-tevők' mulatsága végett. A' tömlöczőknek másképpen kellene építetve lenni, azt ki-ki tudja: de hol a' pénz? ha a' hitel lábra áll, mindjárt uszni fogunk pénzben, lesz a' felelet: ugy ám; de ha annyi pénzt veszünk és kapunk kölcsön a' mennyi szükséges több jobb köz-intézeteink' nyomban következő felállítására; ugy mivel minden köz-intézet nem hozza-bé azonnal az interest, valóban nem tudom: ha mostani lábán marad külső 's belső kereskedésünk és népesedésünk, mint fogjuk csak az interesteket is fizetni? A' börtön mellől kiszökvén, beugrik a' Szerző a' nemzeti kép-viselésbe, 's ezt mondja:“

„Magyar-országban nincs a' taksás repraesentálva; a' többi örökös tartományokban, még kevesebbé van. Mindenütt a' hol kép-viselői systema áll-fenn választók választják a' követeket. — Magyar-országon a' birtokos és birtoktalan nemesek egygyütt véve a' választók, repraesentáltatik hát a' birtoktalan taksás' haszon-célzása is, mert a' más fundusán lakó nemesek birtoktalanok, 's ezek teszik az országban a' nemesség' töbtségét. Még a' nemzeti nevelés jobb karba nem tétetik, ez a' képviselés türhető; — a' mi pedig a' birtokot illeti, már megmagyaráztam: mint függ-össze az ott, a' hol kevés majorátus van, az országos alkotmány fő vonásainak tartóságával, hogy a' birtokok' öröksége a' birtokos nemes familiákhoz legyen kötve. A' helyett hát hogy a' Gróf *hipokrisissel vádolja hazafiát*, sokkal jobban tselekednék: ha mélyebb bölcsességgel országunk' körül-állásaihoz szabott Hazája constitutiója fundamentomainak megvi'sgálá-

sát gondolkozásainak tárgyává tenné. Könnyű azt kevélyen mondani: hogy *nem akar az absurdumok tengerén hajózni*. Én pedig azt tartom egy kevéssé kevély képtelenségnek, és ha merem mondani szűk és rövid eszűségnek, ha valaki azt gondolja: hogy a' magyar nemes insurectió nem organisálható béke-kor, hogy háborukor valódi kiformáltt, erős, gyakorlott, haszon-vehető tartalék-sereg lehessen szint-ugy a' nemzeti szorgalom' megcsökkenése, valamint a' Király' és Haza' legkissebb veszedelme nélkül; sőt mind ennek mind amannak legnagyobb hasznára. Hát azt gondolja a' Gróf: hogy a' mostani századnak nincsenek semmi praejudiciumi ex defectu sufficientis, et maturae meditationis? Ugyan szerencsés a' maga büszkéivel a' mostani század, ha ezt gondolja: mert legalább eddig-elé minden századnak voltak uralkodó fő ideái közt halgatagságok is; a' mostanié az: a' nemzeti szorgalom' szellemét ellenkezésbe gondolni a' nemességjéével és katonáival, 's ezt a' gondolkozáshoz szokott emberekkel elhíttetni akarni. Hallottak némelly emberek valamit harangozni arrul, hogy a' kalmárkodási szellem nem igen fér-össze a' katonáival, és ez ugy van; és az is ugy van: hogy belső szorgalom nem virágozhatik belső és külső kereskedés nélkül; de abbúl még tellyességgel nem következik, hogy a' föld birtokos, a' ki gabonáját eladatja, vagy eladja; vagy ha p. o. posztó fabrikája van, posztóját; minden esztendőben magát vagy fiait fegyverben ne gyakoroltathassa: alius enim est spiritus industriae, et commercialis; alius mercantilis. Ez az utolsó már inkább ellenkezik a' katonáival sok okoknál fogva: mellyeknek megfajtegetése itt nagyon hosszas volna, de a' Gróf magának a' nemes katonaság' organisátióját és gyakorlását béke' idejében ugy gondolja: mintha már látná a' Püspököket püspöki pálczával, süveggel, pluviáléban lovon ülni; vagy az örög Zászlós urakat cum omnibus

regni insigniis; mint-ha bizony ezek is valamint a' többi nemes birtokosok, ha vagy korok, vagy hivatal, vagy betegség miatt, nem fegyver alá, nem lóra valók, birtokok' kiterjedéséhez képpest nem ültethetnének lóra más szegény birtoktalan nemeseket, és ki nem tarthatnák azokat béke-kor a' minden évi fegyver gyakorlási idő-szakaszok alatt? háborukor pedig az után ez a' gyakorlott sereg, *excepto uno filio in quavis domo nobilitari per possessionatum vel inpossessionatum nobilem tenta*, a' Királyt és Hazát védelmezni mint tartalék-sereg a' vagy fennálló, vagy még toldandó törvények' utmutatása szerint nem tartoznék? Miképpen kellene és lehetne ezt az ideát hordozható ruhába öltöztetni, hogy rend legyen, és legkissebb veszedelem se következhessek belőle, az most nem ide való. — Valódi képtelenség, mikor szabókat, saru-tsinálókat, és más mester-embereket sok helyen nagyon szerencsésen fegyverben gyakoroltatva lenni láttunk királyi városainkban; mikor Burkus-országban és másutt úgy nevezett Landvehreket tartalék-sereggé organizálva szemlélünk: azt akarni elhíttetni a' világgal, hogy a' magyar-nemességet nem lehetne békekor, háboru idejére Királyt és Hazát védelmezhető erős tartalék-seregnak a' nemzeti szorgalom' megcsökkenése nélkül kiformálni.“

„Holott nem ereszkedhetém e' tárgy' minden oldalú részeleteire, és azok' taglalására; mindazonáltal kötelesnek tartám magam abba valamivel mélyebben belé-ereszkedni; mert a' magyar nemesség' fő kötelessége a' Király' és Haza' védelme, még pedig mind vagyonával, mind személyével. Ettől az ötlet diszesítő justul nem fogja magát megfosztatni, és az egész világ előtt azt a' vallomást tenni, mint-ha akár fősvenységből, akár elpuhultságbul vagy terhes neki, vagy restel, kötelességének megfelelni. — — Hát egygy egész nemzet bibelődjék valamelly egygyes ember' megtámadásával,

kivált midőn ez az egygyes ember annyi sok felségeseket is mond és már annyi szépeket is tett hazájáért? és midőn lehetetlen olykori (a' mint én gondolom) tévedései mellett is, esze' felemelkedését, szive' hazafiuságát, és czéljainak nagyságát vissza-ösmerni? Beszéljen, irjon bátran és minden szabadsággal, a' kinek tetszik, nemzetünk ellen: ismérje azt vissza, régen megszoktuk, és a' jó lelki isméret által erősített nemzeti büszkeségünk bideg vérrel veheti azt: csak engedtessek-meg szabadon a' felelés is, melly azért nem állhat merő halgatásban, ne hogy a' nemzeti büszkeség méltán kevelységnek tartassék.“ —

Es ezen illy alapos ellenvetések indították a' Világ tisztelt íróját a' fen kitett gúnyra. — Már ha lehet e gróf Dessewffy tudatlansággal vádolni? — ítélje meg a' részrehajlatlan olvasó. Én azon megjegyzéssel megelégszem: hogy itt leginkább az elvek körül forog a' kérdés, és az alkotmányunkkal megegyeztethető változásokról vagyon a' szó. Mert ha arról volna a' kérdés, miként kelljen egy nemes lovas ezredet sikeresen felállítani, fegyverben gyakorolni 's azt az ellenség elébe vezetni, akkor valóban senki sem kételkednék azon, hogy gróf Széchenyi ezt sokkal jobban véghez tudná vinni, mint gróf Dessewffy; ki tudtomra már az illyesekre nem is vágyódik többé. De arról, hogy lehessen az eddig fenálló rendkívüli hazavédelmet a' mai időkhez célerányosan alkalmaztatni; talán gróf Dessewffy szava is hasznos lehetne a' hazának. — Sajnálva látja az olvasó, hogy a' Világban a' többi tárgyakkal is többnyire így áll a' dolog: ritkán döntenek el az ellenvetések; de annál keserűbbek a' személyes kitételek; annál hosszabbak a' mellékes dolgok eránti eltérések.

A' „Robot 's Tized“ 's a' t. kis czikkelyben rossz neven veszi a' gróf taglalójától, hogy tőle a' kárpótlás eránti szándékát személyesen meg nem tudakolta. Nem akarom itt vitatás alá venni,

vallyon megelégedhetett volna e a' taglaló illy magyarázattal? — Az ellenben bizonyos, hogy, akár mit mondjon is Montesquieu, a' grófnak, midőn a' robotról és dézmáról szólott, szükségképen a' kárpótlást nemcsak előhozni, hanem annak lehetőségéről is okoskodnia kellett volna: mert ez a' dolognak véleje. 'S ha a' jobbágy valóban adósa urának, ha ezen adósságát munkája által lefizetni akarja, nem láthatom okát, miért nem dolgozhatnék urának? — Azon jobbágyoknak ellenben, kiknek arra módjok van, legyen szabad magokat a' robot alól felmenteni; de nem alku által, hanem a' hely környülállásaihoz alkalmaztatott meghatározott kárpótlás szerint. Mert ha ezen megváltás alkútól függne, akkor könnyen izetlenségek származhatnának; mivel ha, teszem, az egyik határban a' földesúr tehetős jobbágyait bizonyos summa pénzért a' robottól felmentené, a' szomszédhatárban ellenben az uraság, legyen az akár akaratosságból, akár más okokból, a' neki ajánlott hasonló summáért fel nem szabadítaná jobbágyait, ez bizonyosan sok megelégedetlenségre 's izetlenségre adhatna alkalmat. — A' Hitelben lap 99. előhozott azon környülállás és felszámítás, hogy az ország mennyit vesz a' robot által, ítéletem szerint nem igen sokat nyom. Ha rosszul dolgozik a' jobbágy, annak vagy szegénysége vagy restsége az oka. Az első jobbára meg fog szünni, ha az adózó sorsa, mint reménylem, sokkal fog könnyebbíttetni, 's a' másodikon lehet segíteni. Hogy azonban jobbágyok által ugart szántatni, vagy egyéb nehezebb munkát, mellyhez erős marha 's tökéletes szerszám szükségese, véghezvitetni még most nem igen czélerányos volna, azt minden mezei gazda tudja; de azért lehet veleek kevertetni, szénát, gabonát, trágyát stbb. hordatni; 's kivált olly munkánál, hol egyszerre nagy erő kell, és hol sokszor egy naptól végzetlen sok függ, ott ugyan kimondhatatlan könnyi-

tő eszköz a' robot. Mert vajmi nehéz a' gazdának épen akkor egyszerre sok munkást fogadni, mikor azok legkapósabbak és drágábbak; ellenben a' robot a' jobbagyra nézve is, kivált ha gyermekes, vagy, mint sok helyen mondani szokás „cselédes ember,” ritkán szokott felette terhes lenni. Egészen más a' dézma, melly valóban sok helyen a' parasztot egészen elrontja; mert hogy ott, hol kilenczed és tized, az az ötöd, természetményben szokott beszédetni: a' szegény embernek, ha a' magot és munkát számlálja, alig marad élnivalója, az ellenmondhatatlan igazság. Ez valóságos teher, mellyen segíteni szükséges, és ezt annyival inkább, mivel az urbarium behozatala alkalmával csak az olly helységekből maradott meg a' természetbeli kilenczed, mellyek önkénytt reáállottak — az az, hol vagy ügyesebb fiscalis, vagy ügyetlenebb helység előjárója a' dolgot, az uraság hasznára jobban kivinni tudták; — és így annál tűrhetetlenebb az ezeránti egyenetlenség. Nem nyomja ellenben annyira a' jobbagyot a' robot, melly az urbarium szerint nem terhes, és melly más részről épen úgy mestersége a' parasztnak, mint más felekezeteknek a' fegyver, a' toll, a' tű, vagy a' kalapács 'stbb.

A' Hitel czimű cikkelyben lap 137. leginkább a' kereskedésről, nevezetesen a' borkereskedésről tétetik említés; mellyről már valamit azt hoztam elő, noha még ugyan sokat lehetne e' tárgyról okokosdnom. — Itt sok szépet és helyest mond a' gróf, és noha hitelbeli talpelveben, az az, a' váltótörvény általános elfogadtatásában vele egy értelemben nem lehetek, még is ezen cikkelyt a' könyv ékességei közé számítom.

Ezen cikkelyben több előforduló gondolat között, a' következőt lap 172. hozom fel: „*nem kell egyéb mint földeink természetesb elosztása; 's hogy azok a' természet változhatlan törvényi szerint elosztva nincsenek, az abból látszik tagadhat-*

lanul; mert mint tudva van, száraz esztendőben sok helyen szinte egy négyszeg magyar mér föld sem tarthat ki legelővel egy hitvány gulyát, midőn igen jól tudjuk, hogy más velünk egy éghajlatú országokban, hol a' föld még székesb vagy rosszabb mint honunk némelly helyein, a' földeknek a' természet törvényihez közelítőbb elosztásánál fogva, egy négyszeg mér földön számos ember és számtalan marha legszárazb esztendőben is kertben's virágok közt lakik.“ — Mit értsen a' gróf a' „földeink természetesb elosztása“ alatt, annál kevésbé tudhatom, mivel illy felosztásnak véghetetlen lépcsőji vannak, a' közönséges regulatiótól kezdve, egész a' romai szántóföld - törvényig — lex agraria. — Azonban itt egy nevezetes körülállás nem említették: a' clima. Ez nálunk igen különbözik más „velünk egy éghajlatu országok“ climájától; mert Magyarországon egy 8, 10 héti szárazság, és egy 2, 3 héti eső, semmi újság; midőn Belgiumban, Hollandiában, Franczia-Angol és más tenger melléki országokban ez felette ritka eset; minthogy ott a' tengeri szellők száraz esztendőben a' levegőt felfrisítik és kisebb esőket hoznak; nedves évben pedig mégis néha a' felhőkárpítot szétszakítják. Nem úgy a' mi tengertelen, hegyekkel körülfogott hazánkban. Ezért nem díszlenek nálunk rendszerint a' kényesebb ültetmények annyira, mint más országokban; és a' híres Pethe, ki több évig a' külföld mezei gazdaságát megvizsgálta, azon panaszkodott: hogy minden oeconomicus író könnyen elvesztheti írói becsületét, ha ezen körülállásra nem ügyel; mert ha olly palántnak ültetését javasolja, mely az idők viszontagságait nem igen állja ki, 's példának tán Belgiumot hozza elő, ez által a' mezei gazdákat könnyen a' kárnak kitéheti. Ezért nem igen hiszem, hogy nálunk, bár miképen legyenek felosztva a' földek „legszárazb

esztendőben is kertben 's virágok közt laknék számos ember és számtalan marha egy mértfölden.“

Megjegyzésre méltók lap 176. álló eme' szavak: „*Tegyük fel egyébiránt a' dolog jobb kifejlődhetése végett, hogy mind az, a' mit kereskedésünk nem léterül mondottam, alaptalan, és sok kivinnivalónk van, mit fog az gyengíteni okoskodásimban: hogy t. i. bor- 's gabona-körülti ismertetinket tágituk, földjeinket természetesebben osszuk fel, gyapjunkat magunk fogyasszuk el, ásványinkkal ügyesebben bánjunk, erdeinket rendeljük el, dohányunkkal, kenderünkkel czélirányosbakat tegyünk 's a' t. Én azt hiszem, legkisebbet sem gyengít,*“ — 'stbb. Nem gyengít ugyan; de azt hiszem, hogy az ismereteket tágitni 's nagyobb szorgalmat javasolni lehet annélkül, hogy az illy dicséretes iparkodások nagy részben fenéktelen állításokon alapuljanak; mert nem szükséges egy nemzetet nagyobb szorgalomra azáltal sarkantyúzni, hogy vele megvallatni törekedjék a' buzgó javasló „hogy mindenben hátra van — hogy szinte semmie sincs kereskedésre, — hogy nem is sejdíti, mi a' szabadság; — hogy tele van elfacsart szerencsétlen ideákkal — hogy az ismeretek illy alacsony lépcsőjén áll — hogy nem is nemzet“ 'stbb. mert illy állítások csak keserűséget szülnek, 's az író eránt, bár mi szent legyen is czélja, nem igen sok bizodalmat nevelnek. Egy nagy nemzetet nem lehet olly módok által szorgalomra, nemzetiségre, egyességre hajtani, mint hajdan a' spanyolok a' szegény amerikanusokat az ájtatóságra kényszerítették. — Sokkal jobb a' sikeres javaslat, mint a' keserű gúny.

A' „szerencsétlen ideák“ című czikkelyben, hol „sunt bona mixta malis, sunt mala mixta bonis,“ a' Hitelben előhozott Gyors Pálnak másolatja, Lassu Petér hozatik a' színpadra. Nem szükséges itt a' sok okoskodás, mivel ha ezen példa szorosabb vizsgálat alá kerülne, igen sokat lehetne felőle mon-

dani; itt csak egy kis tanáccsal megeleégsem, mit tőlem felvenni Lassu — vagy tulajdonképen Szeles vagy Nyúgtalan — Péter úr ne terheltessék. Minden előtt azt teszem fel Péter úrról, hogy őszinte törekedés tölti el keblét, javait nagyobb jövedelmekre emelni; 's hogy ő sem játészó, sem pazarló; mert akkor haszontalan minden tanácsolat.

Ezeket előbocsátván, ha Péter úr tanácsomat kikérné, az röviden ebben állna:

1. Minden előtt hálát adjon Péter úr a' Mindenhatónak, hogy „Birtoka 100 ezer hold, 's Magyarország közepe táján;“ mert így ő már előre, minden fáradság nélkül, valódi gazdag úr. Adjon hálát továbbá, hogy „jószágának nagy része pusztla;“ mert így minden külső akadály nélkül mehet elő iparkodásában; — hogy „jövedelme 60 ezer pengő forint;“ mert ebből látni, milly törökül folytattatott ediggelő a' gazdaság, és mennyit vihet még véghez egy iparkodó gazda; nem különben azért is, „hogy el nem kerülhető vagy elkerülni nem akart 50 ezer kiadási után, még fennmarad 10 ezer a' jószág javításra.“

2. Határozza el Péter úr azt magában, hogy a' következő tíz esztendőben a' fent említett 50 ezer forinttal meg fog elégedni. Ez talán nem lesz olly igen nagy áldozat arra, hogy aztán gazdagabb sorsra juthasson; mert, mint mondtam, azt teszem fel Péter úrról: hogy nem fecserlő.

3. Első gondja legyen most Péter úrnak egy értelmes becsületes emberre akadni, ki jó gazda 's minekutána az ő környüállásait és célját tudja, vele barátságosan kezét fogjon és ötét segítse. Ez ugyan az egész mesének legnehezebb része: de ha Péter úr, „kinek feje nem kisded, hanem férfiu vonásokkal teljes“ egy kicsinyt körül néz és vigyázva választ, itt is hihetőkép czélt ér. Ezen becsületes emberrel leginkább abban egyezzek meg: hogy minden új adósság nélkül, csak 50 ezer forintot felül

múló jövedelmekből, eszközölje a' czélerányos javításokat.

4. Hogy mindazonáltal Péter úr alattvalójától ne függjön, szükséges lesz, hogy eddigi gazdasági tudományait még nagyobbítsa. Ezért a' hasznos olvasás mellett, okvetetlen Magyarországnak jobb gazdaságait meg kell tekintenie. Hanem itt tanácsos lesz, eleinte azon gazdaságokat nézetlen hagyni, mellyek iszonyú költségek által jutottak mostani virágzásaikra — 's különös szerencsésfekvések és környülállások miatt, az olly költségeket meg is jutalmazták; mert Péter úr, kinek csak azt szabad jószágaiban investiálni, mi az 50 ezer forinton felül jön be, könnyen olly kiadásokra ingereltethetnék, mellyek feltett czéljával ellenkézenek és azt fel is forgathatnák. — Azért legczélerányosabbnak tartom, ha útját, például, Vas vármegyének veszi, 's ott gróf Festetics Imrét látogatja meg, és ezen Nestorgazdánktól in facie loci megérti, miként lehet a' gyönyörű Pattyot, *) előbbi szomorú állapotjából a' mostani mosolygó virágzásba varázsolni. Ott majd látni fogja hol kelljen a' dologhoz fogni, hogy kevés költséggel nagyot vigyen véghez; többet tanulhat ő a' tapasztalt gróf beszédéből, mint számtalan könyvekből; megérti majd, min kelljen kezdeni, mit szükségképen előre készíteni, mitől még magát megtartóztatni; — és mindenütt előtte lesz az eleven példa, mindenütt a' nagyra felemelt jövedelem. Meglátogatja, tudom, Péter úr a' szomszéd Chernel György urat, júhtenyésztésünk egyik főmesterét, és gróf Széchenyi Pált, azt a' híres practicus gazdát, ki hasonlóúl kevéssel sokat szokott véghez vinni. Illy honi tudományokkal kezdi majd Péter úr jószágai javítását; és ha — festina lente — halkkal és ügyesen fogand a' dologhoz — öt esztendő múlva már alig

*) Nem Patthon.

ismer rá gazdaságára, 's csak azt veszi észre, hogy nem 50, hanem már 100 ezer forintnál többet investált jószágára; a' tizedik év végével pedig, midőn már 500 ezeret fordíthatott az évről évre nevedő jövedelmekből jószágában, azt látja tisztán, hogy — egy krajczár adósság nélkül — „mocsári száradtak, repke folyó homoki fák, szőlők által állapotást nyertek, eleven sövények a' szelek dűheit szelídítik, a' nap sugárát enyhítik, birkaaklok nevető löheresek közt, pálinkaházak alig mozogható göbolyöktől körülvéve, selymészházak viruló szedresek felett 's több aféle a' halálbul feltámadó ridegséget fiatalság bájkorába állítják.“ Szóval, hogy jószága értéke 's jövedelme kétszerezett. — Ez pedig szívét annál tisztább örömmel töltheti el, mennél bizonyosabb az, hogy ha ő nyúghatatlanságában azt véli, hogy mivel az első esztendőben csak tíz ezer pengő forintot költhet jószágára, úgy későbbben is csak annyit költhet, és így „vagy ezer (?) év leforgása előtt nem igen lesz látszatja“ — csak hamar — hű belé Balázs — bele nyargal a' 400 ezer forint adósságokba: könnyen a' helyett „hogy hazája emléket emeljen neki, ha elkerülheti 'a család híret, legalább is eszelősnek tartatik 's nevetség vagy szánakodás tárgya leend“ lap 101.

Adja Isten, hogy „számos hazánkfia legyen, ki a' külföld minden kellemeit ismervén, azokat szeretvén, azokhoz szokván, kész lenne ez órában is Nádudvarban telepedni le, 's onnan nem mozdulni, míg élte órája leperreg, ha t. i. bizonyos lenne ott létevel igen nagy jót tenni hazájának; mint viszont, sok azért kerüli honunkat 's vigadkún, mert itt léte nevezetes hasznát nem hajt.“ — lap 185. Ha ez így volna, akkor mindegyiknek itt-hon kellene laknia; 's pedig nem Nádudvarban, hanem vagy Pesten, vagy szép jószágain, vagy az ország más városában. — Minden vagyonos hono-

sink itthon lakása „nagy jót tesz a' hazának“ — pedig még akkor is, ha az az ország dolgaiban legkevesebb részt sem vesz. — Nem szükséges, hogy sok közülök hajlandósága ellen fárassza magát; egynémelly minden bohósága mellett is használni fog. Éljen mint akar, csak itthon költse pénzét; nem szükséges hogy Cato vagy Cicero legyen, hogy a' gyűlésekre járjon, vagy hogy épen magyar könyveket olvasson; már elég hálával tartózik neki a' haza, ha azokat csupán megveszi. — Tagadhatatlan ugyan, hogy az életkellemek nálunk még nem igen nagy mértékben vannak; de épen az által, ha főhonosink mindnyájon vagy legalább nagy részben a' magyar fővárosban laknának, illy fényes nemesség által ez rövid időn Európának szebb fővárosi közé emeltetni iparkodnék; kivált ha ez által a' nemeslelkű grófnak és hozzá hasonló barátjainak eléggé meg nem hálálható igyekezetei még jobban elősegíttetnének. Éljenek, mondám, mint akarnak, és ha „egy egy vízben melegített híg tojás, vagy egy csésze thea jobban ízlik nekik, mint a' Mezőségen Erdélyben vagy a' Magyarországi pusztákon hízlalt ökör, vagy tehén pecsenyéje:“ kinek mi köze ahhoz? De még az öltözetben és másféle szokásokban sem kell senkit gátolni; sőt az azeránti kaczagás sem mutat valódi élettudományt. Be szegény volna szabadságunk, ha illy kicsínységek miatt egymást gúnyolnók. Csak akkor jön majd közénk örömetst lakni a' külföldhez szokott honfi 's az idegen, ha a' magyar illy csekélységekre nem ügyel, és észre sem veszi, ha Péter strinflit, Pál pápaszemet, János tán épen egy turbánt és sárga papucsot visel; hosszú vagy rövid-farku lóvon jár; 12 vagy 4 órakor, jobb vagy bal kézzel eszik; így vagy amúgy nyújtózik a' karszéken; kínai vagy angol-szabású körmöket hord; colier-grec-et növeszt; magyar vagy angol szokás szerint tartja magát paripáján; „vitézkötést — tán vitéség

nélkül“ (Hitel lap 120.) vagy haját a' l'aimable étourdi — amabilité nélkül — visel 'stbb.

Noha mind az, mit itt a' külföldről és annak szükséges megismeréséről olvasunk, igen szép, mégis úgy látszik, mint ha a' gróf azon határvonást, melly e' tárgyban a' szükséges, hasznos, mulatságos és ártalmas között létezik, nem elég élesen jelelte volna ki. Egészen más, hasznos tapasztalások végett utazni; más csak életkellem miatt a' külföldön hosszas haszontalan és a' hazára nézve káros életet folytatni. Sőt még az utazások között is nagy a' különbség. Hogy ezek mind az individualis kimíveltséget előmozdítják, mind pedig, czélerányosan téve 's józanon használva, az utazó hazájára is sikeresen hathatnak, kétség kívül való; 's ez igazságnak a' gróf és néhány más főhonosink élő tanúi. — Azonban illy hasznos utazásokra többféle előleges feltételek okvetetlen szükségesek; mellyeket azonban igen kevés utazóinknál találunk, fel: mi másképen nem is lehet, neveléseiket, környüállásaikat és koraikat tekintve. Majd mindnyájan multság kedvéért utaznak, pénzzel és ajánlólevelekkel bővelkedve. Míg az első tart, a' külföldnek egyedül rózsaszínüképét látják; ha pedig a' pénz és hitel fogy, haza felé fordulnak, annélkül, hogy néhány versenyfutást kivéve, hol a' magyar névnek dicsőségére nevezetes fogadásokat vesztének el, rókavadászaton, kakasharczon, színjátékokon, zöld asztalokon, tánczosnékon 'stbb. kívül, sokkal többet néztek volna meg. Mellékesen tán egynéhány fabricácat, gőzmachinákat, vagy építményeket megtekintgettek; de azt többnyire nagyobb társaságban, hol szükségesebb vala, ékes mulató tulajdonokat fitogtatni, mint a' kerékről, hajtóerőről 'stbb. folyt únalmas kifejezésekre figyelmezn. Lehet továbbá, hogy még a' parlamentomi vagy kamarai ülésre is egy egy billét használtatott; de inkább a' végett, hogy a' kíváncsi utazó lássa, „mint hákok és mint pök-

döz“ *) — mint a' vitatások kedvéért. Az illy forma utazók, kik csak öröm - vadászva a' külföldet átfutották, ennek elsőségéről véghetetlen tudnak elregegni; mire az újság és változtatás ingere, melly minden a' hőségben felnőtt emberben olly erősen munkálódik, talán legtöbb hatással bír. Valódi hasznot pedig a' haza igen keveset nyer az elpazarlott milliókért; ha csak a' külföldről hozott kevés jó és sok rossz lovakat, a' szerencsétlen zavart ideákat, a' hon megvetését, az épen elhagyott örömeknek megújítási vágyát és a' nemzetiség eltörlését nyereségnek nem vesszük. A' nemzetek alkotmányairól, szelleméről, szorgalmáról és felvilágosodásáról nem igen szólhatnak többet, mint úti bőröndéjek.

Az utazásokat tehát csak a' környüállások tehetik hasznosokká; sőt azok sokszor még károsak is lehetnek: a' mint valóban egynél többet is lelünk, ki, a' külföldön beszívott mania nélkül, egészen tűrhető ember maradott volna, midőn most ötet a' meg nem emésztett látott dolgok megkábitották, és felette nevetséges úrfivá bélyegezték. — Alapos gondolkodáshoz nem egyedül utazások által juthatni, és mi olly időkben élünk, melyekben tökéletes kimíveltségre sokkal több kívántatik, mint a' mit láthatni; az pedig mindég csak igen szűk korlátu ész volna, melly többet nem tudna, mint a' mit kézzel tapinthatott, habár örök zsidóként egész éltét utazásokkal tölté el. — És épen ezért meg nem egyezhetem azon állításban lap 108. *„mint azoknak, kik eddig a' honhatáron tul nem voltak*

*) Jäger: Sie bekam euch übel, die Lection.
 Wie er räuspert und wie er spuckt,
 Das habt ihr ihm glücklich abgeguckt.
 Aber sein Genie, ich meine den Geist,
 Sich nicht auf der Wachtparade weist.

Wallensteins Lager.

még, külföldre kell sietniök, 's ott tovább maradniok is“ — mivel illy valódi népvándorlásra még ez óráig sem pénzünk, sem időnk. Még most igen drágába kerülnének nekünk az illetén tapasztalások. — De reciprocitásunk sem volna; mert ha sok angol utazik is, még sem költ az annyi pénzt a' szárazon, mind az idegenek Britanniában költeni szoknak. Magyarországba ellenben ugyan ritkán jönnek az idegenek, és tíz között is alig találni egyet, ki pénzt hagy a hazánkban: kilencz mindég olyat kivinni szokott.

A' lap 186. 'stbb. tett ellenvetésekre igen szépen felel a' gróf; de még is való marad az, hogy a' főhonosnak, ha már egyszer látta a' külföldet, és az odavaló kellemek nagy részét megízelté, kötelessége az itthoni lakás. — Ha hazánk nem is Olaszország, de nem is Izlandia; és a' mocsár és homok koránt sem uralkodnak olly idomzatban nálunk, mint azt a' Világnak gyakortai ismétélései szerint gondolni alkalma volna az idegennek. Ritka nagyobb birtokos szűkölködik kellemes vidék nélkül; noha az idegen, ha teszem a' régi eszterházi kastélynak szerencsétlen fekvését tekinti, könnyen azt hihetné, hogy építőjének ezen szűnyog-fészken kívül, nem volt egyéb birtoka; sőt még csak néhány esztendő előtt készült gyönyörű egy várnál is hasonló gondolatokra jöhetne, noha a' domb alig fekszik két puskaövetre a' bűdös mocsártól körülvett pompás épülettől. — De ha ez mind így nem volna is, mégis kötelessége a' honi ajándékokkal felruházott polgárnak az itthoni lakás.

Hogy többnyire illy birtokos jószágai javítására 's hasznos investitiókra sükséges pénzt nem kapna, épen nem hiszem. A' magyarföldön is, noha az ország általában véve szegény, találni sok tökepénzest, ki vagyonát bátorságos helyre kiadni törekszik, és én legalább nem ismerek olly birtok-

kost, ki, ha csak nem Lassu Péterként fogott a' dologhoz, a' céljára szükséges pénzt meg nem szerezhette volna. De még a' külföld sem olly igen fösvény pénzével, és ezt nemcsak javítások megtételére, hanem pazérlásra is bőven kölcsönöz a' magyarnak; mert ha ez így nem volna, honnan származnának a' több milliós sequestrumok. ? —

Nem ott fekszik a' nyavalya — hanem egyedül az akaratban. Legyen ez egyszer a' maga rendén, akkor talán külső pénzre nem is fogunk szorulni, hanem közönséges szorgalom és honosink itthonlása által tíz esztendő múlva — melly egy nemzet életéhez képest felette rövid idő — kereskedési egyensúlyunk — billance — olly kedvező lehet, hogy az iparkodó, ízletes földesúr itthon is talál majd elegendő pénzt javításaira 's csinosításaira.

Mit lap 207. az „*Anatocismusról*” olvasni, igen helyes. Ez nemcsak a' köz igazságön alapúl, hanem még hihetőképén a' hosszas adósságbeli percket is igen rövidítné. — A' „*Sequestrumok*” megszűnését nemcsak egyesek, hanem az ország is óhajtja. De más részről ezeknek eltörlése előtt okvetetlen szükséges, hogy a' pazérlás és uzsora ellen a' legkeményebb és legsikeresebb törvények hozassanak. Egy monárchiában a' familiák fentartása nem valami mellékes dolog. Ha mingyárt a' gróf „nehány rendetlen familiák” elbomlásával sokat gondolni nem látszik: — mi talán nagy kár nem is volna — mégis bizonyos az, hogy illy nemzetségek sokkal ritkábbak, mint a' rendes és a' törvények ótalmára méltó olly familiák, mellyek egyes tagjainak, sokszor minden képzeletet felülhaladó fecsérlések által, minden vagyonoktól megfosztatnak. És az illy szomorú, 's az egészre nézve káros cselekedetek azeddig a' sequestrumok által némüképen hátráltattak; noha sok esetekben a' gyógyszer rosszabb vala a' nyavalyánál: de mégis illyes pazérlásokat megakadályoztatni mindenenek előtt szükséges.

E' gyönyörű czikkelyt többnyire kiki bizonyosan legnagyobb meglepéssel fogja olvasni; és a' gróf, ha mingyárt egyebet nem irt volna is éltében, már ezáltal bebizonyítná írói hívatását.

Hogy azonban nálunk, — akár hogyan *bocsát-kozzunk le a' dolog fenekére — legszorosabb érte-lemben uzsora* — 's még valódi pogány uzsora is van, az olly mathematicae igaz, hogy egész Eu-clydesben sem találhatni bizonyosabbat; — és ezen igazságot kétségkívül sokkal könnyebb volna bebi-zonyítani, mint talán azon állítást lap 215. „*A' tő-kepénzesek nagyobb része, ha pillanatig igen is, de hosszabb időre nevezeteseb tőkéivel nem szerez loteriázni; hanem inkább kisebb nyereségre biztos helyre adja; mint azt a' külön fejedelmi udvarok-nak kölcsönző legnagyobb kereskedő házak bizo-nyítják;*“ — Mikor történt az? hol vannak ezen kereskedő - házak? — Bizony, nem volna tréfa őket felkeresni; 's a' találónak tán nem esnék porba pe-csenyéje. — —

A' „*Vallomások*“ czikkelyben mindenek előtt megkülönböztetnek a' „szerencsétlen ideák, a' za-vartaktól.“ Valeat quantum valere potest; hanem bizony mind a' két osztály rossz vendég, és régi magyar mondásként: egyik eb, a' másik kutya. Az mindazonáltal való, hogy ritka ember, ki e' nya-valyában szenved, érzi is azt; sőt gyakorta illy beteg más egészségeseknél keresi a' maga baját. Azonban, noha ritkán gyógyul ki valaki gyökeresen e' szenvedéseiből, azok mégis tudtomra sen-ki sem ölte meg, sőt sokan még nagyon is egész-ségeseknek tartják magokat mellette.

E' cziknek részeiben igen sok jó rejtezik. „*Az Ó és Uj*“ a' szerzőnek nem mindennapi tudomá-nyait bizonyítja; az ott mondottak azonban a' vitatott tárggyal szoros öszveköttetésben nincsenek. — „*A' Gazda és Hazafi*“ többnyire a' lótenyész-tésről szól; miről majd később. — *A' magyar*

Nyelv, Herder ideájira emlékeztető felséges elvéket foglal magában; és a' gróf ezen szakasz által bebizonyítá, milly dicső másod-előülőt bír benne a' nyelvmívelő társaság, — ki nem csak vagyónával, hanem szellemével és tudományával is azt olly hatatosan előmozdítani képes.

Itt azonban egy különös állítás találtatik, lap 258. „*Nézzük keresztül a' nyelveket, még pedig a' latánt 's görögöt sem véve ki, 's azt leszünk kénytelenek megvallani: hogy bármilly nagyon voltak is kicsinosítva a' hajdankor nyelvei — mint azt költői, dramai, évráji, szónoki 's a' t. remekei minden kétségen túl teszik — igazi szép társalkodási szózat köztök ismeretlen dolog vala még is, 's az kirekesztőleg a' keresztény vallás által megnevesült újabb emberek találománya; megnevesült mondom, mert az újabb generatio közt olly irány-idomzatban, mint a' tökéletesség felé törekedő emberiség lelke tágult, az erények is jobban jobban fejlődtek; 's ne zavarjuk össze az ideákat, nem azon theatrális erények, melyeknek többnyire emberi taps vala fő céljuk, hanem — azon házi 's négy fal közötti erények, melyeknek nem emberi, hanem tán csak anyagi tanújuk van.*“ — E' dolgon már rég átesett a' józan critica; 's bizonyos, hogy noha a' régieknek nem volt sajtójok és azért olly véghetetlen fecsegés, melly mai időkben szüntelen nyomtattatik, nem iratott, és e' miatt fen sem maradhata: mégis kétségen kívül való az, hogy a' szép társalkodási szózat köztök nemcsak ismeretlen nem volt, hanem hogy ők a' valódi szép előadásban bennünket bizonyosan úgy túlhaladtak, mint a' könyvirásban, képfaragásban, építésben 'stbb. — Horáczban több valódi élettudományt és nyájasságot tömötséggel párosítva találni, mint akármelleyik újabb íróban; és míg a' mostaniak között ezt valaki fel nem haladja, nem hihetem, hogy a' régiék egyedül cl assice írni,

de classice beszélni nem, tudtak volna. Bizonyos vagyok benne, hogy a' gróf a' „szép társalkodási szózat“ alatt, azon sokféle üres mondásokat — *façon de parler* — nem érti; mert ezekben alkalmassint sokkal felülmúljuk az óriáseszű régieket, kik, meglehet hogy annyit nem beszéltek, de sokkal jobban szólottak mint mi. — Mert hogy Augustus vacsorájánál, Horác, Maecenas, Piso és hasonló férfiak között nem olly szép társalkodási hang uralkodott volna, mellyhez a' mai *soi-disant* „megnemesült szózat“ csak úgy áll, mint a' canari mesterkelt szava a' fülmile természetes bájömlendezéséhez; hogy a' szív-hódító Cleopatra nemtelen szózat által lábaihoz kényszerítette volna a' nagy Caesart és a' nyájos Antoniust; hogy a' Gracchusok anyja, vagy a' szelíd Octavia, vagy Cicero, Seneca's Marcus Aurelius lelkeikben az erények olly jól kifejlendezve nem voltak, mint a' kereszténységnek akármilly halandójában, és hogy azok a' „házi's négy falközi erényeket, mellyeknek nem emberi, hanem tán csak angyali tanújuk van“ nem olly mértékben bírták, mint az újabb világnak legnemesebbjei: azon mind addig kételkednem szabadjon, míg, mint mondám, az újabbak közül valaki jobbat nem irand, vagy nemesebbet nem cselekedend a' régieknél.

Arra, hogy egy-két szóba egész történetek szoríttathassanak, és mégis hogy e' kevés íge szépen hangozzék és a' legművészebb és világosabb miniaturhez hasonlítson: a' külföldi újabb tudományosságból részemről példát előidézni nem tudok. Hogy pedig ebbeli állításom annál megfoghatóbb legyen, ide teszem eme' két sort:

Pastor cum traheret per freta navibus
Idaeis Helenam perfidus hospitam.

és bátor vagyok, érdemes olvasóim közül kéteskedőket felszólítani „hogy méltóztassanak akármilly

nemzet literaturájából olly két sort felhozni, melyekben annyi idea foglaltassék, mennyi a' leírt deák sorokban vagyon; — pedig hozhatni még számtalan illy latán példákat elő.

Nem hiszem egy könnyen megmutathatni, hogy valaki jól írjon és mégis roszul beszéljen, az az, a' szép társalkodási szózat ellen hibítson. Hacsak a' „társalkodási szózat“ értelme felett a' gróffal netalán különböző véleményben vagyunk; mert akkor természetesen a' divergens lineák soha sem jöhetnének öszve.

Igaz ugyan, hogy mí, kik a' régiek rendületlen alapjaira raktuk tapasztalásaink és tudományunk épületét, azoknál a' világi életben megkívántató dolgokra nézve többet tudunk; de egyben igen is messze maradtunk tőlek: a' mély gondolkozás- és foltatlan előadás módjában.

Nyelvünknek a' szép társasági szózatra való elégtelensége megmutatására, ez áll: „*ugyan érez e magában valami természet-ellenit, 's nyelvünkben némi hiányt, ha életének olly pillanatiban, melyek komolyabb vonási az embert magasbra emelik, azon hölgyet, melly lelkének ideálja, 's mellytől a' sors örökre elválasztá őtet, 's mellyhez csak a' szivrokonság legtisztább gerjedelmi 's lelkének csak anygali vágyai kötik 's hódítják — ha ollyan lényt, mondom, Tenek, Magának, Tensaszonynak, Nagysásasszonynak, Kegyednek, Nagysádnak, Szivemnek, Lelkemnek, Galambomnak, Gyöngyvirágomnak 's t. i. nevezni volna kénytelen; 's ha valami kellemetlen érzést 's nyelvben hiányt, illy 's hasonló körülállások közt nem talál, akkor azt felelem: nem tudja, mi a' szép társasági szózat, 's én korántsem vagyok képes azt megmagyarázni neki;*“ l. 260. Hogy illy pillanatokban a' Te szó minden nyelven legjobban felel meg a' szív gerjedelminek, ismert dolog. — Nem hiszem hogy a' Sie, gnädige Frau, Euer Gnaden, Fräu-

lein, mein Herz, mein Schatz — madame, mademoiselle, mon coeur, mon bijou, ma mie 'stbb. nevezetekkel jobban boldogúlna a' német és franczia, mint a' magyar; — nem is hihetem, hogy az illy szóvadásznál az „angyali vágy“ olly igen erős lehessen; sőt azon „hölgyet, melly lelkének ideálja“ nagyon irígylésre méltónak sem tarthatnám. — — Epen midőn e' sorokat irnám, egy valaki hátom megül sugja: „hogy nagyon is lehet a' magyar nyelven a' szívnek legbelsőbb gerjedelmit kinyomni“ — hozzá téven: *experto crede Ruperto!* — és így engedje meg a' gróf, hogy hű Rupertusómnak egy kis hitelt adhassak; és egyszer'smind őszinte kíváнатomat kijelenthessem: Adj a' ég, hogy azon szerencsés hölgy, melly a' grófnak ideálja, és a' kitől távol legyen hogy a' sors örökre elválassza, sőt inkább vele a' Hymen arany lánczaival minél előbb öszveköthesse, tiszta magyar legyen. Mert így minden bizonnyal várható, hogy nyelvünknek nemcsak ebbeli rejtett kincsét könnyen fellelni fogja, hanem még a' boldog magyar pár, öszveolvadt forró érzetei hevében, egészen új gyönyörű igéket alkotni, nyájas új szerelemszótárt teremteni, 's a' hazát daliás leventákkal szaporítani fogja. —

„Ész és szív“ — lap 284 — 511. ítéletem szerint talán az egész könyvnek legerőtlenebb czikkelye. — „az ész erő 's így az ész boldogság“ de az „erő“ olly általányos kitétel, hogy az igen keveset magyaráz. — Mi a' csillagokat mozgásba teszi 's egyensúlyban tartja, erő; — mi a' hajót szirtekre hánnya 's öszvezúzza, erő: — mi a' bimbóból virágot fejt ki, erő, 'stbb. Így tehát ezen magyarázatnak első része nem mond többet, mint például: „a' ló állat:“ de millyen állat; millyen erő? — „s így az ész boldogság.“ — Boldogság ugyan az ész; de nem „s így“, az az, mivel erő, azért boldogság; mert nem minden erő az. Azon erő,

teszem, melly a' gátot elszakítja, vagy a' lavinát a' viruló, nyugalmas völgybe rohantatja, nem boldogság.

„*Senki a' szívről egyebet nem tud, mint hogy az egy sok inakbul álló hús.*” — Szánakozásra méltó volna az, ki a' szívről „egyebet nem tudna.” Ama' definitió csak az orvosnak jó, ki a' felbontott halttesten a' betegséget vizsgálja; vagy a' mészárosnak, ki az ökör - vagy borjúszívet a' népnek eladja. Ezen utolsó tekintetben még felül is haladnák a' harmok az embert, kinck szíve, Európában legalább, testi táplálékot nem ad. — Nem! illy ígéket a' lelkes irótól, a' dicső hazafitól, a' bátor katonától nem vártunk volna! —

Gróf Dessewffynek e' czikkelyben sokféle szemrehányások tételnek: nevezetesen, hogy némelly a' Hitelben álló kitételeknél „*elfacsarásokra, csalásra, escamotage-ra, Mephistophelesi ügyességre*” stbb. vetemedett volna. — Talán nem helyesen cselekedett a' taglaló, hogy többek közt a' Hitelben lévő; „*most sok*” helyett — „*a' Magyar*” írá taglalatjában; mert ez valóban nagy különség. Hogyan, és mi végett történt legyen? nem tudhatjuk. — Azonban gróf Széchenyinek kinyilatkoztatása, hogy ő „*mindenütt csak egyesekről szól*” — Világ lap 288. — „*egyesek romlottságát emlité*” — lap 289 — elfogadható ugyan a' Hitelre nézve; noha ott is némelly állítások egészen úgy hangoznak, mintha az egész nemzetet illetnék. — De itt talán a' legnagyobb baj az, hogy a' grófnak ezen magyarázatja nem igen szerencsés helyen áll: — olly könyvben tudnillik, hol az egész magyar nemzet — *vagy „nép*” — ellen, megszakadatlan gúnyok és olcsárlások hozatnak elő, és mellynek témája: „*Magyarország mindenben hátra van;*” — noha azt még Australiának vad szigetlakójiról sem lehetne alaposan állítani; kik például bátorságra és a' halál megvetésére, honokhoz való vonzódásra

'stbb. nézve igen sok míveltebb nemzeteket is túlhaladnak, és nagyobb részben még a' vendégszeretésre nézve is többeknek például szolgálhatnának. — Szorosan a' vitatott állítás csak factumon épülne, holott a' „Világban“ több helyen törvényeinkről is mondatik „hogya a' féktelennek kedveznek a' becsületest nem ótalmazták“ lap 395. és számtalan hasonló állítások, mellyek természetesen egyeseket nem illetnek, hanem az egészet.

Noha, mint mondtam, a' taglalónak ebbeli tétét menteni épen nem akarom: még is ezen érdekes író azáltal előttem nincs „*olly keserves dilemmába helyeztetve, hogy ötöt vagy rossz szívű vagy gyengefejű embernek*“ tartsam; noha én is magamat a' „*részrehajlatlanok*“ közé számlálom, akár ki is ellenmondjon. — Kétes vagyok továbbá, hogy gróf Dessewffy, akár hogyan is szólítsa fel ötöt a' Világ lelkes írója, valamikor azt fogná „*megvallani: hogy nem tudá hol járt esze, midőn illy hamisítgatásokat kohola 's Taglalatja legnagyobb része nem egyéb, mint sokszori tétorázási és zavart ismereti kis compendiuma!*“ — lap 289. Ha az utólsóról olly igen meg van győződve a' gróf, miért nem iparkodott jobban azt a' Világban a' részrehajlatlan közönség előtt bebizonyítani; és a' taglalatban előforduló minden elveket felhozni 's eldönteni? Be szép alkalom volt volna ez, a' taglalóval „*sokszori tétorázásit és zavart ismeretit megvallatni.*“ — Milly gyönörrel bírálta volna meg a' haza az illy nemes harczot. — Mint most állnak a' dolgok, igen tartok tőle, hogy sokan, minekelőtte a' taglaló ellen illy kemény ítéletben megegyeznének, még a' Világnak igen sok üres helyeit nyomosan betöltve látni kívánandják. —

Ha azonban a' taglaló talán némüleg megérdemlette a' feddést: még is kívánatos volna, hogy az egész munkán keresztül, de leginkább e' czikelyben, használt éles kitételek, olly sűrűn és ki-

méletlenül elő ne fordulnának. Mert csak ugyan igen nyersek az illy kifejezések mint: „*Magad sem tudod mit mondasz vagy irsz: valóban nekem volna némi jussom nem csak szivedről de még fejedről is kételkedni*“ ’stbb. lap 284. „*S mi birhata vén (!) napjaidban Téged — arra, hogy másokat bírálgass, ideákat elfacsargasd ’s állításokat hamisítgass* ’stbb. — *Mert hogy nem csak kritikára nincs tulajdonod, de szinte azt sem tudod mi a kritika*“ ’stbb. — lap 286. — „*milly szerencsétlen hiusági szesz hajthat Téged vén (!!)* napjaidban arra, hogy másokba gáncsolodjál, midőn inkább köszönned kellene, hogy számos bohóságid ’s botlásidat csak hallgatva vagy nevetve tűri az igazságos közönség“ ’stbb. lap 290. „*S hogy illy tulajdonokkal vén (!!!) napjaidra kritikára veteültöd — mellyhez hideg vér, ’s jól elrendelt ész kell*“ — ’stbb. lap 292. „*legtávulabbról sem látszatol csak sejdíteni is az ésszt!*“ lap 304. — „*nem igen vala eszed ébren, midőn*“ — ’stbb. 305 — *épen Te mutatád legrvilágosabban meg: hogy az ész rövidebb vagy hosszabb is lehet* — ’stbb. lap 305. — „*hogy rövid időre eszed van*“ — — „*hogy hosszú időre eszed nincs!*“ — ’stbb. lap 306. — „*olly munkához fogál, mellyhez hideg vér, indulatlanság ’s hosszú ész kell, ’s ekép nem fogsz jó sikerrel haladni*“ — ’stbb. lap 306.

Ezen és több hasonló ömledések után, mellyek az olvasót talán a’ Hitelben lap XVII. idézett ama’ „*Mesterszakácsra, ki mindent rendkívül paprikáz*“ emlékeztetik, így szól a’ gróf „*E’ mostani szakaszban eddig érintetteket hideg vérrel átolvassán senki nem mondhatja, hogy Veled igazságtulánul bántam*“:

Grammatici certant, et adhuc sub iudice lis est.

Fényesek ugyan e’ czikkelyben azon okoskodások, mellyekkel az akar megmutattatni, hogy az alamizsna-adás „*jöllehet szép indulatnak bizo-*

nyos jele, csak többnyire lány's nem jó rendelkezésű főből ered de illy általános állítások a' közönséges életben nem mindég elfogadhatók. Logice igaz ugyan „*hogy azon jótévő eszközések, mellyek előre hatók, az emberiségnek számíthatlanul nagyobb hasznára vannak mint a' hátra hatók*” lap 299. mindazonáltal a' practicai életben illy elvek, bármi igazak legyenek is, mégis igen sok tekintetnek vannak alájvetve. Így például igaz, hogy hasznosabb a' háborút eltávoztatni, mint a' megsebesítetteket gyógyítani, vagy invalidus-házakat építeni; hasznosabb az éretlen gyümölcsevést gátolni, mint a' hideglelést és a' vérhast orvosolni: de azért az utólsókat nem tenni, mivel az elsők hasznosabbak, talán többet árthatna, mint az elsőeknek tökéletes elhagyása. — „Az elégett falu lakosinak azért ad kiki többet vagy kevesebbet:” mert az illy szegényeknek szerencsétlenségek bizonyos, létező, a' segítség szükséges és egyszer'smind lehets is — a' „helység collectára ellenben, hogy minden cseréppel legyen fedve,” azért nem ad, mert ha ezt mindenütt elősegíteni akarnók, erők sem volna arra, és a' még mostanában szenvedő emberiségnek nem nyújthatnánk segedelmet; következésképen, míg a' bizonytalan veszedelem ellen óvnák felebarátinkat, a' bizonyosan szerencsétlen ember szükségkép elveszne. — Nem mondom, hogy előreható intézeteket tenni nem szükséges; és olly férfiak, kik ezek után fáradoznak, a' hazának legnagyobb hálájára érdemesek. De nem szükséges azért az alamizna-adást szerencsétlen ideákból következtetni; mert az, mi az embert erre ingerli, legszentebb forrásból veszi eredetét. Nem mindenki adhat forintokat; és talán a' legérzékenyebb sanyarúság többet enyhíttetik a' szegények krajczárjai, mint a' dúsak forintjai által. — A' ki az éhezőt, fázót, nyomorúltat nézheti, annak könyörgésit hallgathatja, annélkül hogy meglágyuljon, és alamizna-adás

helyett azon törheti eszét, hogyan lehessen a' nyomorúságnak elejét venni: az ugyan nagyeszű ember lehet, de szíve mégis több kevesebb részben nem egyéb, egy sok inakbul álló darab húsnál. — Hogy valakinek „forintját, ha adnivalója több nincs, nem vízbe süllyedtekre hanem gátra, nem kórházra hanem iskolára szentelni, nem egy vén végzőnek hanem inkább egy fiatal kezdőnek adni kellene, lap 299. azt kereken tagadom; sőt, gátra, iskolára csupán azt adja, mi a' vízbe süllyedtek és betegek felsegélésétől fenmarad; mert nem minden szegény rendetlensége által jutott szomorú sorsra, és néha a' mingyárt odavetett garas többet használ, a' későbbben adott aranyból. — Ridentibus arident, flentibus adflent humani vultus — mond a' szép társalkodási szózatban járatlan Horác, — és ezen szent ingert, melyet az Istenség az emberi nyomorúságnak könnyítésére, az örömeknek nagyobbitására az emberbe önte, ne irtsuk ki hideg eszünk felszámításai által. — Talán legjobban cselekednék az, ki forintja felét a' megtörtént szerencsétlenségnek könnyítésére, 's más felét a' várhatónak elkerülésére szentelné; de az sem hibázik, ki az egyikre vagy a' másikra adja egész forintját: — csak az a' vétkes, ki egyikre sem ad. — Az alamizsnaadásnak kárát nem a' történni szokott túlságok által lehet megmutatni, mert illyesek minden emberi tetteknél találkoznak. Jól tudjuk, hogy sok hiúságból a' „látszó közt“ ad; tudjuk hogy sok koldus korhely: de azért mégis kapjon inkább száz érdemetlen alamizsnát, mint hogy egyetlenegy nyomorult, felette előreható calculus által, éhhez haljon. — Be sajnálom, hogy a' taglalat a' szívnek kelt védelmére, mert ha az ellenkező történet legyen, milly felséges elveket hallottunk volna akkor a' Világban a' szív és irgalmasságról; mi talán a' gróf hajlandóságának jobban megfelelt, és tollából könnyebben fogott volna folyhatni, mint azon

sok *sophismák*, mellyekkel magát úgy erőlteti 's ön keble legbelsőbb érzésein olly annyira erőszakoskodik.

Midőn a' taglatatban az mondatott: „A' mi ép borunk jobb 's olcsóbb mint a' francziáé“ a' Világban az feleltetik reá lap 148. *„Illyesnek milly sikere van! Az elbizott falusi gazda, a' helyett hogy jobbat tanulna, Gróf Dessewffy József egészségére iszik, 's így harsog az egekbe: „Igaza van a' nagy hazafinak, jobb a' mi borunk a' francziánál, de vám miatt kivinni lehetetlen,“ 's a' szorgalom félszázadra visszahökkön.“* — De sokkal könnyebben és számosabban az lehet a' sikere e' czikkelynek, hogy a' nyomorult éhező 's fázó zárt ajtót talál, míg bent az eszes számláló így harsog az egekbe: „Igaza van a' nagy hazafinak, „erőnk = 1000, és jobb ha vele a' veszélynek veszünk elejét, mint ha a' veszély következésit igazítjuk el.“ — És ha mingyárt ezáltal a' jószívűség félszázadra vissza nem hökken is: még is segítség nélkül marad a' szegény, és a' harsogó hihetőkép mind „a' veszély elejére, mind következésére“ szükséges pénzt zsebjében tartja.

Milly felségesek a' gróf „Egyesületek“ körül való elvei, már fent említém. — Ezen czikkelyben lap 312 — 336. leginkább a' casino és lóverseny alapítói nemes czélja fedeztetik fel; mellyen tudomra úgysis igen kevesen kételkedtek. — Azonban itt is akadunk egy kis historiára, mellyről röviden értekeznünk szükségesnek találom.

A' grófot Párizsban „a' Véletlen összehozta egy angol Agenssel,“ kinek hihetőképén több pénze volt, mint statistikai tudománya, mivel így kezdé beszédét: *Az Ur hazája úgy e Törökországgal szomszéd, hanem jó tengerpartja nincs, de földje igen termékeny, mondják* * — 'stbb. és ki a' grófot

*) Mit gondolna egy francia olly magyar méveltségéről, ki ötet így szólitaná meg: az Ur hazája úgy e Spanyolországgal szomszéd — mon dják.“ — ?

pénzzel kínálta. — De a' gróf „erre felelni nem volt mindjárt kész — mert szívéen feküött mind azon határnélküli jus proprietatis, vámfizetés-körülti zavart idea, 's azon szóval ki nem mondható egymás-ellentiség 's több efféle, mellyek összeleg illy ajánlások hasznábul minket eddig úgy szólván még mindig kirekesztve tartanak: 's e' régi rozsdákba 's émelygető penészekbe nem kívánta vezetni az idegent.“ — Ezért mentegeté magát mint lehetett, és leginkább amaz igen nyomos okát adá: hogy „az egész nemzet még eddig nem szokott illy tárgyakat kö-z-ü-g-g-yé — 'cause commune' — tenni.“ Jó volt volna a' pénzes angolnak, ki bizonyosan nem vala nagyobb publicista, mint statisticus, ezen utólsó okot tán illy formán jobban megmagyarázni: „Lássá az úr, ez a' magyar nemzet olly boldog, hogy az még ez óráig egy krajczár státus-adósságot sem csinált. Hijába rázza az úr a' fejét; az csak nincs egyébként. — Nem hiszem tehát, hogy nemzetem, mellynek annyi alkalmá volt adósságokba merülni, ezt most hidak vagy csatornák miatt tenni fogná — — — — —

E' mellett pedig még az is történhetett volna, hogy a' gróf, azon alkalommal, midőn a' pénzes agens számára az ígért kivonásokat készítné, olly dolgokra akadjon, mellyek által hihetőképén a' következő szerencsétlen kitétel senkit sem botránkoztatott volna: — *“olly honban, melly a' felvilágosodásban még annyira van hátra, hogy nemzeti tárgyak végbevitelére nem csak egyesülni nem tud (?) 's maga magán segitni nem mer; hanem midőn vagy nem is akar előre haladni, vagy minden előmenetelét az isteni gondviseléstől vagy a'*

kormánytul várja, még azt sem sejdíti, mi a közlélek — (!!!) — lap 317. Illy helyeken a' Világnak nem ártott volna a' hű koppantó szolgálatja.

Ha többnyire a' casino olly kiterjedésre jutand e, hogy „*az idegen Kereskedő, Agens vagy Művész egy helyben 's egy nap alatt — országgyűlésen kívül még másutt is feltalálhatja némüleg a' Nemzetet*“ lap 334. azt itt szorosabb vitatás alá venni nem akarom. Egyedül azt óhajtom, hogy jövődöre is a' nemzet, legyen az országgyűlésen vagy a' casinóban, a' pénzes agensektől lehetőségig tartson: mert ezekkel könnyebb megbarátkozni, mint tőlek jó móddal menekedni.

A' „Casinó“ czímű cikkelyben, melly maga egy kis könyv — lap 337 — 471. sok olly tárgy találtatik, melly ezen intézettől nagyon eltávozik, és a' mellyről egy részt már szó tétetett e' levelekben. Itt a' gróf és dicső barátjai tiszta honszeretete 's buzgó iparkodása olly szembetünően jő világosságra, hogy, ha volna még valaki, ki eddig e' tárgyban némüképen tisztán nem látott, lehetetlen, hogy olvasván e' nemes elveket, teljes szívéből ne örüljön, hogy Magyarország a' barátság illy nemes korszorújában, előmenetelének és virágzásának biztos kezesét tekintheti. — Ellenmondhatatlan igazság az, hogy „*ha a' pesti Casino csak arra adott volna vagy adna valaha legtávulabb alkalmat 's okot, hogy a' Magyar bizxék magában, segítséget senkitül se ne várjon se ne kívánjon, hanem egyesüljön, merjen s' maga magán segítsen: akkor valóban több hasznót tett volna vagy teendne, mint a' mennyit legforróbb várakozásink velünk létesítőjivel egykor csak sejtetének is!*“ — lap 357. mert itt természetesen csak azokról lehet a' szó, kik eddigelő magokban nem bíztak és nem mertek magok magokon segítni. A' casino részvényesei közül e' magokban nem bízóknak nagy e, vagy kicsiny a'

száma? nem tudhatom: de bizonyos az, hogy annyi mívelt honfiaknak mindennapi társalkodása csak idvességes következéseket szülhet; és azért, ha ezen szembetűnő közhaszonhoz, fővárosunknak ez által eszközölt nagyobb virágzását, az életkellemeknek szaporítását, a' concentratiót 'stbb. vesszük: ezen intézet felállítását a' magyarok Istenének legkedvezőbb sugalmi közé kell számlálnunk. — Ez az a' valódi honszeretet, ez a' mostani felvilágosodott időknek tökéletesen megfelelő iparkodás, melly a' hasznost a' kellemessel illy szép öszhangzásba hozá; és mint az atheneieknél a' legnevezetesebb férjfiak méltóságaikkal ellenkezőnek nem tartották a' nemesebb életkellemek előmozdítását, úgy látunk e' gyönyörű intézet alapítói között „viros sago togaque clarissimos.“

Minél biztosabban hiszem és mindig hittem, hogy a' casino alapítása valódi hasznot hajtand hazánknek, és hogy a' nemes intézők, ha mingyárt egyéb tulajdonai nem tekintetnének is, csupán ezért már minden honos legszívesebb háláját érdemlik: annál nagyobb megdöbbenés, és megvallom, keserűség lepe meg, midőn a' taglatatban azon szerencsétlen levelet olvasnám, mellyet a' Világ tisztelt szerzője, lap 578. megint az olvasó közönség elébe terjeszte. Mi bírhatta legyen a' nemeslelkű gróf Dessewffyt arra, hogy gróf Széchenyit, ki Hitelében valamelly névtelen gúnylevélnak ellene gördíthetéseire legkisebb okot sem ada, 's a' többi dicső alapítókat olly gyerekes ész idéetlen sorainak közlése általmegszomorítsa, mellyekből a' megbántott önszeretet, vagy valami más szenvedelmes puzduriság tojul elő; hogy, mondom, egy olly szépízletű férjfiú, mint a' taglaló, a' helyett hogy ama' rágalmazó suhancz elme ficzamódásait Mulcibernek legottan által nem adá, azokkal annyi kincsekkel rakott taglatatját elrútítá, azt teljességgel meg nem foghatom. — Mert akár hogyan tekintsük a' dolgot,

ezen közlés által, a' taglalatban meg nem czáfolt ama' levél, e' könyvnek integrans részévé vált. — Keserves halhatatlanság volna az, melly illy úrfiak által osztogattnék! — és ha azon sanyarú Cató az anonymitás leple alól kibújni merészelne: nem tudom, milly halhatatlan tettekkel kezdené 's folytatná pályáját, hogy ezen epistolája önmagára irt legkegyetlenebb pasquillussá ne váljon. — E' levél, őszintén megvallom, a' taglalatnak többi érdemeire vastag homályt vona, és a' közügynek talán többet árt, mint a' mit szerencsétlen írója valaha helyre hozhatand. E' levél valódi Pandora börbönczéje, mellyből még annyi rossz repülendhet ki magyar honunkba — — mert engem legalább senki arról el nem hitethet, hogy a' Világ, ezen levél és más sértegetések nélkül, a' mostani formájában megjelent és olly vitásra alkalmat adott volna, mellynek végét mellyik halandó láthatja előre?!

Nem tagadhatni, hogy a' taglalat némelly helyein a' critica korlátjai átvannak hágva; mert személyes sértegetésekre fakadni semmiképen nem szabad. — Az író személye csak annyiban érintethetik, mennyiben ez a' könyvnek foglalatjával szükséges összevetésben vagyon. Így lehet valamelly szerzőnek egyenesen mondani: hogy ezt vagy amaszt nem érti; vagy neki javasolni, hogy ezt, amaszt tanulja, mi előtt a' tárgyhoz szólna, annélkül hogy azt, ha szerzőnek ebbeli hijánya nyilvános, személyes sértegetésnek venni lehessen. Sőt azon író, ki illy kitételek miatt neheztelésit gyaníttatja annélkül, hogy a' tőle megtagadott tudomány birtokát megmutatná szemére lobbantott tudatlanságán kívül, még nevetséges önhitséggel is felcziczomázza díszes személyét. — Az elv ellenben, mihelytt a' sajtót elhagyja, azonnal az olvasó közönségnek kétségkívüli tulajdona lesz, és arról kiki véleményét, dicséretét, vagy nem-dicsére-

tét — de ön ítélő-tehetsége veszedelmére — kereken kimondhatja. Itt minden kímélés, vagy személyes tekintet időn kívüli; 's az olly criticus, ki annak idejében és a' maga helyén a' dolgot valódi nevével megnevezni retteg, jobban cselekszik, ha a' criticával felhagy. — Midőn az írónak felületessége, egyoldalúsága, tudatlansága, elbizottsága, túlsága vagy rossz akarata nyilvános: akkor a' critica ne késsék a' dolog mibenlétét felfedezni, 's igazságos ítéletét minden tétovázás nélkül kimondani; de valamint egyfelől a' hibákat érintetlen hagyni nem fogja, úgy másrésről a' könyv elsőségei előtt szeméit be nem húnyja. Szabad ezért a' dicséret mellett a' gúnyt is használni, kivált ha a' szerző is ezzel helyén kívül élt volna; — 's ha netalán még a' komoly és tiszteletes dolgok is helytelen satyrának kitéve találatnának: nem árt akkor az illy illetlen kaczagót — *mauvais plaisant*, maga fegyverével jól megsújtani, 's az Almomusról levonván a' köpenyegét, annak csúfos meztelenségét a' közönség előtt nevetségessé tenni.

De csupán eddig és nem tovább terjed a' critica határa; mellyen a' ki túlcsapong, azt csak maga vesztességére teheti: mert a' közvélemény illy rendetlenséget büntetés nélkül soha sem hagy. — Ha pedig a' critica merészségét annyira kiterjesztené, hogy az írónak nemcsak személyét, hanem közönségesen elismert nemes szándékait és tetteit is rágalmazni igyekeznék: akkor ugyan bizonyos lehet a' gáncsoló abban, hogy ezen vakmerősége által ama' nagy ítélőszék előtt, mellytől további appellata nincsen, önkárhoztatását előre maga alá írta legyen; kivált ha a' megsértett fél panaszát minden mérséklettel a' nagy közönség elébe viszi. Ellenben pedig való az, hogy a' megbántott rész a' legjobb ügyét is elrontja, ha az előadott mód helyett, talán magának elégtételt veszen: mert hogyan kívánhatná olly cselekedet kárhozta-

tását, mellyben maga is épen úgy részesült, mint a' másik fél?

Mit a' gróf az előbb említett gúnylevélre lap 379 — 382. válaszolt, olly mérsékelt-hangu és annyira bizonyítja a' legtisztább honszeretetet, hogy a' közönség hihetőképén az ellen sokkal észrevehetőbben fogta volna neheztelését kifejezni, ha a' gróf — nem tudom milly szerencsétlen csillagzat befolyása által — Világát már előre sok személyes sértegetések csatamezejévé nem tegye. Nemcsak hogy olly kitételek, millyeneket az „Ész és szív” ezikkelyből előidézni kénytelenek valánk, az egész munkán keresztül ottan ottan előfordulnak, hanem még ama' boldogtalan 44 és 45. lapokat mendemondákként terhelő személyes kifakadások sértik az olvasó belsejét, annyira, hogy ez kétes, ha vallyon ama' személybántó, házi-kör és állapotszégényítő 's földesúri tekintetet alacsonyító képtelen vastagságokon ütközzék e meg jobban, vagy az ezeket követő álvédelmen, melly Kotzebuenak Brendl és Morgenroth koma-asszonyira emlékeztet. — Milly ítéletet hozand majd a' mívelt külföld az illetén nemtelen írásmód felől, midőn minden csínos nemzet az ollyatén macskakarmolásokat a' szép és jónak mezejéről már régen örökre száműzte.

Mit a' gróf a' taglaló eszének gyengeségéről mond, a' tudományos világban fogamatlan hangzik el a' légben; mert az illy állítások, olly meghatározottan téve, egyedül az eldönthetetlen bebizonyítások után, a' „quod erat demonstrandum” helyén vétetnek be; 's akkor is csak igen ritkán jelenjenek meg, ha a' mondónak többet nem akarnak ártani, mint használni. — Mert ha a' Világ tisztelt írója taglalójának azt veti szemére: „*senki e' tágos hazában jó 's rendes financiernek Téged nem tart, 's valóban rendetlenül vitt, Ten, idomzólag kis körü dolgaidnál fogva itélve, nem is hihető, hogy*

az ország legszövevényesb tárgyát, t. i. a' pénzbelit practice jól tudnád elintézni“ lap 142.] a' részrehajlatlan olvasó e' dogmát csak illy könnyeden csálhatatlannak nem hagyja; mert ha a' taglatban előforduló, hazánkat illető pénz körüli elveket megvizsgálja, 's azután a' Hitel és Világban találtató e' tárgyú oktatásokat fontolóra veszi: nagyon tartok tőle, hogy ez utolsó két könyvben keveset fog lelhetni, mi olly súlyos sententiára just adhatna. Az állítás második részét pedig — *dato non concessio* — a' történetírás számtalanszor megczáfolja; 's e' végre csak Fox-ot és Sheridan-t hozom elő. — Azért a' lap 204. előidézett: „*kedves antifinanciai Barátom*“ vagy lap 477. mondott: „*Te igen jó szándéku, de valóban felette rövid látásu drága Barátom*“ — sem nyom sokat; mert hiszen a' taglatat érdemes szerzőjének olly igen „rövid látása“ sehol sem ötlük elő; más részről pedig igen kevés ember találkozik, ki valamely tárgyban „*anti*“ nem volna; mert egyik antifinanciai, a' másik antipublicistai, a' harmadik antiphilosophiai, a' negyedik anticientauriai, az ötödik antimartialis, a' hatodik anticonstitutionalis 'stbb. Barát. — Azonban ez máskép nem lehet az emberi tökéletlenség miatt, és épen ezért igen jelesen mondja a' gróf, Hitelében lap 125. „*Sokan azt gondolják: hogy szégyen mindent nem tudni, 's így tudatlanságok fedezgetése miatt sokszor éppen arrul beszélnek legtöbbet, a' mihez legkevésébbet értenek. Vannak pedig némelly tudományok 's mesterségek, melyeket legerősb fő se fejthetne ki tanítók segéde nélkül.*“ — Felséges szavak! — legnagyobb figyelemre, legmélyebb fontolásra 's leg hívebb követésre méltók!!

Mi e' cikkelyben szorosan a' casinot, ennek felállítását, czélját 'stbb. illeti, mind olly gyönyörűen van előadva, hogy azt csak olvasni 's ezáltal a' grófot mint valódi lelkes író-t csudálni kell; és

ha az itt előforduló számos elveket emlegetni 's azokról szólni akarnánk, ezáltal már igenis nevedő könyvünket egy második résszel is megtoldani szükséges volna. —

Ezt azonban nem lehet a' többi, a' casinót nem illető, hanem szorgalmunkról, törvényeinkről 'stbb. szóló állítások felől mondani, melyek közül néhányokról már értekeztünk, a' hátralévőket pedig bővebben azért nem vizsgáljuk meg, mert úgysis a' többiekkel hasonló alapokra támasztanak, és csak külső formájokban távoznak el néműleg egymástól.

Rövetkezik azután a' „Pesti Lóverseny“ czikkely, mellyről a' *levakrul-i* észrevételeinkben valamit szolandunk.

Itt már tulajdonképen vége szakad a' Világnak, mert a' „Végszóban“ a' tárgyhoz tartozó új elveket nem lelünk. Hanem minekelőtte oda érnenk, még egy igen becses ajándékkal gazdagíttatunk, mi nem egyéb, mint „*Töredékek egy angol levélből*“ — melyek azonban tulajdonképen két levélből húzattak ki — „*mellyek Hazánk egy nagy érdemű Leányához irattak.*“ — — — „*Vetélkedők közt* — úgymond a' gróf, midőn e' töredékeket közli — *egy harmadik disinteressált személy legnagyobb világot szokott a' fejtegetés vagy vitatásbeli tárgyra vetni; 's ekép a' részrehajlatlan könnyebben ítélhet a' részeknek helyes vagy helytelen állításik felől.*“ 1. 505. Ez ígék értelmét, megvallom, teljességgel fel nem érem. Milly „vetélkedőkről“ lehet itt a' szó? — Hogy az egyik a' gróf, azt könnyen kihúzhatni: de ki a' másik? A' taglalat nem értethetik; mert az ama' levelek után jelent meg. Kivel vetélkedett tehát a' gróf 1828 előtt, vagy a' taglalón kívül kivel vetélkedik ez óráig? Mert a' könyveiben előforduló 's a' hazát érdeldő elveket tán csak nem akarja éleseszű szerzőjek vetélkedés-

nek nevezni; mert így ő a' hazával vetélkednék, mi irígylésre méltó nem volna. — —

De vizsgáljuk valamivel közelebbről ezen „harmadik személyt,” ha vallyon találunk e benne ezen fontos bírálgatásra megkivántató tulajdonokat? Mert ha ilyenekkel nem bírna, úgy pusztá angol-ságát olly magosra nem becsülnők, hogy bírálásában teljesen megnyugodnánk.

Mingyárt elején azt jelenti ki „*hogy Magyarországrul Angliában semmit sem tudnak. Magyarország, annak Országgyűlése 's E. mind az, mi ott egyedül névrül isméretes.*” Így tehát nincs okunk, Britanniának nagy felvilágosodását irígyelnünk; mert ha ott egy 10 millió lakóval bíró, 4000 négyszegű mértföldre terjedő európai országról, mellynek nyolcz száz esztendő eredeti, tulajdon alkotmánya van, és mellynek tettei a' múlt századokban sokkal több befolyással voltak Európára, mint a' ködszigeteké, semmit sem tudnak, és annak országgyűlését egyedül nevről ismerik: félek hogy ott igen kevés olyast tudnak, mi pénzt nem hajt. — Örüljünk ellenben magunk, hogy Angliáról és minden európai birodalomról sokat tudunk, és ezek előttünk nem egyedül neveikről ismeretesek. — A' becses levélíró azonban nem tartózik ám ezen tudatlanokhoz; mert ő, — mint mondja — „*azon személy, ki csendesen járja körül a' játzó asztalt és többet láthat mint akármellyike a' játzóknak.*” melly kiterjedt tudományának mingyárt több példáját adja. „*Pest körül, úgymond, tiz mértföldnyire, ha ki szólni akar, magyarul kell szólnia, hogy megértsék a' honiak.*” — Elöttem a' képe e' tudni kíváncsi angolnak, midőn ő, megjárván Pestnek vidékét, Soroksáron, Vecsésen, Tétényen, Turbályon, Vörösváratt 'stbb. németül kezde szólni, és ott egy lélek sem értette beszédét; vagy hogy járt ő, midőn Ecseren, Rákos-Kelesztúron, Nagy-és Kis-Tarcsán, Czinkotán, Cső-

mörön 'stbb. tótul szólítá meg a' lakósokat: ott ugyan senki sem felelhetett neki. De tudom, hogy legottan gyönyörű magyarságát vevé ki tudományainak podgyászából, és hamar így szólítá meg, könyv nélkül, a' bámuló kisbirákat: „Tudjátok meg, kedves magyar atyámiai, hogy Gróf Ráday ki 1792-ben holt meg, áll legelől a' sorban; Gróf Teleki. . fordítási által az Iskoláknak sokat használt; az 1771-ben felállított pesti Egyetem segíté az előmenetelt; a' Hirmondó 1780 úgy szólván szinte az eltiprandó nyelvből fakadott fel. Kazinczy Ferencz fordítási által sok jót tett; olvassátok Kölcsey szép Lenkáját, egy balládot's györyörködni fogtok. De Berzsényi Dániel Magyarország Költője! az ő fellengő's lelkesült nyelve minden mellben viszhangra találna — csak értenék anyanyelvöket! Döbren-tei Gábor huszár dalai sem kedvesebbé érdemesek; ezen jó Erdélyi's valódi Magyar, hazája dicsőségére szentelte magát; hány érdemetlen az ő költeményei olvasására!!! Higyjétek drága hallgatóim, a' nemzeti dalok hatalmas műszerek (engine) minden felnemserdült nemzetben. l. 507.

Noha illy szép tapasztalásokkal legyen meg-rakva, mégis némükép bánja, hogy „nincs könyve Magyarországrul;“ mellyeket azonban úgy sem fogott volna használni, mivel azok, mint gondolja, csak „latán nyelven írt száraz részletek (details), ő pedig szemeivel olly sebesen szokott olvasni, hogy anyanyelvén kívül minden egyéb nyelv csak akadály, 's csupa szavak körül tölteti azon időt, mellyet gondolatokra 's dolgokra kellene fordítani.“ 'S íme a' szép társalkodási szózatnak egy szembetűnő példája! Lehet e már szebben felelni, ha anyanyelvünken kívül semmi mást nem értünk? Tanulhat itt a' magyar ifjú szép fordulatokat; és ha történetesen ollyas valaki találkoznék, ki anyanyelvén kívül mást nem tudna — mi ugyan a' magyar földön ritka dolog — csak hamar vegye elő e' tudós

angolnak feleletét: „Tud e az úr spanyolul?“ — felelet: „Olly sebesen szoktam beszélni 's gondolkozni, hogy a' spanyol szavak nekem csak akadályul szolgálnak.“ —

Ezen gyors gondolkozó mindazonáltal — ki a' gondolkozók között olly idomzatban állhat, mint a' versenyfutók között a' híres Eclips — *mégis két évig habozott azon: vallyon mellyiknek kellene kedves honunk nyelvének lenni?* lap 505. és utóljára csak ugyan reá is jött: „*hogy Magyar nyelvnek kell lenni Magyarország nyelvének.*“ és hogy *a' Magyarnek egyedül Magyarinak kell lennie.* l. 506.

De minél kiterjedtebb valakinek tudományossága, annál szebb ruhát húz reá a' szerénység. „*Kevés ismeretem — úgymond az angol — van Magyarországrul, de az én tudatlanságom baráti-mével egybehasonlítva még tudomány*“ — alig ha ezek között ama' pénzes agens nincsen, kinek „mondották“ hogy Magyarország Törökországgal szomszéd. — „*Ha tehát némelly adatokban tán tévedek, minthogy sem könyv előttem — itt természetesen angol könyvet ért — sem egyéb kút-fő; — jóságod kimentend.*“ Láttuk már fentebb, angolunk milly kiterjedett tudománnyal bír, midőn ő könyv nélkül a' vecsési vagy czinkotai kisbirákat literaturánk titkaival megismerteté.

Itt mingyárt a' mí drágalátos angolunk magyar statistikai széles ismereteinek ragyogó példáját fitogtatja; mert a' nevelésről így szól: „*Buda's Pest népét 60,000-re tévén: egy harmada = 20,000, 14 éven alul lévő gyermekszám. — Feltevén hogy 3,000 iskolában neveltetik, csupán Budán 's Pesten 17,000 leszen, ki tudatlanság, vétek 's nyomorúságban nő fel.*“ Már itt újra látni a' britt műveltséget, melly mindent számszerint kicalulál. Így találni Angliában egész könyveket, mellyek olly számítást foglalnak magokban, mikre a' tompa-eszű szárazlakó soha sem jutott volna. Egyik

például azt veti fel „hány $\frac{1}{1000}$ erő fogyasztatik az emberi testből a' körmök növésére; 's így mennyit kímél az, ki körmeit el nem vágja; egy másik, hány szál szőrt vesz el egy róka, ha nyári bundáját leveti, és hányat nyer ellenben, ha a' télit magára veszi 'stbb. De a' Buda és Pest nevelése körülti példánál még azt is bizonyítja az angol, hogy eddig a' mathesisi törvényeink is hibások voltak. — Mert eddigelő mindenek előtt az első, vagy talpszám, kerestetett ki, és ha ez egyszer mathematice bizonyos volt, akkor csak rakattak reá a' felülepítmények. Nem úgy cselekszik a' mí kedves angol ar-biterünk: mert ő a' fenékszám-mal sokat nem gondol: „a' népet teszi 60,000-re — a' gyerekszámot teszi egy harmadára — felteszi továbbá, hogy 3000 iskolában neveltetik; és ezen teszmelekből bizonyosan kihúzza, hogy ama' két városban 17,000 leszen „ki tudatlanság, vétek és nyomoruságban nő fel“ — Siessünk, minden mathesis professorinkat mennél előbb Angliába tanulni küldeni!

Több jó tanácsaival is megajándékoz comp-missionalis bíránk: „Egy más, 3 — 5 jeles keresztényből álló választottságnak a' 4 evangyéliom ki-nyomtatására magyar nyelven — kellene ügyelni;“ melly oktatás igen nagy hálát érdemel, mivel annélkül azon választottság hihetőkép zsidókból vagy pogányokból fogna állani. — Kívánja továbbá: „bár minden Nemesnek volna tulajdon sajtója.“ — Ez ígéeknek hirtelen olvasásakor egy előbb azt vélém, hogy azon sokismeretű angol azt óhajtja: bár minden magyar nemesnek tulajdona, „sajátja“ volna, — — — mi nélkül bizony igen sok szé-gény nemes szűkölködik; — azután megint azon gondolatra jövék, hogy az a' becsületes ember talán valami sajtesináló, 's ezért a' magyar nemességet jó chester — „sajt“ hirtokába szeretné helyezettetni — de szorosabb vizsgálat után csakugyan rámenék

végre a' dolog valóságára: hogy ő a' sajtót érti — 's itt is nem a' szüretelők, vagy olajkészítők sajtóját, hanem egyedül azon prést, mellyel könyvet szoknak nyomtatni: — és ez valóban nem is volna rossz! mert ha minden nemesnek, teszem, tűzhelye van, miért ne lehetne sajtója is? A' belszorgalom pedig ezáltal véghetetlen szaporodnék; mert ezen körül-belől százezer sajtóhoz mennyi papiros, mennyi betű, mennyi fekete festék 'stbb. kívántatnék! és végre, mennyi ír ó!! mennyi Maeccenas!!! — Ha azonban a' szerzőknek tán rövid idő múlva eszek megkurtulna, azon sokat ne törődjünk: mert azt talán valami jó gözmachina által nyújtani is lehetne — 's ha így is kifogynánk belőle; — — — — —

De mivel így Magyarországnak egész nemes és nemtelen népessége a' könyvesinálással könnyen el lehetne foglalva; még csak az olvasók hibáznának. De ez sem nagy baj; hiszen a' maculaturának is lehet hasznát venni; és egy angol könnyen ki tudná calculálhatni, hogy az óhajtott nemesi sajtók mikorra készíthetnének annyi maculaturát, hogy ezen itató-papírossal a' Hanság és hazánk többi mocsárai kiszáríttathatnának, Dunánk mellett pedig mind a' két szélen egy 12 öl-szélességű töltés öszvemasztolt papirosból — papier mâché — készülhetne.

Sokat beszélget még kedves angolunk az „excentrica kezdetekről, elbonczolt népről, a' magyar alvásáról, álmokórságáról, Budapestről“ 'stbb. — — — Úgy rémlik előttem, mintha ezt az angolt valahol már láttam volna! — — —

Végre ugyan ő tudósítja „Hazánk érdemes Leányát,“ hogy *Donaueschingen faluban a' Duna kútfejéből ivott Magyarország jólétére.* — Szépen köszönjük, és mivel egyfelől a' hasonló viszonyzás kötelesség; másfelől pedig nálunk csak borral szokás a' jólétre inni: kérni fogom bornemisza

criticustársomat, hogy valamelly előfordulandó nemzeti alkalommal egy friss vízzel töltött poharat ürítsen ki e' derék angol egészségére. — Nagy hálával adózik továbbá a' nemzet, először a' „Haza érdemes Leányának,“ ki a' szent barátságnak e' gyönyörű tanúbizonyságát közfényre bocsátni engedé; 's másodszor a' grófnak, ki azon töredékeket kiadni méltóztatott. Biztos reménnyel telik el belsöm, hogy „Hazánk érdemes Leánya“ angol barátját menél előbb tudósítani fogja azeránt, mennyire megnyugodott legyen Magyarország az ő környületes bölcs ítéletében: mivel mélyebb - belátásu bíróra alig akadhatott volna, kinek lelki tehetségéről egy szájjal csak ezt vallhatja:

Quale portentum neque militaris
Daunias latis alit esculetis,
Nec Jubae tellus generat, leonum
Arida nutrix.

A' „Vég sz ó“ elején észreveszi a' gróf, hogy „egész munkája csonka.“ Sajnálunk nem lehet eléggé, hogy a' tisztelt szerző ezen észrevételét nem arra kíváná használni, hogy munkája homloksoyait: A' közönséggel meg akarom ismertetni 's vallatni“ — 'stbb. legottan kitörülje; mert „illy megismertetésre 's vallatásra“ csak ugyan sokkal több kívántatik, mint — a' grófnak szerény mondása szerint — illy csonka munka. Hiszen a' régibb időkben a' bírák még az egyes személyeknél is, minek-előtte őket benevolizálták, ép és erős eszközöket használtattak, és csonka szerszámmal azokat soha sem vallatták: — — hát még egy egész nemzetet — —

„Azt kellene előbb fejtegetni — szól továbbá a' szerző — mi a' szerencse?“ — 's mingyárt reá: „mi a' belföldi, a' jó belföldi — 's |mi az Ó? — mi az Uj? De ezt még sem fejtegeti; mert a' mit a' „Corpus Juris — deák nyelvről — halálhoz ragaszkodásról“ 'stbb. említ, nem sokkal több, mint

a' mit úgy is kiki tudott. És így ezek a' magokban igen fontos kérdések olly későn jelennek e' könyvben: mint némelly lakodalmoknál már az ebéd végével szokott a' leves a' jóllakott vendégek elébe tétetni.

„S ha munkám csonka, tán nem annyira az én hibám, mint a' rendezetlen ideák azon természetes következése“ 'stbb. lap 518. Ezt a' nagy közönség vix, ne vix quidem hagyandja helyben. — Azonban próbát tenni lehet.

Következnek azután e' megjegyzésre méltó szavak: „Ezen munka is mint a' Hitel, tudom sok által arrul fog vádoltatni: „Nem jó világba állítja a' Magyarat — és sok ollyassal ismérteti meg az Idegent, a' mit inkább fedezni, 's rejtve tartani kellene.“ Én egyébiránt e' részben egészen másképp gondolkozom, 's azt hiszem: mostani időkben, midőn a' világ mind inkább terjed, 's a' legárnyékosb 's rejtettebb sem maradhat sötétben, csak hamar vége szakad minden bitorlott reputatióinak; 's ollyast egyeseknél is fentartani akarn rendszerint hasztalan fáradozás, — mert végre csak kitűnik a' — — — — —; lap 520. Milly bitorlott reputációja lehessen egy olly nemzetnek, mellyről, a' gróf állításai szerint, a' külföld olly keveset tud, mintha az valamelly kútfenekén ülne, az nem igen megfogható. Épen ezért nagyon tartani attól, hogy ez első ismeretek, mellyeket a' külföld illy hiteles kézből kap, talán mégis némelly mellékes dolgokban a' magyart nem egészen úgy festig, mint ez méltán azt megkívánhatná, és hogy igenis sok helyen — talán kelletén felül is „könnyen kitüntetik a' — — — — —“

Olly annyira meg van győződve a' gróf állításai igazságáról, hogy lap 521. ezen borzasztó ki nyilatkoztatást teszi: „Mindaz, a' mit a' Hitelben mondtam 's e' munkában megint ismétlek — ismétlek mondom, mert szinte ujat alig hozok elő,

hanem többnyire csak a' régít fejtegetem, világítatom más szavakkal — vagy helytelen, vagy helyes; ha helytelen: szívesen tűröm hazámfiain sorából még emlékezetem kitörültetését is, bár ez bizonyosan a' lehető legnagyobb kin. — Ettől mentsen Isten! Még nem annyira veszedelmes nálunk a' könyvirás, hogy valamelly szerző — ha csak írásai által a' szentséges királyszéknak, vagy a' kedves hazának veszedelmét gonosz szándékai által eszközteni nem mesterkedik: miről itt álmodni sem lehet — illy kemény büntetés alá kerülhessen. Lehet egy helytelen elvekkel teljes könyvet írni anélkül, hogy abból a' botránkozásokon kívül egyéb kár következhetnék. Illy könyvek ellen nemcsak egyesek ígéji kelnek ki, hanem ha a' szólók elvei alaposok, még a' közvélemény is együtt hangoztatja velek a' kárhoztatás dörgő szavát. Ez esetben az olly szerzőre nézve három út áll nyitva. Ő vagy teljességgel felhagy a' könyvirással, és akkor hallgatása által megegyezik a' critica 's közvélemény ítéletével. — Vagy azon iparkodik, hogy következő munkáji által az előbbi kellemetlen benyomást kitörülje az olvasók belsejéből, és utóbbi helyes míveli által az előbbieket a' feledségnek adja által. Ez a' leghíresebb íróknál is gyakran megtörtént; például Wielandnál, kinek munkáji között sok igen közepszerű találtatik, vagy éppen Göthénél, ki remekei mellett olly semmire-való holmit írt, hogy az olvasó, midőn olly firkálatok czímein egyik vagy másik nevét látja, kételkedik, ha vallyon azon nagy férjfiak írták e? és éppen ezért az okos olvasó azokat félre veti, 's csupán classica míveliket forgatja. — Vagy végre az olly szerencsétlen író nem gondol a' criticával és közvéleménnyel, és merészen folytatja előbbi írásmódját. Itt már a' cselekedet magában találja a' méltó büntetést: mert a' nagy közönség, látván a' megvetését, visszaadja a' kölcsönt és olvasatlan hagyja az illy mívelket. — Azon

író tehát már többé kárt nem tehet, sőt indirecte még használhat is. Mert ha az ő becses munkái a' könyvárosnál már boltörekke váltak, azoknak azontúl kezdődik keletjek a' kalmár boltjában; és ha az író által beléjek rakott bors meg' paprika már többé nem égetheti a' szellemi szájpadrást, annál erősebb lehet azon fűszer, melyet az iparkodó szatócs beléjek takar; — és ha a' nyomtatott eleven képek már többé nem gyönyörködtetik az olvasó phantasiáját, talán annál elevenebb, annál ugrósabb azon sajt, mellynek köpenyegévé lettek.

Ezért bizonyos vagyok benne, hogy, ha angol arbiterünk óhajta szerint, minden nemesnek sajtója volna, 's mindegyik a' grófnak valamelly könyvét kinyomtatná, 's ezeknek minden darabjában több helytelen állítás létezne, mint a' mennyit én a' Világban, teljes meggyőződéseim szerint, találtam: még sem fogná a' haza ötét azért fijai sorából kitörülni: —

Vivet extento Proculejus aevo,
Notus in fratres animi paterni.

Csak ilyen a' nemesebb könyvirás! A' gróf annyira meg van győződve állításai helyességéről, hogy legdrágább kincsét is reá merné tenni; épen úgy áll a' dolog, gondolatom szerint, gróf Dessewffy-nél is; criticus társomat és engemet hasonló hit lelkesít kinyilatkoztatott elveinkre nézve; jő majd egy ötödik, hatodik, hetedik 'stbb. talán mindnyájon különböző elvekkel, de hasonló erős meggyőződéssel. A' bíró pedig egyedül az olvasó - közönség, a' szeretett haza, melly az író emberi gyarlóságát kegyesen elnézvén, leginkább céljára tekint. Ez pedig, erős hitem szerint, egyékünknel sem egyéb, mint a' haza boldogsága.

Nem bővelkedik honunk annyi Széchenyi Istvánnal, hogy a' nemzet olly dicső hazafit a' könyvirás miatt, „felejtteni 's még tán megvetni is“ tudna; — 's nagyon el kellene a' jó széchenyi vér-

nek korcsosodnia, míg ezen díszes nemzetség valamellyik tagja magát a' jövő századokban is olly szörnyű büntetésre méltóvá tenné. — És ezen ki nyilatkoztatásomat senki hízelkedésnek nem veendi: mert ennek nem ez a' módja; de egyébaránt sem szokásom. Mihi Galba, Otho, Vitellius, neo beneficio, nec injuria cogniti.

Magokra hagyván azon dilemmákat, mellyekkel a' gróf e' munkáját és írásmódját védi, 's mellyek szerint mind a' kettő hasznos volna, bár helyesek, bár helytelenek legyenek állításai: Véleményemet a' grófnak eme' szavaival végzem be: *„nem azt állítom: mondásim helyesek, tanácsim józanok; sőt megengedem általjában mind helytelenek 's a' t. hanem csak azt bátorlakodom nyilatkoztatni: hogy gondolkozásra, elme-surlódásra, ideacserére 's a' t. nyújtottak alkalmat 's ingereltek, a' mit legrosszabb akaróm sem tagadhat; 's ekép hasznok csupán csak abbul áll, hogy egy 's más tárgyat egy kissé megpendítettek, a' mi után azokat a' köz vélemény lassanként igazi egyensúlyba hozandja! 'S ez értekezéseknek is az lesz — ha lesz! — egész haszna.“* — lap 528. Itt egyedül az marad óhajtani való, hogy a' „megpendítés“ egy kicsinyt kímélve tétessék; mert az igen vélemény kéz könnyen annyira elronthatná az euphoniát, hogy azután igen sok idő kívántatnék az „egyensúly“ helyre-állítására.

És így, minekutána a' Világról és vele szoros kapestolatban lévő Hitelről szólottunk, tovább megyünk.

A'

L O V A K R U L
IRT MUNKA RÖVID
B Í R Á L A T J A.

Gróf Széchenyi Istvánnak ez az első könyve olly módon van alkotva, hogy annak megjelenésekor az olvasó közönség nagy része a' könyv egyik osztályán nagyon csudálkozott; mert azon hírnek következtetésében, mellyet a' gróf a' lótenyésztés tárgyában magának már szerze, 's különösen magában a' munkában tett világos ígéretei után, egészen más valamire számíta, mint a' mit lele; azon felül némellyekről, különösen az angol lótenyésztésről, versenyezésről és főképen a' fogadásokról sok olly egészen csudálatos állításokat vön észre, hogy mind ezeket könnyen egy kis tréfának tarthatá. Ezen vélekedés alapját vagy alaptalanságát igen nehéz volna meghatározni; minthogy más részről hasonlólag sokat, mit az idézett könyvben paradoxonnak és fenéktelennek nézhetni, ama' buzgalomnak lehet tulajdonítani, melly egyedül képes az új intézetek felállításánál előforduló akadályokkal megvívni, vagy netalán az atyai nagy szeretetnek fogadott gyermeke eránt, vagy utóljára a' természetes emberi hiúságnak, melly által kiki mindég nagyobb fontosságot tulajdonít munkájának, mint a' mellyel az valóban bír. Egyébaránt a' könyv, melly még más, a' lótenyésztéssel teljességgel meg nem egyeztethető tárgyra terjeszkedik ki, az olvasóvilágban csekély

benyomást tön, és itt sem tétetnék szó róla, ha a' jelen mívnek aránya 's czíme azt nem kívánnák. Azonban mind az, mi egyenesen a' lótenyésztés és versenyezés technicájához tartozik, jelenleg annál kevésbé fog megvizsgáltatni, mivel a' grófnak ebbeli ismeretei minden kétségen kívül valók, és magok az alapok még a' lótenyésztők között sincsenek tisztában, de még ezekről is más munkákban sokat bővebben és rendszeresebben találhatni. Itten csak az vétetik szóba, mi közönséges és részint hazánkra illeszhető tárgyakról mondatik.

Ezen munkának czíme „*Lovakról*” olly általános, hogy annak tartalmára az olvasó-közönség nehezen mehetett volna rá, ha a' szerző könyvének plánumát ekképen nem magyarázza: „*A' lovak számát, minémüségét, tulajdonságait 's a' t. szorosán fogom megvizsgálni. Ki fogom nyomozni, hogy a' lótenyésztés Hazánkban árad e, apad e? mert szükséges tudni, a' dolog ugyan holnap 's holnap után mikép lesz? mit érne, ha annak állapota ma helyes volna is, de minden pillanatban rosszabbodhatnék. Ennek következtetésében én némelly Országok intézeteit fogom, mint követésre méltókat ajánlani, — érinteni fogok továbbá némelly gondolatokat a' tenyésztésről általjában — nem különben némelly értekezéseket az egyesületek lelkéről. — Kérdésbe fogom venni a' mult, jelenvaló és jövőidő összekötéseit és egybefolyásait. Belátó és feltaláló erőm szerint azon gyökérokokat fogom kifejteni, melyekből a' Rosz elterjedett — ugy azon forrásokat felkeresni, melyekből a' hasznos következtetéseknek folyni kell. És ezt jobbára más nemzeteknél fogom keresni 's régi tapasztalásaikat hasznunkra fordítani; — minden más segéd eszközeiket is fogok használni, melyek a' tárgy felvilágosítására némünémüképpen segítségül lehetnek; ugy hogy az minémüsége szerint minden részleteiben, a' men-*

nyire lehet, kifejtődhessek. Ha az majd egyszer igazi valódiságában előttünk fog állani, könnyű lesz akkor igazságos ítéletet róla hozni; könnyű szinte apodictice kimondani, hogy fényes vagy legalább tűrhető állapotban van e vagy sem — hogy vannak e vagy nincsenek oly módok — mellyek által abba új vért, új életet, új lelket lehetne önteni a' nélkül, hogy azt el ne döntsük, a' mi már áll, — és azt, a' mit már birunk, annak, a' mit elérni reménylünk, fel ne áldozzuk.“

„Nagyon vigyázva fogunk pedig előre menni, és ugyan csak felébredett szemmel 's a' t. lap 10 és 11.

Ez ígéreteket a' könyvnek vékony testével összehasonlítván, nem lehele egyebet várni, mint egy lapidaris stylusban tökéletesen öszveszorított munkát. Azonban minden egyenességgel megvallom, hogy a' könyvnek nagy részét olly tárgyakkal tele-
rakva találtam, mellyek a' feltett czélokkal csekély, vagy tán semmi öszveköttetésben nincsenek; azon részében pedig, mellyben szorosan a' lótenyéstésről van szó, sem az említett írásmódot, sem hazánkat gazdagító oktatásokat épen nem leltem. A' lovak „számáru-“ kivévén Lichtensternnek nem igen nagy próbával bíró egynéhány ígését, semmi-
re sem akadni; a' „minémüségrül's tulajdonságrul,“ ha csak a' versenyfutó és vadászlovakat nem vesszük, mellyek honunkban csak jövevények és reményelhetőkép még sokáig azok is fognak maradni, azt a' „szoros vizsgálatot“ sehol sem vehetni észre; az „áradás és apadás, a' holnapi és holnap utáni“ jövendőlés nem igen jelennek meg; azon „néhány Országok intézeteit, más nemzetek tapasztalásait“ keveset fordította a' szerző „hasznunkra,“ mivel az angol versenyfutáson és ama' mély észre mutató fogadásokon kívül, más nemzetekről keveset hallunk: „a' mult, jelenvaló és jövendő idők öszveköttetéseit és egybefolyásait kérdésbe fogja ven-

ni.“ Ámbár ezen ígérettől igen sokat vártam, még is minden iparkodásommal betelyesedését fel nem találhattam; nem különben azon „gyökérokakat, melyekből a' Rosz elterjedett és ama' forrásokat, melyekből a' hasznos következtetéseknek folyni kell — az igazi valódiságot — az igazságos ítéletet — az apodictica kimondásokat — az új vérnek, új életnek, új léleknek öntését“ hijában kerestem, és az angol versenyfutás és fogadásoknak apologiáján kívül igen kevésre akadék.

„Nagyon vigyázva“ akart ugyan előre menni a' szerző; de hogyan egyeztetjük meg ezen feltételt a' IV. lapi állításával: hogy „szoros következtürendet nem mindenütt tart, és néha nagyobb világosság okáért egy részből a' másokra át fog talán ugratni.“ És valóban úgy látszik, hogy a' gróf ezen utóbbi módot választotta, —

Lap 15. a' lovak öt fő célra elválasztatnak; és ugyan: az Ország védelmére, Gazdaságra, Kereskedésre, Utazásra, és végtére mindennapi más szükségéseinkre és gyönyörűségeinkre. E' felosztás igen czélerányos, és csak fájlnunk kell, hogy a' négy első osztállyal olly igen mostohán bán az egész munka, és csak az ötödikről szól; noha ez az egésznek alig teszi század részét.

Itt a' szerző egy szökés által azokat veszi elő, „kik idegen földön soha sem voltak 's a' dolgot a' szerint fontolják, — a' mint azt könyvek vagy más utazóknak elbeszélése vagy önmagok képzelődése agyvelejekbe festik — azok az előítéletek vastag köde miatt Bírák nem lehetnek. Ez más szavakkal azt teszi: „Mit a' külföldről mondandok, mindennek, ki ott nem vala, hinnie kell; és ki azt nem hiszi, anathema esto!“ — Annélkül hogy közönségesen az utazásnak hasznáról valamit levonni akarnék, itt csupán az adatok és vélemények között uralkodó létalapos különiségre akarom olvasóimat figyelmeztetni. Az elsőket kétségbe hoz-

ni annyi, mint az elbeszélő igazságszeretetéről kételkedni; az utólsókat ellenben egyenesen kétségbe venni 's eligazítani kinek-kinek szabad. És ebben áll a' tudományos világ szabadsága, melly semmi más suprematiát nem ismer, mint a' józan ész. Így lehet például, hogy valaki Keletindiát megutazván, azon világrésznek egyes tulajdonairól tökéletes tudósítást adhat annélkül, hogy annak Angliával való összeköttetéséről, előbb vagy utóbb történhető elszakadása lehetőségéről és más illetően elvekről valóságosabban ítélhetne, mint sok olyan, ki hazáján kívül soha sem volt.

Mai időben senki sem olvas azért, hogy a' szerző elveit vakon aláírja; és ha Humboldt és Kotzebue munkáit csak olyanok olvashatnák, vagy a' mi annyit tesz, ítélhetnék meg, kik az általok leirt országokban megfordultak, úgy munkájoknak sajátóra szüksége nem volna, mivel azokat egy írás is leírhatná.

Mi az érintett tárgyban Magyarországot illeti: ennek geographiai helyezete olly minéműségű, hogy többnyire csak gazdag honosink utazhatnak, kik — mint Európának minden országában — a' nemzetnek nem épen legtanultabb osztálya, és kik általánosan inkább az élvezet, mint a' csinosodást óhajtják. Ha egy német Hollandiát és Belgiumot megutazza, ez neki alig kerül többbe, mint ha egy Debreczen körül lakó egy pár héti fürdés végett Balaton-Füredre utazik; és épen ez a' német Franciaországot kevesebb költséggel látogathatja meg, mint a' magyar Csehországot. Innen van az is, hogy nálunk annyi igen járatos férjfiak, kik tudományos míveltségek szerint a' nemzet javára, sőt más népek hasznára is utazhatnának, szinte mindég az eszközök nem léte, közönséges hivatalok, vagy más környületek által megakadályoztatnak; és így nagyobb részint csak az olyanok utaznak, kik nem épen a' hasznos dolgoknál szoktak mulatni, és a'

kiknek, ha a' látottakat előadniok kellene, még azonfelül némű moralis és technicai nehézséggel kellene küzdeniek. Mí a' gróf szavainak örömet hított akarunk adni, hol bennünket factumokról tudósít; minden egyébnél ellenben tessék nekünk megengedni, hogy saját szemeinkkel nézhessünk, és lámpásunkban ama' világot meggyújthassuk, melly végre mégis mindenütt legjobban világol.

E' kitétel után egy felette különös állításra akadni, lap 18: *De minekutánna hereskedésünk alig van, mellynek oka, akár ki mit mondjon is, csak magunkban fekszik.* — Midőn ezen szavakat először olvasám, írásbeli hibának gondoltam, mi alkalmasint más olvasókkal is megtörtént; mert különben már régen vitatás alá jöttek volna. Most mindazonáltal, midőn a' „Világot“ forgattam, igen hajlandó vagyok, azon ígéket ama' nagy hadisereg kozákjainak nézni, melly ezen utóbbi munkában kiküldetlik. —

Előre kell bocsátanom, hogy e' munkában előforduló majd minden okoskodások' előzményei igazak; de az ezekből húzott következéseknél többnyire a' szükséges logikai összeköttetés hibázik.

Az egész előadásnak veleje ebben áll, hogy a' gróf a' nyereséget teszi ki ingerül és jutalomul a' lótenyésztők iparkodásának. Ezt talán mások is teszik, és e' tántoríthatatlan igazság senki előtt nem titok; ez a' szorgalomnak minden ágaira kiterjed, és a' fabricans, mezeigazda, mesterember, művész a' nyereséget egyeránt teszik iparkodások végpontjának. De bár mi igaz legyen ez előzmény, következése egyáltalában fenéktelen; mivel a' gróf a' nyereség szó alatt nem annyira ama' bizonyos, mértékletes és előreható hasznat érti, melly egy intézetnek hosszabb időre nyúló sikerét egyedül teszi bizonyossá: mint inkább azt a' bizonytalan, ragadó játéknyeréséget, hol az ember, hogy egyszerre sokat markoljon, portékájára még reáfizet;

és hol egy nyerő mellett mindég egy sereg vesztő vakarja fejét. Ezen utóbbiakról ugyan semmit sem szól a' gróf, noha számok a' nagyobbik, és kiváltképen pénzetlen hazánkban méltó figyelmet érdemelnek; de minekutána a' lovaknál is csak a' legkevesebb hasznú résszel foglalatoskodik a' könyv, ebben csak egy dicséretes következtetést látunk.

A' nyereségről a' gróf még világossabban jelenti ki véleményét, midőn lap 31. azt mondja: *Azt kell tehát már most megmutatnom, hogy a' „bizonyos haszon” elkerülhetetlenül nem is szükséges, (?) a' lótenyésztésnek legnagyobb divatba való hozására; hanem hogy annak legnagyobb és legsikeresebb felelevenítésére és előmozdítására az is elegendő, ha „valamelly nevezetes haszon” s nyereség lehetővé (!) tétetik.* És ez, egész előadásomnak veleje!

Noha a' gróf a' lovakat öt részre osztja, melyekben a' négy első osztály a' nemzeti gazdaság tekintetében úgy áll az ötödikhez, mint a' földművelés legszélesebb kiterjedésében a' kertészethez; noha lap 38. megvallja: *hogy a' jó és tökéletes lórul való idea szinte minden emberben más; noha lap 37. nagyon igazán erősíté: mit ér p. o. egy vékony, keskeny versfutó ló, bár 600 ölet egy minuta alatt ki tudna futni, egy Stájer Társzeke-resnek: és viszont mit érne egy magában becses nehéz terhhuzó Stájer ló a' gyepen a' mi csikós bujtárjainknak továbbá: Ennél fogva 's a' t. a' katonai lovak között a' legerősebb, a' legkantárosabb, a' legnagyobb tehert hirczoló, az idő sanyaruságait könnyen kiállható, rossz és kevés eledellel kielégíthető, nyerné el a' Pálya-díjt; a' gazdságra 's a' t. még is csak azt hozza ki mind ezen előzményekből: hogy illyes bizonyos, szembe tűnő, kiki által könnyen megérthető, és úgy szólván kézzel fogható próbatétel csak (!) a' Futtatás.* Megbocsásson

a' gróf, ha ezen okoskodások logikai összeköttetését meg nem foghatom.

Illy formán a' futtatás mindennek kulcsa 's egy minden nyavalya ellen szolgáló valódi csudatévő gyógyszer volna; így tehát azon ménestulajdonos, ki 16 és 17 marku hámoslovak tenyésztésére adja magát, és ez által az országnak igen szorongató szükségén voltaképen segítne, ha magát 's a' vevő közönséget lovai jóságáról bizonyossá akarná tenni, ezen jó állatokat szépen megizzasztatni, rajtok eret vágatni 's nekik szapora allövetet adatni siessen, hogy végtére szégyennel és gyalázzattal egy a' pályán kívül az Istennek széles világán semmire sem használható kecske megett hátra maradjon. Hasonló sors fenyegetné a' katonaság, földművelés és társzekerek számára fáradozó lótenyésztőket: mindennek, mindennek futnia kell! még végtére a' haszon, és tán annál is jobb valami, elfutand. — Mert más módon a' lótenyésztő nem tudhatja mennyire ment; és a' „lehető hasznót mint a' lótenyésztés egyedüli ingerét“ el nem érheti, mivel ennek kézzel fogható próbatétele csak a' Futtatás.“ Valóban, mennél tovább mulat ember ezen okoskodásoknál, annál különösebb következtetések ötlenek elébe.

En a' futtatásnál, úgymond más helyen, lap 54. a' gróf, nem tudok jobb és igazságosabb módot, sok ló közül a' leg jobbikat (?) kiesmerni. Ha itt ló helyet versenyfutó tétetnék, az állítás bizonyos volna, de ha a' többi osztályok is tekintetbe vétetnek, már akkor jobb módot mondhatnák; azt t. i. melyet a' többi örökös tartományokban és Németországban, Dániában 'stbb. annyi sikerrel használva látunk; hol a' lovak egy szükséges practikai tudományokkal felruházott, részrehajlatlan küldöttség által megvizsgáltatván, tenyésztői megjutalmaztatnak annélkül, hogy „készítésre“ pénzeket fecsérelnék, állataiknak egészsé-

gét és gyakran életét is kockára vetnék, és utóljára egy lovászlegénynek fortélyossága által a' díj orrok elől elkapatni engednék. Merem állítani, hogy nálunk a' javaslott esztendei ezer arany, illy módon használva, a' magyar lótenyésztést jobban előmozdítaná, mint tíz annyi, melly futtatásra volna szánva. Ezt, tudom, nem hiszi a' gróf; mi ellen nekem annál kevesebb kifogásom lehet, mivel a' versenyfuttatás és egyebekről tett állításainál én sem cselekszem másképen. Bíró pedig a' két vélemény között egyedül a' nemzet lehet és a' mindent felvilágosító idő.

Exempla illustrant. Lap 38. e' példát látjuk: *egy fiatal tüzes legény, a' ki úgy mint G... S.... 21 lábnyi szélességű árkokon szöktet: — egy becsületes falusi Prédikátor, a' kinek hátos lova nem bokros, nem szeles, lábai jók, mozdulásai kellemteteseek; egy katona Tiszt, kinek lova olly sima szőrű, olly fark hordó 's olly szüntelen mozgó, hogy a' front előtt kiki csudálja; végtére egy örmény kereskedő, kinek lova egy mértföldet elporoszkál fél óra alatt. Ezen négy illy különböző Praetendens között ki lehetne bíró, 's a' t.* Még is ezen példából csak azt az előbb érintet következőt hozza ki a' gróf, hogy *csak a' Futtatás a' kézzel fogható próbatétel.* Így tehát a' fiatal tüzes legénynek, a' becsületes falusi prédikátornak, a' katonatisztnek és az örmény kereskedőnek versenyt kell futnia; melly nagyon tréfás nézőjáték volna ugyan, de kétséges, ha a' nevetésen kívül még más haszon is származhatnék e belőle. —

Egyébaránt igen mulattató látni, mint igyekeznek a' gróf, „a' lótenyésztés hasznát a' futtatásbeli nyereséggel felcserélni; és csak azt kell sajnálni, hogy a' hézag és az olvasó türelme nem engedik, hogy ezen állítások és ellenállítások, félre-
szökések, minden tudományos tárgyból tett idéze-

tek, morális, technikai, szeszélyes és statistikai vi-rágok szövevényében beléereszkedni merjünk.

Lap 41. megérti az olvasó, hogy *Hazánkban a' Ménések többnyire valamelly theoriai principiumok szerént vannak felállítva's tartva, még pedig sokszor olyan Országokból kerekedett útmutatások nyomán, mellyek nálunk a' lótenyésztésben még hátrább vannak's a' t.* Nem tudom, ha más olvasó is úgy járt e mint én, ki ezen soroknál szívemből örülék, hogy végtére valami practica-i állításra akadhattam. A' ménestulajdonosok legalább, tudom, itt kívánva kívánták meghallani: miben állanak ezen „theoriai principiumok?“ mellyek közül a' jók és hibások? hogyan kell az utólsókról lemondani's helyettek millyeneket felvenni? — Itt várta nyilván az olvasó a' legnevezetesebb méne-seink előszámlálását, azoknak elsőségét vagy hiányosságait, helyzetéseit, a' különféle szükségek és fajták szerinti céljait — — sőt megvallom, hogy a' gróf tehetségétől és tapasztalásaitól nem remény-lettem egyebet, mint olly kinyilatkoztatásokat, mellyekre az egész haza örvendetes öszvehangzásban így kiáltson fel: „íme most kezdődik az új ae-ra!“ De mind ezekről semmire sem akadtam: hacsak ama' lótenyésztőnek monyosához fordított okoskodását ollyas valaminek nem vesszük, ki lap 154. így szólamlík meg: „*Te kedves Ménlovam, mellynek se atyját, se anyját, se őseit, se azok cselekedeteit, vagy tulajdonságait nem es-mertem, hámba alkalmatos nem voltál, paripá-nak pedig éppen nem, — testállásod hibás, tetsző nem vagy's mozgásaid nincsenek; de mindazáltal reménylem, sőt hiszem; hogy édes Magzatid hámban nagyon jók, hatáslovaknak hatalma-sok, és általjában nagy, idomos, és szép testál-lásuak fognak lenni.*“ Ezen lelkes tenyésztő, ki a' homérosi bajnokokként lovával beszél, és itt mint a' többi társainak képviselője előnkbe vezettetik,

olly figura, millyent ama' közönséges intézeteken kívül, mellyeknek minden ablaka vasrostélyokkal, ajtaji pedig erős kilincsekkel birnak, Európában alig találhatni: azonban a' képzelet furcsa és sok talentomot mutat a' nevetségésre.

De millyen az úr, olyan a' cselédje. l. 152. elmeséli nekünk a' gróf, hogy ő *maga tudakolta más és más Méneseekben „Honnan kaptátok ménlovatokat, nyereg alatt volt e, volt e hámban?„ Felelet „Az Urunk innen és innen hozta, bizony nem igen tudjuk. Ott nevelték valahol?„ vagy „Egy kereskedőtől vette.„* Így beszélnek, kiáltja a' gróf, csikósaink; kocsisaink 's a' t. Valóban ezen csikósok és kocsisok feleletei nem annyira csudálatosak, mint maga az a' környülállás, hogy a' gróf ezen emberektől illyest tudott kérdezni, és nem inkább azt, vallyon jó evő e a' lova; könnyen lehet e patkolni vagy vakarni? 's a' t. mellyre hihetőkép kielégítő választ nyert volna. — Legalább egy könyvtárnak inasától, ki a' könyvekről a' port sepergeti, nem szokás a' munkák tartalmát és szellemét tudakolni. — Angliában talán a' jockeyk sokat tudnak elbeszélni a' lovak felől; de azoknak urai legjobban tudják, miért oktatják őket arra: mivel többnyire az idegen az, ki az oktatásnak minden költségét viszi. — De még Magyarországbán is találni olly istállót, hol a' legények minden lóról csudákat tudnak mesélgetni; de nem mindég azoknak hasznára, kik nekik hitelt adnak.

De mí most Anglia felé forduljunk. — Hogy ez a' bírodalom jelenkorban legjobb lovakat tenyészt, és annak következtében ama' sziget Európának nagy lóvására, a' continensi közönség pedig, kevés kivétellel, annak vevője, tudva van; hasonlólag eddigelő azt is tudni véltük, miként jutott legyen ezen magos lépcsőre Anglia, mellynek eredeti lófaja nem igen különböztette meg magát. De

a' gróf könyvéből látjuk, hogy e' részben felette hibáson eszméltünk.

Az angol nemzet — ez vala még kevéssel ez-
előtt az én és más ezer tévedtek véleménye — már
korán használta napkelettel fenálló kereskedési
öszevetetéseit a' végre, hogy magának az oda-
való felette nevezetes lófaját megszerezze. Az an-
golnak átható, gyakorlatos esze csak hamar a' cél-
erányos párosítás által a' honi fajtát olly igen meg-
tudta javítani, az eredeti törzsököt pedig annyira ég-
hajlatjához szoktatni, hogy mind a' televérűek,
mind pedig az ezektől származott faj, igen hamar
sok tulajdonban még a' keletieket is felülmúlták.
A' kormány, melly a' nemzeti szorgalom minden
ága eránt mindég figyelmes, a' lótenyésztést ju-
talmak által kívánta elővinni; szintűgy mint min-
den más hasznos háziállatok tenyésztését. Az angol-
nak a' javítások eránti törekedése egyáltalában, a'
lovakhoz vonzó szerelme, a' kiterjedt kereskedés
által nyert gazdagsága, végre a' merész játék és
fogadás eránti természetes hajlandósága a' kormány
fáradozásait hathatósan előmozdították, és a' szá-
mos versenyfutás, mint minden eddigelő említett
okoknak köv e t k e z é s e, a' lótenyésztésre még
sok segedelmet nyújtott.

A' múlt század második felében az angol ló je-
lességeért a' külső kereskedésnek nevezetes tárgya
lön; valamint egyáltalában a' kereskedő - világban
minden jeles czikkely kerestetni szokott: mi elegen-
gendő ok volt, a' britt népet és kormányát minden
további javításra ingerelni. Azonban Angolország
külföldi lókereskedése a' jelen század kezdetével
érte el legfelsőbb pontját, midőn a' száraznak előbbi
országos és magányos, gazdasági 's kereskedési
szükségéhez csatlá magát a' hipo-'s anglomania. El-
ismert igazság az, hogy minden tárgynál, hol a'
portékák belső becséhez és valódi szükségéhez még
a' vevő bohósága is járul, a' haszon mód nélkül fel-

veretik ; valamint egyáltalában pénzbeli tekintetben többnyire mindég azok nyernek, kik embertársaik esztelenségét használni tudják. Így történik tehát, hogy a' száraznak ügyes lótenyésztője mellett, ki a' szaporítás és nemesítés végett rendszerint nagy vígyázattal jeles állatokat választ ki, megjelen a' gazdag bohókások legiója, mint a' haszontalan gebéknek drágalátos vevőji. E' környüllállást is tudta az okos britt dicséretesen hasznára fordítani. Az eddigleni számos versenyezések kiszélesítették és az idegenekre nézve édesgetőbbeké tétettek. A' valódiak mellett származának megszámlálhatatlan színfogadások, hol rendszerint a' roszabb ló, melyet Anacharsis nyakára tolni szeretnének, győztes szokott lenni. Itt a' szomszéd egyszeri hágatásért 50 font sterlinget fizet az idegennek jelenlétében, melyből az annakutánna négy szem között negyvent viszakap; ott más állatokról csudákat beszélnek el, melyeket szemmel látott tanúk erősítnek: szóval itt is kimutatja magát az angolnak kitündöklő kereskedési tehetsége; és míg a' száraznak lókereskedőji vevőjüket egy kis erőmívecske által elkészítik, ez Albionban 200 ló-erővel bíró gőzmachinával vitetik véghez. Néha ugyan kétség támad némelly ilyes vevőnél. Az elhíresztelt monyoson észreveszi, hogy *testállása agárforma, izetlen 's más czélokra nézve, mint katona alá, könnyű hámba 's a' t. nem alkalmas; csontjaiban 's idegeiben pedig tetemes hibák találtatnak* lap 138. vagy hogy *vakság, csöbörbe hágás, inpók, hólyag, bőtkő, dudorodás, csomolék, kapczatetem 's a' t.* lap 141. ezen hőst vagy egyes, vagy többet számban rútitják; vagy végre hogy *ez állat fejét földre tartja, farkát nem viseli, 's nyulánk, hátul tán magasabb mint elől 's a' t.* (lap 143.) De erre csak hamar emez egészen megnyugtató felvilágosítást kap „hogy annak oka egyedül a' futáshoz való kora elkészítettetésében fekszik. Nem nagyon természetes e — úgy folytatja

beszédét az angol — hogy azon ló testi-állásának egészen különbözőnek kell lenni, a' ki csak nem élete kezdetétől fogva egy különös Gymnasticában él?“ 's a' t. Ha a' hitetlen még teljesen megtérni nem látszik, úgy előtte hasonlítások hozatnak elő, mint például ama' „híres Francia Ballettánczos, a' fülben pamukot hordó úr, az Egyptomi, Bereznái és Waterlooi Hős“ 's a' t. és legottan meggyőződik Tamás, ki kezét azonnal a' sebbe, vagy tulajdonképen zsebébe dugja.

De még más hitlenek is meg téríttetnek Angolországban. Ha netalán valaki épen az órájától táncsot kérne 's annakutána ez az egy kevésé különös resultatum sülne ki, hogy az alkuban lévő lónak 10 perczenet kíváncsítik, hogy ugyan azon pályát megfussa, mellyet kevéssel azelőtt két más ló kilencz minutum alatt futott meg, és ha ennek következtetésében a' ló sebességéről kétség támadna: úgy ezen az együgyűségen az angolnak csak mosolyogni kell; és ő elegendőképen megmutatja neki, hogy ez csupán a' jockeynek okos maximája vala „hogy a' két Rész soha ne tudja minden bizonyossággal egyik a' másiknak lova tulajdonságait, hanem csak minden a' „gondolomra megyen.“ Haboz erre Anacharsis; és noha a' józan okosság a' kéteskedőnek fülébe még mindég ezt sugná: „Ne hidd, mert hiszen a' szegény legények a' célhoz előbb nem érthettek, különben bizony megtették volna; csak kereskedői sophismák mind azon mondások:“ — mégis az angol olly jól és hosszasan beszél, hogy Anacharsis végre együgyűségét szégyenli 's zsebébe kapván, a' versenyzőt győzedelmesen haza vezeti.

A' lótenyésztés körüli ismeretek nálunk most körülbelől azon a' lépcsőn állnak, mint valami húsz év előtt a' júhtenyésztés. Ki nem emlékezik arra, melly tudós galamátvás uralkodott a' juhok fajtájiról az akkori időben? Az, kinek juhái kutya- és sima-szörrel tele voltak, magát birtokában lenni

képzelé a' valódi leoni fajnak: és amaz, ki a' gyap-
jut a' birkán szétbontván, két ujj szélességre lá-
tá a' bőrt, igen örült segoviai vérének. Kiki petye-
gett a' vérről, fajtáról, rokonságról 'stbb. — mi-
re természetesen az ahhoz értő gyapjukereskedő
csak szánakodva mosolygott. Még a' minap beszé-
lé nekem egyike legelső birkatenyéstitőinknek, mi-
képen engedé magát ő is mintegy húsz esztendő
előtt ezen systema-vadászástól elcsábíttatni, és mi-
ként utazék egy akkoriban világszerte híres te-
nyésztőhöz. Minekutána ötlet ez az ember a' vérről,
leoniakról 'stbb. már a' kábultságig agyon beszél-
te, irtóztató nagy árt fizettettetett vele egy pár kor-
mos, az egész testén hatalmas redőjű, mézgazsír-
csepegő kosért. Mint örüle a' vevő az igen olcsó
kincsnek! — Azonban mégis elegendő ésszel bírt,
két esztendő múlva azon két leoni törzssokatyát egész
szaporodásokkal együtt kipusztítani; melly által a'
már előbb is jó nyáját megmenté, és további czél-
erányos párosítás és igen finom, minden idegen
névnélküli állatoknak vásárlása által a' legfelsőbb
lépcsőre emelkedék. — A' jelenkorban minden va-
lódi felvilágosodott tenyésztő szánakozással tekinti
ezt a' tudós holmit, és nem veszi már a' juhot ta-
bellák vagy nevek szerint, hanem egyenesen a' gyap-
ju után, mellyet éles szeme és gyakorlott ujjá dol-
londi nagyító-üveg nélkül is könnyen meg tud kü-
lönböztetni.

Hasonló módon fognak hihetőkép 50 esztendő
múlva lótenyésztőink is a' mostani tudós egyveleg-
ről nevetni; de leginkább a' csödörök tetteiről
— mellyeket a' birkák ránczaival és mézgazsírral
egy osztályba tehetünk — és mellyek ezen invali-
dusok megrokkant tagjait bizonyosan helyre nem
pótolják; és ha akkor valaki netalán az egyiptomi
öszvelődözött bajnokot példaképen előhozná, kön-
nyen csak eme' felelelet kaphatná: „Hagyjuk a' bé-
na hőst borostyánján nyugodni; a' szaporításra

pedig használjuk inkább a' fiatal, erős, egészséges legényeket: azon derék bajnokoknak pedig ne tulajdonítsunk olly elsőségeket, mellyekre ők magok is többé számot nem tartanak."

Egyebaránt nem kételkedhetni azon, hogy nálunk is a' lótenyésztésnek épen úgy kell előre menni, mint az a' birkáknál megtörtént, annélkül, hogy ahhoz a' megtisztított, egyszerű elveken, a' természet követésen és egy reményelhető bizonyos nyereségen kívül, egyéb valami szükséges volna. Minden paradoxon és vakító állítás a' józan okosság világa előtt eltűnik; és egy rokkant ezer aranyos monyos, habár Angliában százszor is győzött már, nem sokára épen olly nevetséges szerzemény leend, mind időnkben egy száz aranyos tulipán-vagy jáczint-hagyma.

De a' grófnak egészen más hite van mind efelől. Nem annyira, mint ha az előzményeiben más vélekedéssel bírna; hanem egyedül az azokból kivont következtetése igen meglepőnek tetszett. —

Lap 45. ezeket leljük: „*Egyik azt állítja; 'az Angol nemzetben a' lovakhoz való kedv olly nagy, hogy az minden nehézségeket meggyőz. Másik, 'az Angol nemzet olly vagyonos, hogy annak nyereség nem szükséges 's így az ezen tárgyat csak gyönyörködtetése miatt folytatja. Egy harmadik, 'a' Continensen lakók az Angoloknak olly bolondjai, hogy tőlök egy lovat drágán örömsébb megvesznek, mint egy jó lovat más nemzet-bélitől olcsón. Egy negyedik, 'a' pálya-futás alkalmatosságával tenni szokott fogadások, mellyeknek az Angol szerfelett való barátja, nekik olly ingerül szolgálnak, hogy sokan lovakat csak azon játékra való használatra nevelnek 's tartanak 's a' t.*”

„*Vagyon ugyan mindezekben némünémű igazság, nem tagadom, de bizonynyára nem ott fekszik a' dolognak mozgó principiuma, nem ott van az a' kutfő, mellyből a' következtetések folynak.*”

Erről ez a véleményem: Ha a' felebbi észrevételek másodikat, mint ollyat, melly az angol szellemével ellenkezik, kihagyjuk, és helyette azt mondjuk: „A' lótenyésztés a' nemzetnek kereskedési öszveköttetése, értelmessége 's a' kormánynak felébrésztése által, a' külső kereskedésnek olly bő forrásává lett, hogy a' tenyésztő fáradságáért és költségéért gazdagon megjutalmaztatik; mellyhez még az anglomania és azon környülállás járul, hogy Angliában magában, mint egy irtóztató nagy kereskedésnek fészkeben, a' belső ló-szükség is rendkívül való:“ úgy az angol lótenyésztésnek minden rugóitollait alkalmasint előadtuk.

Azonban a' gróf még bővebben fejtegeti ki az angol lótenyésztésnek történetírását; ugyan lap 45. mondja, hogy *az angol lovak Történetírásaiban sok ollyat találunk, mellyet a' Kormány a' tenyésztés előmozdítására nem annyira a' nyereség, mint a' becsület felingerlése által vitt végbe.* — Lap 46. szól *azon a' lovakhoz való elterjedt szenvedelemről, hogy ottan alig van valaki, ki csak egy kis tulajdon vagy bérbe felvett földet bír, ki egy két csikót ne nevelgetne.* Továbbá lap 51. Angliának előkoraiból a' lótenyésztés előmozdítására hozott némelly törvényekkel tétetünk ismeretessé, mellyek között *némellyike igen kénszerítő és terhes volt.* Ennek folytában a' gróf lap 53. igen helyesen észreveszi, *hogy a' portéka mindég abban az arányban mennyisedik, és drágul, a' mellyben azt keresik; már pedig nincs olly productum, melly annyira megkívántatik, mint a' Ló* — melly utolsó állítás azonban még a' bebizonyítását várja

Vége lap 55. 's a' t. sokat tanulunk az *angol pályafutásról, melly leginkább Erzsébet kormánya alatt nagy divatba jött, 's kiben szinte kiki részt vett.* — Minden más dolog utóljára majd nem fenakadott, annyira neki adta magát a' sokaság

ezen időtöltésnek; és kemény rendelés vala szükséges, a' társasági épület helylyre állítására. — A' *Crisist* azonban II. Károly alatt leljük, ki a' lovakat és azok nevelését szerfelett kedvelte; Árabs, Barb, Persa, egy szóval Napkeleti ménlovakat 's kanczákat hozatott és azokkal az Országban már meglévő lovak fajtaít is nemesítette. Ennél fogva, mint azt lap 60. olvassuk, most az Angol Sziget tehetősebb Urai se pénzeket, se fáradozásokat se idejeket nem sajnálták napkeletről ménlovakat 's kanczákat hozatni, vagy azokat az onnan jövőktől megvenni. Napkeleti lovakkal az Ország bővelkedni kezdett, mellyre több szerencsés környülmények segítettek. A' Török háboru által 's a' t. A' régi előitéletek 's régi Systemák már gyengébb lábbon kezdettek állani — és a' tenyésztők munkálódásait 's fáradozásait továbbnem csupa theoriákra, bévett szokásokra és szemfényvesztésekre; hanem a' rendes próbatételekre és a' gyakor tapasztalásokra alapították. Különös azt látni: az Angolok az ő tapasztalatlanságokban melly sok bal próbákat tettek, melly sok eltévedésekbe estek, míg azon egy 's örök utra léphettek, a' mellyen az emberi ész még a' természetben is diadalmaskodhatik. Továbbá a' gróf még lap 129. ismételi, hogy az Országot a' sok keleti ló majd szinte elborította, 's végre lap 220. hogy az Angoloknak Lehetőségek, a' világnak minden, és legelrejtettebb szegletiből magoknak lovakat szerezni, a' mi Lehetőségünkhöz azokra szert tenni, úgy áll; mint egész India, az Indiai Gubernator, az Indiai Társaság kereskedés és káraványai — egy Bálisbóthoz, egy keleti Consulhoz, egy pár bankrutirozott kereskedőhez, egynehány szegény utazókhoz — úgy, mint száz egyhez. —

Ez volna már alkalmasint az angol lótenyésztésnek általnézése mintegy dióhajban előadva: a' ki pedig már azt hinné, hogy arról valamit tud,

az bizony a' legnagyobb tévelygésben nyavalyog-na. — Nem ezen a' gróftól előadott forrásokból foly Angliának mai virágzó lótenyésztése és kiterjedett kereskedése; hanem egyedül és csupán — *a' szerencsés Véletlenből (!)* lap 47.

Ama' mesebeli királyfi, ki váratlanul megtudá, hogy ő nem a' király magzatja, hanem egy utálatos medvéé, nem vala jobban meglepve, mint az angol nemzet fogna lenni, ha megtudná: hogy a' lótenyésztésbeli superioritását nem a' maga szorgalmának, pénzének, kereskedési öszveköttetésének, kormányja és hazafiai adakozásának, végre sok próbájának és fáradságosan nyert ismereteinek, hanem a' *véletlennek* köszönheti.

Ez a' *véletlen*, mi a' grófnak kinyilatkoztatása szerint *olly csudákat szült* — lap 47. természetesen sem nem több, sem nem kevesebb mit a' *versenyezés*, vagy a' lehetőség jutalmasan nyerni, annélkül hogy — mint továbbá állítatik, de teljességgel be nem bizonyíttatik — sajnosan veszteni lehetne.

Nagyobb világosság kedvéért megtudjuk továbbá lap 55. hogy a' lótenyésztés *„alig mozdult elő's csak csüggött, miglen végtére a' jutalmas nyereség lehetősége, melly véletlen és szerencsés körülállások által mutatta ki magát, éppen olly következéseket szült, mintha a' jutalmas nyereség bizonyos lett volna.* — Csuda valóban! mert csak ugyan ez által lehet a' nyereség bizonyosságát annak lehetőségével felváltani!

Ki is lehetett volna — folytatja a' gróf — *„olly mély belátásu, illy kisedd ok csudálatra méltó következéseit előre jövendöltni; ki olly bátor, azt állítani, hogy a' nyereség lehetősége is elegendő ösztön, egy olly tárgyat feleleveníteni, és a' lehető legnagyobb virágsásba hozni, mellyen sem a' Kormány bőkezősége, sem a' Hazafiak áldozatai, sem*

a' Törvényhozótest rendelkezései, nagyot mozditani nem tudtak.“ Ohe! jam satis est. — Már csak az olvasóra kell hagynunk, e' csudának további kifejtését. Mí pedig haladék nélkül magára, a' csudára, az az a' versenyfuttatásra, iparkodjunk.

Az első neme „a' király vagy egyesek díjai után való futtatás.“ Azonban itt is világosan kitűnik, hogy még e' futtatás neménél is csak a' gazdagok és hatalmasok tehetnek szert a' nyereségre, és hogy Angliában is valósul a' régi magyar közmondás: „A' szegénynek még a' szerencséje is szegény.“ — Mert lap 71. ezt értjük: „De ilyen jutalmak elnyerésével közönségesen most már csak a' kevesebb becsü vagy szegényebb emberek lovai szoktak bajlódni. A' nagyon jó ló tulajdonosa egy pár 100 font Sterlingért most immár nem vesződik, mert sokkal nagyobb summákra van kilátása és reménysége 's ha futtat is, azt vagy csak mellékesen teszi, hogy még azon pénzt is elvigye: vagy talán azért, hogy más fogadásokra már többé szert nem tehet; de az nem fő célja. Illy jutalmak kitétele bizonyos időhöz és bizonyos helyhez van kötve. 'S így megtörténik, hogy egy nagyon híres ló egyik pályahelyről a' másikra utazván, olyan helyre jut, a' hol éppen akkor ezen jutalmakból egy ki vagyon téve, 's már hogy idejét hijába ne töltse, szalad, vagy azt szaladás nélkül is elnyeri; mert megesik az sokszor, hogy valamelly lónak híre 's elsősege annyira megesmertetett, hogy az ellen senki nem áll ki, és így csak azzal győzedelmes, hogy magát bemutatja. Találkoznak továbbá olly lovak is, mellyeknek tulajdonságai — sebességek vagy tartósságok — olly kis titokban vannak már a' közönség előtt, hogy tulajdonosaik többé nem reménylhetik őket jó sikerrel a' pályagyepre vinni 's ennek következtében a' hágáson kívül, mellyre azonban még nem akarják őket fordítani, egyéb hasznót nem hajthatnak, mint illy kitett

„jutalmakért szaladni. Ezeknek utazásaikat tehát úgy intézik, hogy vélek mindég egy két nappal előbb érkezzenek oda, a' hol éppen jutalmak vannak kitéve.“

Nem akarom itt szorosabb vizsgálat alá venni, nemnyire egyeztethető az illy cselekvésmód az igazsággal; de csak mindég igen szomorú illy formán a' szegényebb tenyésztők és a' haszonbér-lők sorsa. — Képzeljünk csak magunknak egy olly pályahelyet, hol az egész vidék lótényésztőji, minék-utána ügyesen nevelt lovaikat talán eszdendők által nagy költségekkel előre készítették, öszvetódultak; — és íme! megjelen most az olly híres ló, mellynek gazdag tulajdonosa talán kevesebbet ért a' tenyésztéshez, mint a' legutólsó gazda, és ezen lovat csak haszonvágyból iszonyú summán vásárolván meg, egy a' versenyfuttatás minden titkaiba beavatott lovász által az országban szétküldi. Az illy paripa tehát „hogy idejét hijába ne töltse,“ a' szegény tenyésztőktől annyira óhajtott jutalmakat tulajdonképen orrok elől szedi el. — Ha most még meggondoljuk, hogy illy szőrű-bőrű hat lónak — mellyeknél ugyan sokkal több van Britanniában — tulajdonosi, ha „utazásaikat úgy intézik, hogy vélek mindég egy két nappal előbb érkezzenek oda, a' hol éppen jutalmak vannak kitéve,“ Anglia minden hasonló nemű kisebb jutalmait könnyen zsebjeikbe rakhatják, és ha azt nem tennék, akkor őket nemcsak angoloknak, hanem még okos embereknek sem lehetne tartani: minden, a' gróf szavai eránt viseltető bizodalom mellett, is az olvasóban e' tárgyra nézve némű kétségek támadhatnak. — — A' legnagyobb csuda azonban még is az volna, hogy illy környülállásokban a' szegényebb tenyésztők — kik Angliában is csak ugyan a' nagyobb számot teszik — bár távolról is számot tarthatnának valamelly jutalomnak megnyerésére. — Ebből tehát világosan láthatjuk, hogy ha az angol

tenyésztőt más bizonyosabb haszon nem várná, mint a' futtatásbeli, nehezen dicsekedhetnék ama' sziget olly nemes lófajtaival, és olly kiterjedt lókereskedéssel, mint a' millyennel azt bővelkedni szemléljük. Minthogy tehát ezek gyökérokat a' fentebbi forrásokból sokkal jobban következtethetjük, állítani bátorkodom: Ha Angliának minden fjedelmei, Erzsébettől kezdve, a' versenyezést halálos büntetés alatt megtiltsák, mégis Britannia ez óráig birtokában volna a' legnemesebb lófajnak és kiterjedtebb lókereskedésnek. Ellenben igen hihető, hogy Anglia, ha idővel elszegényednék, — mi nem lehetetlen, sőt nem is hihetetlen — és ha az angol lófajta már az európaiak között a' legalávalóbb volna — mi felette hihetetlen, de még sem lehetetlen — mégis több pályahelyek fognának találatni ott, mint Magyarországon, ha ez valahára — mit adjon Isten! — olly gazdaggá lenne, mint most Anglia, és a' világnak legjobb lovait nevelné.

Ezzel azonban koránt sem akarom mondani, hogy a' futtatás épen semmit sem segített az angol lófaj megnemesítésére; hanem szorosabb vizsgálat után ez mindég inkább okozat, mint ok marad, és csak indirecte hat a' lótenyésztésre. Okozatja pedig az angol gazdagságának, a' fogadásokhoz való természetes hajlandóságának, leginkább pedig azon kalmári felszámításának, hogy azáltal az idegen édesgettecsék, és a' magában már becses portéka még módi-czikkellyé is változtassék.

Most a' futtatás második neméhez érünk, az az, „a' különfogadásokhoz.“ Itt már valamivel tovább kell késnünk, mert a' gróf olly dolog mellett szól, mi illy világos-eszű férjfinak inkább gúnyolását érdemelné; mert ő továbbá földieinek ollyas valamit javasol, mellytől őket inkább tartóztatnia kellene; végre, mivel itt legnyilvánbban bebizonyítja, hogy ő az egész kérdésnél nem annyira részrehajlatlan bíró és körülnéző oktató, mint inkább felette huz-

gó intéző, ki feltételét és felállított intézetét kelle-
tén felül való fontossággal akarván megajándékozni,
nem mindég marad a' hideg megvizsgálásnál, sőt né-
ha a' logicát is némüleg elmellékeli.

Ugyan ki nem tudja, hogy az angol nemzetet,
minden tündöklő adományai, mély vizsgáló-szellemé
és fürkésző esze mellett, a' természet olly dozis bo-
hósággal ajándékozta meg, hogy ez a' száraznak
minden bolondságit könnyen felülhaladja. Sehol
sincs a' legkülönösebb, gyakran legundorítóbb tár-
gyaknak annyi gyűjteménye; 's az olly emberek,
kik nálunk bizonyos egészséges felvígýázat alá tétel-
nek, ottan mindennapi tárgyak. Hányan találtat-
nak ott olyanok, kik Voltaire hálósípkájáért több
pénzt vetnének ki, mint munkájáért; kik valamelly
könyvet a' kiadása, sőt a' bekötése miatt, igen drá-
gán vesznek meg, mindent másképen tesznek mint
a' többi okos emberek, és észkóborlásokat még a'
síron túl is kiterjesztik, midőn olly testamentomi
rendeleteket tesznek, millyeneknél furcsábbakat
kigondolni embernek lehetetlen volna.

A' legközönségesebb, és úgy szólván angol nem-
zeti bohóság a' fogadás eránti hajlandóság. minék
ők mindent, a' föld felett és alatt, a' vizekben és
légben alája vetnek. — Ez világszerte ismert do-
log; míazonban olly olvasóink gyönyörködtetésére,
kik azeránt teljes ismerettel nem bírnának, hiteles
utazókból kölcsönözött két tudósítást közlünk.

„Londonnak minden kerületében, mikor a' ki-
rályi Lotteria húzása van, nagy számu fogadási
boltok nyíttattnak meg. Az intéző hirdetésekét bo-
csát ki nyomtatásban, mellyek mindennap' az újság-
levelekben is megjelennek. Este a' boltokat trans-
parent-világítások szépítik. Conditio sine qua non,
hogy a' helyben egy porzsoló puncsal tele álljon,
melly körül a' fogadók helyt foglalnak, és a' melly-
nek soha sem szabad üresnek lennie. A' puncs negy-
ven napig csalogatja oda a' fogadás-kedvelőket

mindaddig míg a' húzás tart. Illy boltok soha sem üresek és egész éjjel nyitva vannak. Csudálhatni e tehát, hogy az olyan, ki virradtával egészen megittasodva haza megy, magát esztelen és romlasztó fogadásra vétetni engedi? — A' kormány a' végre, hogy az ilyen fogadási boltoknak nagyobb nehézséget gördítsen útjukba, 's egyszer'smind a' nép bolondságát a' státus javára használja, megparancsolá több esztendő előtt, hogy minden, ki ollyas boltot akarna nyitni, az engedelemért 50 font Sterlinget fizessen; de mind a' mellett 1799. 500 nál több olyan bolt létezett. Vannak továbbá olly boltok is, mellyekben bizonyos dolgok eránti fogadások elfogadtatnak. Ollyan dühös fogadáskedvelőket is találni, kik egész vagyonokat olly dolgoknál kockáztatják, mellyek gyakran megfoghatatlanoknak látszanak. Ezeknél jelentik magokat koholóji azon tárgyaknak, mellyek valódisága felett kétség támad. Itt nem olly fogadásokat értünk, millyenek minden nap' százanként történnek; ezek olly közönségesek, hogy ha valaki a' szóba vett tárgy felett legkisebb kétségét jelenti ki, azonnal hallani: „Fogadok a' miben kívánja.“ Ez Angolországban közönségesen bevett beszéd mód, és sokszor egy kicsinységért irtoztató nagy summa tétetik kockára. Néha a' korcsmákban a' legszebb tükröket eltörik, hogy ezeknek darabjait, mellyek mennyisége felett fogadtak, megszámlálják. A' hires Fox egy napon 1000 font sterlingbe fogadott a' legelőször előmenő fiakernek egyenlő vagy egyenetlen numerója felett.

Egy más utazó pedig így szól a' szigetlakók felől: — „Talán az egész földön nincs olly nép, melly játékszeretőbb volna az angolnál. Pénzzel tőle mindent megnyerhetni. Ezért nála a' pénz szomszaga határtalan. Angolországban a' játékdühösség mindenütt mutatja magát, mellyet a' nemzetnek korlátlan nyereségi szellemében könnyen felfedezhetni, melly bizonyos időkben valódi miriggyé fajul

el. Számtalan áldozatok rendszerint az ő krízisei resultátumai. Néhány esztendő előtt egyike azoknak egész Európát bámulásra hozta.“

„Nagy szorgalmi társaságok egyesültek; egyike mind azt a' vaját akará készíteni, melyre Londonnak szüksége van; másika egy rendszeres gőzhajókázást akara Anglia 's Keletindia között felállítani. Akár milyen különös volt is valamelly javalat, nem hibáztak a' kész részvevők soha, és a' részvények, melyeknek semmi valódi becsek nem vala, szerfelett felferettettek, hogy egy csomó mihókot oda csaljanak. De a' felébredés pillantata el nem marada 's a' kereskedés-üző Anglia egészen talpkövéig megrázaték.“

„A' játékmirigynek egy más jele a' mindennapi szokás a' fogadásra, melyet a' britteknél észrevehetni. Nálok minden a' fogadás tárgyává tétetik: egynéhány víz csepekről, melyek esős időken az ablak üvegén lecsusznak, épen úgy, mint Canning, Stratford, Guilleminot életéről. Sőt még az is mondatik, hogy midőn egy ember a' Themzébe esett és a' habokkal küzködvén keservesen segítség után kiáltozott, legottan sok ember a' partnál öszvegyülekezett legyen; de nem a' végett, hogy a' szegényt a' vízből kihúzzák, hanem hogy fogadjanak: vallyon elmerül e vagy sem!“ —

„Hogy az olvasók, kivált a' nagyobb rangúak ízlésének meg lehessen felelni, minden újságban találni egy különös szakaszt „Sporting intelligence“ felülírással; melyben minden foglaltatik, mi a' lófuttatási fogadásoknál nevezetesen történt, nem különben a' „tudományos“ öklözések, melyekkel a' boxerek egymást „megkujakolták 'stbb.“

Noha a' gróf, midőn ezen fogadásoknak az igazság és erkölcsiséggel való öszveféréseéről beszél, csak épen azt hozhatja elő, hogy *„egyik kártyás sem mutatja meg a' másiknak kártyáját: — a' józan eszü pedig fogadásban, vagy kártyán nem*

koczkáztatja értékének nagy részét“ lap 73. még is azt hozza ki az egészből, *hogy a' fogadásokhoz való kedv egy nemzetben több hasznot mint kárt okoz.*“ Megengedi ugyan, hogy ezen fogadások által soknak „felesége 's gyermekei nem csak károsodnak, de egészen szerencsétlenné és koldusokká lesznek:“ — de más részről ezen a' fogadásokra való „jó felbuzdultság — milly iszonyúan emeli fel a' nemzet köz értelmességét!“ — Itt több igen szép példa hozatik elő: *„Ha valaki — mindeneket átgondolván — fogad egy 2 esztendő csikóra, a' ki éppen legel, egy más csikó ellen, a' ki hasonlóképpen legel, melly nagy lóesmerőnek kell lennie, mennyit kellett neki e' tárgy körül vizsgáladni és gondolkodni.“* — De ama' másik gentlemennek, ki a' vesztő csikóra fogadott „melly rossz lóesmerőnek kell lennie, be keveset kellett neki e' tárgy körül vizsgáladni és gondolkodni.“ — És így az egyik tudatlansága egyensúlyban tartja a' másik szerkivüli tudományát. Vagy talán a' vesztő valami idegen volt? — — Hát még olly két angol, ki egy pár légynek kiszakasztván szárnyait, arra fogad, mellyike ér előbb a' hintett czúkorra; azok bizonyosan valami Buffon-ok — és ha nem francziák, legalább olaszok. *„Ha valaki jó vagy rossz időre fogad — ha azt vaktában nem teszi — mennyi észrevételeket kellett nekie már esztendők által gondosan tennie.“* — A' piarista, P. Job Eduard Bécsben negyven esztendő által minden nap' négyszer az idő mivoltát, és mellette a' mindenkori barometrum és thermometrum állását feljegyezte; és ezen, egy tevét is öszveroggyasztó tabellák által szerencsésen azon resultátumra jutott, hogy az idő felől — semmit sem lehet jövendőlni, még 24-órára sem. — Azonban lehet, hogy az angolok itt is valami új találmányra akadtak; melly esetre jó volna, néhányokat hozzánk édesgetni, hogy a' széna-gyűjtési, hordási 'stbb. időkben, előre

tudósítsák a' mezei gazdákat az idő változásai felől. Tudom Stuyver maradéki is jól megjutalmazná tudományát, ha csak egy pár napra előre bízossá tehetné őket, hogy mestertűzeket bátran hirdessék; sőt még a' pesti lófuttatásnál is sok hasznát vehetné a' közönség illy tudós angolnak. — Úgy látszik azonban, mintha a' grófban e' tárgyra nézve későbbben kétségek támadtak volna, mert Világ lap 473. így fejezi ki magát: „*Az időjóslo csaknem mindig csalatkozik — mert nem képes azon nemző okokat tökéletesen kifejtteni, mellyekből szükségkép ködnek, esőnek, égiháborúnak 'stbb. születni kell; 's ekép ha mai e' tárgybeli értelmünk olly szerfeletti parányisága miatt az időjósloknak nem sokat hiszünk, 's azokat, kik e' részben csalahatatlanoknak hirdetik magokat, mind addig kaczagjuk, míg légi tudományink némileg bizonyos sarkalatokra nem lesznek alapodva, igazságunk van.*“ — Lehet azonban, hogy itt az angolok mind megannyi kivételek.

De nemcsak hogy „a' fogadásra való kedv által az Egész nyer,“ hanem illy fogadók még az olly katonával hasonlíttatnak össze, ki *életét, mellyet Hazájának oda engede, csatában azért veszti, és ezen tán legsúlyosabb terhet azért viszi, hogy polgártársai nyugalomban 's bátorságban a' Haza javaival csendesen élhessenek.*“ lap 76. Lehet e már kételkedni, hogy olly fogadó, ki egész vagyonát fogadásokban elvesztette, 's az ezekre tett adósságok miatt bezáratik, magát teljes igazzal Decius Mus, vagy Regulus mellé ne tehesse?!

Az „*Elegyes Fogadások — hol husz, harmincz 's több vagy tán kevesebb ló is összeáll 's mindegyiknek tulajdonosa husz husz, száz száz, sőt két vagy több száz fontban is felfogad a' lóvára,*“ lap 76. természet szerint sem több sem kevesebb, mint egy játék, melly a' gazdag és fogadni-szerető angolokhoz igen illik, de nem a' pénzetlen és fogadni-nem-szere-

tő magyarokhoz. Ezért hihetőkép kevés sikere lesz a' gróf eme' mondásának: *ezen azúton Herczeg G. — tíz, tizenkét ezer font Sterlinget nyert esztendőnként,*“ mivel nálunk illy dologhoz a' pénz és, hála Istennek, még eddigelő a' játékdüh is hibázik.

Ezután az „*Invadék Fogadások*“ vezettetnek előnkbe „*mellyek előre olly csikókra tétetnek, kik nem csak hogy életben még nincsenek, de még az annyok méheken sem fogantattak.*“ — Nem fogunk már itt az olly angol tréfákkal többet vesződni, mivel a' portéka maga magát dicséri. Egyedül annak megmutatására, milly el-nem-fogult ítéletet hoz a' gróf e' tárgyban, álljának itt e' szavai: *Egy illyen aláírás következésében* — tndnillik 60 kanczára való invadék-fogadásánál — *az Ország ötven lóval lett gazdagabb.*“ Milly következtetés! Mintha e' nélkül az olly kanczák meddön hagyattak volna. Lap 84. pedig épen ezeket leljük: „én ezen Találmányt, a' tudomány, tapasztalás 's szorgalom Jutalmának (?) hívni bátorlakodom!“ — Valóban nagy bátorság!

„A' pénzért való hágatás“ lap 84. minden országban gyakoroltatik, leginkább ott, hol a' törvényhatóságok nem igen ügyelnek reá. Hogy azonban Angliában, hol sok a' pénz, sok a' nemes ló, nagy a' lókereskedés, nevezetesebb summák fizettetnek azért, mint a' szárazon, az természetes dolog. — Sok jó, de kevés új mondatik az érintett czikkelyben.

Következik azután a' „ló által jutalmason nyerhetni“ hosszas kitétel lap 87. mellynek veleje az a' „Szesz“ és azon „Én nem tudom mi.“ — Mi sem tudjuk, és tán jobb ha nem tudjuk. Ha netalán a' híres „*Eclips, ki Urának 40 ezer fontot hozott,*“ ezt Magyarországon ismételn akarná, nagyon tartok tőle, hogy minekelőtte ezen summát összevgyűjtené, Münchhausen agara

sorsára juthatna, 's lábait annyira elkoptatná, hogy egy felette kis poni lenne belőle.

„A' lónak a' futtatáshoz való elkészítéséről és a' versenyezésről“ lap 100-121. szóló cikkely, mind azok számára, kik a' versenyezésben közvetlen részt vesznek, igen hasznos alapokat foglal magában; de mivel a' közönségnek csak igen csekély osztálya foglalatoskodik azzal, és ez hihetőkép még sokáig így fog maradni; szükségtelen volna ezen igen oktató szakasznak további vitatása.

Hasonlóúl „a' Tenyésztés némelly fővonási“ című cikk, melly azonban a' tudományosság majd minden ágaira kiterjed, leginkább a' ménes tulajdonosi számára látszik irva lenni, és a' nagy közönségnek annál kevésbé használhat, mivel az itt találtató elvek többnyire csak rhapsodice vannak előadva és már egy egészen beavatott olvasóra tartanak számot, kitől azok hihetőkép minden gyönyörrel fognak olvastatni.

Az utolsó 's leghosszabb cikkely lap 161 — 258. azzal foglalatoskodik „Mit kellene tehát nekünk tenni?“ — Ez természetesen a' legfontosabb kérdés; de arra, hogy e' cikkely foglalatjának a' cím megfeleljen, még eme' szavakat hozzátenni szükséges volt volna: „hogy sok jó versenyfutókat nevelhessünk.“ — A' hézag nem engedi, hogy ezen sokszínű okoskodások mélyebb taglalatjába ereszkedjünk: itt tehát röviden ezt jegyezzük meg. — Követésre méltó ugyan az angolok példája a' lótenyésztésben, de nem általában és minden részében. Ott leginkább a' már virágzó külső kereskedelem vétetik szemügyre, nálunk ellenben tulajdon szükségünk jó tekintetbe; melly Magyarországon nem annyira a' paripa, vagy éppen a' versenyfutó, mint inkább az erős, izmos, magos teherhúzó-és hintó-faj. Ebben szenved az ország legnagyobb hi-

jányt, és ezen lónemért folynak ki honunkból olly irtóztató summák.

Mai időkben, kivéven a' katonaságot, a' fényűzést és némelly kis osztályokat, az országos szükségnek igen csekély részét teszi a' paripa. Ez a' megváltozott életmód következése, mellynek hasznát vagy kárát itt megvizsgálni szükségtelen volna: de a' dolog csak így van, és hihetőkép így is fog maradni. Egy paripára könnyen húsz kocsi- vagy szekér-ló kívántatik. Ismert dolog azonban, hogy nemcsak kisebb tenyésztőknél, hanem még a' legnevezetesebb ménesekben is, kevés erős, nagy és mellette szép kocsiló találtatik. Eredeti magyar lófajtánk jó vérrel és ínakkal bír; de apró a' teste 's vékony a' csontja. Esszerint tehát testre, alapra van szükségünk, mit Angiából annál kevésbé várhatunk, mivel amaz ország a' felette való agárosítás következtében, már annyira kifogyott a' valódi erős kocsfajból, hogy ennek helyreállítására nevezetes vásárlásokat Meklenburghban, Dániában 'stbb. kénytelen tenni.

Nem akarom itt az angol ló különös, felséges tulajdonit kérdésbe hozni; de csak sajnálni kell, hogy egy olly könyvben, mellynek czélja az oktatás, annyira kirekesztőleg ajánltatik az angol lófaj és a' versenyezés: hogy ha az ország ezen tanácsot szorosan követné, a' haszon alkalmasint meg nem fogna felelni a' költségeknek. Így tehát csak némelyekre nézve használhat ama' tanácsolat; az egészre nézve pedig mindennek előtt kívánni kell, hogy a' kocsfaj szaporítására törekedjenek a' tenyésztők, és csak akkor, midőn egyszer ez érzékeny szükségén túlleszünk, lehet a' többiről is gondolkozni; vagy tulajonképen, már most is neveljenek némellyek a' gróf oktatási szerint; de míg környüllállásink igen sokban nem változnak, csak a' kisebb szám szánja magát a' versenyző lovak tenyésztésére.

Egy különös, megjegyzésre méltó tulajdonsága e' könyvnek az, hogy benne csak mindig a' nyertesekről van szó, a' vesztlők pedig sehol sem említetnek másként, mint „hogy érzékenyen veszteniek nem lehet.“ — Hát ha valaki tízszer, hússzor és még többször is vesz: e' készpénzbeli 's a' készítésre fordított költségek nem érzékenyek e? kivált a' mi pénzetlen hazánkban. Pedig hány száznak, hány ezernek kellene sokszor érzékenyen vesztenie, míg olly nevezetes nyereségek kerül-nének, millyenek a' lótenyésztés leghathatósabb, majd nem kirekesztőlegi ingerének állíttatnak. —

Egy második különössége a' könyvnek az, hogy csak a' ménestulajdonosoknak látszik irva lenni, kik azonban nemcsak nálunk, hanem, Muszkaországot tán kivéve, mindenütt a' tenyésztők sokkal kisebb osztályát teszik. Az egyesleg nevelt lovak is felviszik valamelly ország lótenyésztését, mint azt Németországnak nagy részében, Dániában, sőt Angliában is látjuk. Ezért tehát szükséges volna, nálunk is leginkább ama' tenyésztőket, mint p. o. a' kisebb földesurakat, haszonbérllőket, korcsmárosokat, molnárokat, polgárokat, vagyonosabb parasztokat 'stbb. jutalmak és nép-oktatások által felébresztteni, 's leginkább a' csikók koránti használatásától tartóztatni; de nem olly módok által, mint a' futtatás, mi érzékeny költségek és idővesztés mellett, még számtalan fortélyosságokra, sőt még a' játék-szenvedelemre 's korhelységekre is alkalmat ad, a' kocsilóra nézve pedig legkisebb próbával sem bír, sőt sokszor kárára is szolgál. Nálunk a' futtatás csak gazdag uraknak való, kik itt egy reájok nézve hasznos időtöltéssel foglalatoskodnak, egymás között próbákat tesznek, és a' magában nem jövedelmes, de az egészre nézve igen kívánatos ménesek felállítására ingereltetnek; vagy néhány szegény legényeknek kívánatos, kik nyomorúlt gebéjiken — vagy alattok — a' néző-soka-

ságot neveltetik, és a' gazdagoktól megajándékozva, az alamizsnát haza viszik. — Ez nálunk a' versenyfuttatás befolyása a' lótenyésztésre. De ha más részről az életkellemek ezáltal eszközölt nagyobbítását, számos lókedvelő hazánkifjai itthon maradását, concentrátiót 'stbb. tekintetbe vesszük: a' futtatást, miként most űzetik, vagy talán még valamivel tüzesebben is — egy bizonyos pontig — igen szép és hasznos intézetnek tekinthetjük.

Hogy pedig az nálunk olly mértékben mint Angliában soha sem fog gyakoroltatni, még akkor sem, ha mingyárt legjobb lovaink és felette sok pénzünk volna is, azt már előbb mondtam; okát pedig leginkább a' magyarnak minden fogadások elleni hajlatlanságában találni. Ki nálunk a' holnapi esőre, holnaputáni szélre, eme' vagy ama' nevezetes ember halálára fogadni kívánna, könnyen elfáradna, míg emberére találna, és a' helyett hihetőkép mindenütt csupán e' feleletet kapná: szívesen hiszem, de nem fogadok.

Minden nemzet tulajdon hajlandóságokkal bír. A' spanyol vagy portugalli legkényesebb dáma örvendezve nézi a' lovat, melly a' bikaharczban földön csusztatja bélét, és tapsol a' kegyetlen nézőjátéknál, melly nálunk csak a' nép salakjától fogna kedveltetni. — Az angol nagy meglepéssel szemléli a' boxert, ha ellenségének szemét kiüti, vagy orra csontját szétöklözi; midőn nálunk még a' legdurvább ember is illy nemtelen verekedésnek legottan végét szakasztaná. — Ha Olaszország valamely nagyobb városában új énekes, prima donna, vagy ismeretlen opera hírdettetik, a' népességnek minden osztályai olly annyira heveskednek mellette vagy ellene, mintha a' haza boldogsága kérdésben forogna. — Illy tulajdonok a' nemzetek természeti 's erkölcsi helyzetekben fenekülnek; és sikertelen fáradoznék, ki azokat az egyiknél kiirtani, a' másikba pedig beoltani törekednék.

Így a' magyar, kinek egyáltalában is az angol-
 lal legtávolabbi hasonlatossága sincs, a' versenye-
 zést soha többnek tekinteni nem fogja, mint vala-
 mi csinos ártatlan mulatságnak, mellyet azonban
 a' nagy közönség örömmel fog ugyan nézni, de
 benne közvetetlen részt csak mindég kevesen ve-
 endenek. A' fogadások pedig épen csak úgy fognak
 tekintetni, mint valamelly hazard játék. — Ezért
 valóban sajnálnunk kell, hogy a' gróf nemcsak a'
 versenyzésnek érdemetlen elsőseget törekedik
 tulajdonítani, hanem még ama' veszedelmes koczká-
 zást, a' fogadásokat, olly igen pártolja; min hihe-
 tőkép magok az angolok, kik ebbeli hibájokat
 igenis jól ismerik, tán legjobban kacagnának. Az
 érdemetlen dicséret minden dolognak többet árt
 mint használ, az írónak pedig soha bízodalmat nem
 szerez. — Volt egyszer egy igen híres tánczmes-
 ter, kit barátjai arra kértek, hogy mesterségéről
 könyvet írjon. Az oktatás első része, hol a' szerző
 az állásokat, lépéseket, ugrásokat, egyensúlyt, mi-
 micát, tactust 'stbb. nagy tudománnyal előadá, az
 olvasóknak nagyon megtetszett; de a' második rész-
 ben a' táncz hasznáról, sőt szükségéről szólván,
 annyira neki hevült az író, hogy azt nemcsak a'
 külső ékességre szorítá, hanem egyáltalában min-
 den embernek okvetetlen szükségesnek állította,
 melly nélkül tudnillik a' polgári társaság semmi osz-
 tályában tökéletességre menni nem lehet, és végtére
 sok okoskodása által minden kétségen kívül hely-
 zé, hogy a' görögök soha sem nyerhették volna
 meg a' marathoni ütközetet, ha jobb tánczosok nem
 legyenek a' persáknál. — És így ömaga, ki az egyen-
 súlyról olly szépen ira, ezt az által veszté el, hogy
 a' lábait a' fején felül emelte.

Ha a' gróf könyvének czímén vagy elején arról
 tudósíttatnék az olvasó, „hogy az a' versenyzés vagy
 fogadások apologiája:“ az abban előjövő állítások
 helytelensége nem bántaná annyira az érzést, mi-

vel a' közönség itt csak a' reáfordított mesterséget fogta volna csudálni. De egy oktató 's felvilágosító könyvben nem igen örömet látja az olvasó az illy szembetünő elfogultságot.

Hálával viseltetik ellenben a' haza a' gróf és nemeslelkű barátjai eránt, hogy nálunk a' versenyzést alapították, ha mingyárt azt olly eszköznek nem tartja is, millyennek a' lovakrul-i munka hirdeti. De még nagyobb köszönettel elismeri azon nevezetes költségeket és fáradságokat, mellyekkel a' gróf a' nemes angol lófajtát nálunk annyi sikerrel szaporítani igyekszik; mi által idővel olly nevezetes summák honunkban maradandanak, sőt még jövődöre a' lótenyésztésünk által jövedelmek is váratnak. Míg tenyésztőink egyik osztálya a' paripák és versenyfutók neveléséről gondoskodik, lesznek hihetőkép mások, kik kocsifajtát tenyésztenek, és e' végre az angol vér helyett mást szereznek meg. Így különféle úton végre csak egyetlenegy cél éretik el, a' honunk haszna 's virágzása. — De szorosan el választja a' közönség az író t a' tenyésztőtől; és míg ennek szabadságában áll, akarmilly módon és úton feltett célját elérni, akár melly lónemet nevelni: amattól szorosan megkívánja, hogy oktatásai minden oldalról kimerítők legyenek és semmi olyast magokban ne foglaljanak, mi tévedésekre könnyen alkalmat adhatna.

Többnyire úgy látszik, mintha a' múlt esztendei tapasztalások a' grófnak ebbeli elveire nagy befolyással voltak volna; mivel a' Világban már sokkal mérsékletesebben hozatik elő a' versenyzés haszna; a' fogadásokról pedig éppen semmi szó nem tétetik. Reménylünk, hogy ez még jobban megtörténend, és hogy hasonló eligazítások még más tárgyakról is előfordulandnak. Így hozza a' praxis valódi ösvényre a' jeles theoriát, és ezen egyezés által születik majd az a' sok hasznos, melly egyedül illy szerencsés egyesítés szülöttje lehet.

Azt, hogy „a' tehetősbrészt semmi sem ingerli hathatósabban lótenyésztésre mint a' versenyfutás,” Világ lap 498. egészen aláírni nem lehet, minthogy nálunk számos tehetős tenyésztő találta-
tik, ki ezen ingerről semmit sem érez magában. Vannak sokkal nemesebb és bizonyosabb indító-
okai a' lótenyésztésnek, mint a' futtatás.

Hogy „a' homoeopathiai dozist. i. néhány száz aranyka” mégis sokat tehet és bizannyal teend is e' célra, kétségkívüli dolog; és ha ehhez még az intézőknek a' lótenyésztést előmozdító több iparkodásai is tekintetnek, lehetetlen honunk ebbeli le-
endő virágzásán tovább kételkedni. Ha lehetne e ama' summával „hathatós fordulat eszközölni?” nem ide tartozó kérdés, mert a' hazafiúi ajándék illy calculusnak alájavetve nincsen; kivált ha bizonyos, hogy az így is valódi hasznót hajt. Ki cél-
erányosabbat tud és módja van reá, tegye, ha hazáját szereti 's annak háláját érdemelni akarja. — Nem ártott volna ama' hasonlítást lap 499. ki-
hagyni: „*így felette kevés-sel ollyféle csudákat kell művelnünk, mint Christus, ki néhány hallal 's kenyérrel több ezer embert tartott jól;*” mert azon-
kívül, hogy ezáltal nagyon is miscuntur sacra pro-
fanis: leginkább az a' létalapos külön-ség vagy-on, hogy ama' „nehány hallal 's kenyérrel” minden je-
lenlévő „jól tartatott;” mit a' versenyezésről egy-
általában állítani nem lehet.

A' könyvnek technicai része, melly a' grófnak nem közönséges lókörrüti ismeretét bizonyítja, e' leveleknek szoros vizsgálatja alá annál kevésbé va-
ló, minthogy annak honunkra alkalmaztatását, mé-
neseink hijányit vagy elsőségeit, az erősebb, leg-
inkább kocsi-és teherhuzó-fajtának mikép leendő szaporítását, kisebb tenyésztőknek felsekmentetését 'stbb. hijában keressük; sőt még lap 206. emez igen különös kinyilatkoztatásra akadunk: „*Nem fogok én ollyanokkal hogy hány kanczából álljon egy ménés,*

mit egyék; hány öl mélységü legyen pajtája, hányadik Martiusban hágattassanak-meg a' kanczák, dél előtt e, vagy délután 's a' t. unalmas lenni." Nem hiszem, hogy a' könyv ezek és még más sok practikai oktatások által unalmas volt volna, sőt talán ezeknek elmaradása úntatott sok olvasót; mert csak így fogott volna a' munkának valódi haszna lenni, midőn most csak ugyan igaz marad: hogy az, mit a' gróf eddigelő a' lótenyésztés előmozdítása végett tett, azzal a' mit effelől irt, legkisebb idomazathban sem áll.

FÜGGELÉK,

A' MEGBIRÁLT HÁROM MUNKA ÍRÁSMÓDJÁRÓL.

Minthogy a' recensiókkal dúslakodó jelenkorban a' betű, szótag, íge, orthographia, papiros, formatum és több hasonló kis-tekintetű tárgyak feletti tudós tépelődés az olvasó-közönséget már annyira elúntatta, hogy ennek nagyobb része készebb magyar könyvet nem olvasni, mintsem afféle csekélységek garmadájáért pénzt adni: jónak és szükségesnek tartom, ollyasokról semmit sem szólni, 's a' drága időt és a' szűk hézagot fontosabbak előadására használni.

Nehéz, felette nehéz volna meghatározni, az írásmódnak minő neméhez tartózzanak a' gróf előadott művei; mert noha a' political 's publicistai igyekezet látszik mindenikben uralkodó elvnek lenni: mégis, ha szoros fontolóra vesszük, az idézett osztály sem a' hézagra, sem a' dolog szükséges kivitelére nézve, magát a' többi öszvehalmozott legkülönbélebb tárgytól teljességgel meg nem különbözteti. Állításom talán tökéletes világossággal bírand, ha ezennel specificumokra kiterjeszkedem.

A' lovakruli munkában mind az, mi a' lötenyésztésről általában mondatik, egyedül a' versenyezés kedvéért látszik írva lenni; annak ellenben honunkra való alkalmaztatása 's a' practikai oktatások igen takarékosan tűnnek elő. — A' Hitelben hasonlóul a' hitelbeli kérdés és a' váltótörvény-

nek alkotmányunkkal való egyeztetése igen párányi helyet foglal el; és a' véghetetlen eltérések után csak ez akar megmutattatni: hogy a' hitel hiánya a' vitatás alá vett majd minden hátramaradásunknak oka; 's annak általános helyreállítása eszközlenné hazánk minden boldogságát. És így a' két idézett munkát nem annyira eredeti oktatásoknak, mint inkább a' versenyezés hasznáról és a' váltótörvénynek okvetetlen leendő behozataláról szóló pályairásoknak kell tekintenünk.

Legnagyobb figyelmet érdemel azonban az utolsó munka, a' Világ, mellynek mind terve, mind kivitele olly egészen különös, hogy a' régibb és újabb időkben alig volna könyv találandó, mellyet azzal szorosan összevethatni lehetne. — Három a' tárgy, mellyek a' Világot különösen és közelebbről characterizálják:

Első, a' munka plánuma. Ez nem egyéb mint az, hogy a' szerző „a' közönséggel meg akarja ismertetni 's vallatni: hogy Magyarország mindenben hátra van.“ — Minthogy azonban e' levelek folytában már teljesen megmutattuk, hogy illy hátramaradt szerencsétlen nemzet a' széles föld-hátán nem létez: természetesen következik, hogy az egész munka merő lehetetlenségen alapúl; és tervének tekintetéből egyenesen azon angol könyvéhez hasonlít, ki meg akará mutatni, hogy a' nap egy darab jég. Esszerint, annak világos bebizonyítására, hogy az a' most született gyermekecske mingyárt világra jötte után a' bába által az első fürdőben megfúlasztaték: felszólítjuk az egész tudományos világot, hogy nekünk olly nemzetet idézzon elő, melly minden kivétel nélkül MINDENBEN HÁTRA volna.

Második, a' feltett czél kivitele. Itta' dolog természete szorosan megkívánta volna, hogy Magyarországnak minden politicalai öszveköttetései, juridicalai cselekvésmódjai, szorgalombeli akadályai,

szellemi tulajdonai 's természeti helyezetei előhozassanak és fenéig kimeríttessenek. Ha mind ezen postulatumnak a' Világban elég tétetett e, azt az olvasók ítéletére hagyom. — Én azt hiszem, azon czél, mellyet a' gróf magának felteve, kevés-
 sel vagyon jobban elérve, mint ha valaki arra kötelezné magát, hogy valamelly emeletes épületnek egészen elhibított alkotását megmutatandja; azonban csak a' földszinti szobákban marad, és sem az első emeletre 's padlásra nem megy fel, sem pedig a' földalatti pinczékbe le nem ereszkedik, és a' ház fundamentumát meg nem vizsgálja; hanem leginkább azt adja elő környülállásosan és szépen, minémű képek, butyorok, szőnyegek, parkétek 'stbb. volnának szükségesek az épületnek belső kiékesítésére.

Harmadik, a' szerző szellemi helyezete. A' helyett, hogy illy fontos és minden magyarrá nézve legfontosabb tárgy a' világon, csendes elmével dolgoztatott volna: az egész mív olly indulatossággal van alkotva, hogy az olvasó könnyen azon gyanúra jöhetne, hogy a' gróf, midőn a' taglalatnak némelly valóban sértő részeit, és azon szakaszait, mellyek által magát írói hevében megsértettnek lenni vélte, olvasá, legottan íróasztalához üle, 's onnan előbb fel sem kele, míg válaszoló-tollából a' végszónak legutolsó betűje ki nem folyt. — Mert akármilly tárgyról értekezik a' gróf, akár mikép emelkedik fel lelkében, mégis szüntelen viszatér taglalója személyéhez, és annak, hol csak lehet, ítélőtehetségét kétségbe hozza 's az olvasóközönséggel azt akarja elhitetni, hogy taglalója képes nem vala, Hitelének szellemét és philosophiáját — mellyek valóban nem olly igen elrejtettek — felfogni. Sőt e' manierjában annyira megy a' gróf, hogy lap XXXVIII. ezt írja: „*Taglalatomat sokan unalmasnak, eszelősnek mondogatják, mi előtt még olvasák.*” Miből világosan kitetszik, hogy amaz alacsony, szemtelen hízelkedők, kikkel

a' jó gróf környül van véve, csapodár ígéjikkel indulatbeli tüzet mennyire igyekeztek táplálni.

Az előadottakból nyilván foly, hogy a' Világ, ha mingyárt a' két első környülállás nem létezne is, csupán a' harmadik által nagyon meg volna gyengítve; de most, midőn mind a' három terhes környület munkálódik, azoknak súlya a' mívet annyira húzza leféle, hogy noha ez számos szépséggel bővelkedik, mégis a' grófnak nemcsak eddigleni munkáji között a' leggyengébb, hanem még öly természetű, hogy méltán óhajtunk kell, hogy a' lelkes gróf, mind a' maga, mind a' haza javára öly színű irás- módjáról egyáltalában lemondjon.

Mi azonközben az előadás könnyűségét, a' különös nyájosságot, elmés gondolatokat és érzések tisztaságát illeti: mind ezekben lelkes írónk annyira tündöklök, hogy az olvasó közönség bizonyos lehet benne, hogy ha a' gróf majd egykor öly munkákkal foglalatoskodik, mellyekben az előbb mondott három hijányosság elő nem forduland, azok akármelly nemzet mestermívei mellett bátran meg fognak állhatni.

A' grófnak legnagyobb ereje kétséglivül a' széles, tréfás, enyelgő előadásban és a' nevetségesnek előteremtésében áll; és az illynemű gondolatai öly különösek, eredeteseek — originell — és furcsák, hogy a' legkomolyabb olvasót is nevetésre ingerlik. Ha már azon könyvek is, mellyek a' haza dolgaival és annyi szigorú tárggyal foglalatoskodnak, öly enyelgésekkel rakottak, mit lehetnénk még csupán a' tréfaság és satyra körében forgó munkájiban! Itt hihetőkép egy magyar Jean Paul-t fogna hazánk a' lelkes grófban rövid idő múlva tisztelhetni. Ugyanis a' legkeményebb feddés, leg-sanyarúbb dorgálás után, néha vagy érzékenységeiben ömledez, vagy a' metaphysicai régiókba emelkedik fel; és hirtelen a' comicai, popularis, vagy éleskés írásmódra ereszkedik le. 'S ímé ez az

az édesgető, kecsgető varázserő, melly által a' gróf annyira kedvelteti könyveit az olvasók minden osztálya előtt; azon egyetlenegy részt kivéve, mellynek tagjai az író tolla alatt lévő tárgyat rendszeresen előadva 's fenéig kimerítve látni kívánják.

Mellyik melancholicus tartóztathatná meg magát a' mosolytól, ha például ezeket olvassa: „*Semiramis — dajkának nem hiszem, hogy sokat ért volna.* L. 1. 185. — *Ha husz embert képzelünk, hol mindegyik mindennap félczipőt varrni, félivnyit leírni, két beretvát élesíteni, egy tánczleczkét adni, félóráig vashámorban dolgozni, két beteg után látni, 's több efféle tudna.* — *Ha a' vadásznak főzni, kocsisnak fagyalatot készíteni, szakácsnak nyargalni, czukrásznak vasalni, szobatisztitónak beretválni 's a' t. kellene.*“ H. 181. — Olly figurák vezetnek előnkbe, mellyeken lehetetlen nem nevetni; így látunk egy „*Hadivezért, ki azáltal akarná megnyerni a' Csatát, hogy az Armadának kiadja a' parancsolatot: hogy a' bajuszok jól kipederve, a' kengyelvas-szíjjak két lyukkal rövidítve, a' czafrangok felkötve legyenek.*“ L. 164. Pedig tudnia kellene, hogy „*minden entusiasmus, török muzsika, tárogatósip, káromkodás, torzonborz vagy kipödrött bajusz, zsinoros nadrág 's több efféle semmivé válik a' jól elkészült katona 's háborui mesterség előtt.*“ H. 145. Igaz ugyan, hogy a' magyar huszár különböző érzéssel állja ki a' sarat nemzeti öltözetben, mintha plundra, hosszú kaput vagy egyéb gunya 's haczuga lógna derekán; H. 166. de ezek nem azon igen hosszú bajuszu vitézek közé valók, kik elmesélik, hánynak fejét vágták le, hány szíven ment keresztül kardjok 's a' t. midőn azt tanuljuk végre, hogy vitézünk mindig a' bagázsianál tartózkodott 's csak ott nevelte olly bozontossá bajuszát. H. 151. Más helyen látunk „*egy uri személyt — ki pőrén éjféltájon kiment, a' holdat, vagy nem tudom, mit keresni — és egy ké-*

*ménytisztítót 'stbb. H. 173. más hazánkfiát buzá-
telkei, birkaaklai körül, vagy káposztás-kertei
közt sisakkal, panczállal, vérttel, vasünggel sétál-
gatni, V. 239. és több számtalan olly tüneményeket.
Végig nézhetlen a' nevetséges tárgyak galeriája e'
három könyvben, és azoknak nagyobb része, ki-
vált a' német fordításban, bizonyosan szerencséjét
tette 's ezután még jobban teendi; mivel az olvasó-
közönség elébe, számtalan magyar idomtalan cari-
catura vezettetik; mint például ama' hazánkfia, ki
zsiros csizmában látogatja meg Szépeinket, pipa-
szaggal tölti a' házat, 's beszédje közben a' tiszta
padlatra jókat pök, — esze szinte könyökében — vagy
némán és szolgaként áll az ajtónál, H. 68. mégis pe-
dig pengő sarkantyú, vitézhötés, panyókás mente,
sinor, borítás, paszománt, kócsagtoll, túri-süveg,
atila-kalpak, zrínyi-dolmány 's a' t. által akarja
magyarosítani szépeinket; H. 167. vagy azon buzgó
Magyarok, kik lóherben vagy magyar dictiona-
riumban véres revolutiót látnak; H. 245. vagy azok,
kik azt vélik: oda Nemzetiség, Magyarság, be-
csület, ha Tokajiba égettbor kevertetik; V. 462.
továbbá olyanok, kiknek legégőbb örömek Neszmé-
lyiben 's Egriben, Vitnyédiben 's Kospallagiban
van rejtve; H. 106. mások, kik télen nyáron egy
öltözetben, pipával, szűk eledellel, savanyú borral,
's néha hegedű keserves nótájával, H. 140. mégis
azt vélik: a' Magyaroknak van mindene, más nem-
zetnek semmije sincs; Magyarország gazdag; Gal-
lia, Anglia szegény; csak nálunk a' jó rend, má-
sutt rendetlenség; mi tudunk élni, mások nem;
minekünk van eszünk, másoknak nincs; H. 205. ho-
lott tudva van, hogy mindenben szűkölködünk, nincs
rágni való kenyérünk; V. 466. meglátja majd az
idegen, mennyi káposzta, juhászbunda 's pipaszag
's több efféle kevertetett nemzeti szellemünkbe.
H. 164. 'stbb. 'stbb.*

Mind a' három mívbe számtalan közmondás van beszöve, mi által az egésznek nemcsak érthetősége elősegítettik, hanem még annak nagyobb elevenség is szereztetik. Több olyan mondás nem új, de maga helyén mégis elfogadható.

Találtatnak továbbá számos köz-vagy alapmondások, mellyeknek igazságát noha a' legmakacsabb scepticismus sem hozhatná kétségbe; kihagyások által azonban talán senki sem fogott volna veszteni, például:

Nincs könnyebb faasztal készítésnél, de lehetetlen fa nélkül. H. 143.

Egy csöbör nem fér egy pintes palaczkba. H. 205.

Ki hat lábnyi, az hosszú; ki öt lábnyi, rövid. — A' tengervíz sós, folyóvíz édes. — Az ütés fáj, ámbár az égetés még jobban fáj. V. 89.

Az ember, akár ki mit mond, csak még se más, mint Lélek és Test. L. 241.

Ember csak ember marad, bárimlly nevezetelenen. V. 213.

Akárki mit mond, általjában véve csak magunk szemeivel láthatunk. H. 80.

A' toronybul a' kő, midőn a' kéz elbocsátja, nem felfelé, hanem lefelé esik H. 153.

Kétszer kettő minden esetre négy, 's nem öt. V. 244.

1000 sem több sem kevesebb mint 1000. V. 300.

20 úgy áll 10-hez, mint 10, 5-hez. V. 405.

Többször hibázik az, ki ébren van, mint a' ki alszik. H. 54.

Ki szendereg vagy elaludt, az nem halt még meg. H. 254. 'stbb. 'stbb.

Csak ugyan szendereg néha az ember!

Más efféle közmondások ellenben az olvasót némelly észrevételekre serkentik, vagy azok legalább csak némüleg alaposak, mint:

A' legvénebb tudatlan is tanulhat még valamit. V. 62. — Sőt még a' legvénebb bölcs is tanulhat holtig, mint a' jó pap.

Csak az valóságos bölcs Hazafi, ki lehetót kíván. H. XV. azért még nem bölcs.

Egy szőlőnedvnek sincs romolhatlansági prae-rogatívája 's privilegiuma, habár király ültette 's kapálta volna is tökéjét, 's önkezével sajtolta legyen gerezdit. V. 456. Alig ha a' szőlőnedv úgy előbb nem romlanék meg, mint ha olly valaki bánt volna vele, kinek gyakorlott mestersége a' szőlőmívelés és kádárság.

Nem szégyen kávéba czukrot tenni, ámbár valódi hazájok sok száz mérföldnyire van egymástul. V. 463. Valóban nem szégyen; még akkor sem, ha hazájok sok ezer mértföldnyire volna egymástól.

Ki minden nélkül el tud lenni és semmi szükségei nincsenek, irigylésre méltó. H. 61. Odáig még Diogenes sem juthatott; de még azonfelül nagy kérdés, vallyon azért irigylésre méltónak mondathatnék e valaki?

Némelly embernek az egész esze abban áll, hogy soha semmi ujat nem próbál. L. 162. Tulajdonképen esztelensége.

Végezni kell előbb az első iskolát 's aztán a' magasbakat. H. 115. Így kellene ugyan lenni, de ezen regulának véghetetlen kivételei vannak a' practikai életben.

Ha jobb a' parasztember gyomra mienknél, szakácsunk ellenben jobb az övénel. H. 121. Nem paraszt, ki szakácsot tarthat; improprie véve pedig jobb a' parasztember szakácsa, mert az az éhség.

Az éjféli óra zendülése — mintha felébredténé a' mult lelkét — mellünket összeronja, 's belső illetődéssel sejdítjük nyitva állni a' régi idő érczkapuit — 's borzadva (?) véljük érezni szorosb összeköttetését az élőknél a' holtakkal. H. 50. még hozzá illenék: „és a' boszorkányokat seprűn a'

gellért hegye felé nyargalni, Lucipert pedig bakkecske formájában a' diszes vendégeket házigazdaként elfogadni és fényesen megvendégelni.

A' foghuzó akkor kegyetlen, ha esztelen lúgyszivüése miatt lassan és halkán húzdogál. De még kegyetlenebb az, ki igen heroice fogván a' dologhoz, nagy hevében egy pár ép fogot is húz ki, minekelőtte az odvasra akadna 'stbb. 'stbb.

A' lelkes gróf valamelly felvett tárgy eleven, erős és érezhető festéséhez megkívántató fontos kitételekben és az áradozó epithetonok croesusi kincseiben minden eddig élt és jelenleg élő magyar írók sokkal felülmúl. — E' levelek folytában már többször vala alkalmunk, például, honunk fris-színű rajzolatját előhozni; de mind az mit említünk, az öszvehalmozott virágok csak igen parányi részét teszi, annyira, hogy ha az érintetlen hagyott kép-vonásokat előidézni akarnók, igen későn fognánk előadásunkban véget érhetni. Itt mindazonáltal a' hátralévő sok virágokból még egynéhánnyal kedveskedni el nem mulatjuk, olvasónkat arra figyelmeztetvén, hogy füzendő koszorúnkban egyedül a' stylus bujaságát, kifejzések bőséget és a' kifogyhatatlan remekelmét kívánjuk kijelelni. —

A' gróf Magyarországnak szomorú állapotját irván le, Világának több helyén ezeket hozza elő: *Milly gyenge hazánk, 67. egy egészen eldarabolt ország, hol annyi az egymással viszázkodó felekezet; 71. összezavarják a' régi rögzött szokásokkal a' nemzeti szellem valódi lelkét; 67. azon nyomorult önség - haszonles - szüklélek - félenkség-hiuság - sugta előitéletek dísztelen kongásit, melyek az Egybehangzás, Egyesség, Egyetértés, Erő's Erény minden varázsit ketté törik, és szinte valahai létének sejdítését is tulhangozzák; 69. a' hatalmasb résznek szinte minden valódi tudománya latán Classicus, rabulisticai törvény, szór-szálhasogatás's költői tárgyakra van szorítva;*

72. *milly kincsinnek, milly szüknek lelém hazámat! — „haj boldogabb létre lenne tán méltó a Magyar, ’s nemesbre tán én a’ halálra vált nemzet szerencsétlen tagja; 74. Hazánk eldarabolt ’s így olly mély álomban dermedező gyenge léte; 77. az ébren szunnyadozó, vagy is inkább az alunni igen szerető Magyar; 80. a’ nagyobb rész bágyadt kábultságában alig mutat egyéb életerőt, mint lábbal tiprását legszebb jusainak; szabadságruli időtlen képzetünk ’s törvényink bal magyarázata; 83. illy égető, a’ 19-dik századra ’s keresztények közé többé nem illő szégyenek; 84. egészségtelen, korlátlan vizek által rútul elbonczolt posványság — sivatag homokok — úgy mint valaha tán a’ paradicsomban szinte minden a’ természetre van bízva; 90. a’ javítások ellen vivő előitéletek számíthatatlan serege; 92. ’s így Magyarország nem kedveltje az Isteneknek; 93. olly szívesen vesztegel alacsony álladalmában; 92. az ország szegénységén megijedtünk — akármit tekintsünk is, a’ lelki ’s testi műveltség egész körében A-tul Z-ig, mindenben nagyon hátra vagyunk — ’s így a’ haza beteg; 95. kün milly rossz hire van a’ magyar bornak, — ’s volna bár egyedül borunk rossz hirben; 151. számos nagyobb földesuraink jószágikat kerülik ’s külfölden laknak, mert egészségtelen posvány, disztelen bozót, árnyéktalan homok-lapályok közt, mellyek úgy szólván a’ civilisált világtul elszigetültek, éltöket feláldozni nem akarják, ’s kivált olly országban, hol a’ legnagyobb elszánás, legtisztább szándéku tett sokszor annyira félreértetik, hogy hasznoknak végre alig marad legkisebb nyoma is; 183. a’ legrozsdásb törvényeket ’s leg és leghibásb szokásokat segédül híják, hogy a’ régi rendetlenség — továbbá is álljon fen. 179. le kell tenni azon szerencsétlen ideát, mellynél fogva a’ honszeretettül mámoros honfi Hunniát föld édenének kirdeti; 184. örökön öröké mocsárok, néptelen*

puszták 's a' t. közt maradván meg; 185. Birtokosink legnagyobb része nem is gyanítja okát legbelsőbbje vagy is inkább „léte“ ürességének; — azon szerencsétlen és sok életkoron keresztül mint egy átkul ránk hagyott, 's még tán ágrul ágra gyarapodó idea: „hogya magunk által magunkban nem boldogulhatunk, hanem idegen kéztől kell várunk 's remélnünk segítséget; 192. lyukas zsebeinkre egy egy palliatív foltot varrogatunk; 194. a' kereskedési tárgyak, nálunk, úgy szólván, a' tudatlanságnak legsalsóbb lépcsőjén állnak; 199. 's nem lesz örökön öröké csak képzelt szabadság állítva valódi szabadság helyébe; 217. mi ábrázatlan pusztákon, mocsárok közt juhászodni, gulyáskodni vagyunk kénytelenek mint a' régi Scythák, mert nagy lelkű patriotizmussal gazdálkodván (!) — olly hazában, hol annyi a' felek-közi irigység, 's így olly felette nagy a' gyengeség; 285. az idegen mennyi előítélet's gögre, milly elfogultság 's elbizottságra fog akadni, 's mennyire döbbenend meg az éretlen képzetek 's költői theoriák azon fertelmes oceánján, mellynek szinte minden határon más színű habján lesz kénytelen evezni! 317. míg szegény kis privilegiumink 's egyoldalú szabadságunk képzelete közt élnünk kell! — — — 319

Ezen, a' Világ kincstárából kiszemelt néhány gyöngyök, fentebbi állításomat talán eléggé be fogják bizonyítani.

Némelly kitételek egyes szavaikra, vagy logikai öszveköttetésekre nézve hiányosak; például. V. l. 359. „Ha egy határban 100 ezer ökör van, 's esztendőnként egy millió mérő gabna terem, azt még nem nevezem nagy gazdagságnak: de ha csak egy két ép 's tökéletesen kifejlett emberfő van ott, azt nagy kincsnek tartom, — mert azon egy két, vagy csak egyetlenegy emberi agyvelőből előbb, utóbb hasonlíthatlanul több ökör 's gabna, 's mind

„az, a' mi a' nép gazdaságával összekötve van, mul-
 „hatlanul, vagy legnagyobb hihetőséggel eredend;
 „midőn viszont a' Világ minden termékei 's ökrei,
 „lombikozva 's összefőzve sem alkotnának egyet-
 „lenegy ép 's tökéletesen kifejlett emberfőt!

„Itt először a' „nagy“ szó teljességgel nem al-
 kalmaztatható, hanem az egész értelmének inkább
 megfelelne a' „jeles“ vagy „virágzó“ vagy „szorgal-
 mas.“ Mert hogy olly „határ, hol 100 ezer ökör
 van és esztendőnként egy millió mérő terem,“ va-
 lóban nagy, igen nagy, Európának nyugoti felén
 hallatlan nagy gazdaság, az tagadhatlan. — „Nagy
 kincsnek tarthat ugyan a' gróf egy két ép 's töké-
 letesen kifejlett emberfőt:“ de hány lesz ellenben ol-
 lyan, ki mégis ama' gazdaságot többre becsüli —
 Az agyvelőből csak úgy eredend a' sok termék, ha
 az a' szükséges helyzetetésen kívül még ahhoz ter-
 mészetes elvet is talál; mert magából az agyvelő-
 ből semmi sem teremhet: mint számtalan Thaer
 tán az eke után jár, és sok Hannibal a' musketet
 hurczolja. Többnyire ama' két tárgy hasonlatos-
 ságba nem jöhet, mert mindenkinek külön-nemű
 értéke van, és ezért csak úgy állíttathatnak egymás
 mellé, mint V. l. 226. álló eme' kérdések; „valyon
 mi jobb: fáczán-hus e vagy széles ágy? 'stbb.“ —
 Hogy pedig „a' Világ minden termékei 's ökrei
 lombikozva 's összefőzve sem alkotnának egyet-
 lenegy ép 's tökéletesen kifejlett emberfőt“ az semmit
 sem nyom; mert nemcsak emberfőt, hanem még
 macskát, vagy baltát sem lehetne abból kifőzni;
 ellenben a' lombikozott minden emberfőből sem ke-
 rülne egy mérő búza, vagy egy tinó. —

Nagy kérdés továbbá, hogy *„ha valaki egy
 szinte olly világos igazságot, mint kétszer kettő
 négy, rekedt vagy gyenge szóval hirdet — tán senki
 sem hiszi“* H. l. 67. de megengedvén azt — mégis
 a' reá következő szavak: *mert tán senki sem fogja
 hallani“* az állítást teljesen elrontják. Mert olly

igazságot, mit valaki nem hall, lehetetlen hogy hihessen, ha bár „szabad mellybül derekasan hangzik is — ha például az, kinek hirdettetik siket, vagy a' szóló igen távul áll, vagy az igazság valamelly vashámornak lármájában hirdettetik 'stbb.

Az ollyannak végre, ki a' borról így szól: „*De csak jobb úgy mint az Isten megteremtette, 's nem kell nekünk a' pancs bor 'stbb.*“ nem lehet helyesen viszonyozni: *miért nem nyelik tehát illy bölcselkedők az ökröt nyersen, mint az Isten teremtette?*“ mert az illy hasonlatosság csak olly forma, mint ha valakit kérdeznék: miért nem eszi tehát a' pókából is azt, mit a' szalonkából eszik? 'stbb. 'stbb.

Hogy a' gróf munkáji nem rendszerezsek, azt már mondtam; mit maga a' szerző is teljességgel érze, 's Világában több helyen megvallá „hogy kézzel fogható rendet nem tart — felvilágosítási majd egyik majd másik ágára lép“ 'stbb. E' környület, ítéletem szerint, a' műveknek legnagyobb ártalmára van, mivel az olly tárgyak, mint a' millyeknek azokban foglaltatnak, csak rendszeresen vitattathatnak meg tökéletesen; és épen ezért meg nem magyarázhatni a' Világban I. VI. előhozott emekítetelt: „*igazságom volt a' Hitelt éppen azon formában bocsátnom közre, mellyben a' közönség kezei közt forog.*“ Ebben hihetőkép nem fog megegyezni az olvasó-közönség; mert ha nem is szükséges, hogy valamelly író „útja mindennapi legyen:“ V. I. XXI. vannak mindazáltal bizonyos határok, melyeket áthágni teljességgel nem szabad. A' grófnak azon kifejezését V. I. XXII. hogy ő „*a' nyomatlan 's eddig járatlan úton csapást tört — hol eddig még szinte ösvény sem volt*“ egyedül az írásmódjára alkalmaztathatjuk; mivel a' felvett tárgyakra nézve épen semmi ollyasról említés nem tétetik, mi már közönséges vitatás alatt nem volt volna. Mi az idézett „út“ illeti, ez már mindenütt törve

van, sőt némelly helyen még macadamizálva is. — Ha továbbá a' Hitelt a' szent „*Péter templomához*“ lehet e hasonlítani, 's ha a' taglaló csupán az abban lévő „*kisded angyalok orrait magányosan, közelről 's nem az egész roppant építményhez idomozva tekinté e?* V. l. XXIII. az olvasó bölcs ítéletére hagyom.

A' gróf nem mindennapi tulajdonokkal van felruházva a' természettől, és ha ezekhez még széles ismereteit és írói termékenységet vesszük, nem lehet nem hinni, hogy töle a' haza 's a' külföld még sok remek munkát nyerend. Most azonban, mi a' grófnak publicistai pályáját illeti, erre nézve neki még némelly elkerülhetetlen feltételekre van szüksége; mik mindazáltal az ő átható esze 's jeles buzgósága által bizonyosan ki fognak pótoltatni.

Ha a' könyvszerzés és valamelly szép művészet között hasonlatosságot tenni szabadna: azon olvasóim számára, kik a' muzsikában járatosak, a' lelkes szerzőnket olly jeles énekésszel kívánnám öszyehasonlítani, kinek tulajdonait eme' műszavakkal lehetne festeni: „A' hangnak irtóztató a' kiterjedése; tiszta az ércz; rendkívüli az erő; megnyerő az édesség, és a' toroknak legügyesebb a' mozdulatja. — Ellenben: nem egyarányú a' scála; 's kitetszik a' hibátlan iskola híjánja.“

Mielőtt e' leveleimet befejezném és a' tisztelt olvasó-közönségtől búcsut vennék, szabadjon nekem egy beszélgetésem töredékét ide csatolni, mellyet a' Világ megjelenése után nem sok idő múlva egy rajnai német törvénytudóval folytaték. Ez a' szép ésszel felruházott férjfiu hazánkban lett többévi műlatása alatt alkotmányunkkal megismerkedvén, azt nagyon megkedvelte, és minthogy deákul is érte, tudási-vágyát egyenesen törvénykönyveinkből és országos irományainkból kielégíteni képes vala; kit a' vele megismerkedésem után gyakorlott társalkodásom alkalmával még némelly magyar ira-

tokkal is megismerttettem. — Az idézett külföldi meghallván a Világ nagy hírét, egy napon hozzám jöve 's így szólítá meg.

„Ugyan mondja meg Kegyed, mi lehet olly különös a Világban, mellyről én már annyi ellenkező ítéletet hallék, hogy annak németre leendő fordítását alig várhatom. Mondják, hogy az véghetetlen lelkesen van írva.“

Hogyan lehetne csak gondolni is, hogy gróf Széchenyi valamit írjon, mi lelkes nem volna; és kivált Kegyed, ki annak Hitelében annyira gyönyörködék, azon épen nem kételkedhetik. — A' könyv tele van szépségekkel: megvallom azonban, hogy kecasei között sok ollyas találtatik, melly engem arra kényszeríte, hogy annak megczáfolására véleményyt írjak.

„Így tehát alkalmasint a Világ is foglal magában olly kitételeket és elveket, millyeken Kegyed már a' Hitelben is megütközött volt.“

Ha itt több terhes állítás nem fordulna elő, mint a' Hitelben, úgy én hihetőkép tollhoz nem nyúlnék; mert mit ebben lelni, az még tűrhető. A' Világ ellenben sem többet sem kevesebbet nem foglal magában, mint homloksorain álló eme' szavakat: „*A' közönséggel meg akarom ismertetni's vallatni, hogy Magyarország mindenben hátra van.*“ —

„Már ez sok! és mennyire Magyarországot ismerem, igen sok! — De nekem többen azt mondták, hogy a' Világ egyedül gróf Dessewffy ellen irt védirás; és néhányon azt is hozzátették tudósításokhoz: hogy gróf Széchenyi taglalóját nagyon letette.“

Letette ugyan; de ítéletem szerint ez olly győzedelem, millyen a' Pyrrhusé volt a' romaiak ellen, hogy a' győzőre nézve egy második diadalom teljességgel nem óhajtható.

„De beszélje el Kegyed, hogyan viszi ki plánumát a' szerző? mert olly óriási munkához ugyan szörnyű eszközök szükségesek. Megvallom, nyugtalanul várom, hogy a' könyv németül kijöjjön; mert noha én a' thesist túlságnak tekintem, mégis hiszem, hogy abban sok szépet, újat, eszest olvashatok Magyarországról. — Mint eddigi beszélgetéseinkből bizvást kihúzhatám, Kegyed is azokhoz tartozik, kik Hunniának nagyobb előmenetét óhajtják; és épen ezért nem tartok attól, hogy neheztelne, ha ismételem; hogy a' magyarnak még sokban kell előhaladnia, míg a' legcsínosabb nemzetek sorába léphet.“

E' tárgyban ismeri Kegyed szándékodat; és valóban, ha a' gróf themája ez volna: hogy „Magyarország sokban hátra van“ — 's ha azon kelméket, mellyekben a' hátramaradás megvalósul, rendszeresen előhozta, elfogúlatlan megvilágosította, fenéig kimerítette 's helyettek jobbakat, czélerányosabbakat és használhatóbbakat javasolt volna, úgy én munkáját kincsek kincsének hirdetném: de így —

„De mégis, mondjon Kegyed valamit a' gróf érintette egyes tárgyakról: hogyan okoskodik például a' nevelésről? Mert hogy e' részben Magyarországon még sok javítani való van, az kétséget nem szenved. Miként vélekedik a' nép oktatásáról, közép-iskolákról, academiákról és a' tudományos egyetemről? Hasonlók e elvei azokhoz, mellyekben mi ketten megegyeztünk, midőn az országos küldöttség munkái között lévő „Literariumot“ együtt olvastuk?“

Kedves barátom, mind arról, mit most kérde, egy szót sem találni az egész Világban.

„Lehetetlen! Így tehát a' gróf a' közönséggel ama' nyomos megvallást annélkül akarná megtétni, hogy a' legfontosabb tárgyakat nem csak ki nem meríti, sőt még meg sem érinti?“

Ez pedig nincs különben, mit Kegyed majd megláthat a' német fordításban.

„De ha a' gróf a' mondott tárgyat érintetlen hagyá, hiszem, hogy kikel a' hosszas juris perek, a' birtokok bizonytalansága, 's több juris remediumok, a' perek véghetetlen öszvehalmozása, az eddigi series causarum, a' hosszú feriák 'stbb. ellen. Ugyan szóljon Kegyed mind ezekről környületesen! Emlékezem, melly gyönyörűséggel olvastuk gróf Teleky József separatum votumát; noha ez a' törvényes útnak csak egyik részével foglalkodik. Be igen kíváncsi vagyok, a' többinek rendbeszedéséről is valamit hallani. Mert csak vallja meg Kegyed, hogy földiei e' tárgyban igenis hátra vannak.“

A' Kegyed felhozta tárgyról sokat mondhatni ugyan, de a' Világban illy felvilágosításokat hiában keres az ember.

„Ugyan ne tréfáljon Kegyed! Hiszen ha még olly létalapos tárgyról sem volna semmi a' mívben, úgy az olvasó jobban nem járna annál, ki Romába megy és a' Pápát nem látja. — No, de csak a' criminaléről, a' foglyok külön választásáról, a' tömlöczökben lévő régibb rabok által gyakorlott gonosz oktatásokról, a' fenyítő-perek hosszadalmas appellatájiról, a' gyanúalattiak gyakori hosszas tartóztatásáról, az utak bátorságáról és számtalan efféléről, tudom, pezsegnek a' jó gondolatok: mert itt az író nem egy könnyen fogy ki a' materiából.“

Meglehet, hogy Kegyed ezekről talál valamit a' fordításban, de én nem voltam olly szerencsés, azokról valamit lelhetni.

„Hát a' megyék alkotásáról hogyan értekezik a' gróf?“

Semmiképen nem másként, mint „*hogy azok az országot 52 részre bonczolják.*“

„És hogyan mutatja meg azt?“

Sehogy sem.

„Annál gyönyörűbb lesz tehát a' tárróli előadása; mert hogy ennek forrása nem bővült, és mégis a' kiadások a' múlt időkbeli költségekhez képest tízszerestettek, az a' maga rendén teljességgel nincsen.“

Erről sem szól egyebet, mint hogy „a' tárlás által gyakran elolvad.“

„Az megtörténik másutt is — csak a' büntetés el ne mellőztessék. — Most ugyan reménylem, hogy hijában nem fogok kérdeni. Minő gyönyörű oktatásokat tesz a' gróf a' haza védelmének a' mai időkhöz leendő alkalmaztatásáról és a' nemességnek mikép lehető czélerányos fegyverbeli gyakorlásáról?“

Ezeket a' szerző csak anomaliának, és alkotmányunk mostani formájában, teljes lehetetlenségnek tartja.

„Boldog Isten! ugyan mi van tehát a' vastag könyvben, ha az előadottakról semmi sem találtatik?“

Már e' kérdésre többet tudok felelni; mert abban igen sok jó 's szép van: például, annak majd nem fele a' casinóról, lóversenyről, és ezeknek felállításáról, czéljairól és jövődöbeli befolyásairól felségesen szól; egy nagy része a' gróf utazásaiból és életéből gyönyörű töredékeket közöl; több helyen a' szerző taglaló „Barátjához“ fordul; itt ott honunkról alapost, sok keserűt, sok szeszélyest mond; és közbe-közbe alkotmányunkról értekezik.

„Valóban különös! De szorosan véve a' dolgot, talán itt csak a' könyvkötő a' hibás: mert ha a' helyett, hogy ezen ötfélét egybe köti, ezekből öt külön kötetet csinál, mellyeknek egyike „Casinorol 's Lóversenyről“ — másodika „Élet 's utazási Töredékek“ — harmadika „Barátság Oltára“ — negyedik „Hazafiui Ömledések“ — és ötödike „Valami a' magyar Alkotmányról“ czímeteket viselne: úgy a' magyar tudományosság öt felette tökéletes könyvvel gazdagított volna.“

Mi a' „felette tökéletes“ szavakat illeti, ezek ellen egy kis kifogásom van; mert a' Világban némelly elvek, olyanok, hogy azokat akármelly ügyes compactor sem tudná úgy kötni, hogy a' tökéletességet ne hátrálnák. — Mi azonban kiadandó véleményemet illeti, a' Világ sok elvét és állítását észrevétel nélkül nem hagyhatom, és azokról teendő jegyzeteimet minden egyenességgel ki fogom mondani.

„És nem tart Kegyed a' taglaló sorsától?“

Hol illy fontos kérdések megfejtése fordul elő, ott a' mondó személye csak mellékesen tekinthetetik. Többnyire nem a' gróf számára teszem észrevételeimet; mert ha azt akarnám, akkor sajtóra szükség nem volna: hanem, mivel a' gróf Világát előbb anyanyelven a' magyar olvasó-közönség elébe terjeszté, 's ugyan azt nem sokára német fordításban a' külfölddel is közölni megígérte, én is hasonló két utat választok a' szükségesnek tartott véleményemnek közfényre eresztésére. Ha helyesek e, vagy helytelenek állításaim, azt ítéletére hagyom a' nagy olvasó-közönségnek, mellynek fejet hajtok. A' velem való bánást el kell várnom. Okoskodásnak örömet fogok okokodást ellenébe tenni; az enyémenknél erősebb elveknek meggyőződést; a' személyes sértésnek hallgatást. — En, mint Kegyed igen jól tudja, gróf Széchenyi személyét, szándékát és tetteit olly igazán tisztetem, hogy azok ellen kikelni soha sem fogok. Egyedül a' fenforgó elvek tisztába hozatala munkálódásom célja. 'S így tökéletesen meg vagyok győződve arról, hogy akár alaposoknak, akár alaptalanoknak találtatandnak állításaim: tiszta szándékból, irandó véleményem hihetőleg több hasznót, mint kárt hajtand a' közügynek.

Balásfalvai
Orosz Józsefnek
 hazafiúi idvezletét
Ponori Thewrewk József.

Sietve írom soraimat, óhajtván, Kegyed' kívánságának végre megfelelni. — *Sapientis est consilium mutare in melius.* —

Ezennel meghatalmazom Kegyedet arra, hogy nevemet „Töredék-Észrevételeim” (1) felírására nyilván kitegye. Hadd tudja meg a' derék Gróf Széchenyi István, ki volt az, ki „Világáról” vastagságok nélkül, szelíd hangon szóla. 's az igazságot a' tiszteletértzésnek sehol fel nem áldozá. —

Nevem' kitételére vezető nyomos okaim' bővebb fejtegetését, nem különben egyik nagyérdemű practicus Oeconomusunk Folkusfalvai Lacshy Miklós több Vármegye' Táblabírája's a' Bécsi cs. k. Gazdasági-Társaság' Tagjának Pozsony Vármegyében Pusztá-Födémesen tetemes költséggel felállított és külföldi értelmes mesterek által virágzó folyamatba helyzetett czúrkorgyárát, mellyről honunk' egyik érdemes Tudósa Ivanóczi Gyurikovics György Pozsony Vármegye' Táblabírája's Pozsony királyi Szabadváros' Tanácsbelije a' „Städtische Pressburger-Zeitung” toldaléka — „Achrenlese” — 1831. első félévi folyamatjának 29-dik számában már értekezett, rövid időn

(1) „Töredék-Észrevételek a' Világ című munkára.” — Erdélyies; mellyen ha ki felakadna, olvassa azon címet Magyarországi módon: „Töredék-Észrevételek a' Világ című munkáról.”

megjelenendő „Magyar Anthológiám“ I. Kötetében elő fogom adni.

Itt már be kellene fejezni hirtelen irt rendemet. De engedjen Kegyed egy kérést. Tegye velem azon szives barátságot, hogy ha az hely engedendi, — mivel én semmi dolgot nem szoktam erőltetni, 's jól tudom, hogy „ab amico etiam justa sunt petenda“ — a' könyv' véglapjaín következő Jegyzetemet nyomtattassa ki, mellyek Töredék-Eszrevételeimbe — a' nagy siettetés miatt becsúszott némelly botlásimat elenyésztetni, 's némű állításimat felvilágosítani képesek leendenek. „A' nagy siettetést“ azonban koránt sem azért említem, mintha az által valami becset, vagy netalán kedvező ítéletet akarnék Eszrevételeimnek szerezni; mert a' bölcs Olvasó soha sem vizsgálja a' szerzőben, hogy ez mennyi idő alatt irt, hanem, hogy mit irt? — Egyedül azért említem tehát, hogy abbeli hajlandóságot kiadhassam, hogy én dolgozásomban törteni, javítani mindég kész vagyok.

Lap 74 — 84. a' Polgárságról szóló czikelyemet ezekkel toldom meg.

a) Róma' külön lakójiról eme' becses történetet olvasni egyik Remekíróban: — „postquam in una moenia convenere, dispari genere, dissimili lingua alius alio more viventes, incredibile memoratu est, quam facile coaluerint.“ b) Öröm említni, hogy Buda királyi Szabadváros hazafiúi kötelességének eleget akart tenni, úczájinak magyar neveket adott. — Az illy és más nevezetesebb lépések táplálják, gyarapítják a' nemzeti érzést, melly képes lesz a' királyi Szabadvárosokat a' Vármegyékkel a' legszorosabban öszvekapcsolni. c) Történetiratunknak igen gyönyörű vonása az, hogy valaha Bihar Vármegye' egyik Al-Ispánja Debreczen királyi Szabadváros' Bírájává lett. Ez a' valódi barátság és atyafiság!

Az illy dicső Jót azonban egyedül a' nemzetesedés által lehet közönségesen elérni. Ugyan is a' magyar szív a' magyar szívhez édes örömet vonódik. A' legszentebb érzettel óhajtom tehát, hogy nálunk a' Király' és Haza' boldogságára, a' magyarosodás által olly könnyű egyesülés történjék, millyen a' régi Rómaiaknál történt volt.

Lap. 125. levő deák idézetet így olvassd: „Hoc Hungarico militari cultu Hippolytus Medices Cardinalis, quum e Pannonia, ubi Legatus apud Caesarem fuerat, abeunte Solymano redisset, a Titiano Pictore eximio Venetiis se pingi jussit.“ (1)

Lap 206 — 207. igen röviden érintém, hogy katonáskodó Eleink a' magyar nyelvet az harcmezőn is használták, melly állításom' bővebb bebizonyítására e' következőket hozom fel. a) „1270. Legelső (Báthory) András V. István Király alatt, mivel igen Bátor-szívű Vitéz, és, a' mint a' Kolos-Monostori Konventbe a' Báthory nemzet sorába írva vagyon: „Mikor Otaker Magiar Orzagoth rablana, egi nagi Chiehhel bajt vett, és meg eolte volt, Bátornak neveztetett, és a' Királyt - is Rapeha vizénél Ottakerrel tartatott ütközetbe így bátorította: ne fély Király Uram! Bátor András bátoritty a szivedet!“ Lásd: Szathmár Vármegye' fekv. tört. és polg. esmérete. Irta Szirmai Antal. II. Rész. lap. 74.

b) Alapmondásim' III. Füz. 77 — 80. lapjain ismertetett Adonyi Mihály Táblabírónál, Pozsonyban sok régisége között találtatik egy öskard, mellynek vasán e' magyar ígék olvastatnak:

„Jo katonajo vas

Mi kívántatik mas“ azaz, kívántatik más.

(1) Lásd: Pauli Jovii Novocomensis Episcopi Nucérini Elogia Virorum bellica virtute illustrium. Basiliae. 1596, lap 201. hol a' Cardinál' képét és magyar katonaruháját is látni lehet.

A' 207 — 211. l. irtakhoz ezeket csatlom:
 a) — „Ez indítá dieső emlékezetü II. Leopold Apostoli Királyunkat mingyárt országlása kezdetén, 1790. Aprilis 20-dikán a' 15,027-dik szám alatt a' 7. pontban, ezen valósággal királyi kifejezésre: „Ő Apostoli Felsége ugyan hazánkban bármelley gyakorlott nyelv tanítását sem kívánja megakadályoztatni; ohajtaná mégis, hogy a' magyaron, mint ebben az országban egyedül anyanyelven, különös figyelem legyen, 's annak műveltetésére 's kiterjesztésére, kívált azon helyeken, hol több nyelv van divatban, fordítassék a' fő gond.“ Lásd: A' Magyar Tudós Társaság Alaprajza és Rendszabásai. lap 5.

b) Az 1808. VIII-dik Törvényezikkely a' „promovendae culturae lingvae hungaricae adminiculu-mait tárgyazza.

A' lap 158. említett „HOGY KELL 'stbb. lap 174. idézett Javaslát vagy is Vélemény és az 1825-diki (nem: 1824-diki) Hébe 259 — 285. lapjain álló: „Zemplényi Vitézek' Emléke Sátor-Alja-Ujhelyben“ nem különben a' l. 208. felhozott „Redveskedőben“ levő régi magyar Oklevelek, és végre a' mí derék Dankovszky Gergelyünk értekezése: „A' Magyar Nemzet' maradéki az ősi lakóhelyekben“ a' MAGYAR ANTHOLOGIA' I. Kötetében közölni fognak.

A' lap 160. s 8 — 11. levő botlásokkal teljes szavaimat: „Idvezült Gróf Károlyi — — — — — kalászok rengenek“ ezennel visszavonom.

Eljen Kegyed boldogul, mint megérdemli, 's ne feledje velem együtt emez Alapmondást: Szeressd egyvéránt az Hazát és a' Királyt. Nincs Haza Király nélkül, és nincs Király Haza nélkül (1)

(1) Lásd: Alapmondások. I. Füz. l. 4.

Némelly nyomtatási botlások.

Lap.	sor.	helyett	olvassd.
4.	12.	Mi-	Mihály
11.	22—24.	így	olvassd: dületlen végczélt valamely egyes Polgárnak, az haza' boldogítását tárgyazó 's a' Közönség' ítélőszéke' elébe terjesztett azon szándéka, melly körül az
15.	31.	eredenie; — erednie;	
30.	16.	versgyártó, ki több —	versgyártó-több
35.	19-20	vagy vagy — vagy	
42.	18.	elatt — alatt	
59.	9.	Kerüteiben — Kerületeiben	
72.	35.	észevé — észrevé	
74.	36.	emélkedem — elmélkedem	
109.	31.	minden ítélettül — minden előítélettül	
130.	24.	nyújtott — nyújtott	
135.	32.	sicht — sich	
147.	27.	Domius — Dominus	
150.	30.	létapalos — létalapos	
161.	20.	az merik — azt merik	
170.	21.	az hiszem — azt hiszem	
203.	35.	lemondott — le-lemondott	
225.	10.	hihallgatá — kihallgatá	
227.	2.	á' — az	
—	15.	josak — jusak	
228.	30.	nagyobb — nagyobb, mint	
233.	30.	száp — szép	
—	35.	szip — szív	
240.	24.	kedvesek — kedvezők	
261.	8.	borainkka — borainkkal	
336.	29.	ha — ha a'	
337.	19.	Almomusról — Álmomusról.	

79. —
DB Balásfalvai Orosz, József
933 Gróf Széchenyi István mint
.3 író
38B26

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY

UTL AT DOWNSVIEW

D RANGE BAY SHLF POS ITEM C
39 15 11 06 11 025 3